Türkiye Caferileri Sitesi

HÜSEYİN BUSTAN

İslam VE Aile Sosyolojisi

el-Mustafa yayınları

www.caferilik.com

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

Türkiye Caferileri Sitesi

HÜSEYİN BUSTAN

İslam VE Aile Sosyolojisi

Çeviri
Zafer Aydaş

el-Mustafa yayınları

www.caferilik.com

Türkiye Caferileri Sitesi

el-Mustafa Yayınları: 32

ISBN: 978-605-9982-13-9

İSLAM VE AİLE SOSYOLOJİSİ

T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 27932

© **el-Mustafa Yayınları**, 2015
Bu kitabın tüm yayın hakları, el-Mustafa Yayınları'na aittir. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir, izinsiz olarak hiçbir biçimde çoğaltılamaz, dağıtılamaz.

Eserin özgün adı
اسلام و جامعه شناسی خانواده
İslâm ve Câmi'e Şînâsi-yi Hânevade

Yayın Yönetmeni
Dr. Cafer Yusufî

Yazar
Hüseyin Bustan

Çeviri
Zafer Aydaş

Editör
Yusuf Tazegün

Tashih ve Redakte
Hasan Hüseyin Güneş

Sayfa Düzeni
DBY Ajans

Kapak Tasarımı
Ömer Faruk Yıldız

Birinci Baskı
İstanbul, Ağustos 2015

Baskı ve Cilt
Yılmaz Basın Yayın
Maltepe Mah. Litros yolu 2. Matbaacılar sitesi 3NB2
Topkapı / İstanbul • Tel: 0212 493 00 85
(Sertifika no: 27185)

Uluslararası el-Mustafa Üniversitesi
Türkiye Temsilciliği

el-Mustafa yayınları

Merkez Efendi Mah. Mevlana Cad. Aktaş Apt. No: 108
Zeytinburnu / İSTANBUL Tel: (0212) 664 46 40
elmustafa@hotmail.com.tr

www.caferilik.com

Türkiye Caferileri Sitesi

İçindekiler

Başlarken 11

BİRİNCİ BÖLÜM

Evlilik ve Aile Yapıları

Sunuş 17

1. Evliliğin Tanımı 17

2. Evlilik ve İzdivacın Amaçları 19

3. Evlilik Yaşı 21

3.1. Evlilik Yaşının Yükselme Nedenleri 22

4. Eşler Arasındaki Yaş Farkı 29

5. Eş Seçimi Kuralları 31

5.1. Mahremiyet 32

5.2. Egzogami ve Endogami (Dıştan Evlilik ve İçten Evlilik) 36

6. Denktaş Evlilik (Ortak Özellikler –Homogamy- Kuramı) 38

6.1. Yaşta Uyum 39

6.2. Sükûnet Yerinde Uyum 39

6.3. Dinde Uyum 40

6.4. Irk ve Etnik Köken Uyumu 41

6.5. Sosyal Sınıf Uyumu 41

6.6. Eğitimde Uyum 41

www.caferilik.com

7. Evliliğe Kadar Eş Seçimi 43
7.1. Eş Bulma 43
7.2. Evlilik Teklifi 47
7.3. Evlilik Akdi 49
7.4. Düğün Merasimleri 50
7.5. Mehir ve Çeyiz 51
8. Aile Modelleri 54
8.1. Çekirdek / Geniş Aile 55
8.2. Ataerkil / Anaerkil Aileler 56
8.3. Patrilokal (Babayerli) / Matrilocal (Anayerli) Aileler 58
8.4. Tek Eşli / Çok Eşli Aileler 58
8.5. Tek Ebeveynli yahut Eksik Aile 59
8.6. Üvey Aile 60
8.7. Evlilik Bağı Olmadan Ortak Yahut Birlikte Yaşam 61
8.8. Komünler veya Ortak Paylaşım 63
8.9. Eşcinsel Çiftler 63
Özet 64

İKİNCİ BÖLÜM

Aile İşlev ve Fonksiyonları

Sunuş 69
1. Cinsel Davranışların Düzenlenmesi 70
1.1. Sosyolojik Perspektif 70
1.2. İslamî Perspektif 71
2. Üreme 73
2.1. Sosyolojik Perspektif 73
2.2. İslamî Perspektif 76
3. Bakım ve Destek 77
3.1. Sosyolojik Perspektif 77
3.2. İslamî Perspektif 82
4- Sosyabilite, Sosyallik 85
4.1. Sosyolojik Perspektif 85
4.2. İslamî Perspektif 88

5. Sevgi ve Birliktelik 90
5.1. Sosyolojik Açıdan 90
5.2. İslam'ın Görüşü 93
6. Toplumsal Konumun Temini 96
6.1. Sosyolojinin Bakış Açısı 96
6.2. İslam'ın Görüşü 97
7. Meşruiyet 97
7.1. Sosyolojik Bakış Açısı 97
7.2. İslam'ın Bakış Açısı 99
8. Toplumsal Kontrol 99
8.1. Sosyolojik Bakış Açısı 99
8.2. İslamî Bakış Açısı 103
9. İktisadî işlev ve yaptırımlar 106
9.1. Sosyologların Bakış Açısı 106
9. İslam'ın Bakış Açısı 109
10. Cinsel Eşitsizliğin Devamı 110
Özet 118

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Ailede Cinsiyet Eşitsizliği

Sunuş 121
1. Doğal Cinsiyet Farlılıkları 121
1.1. Uzmanlar Açısından Cinsi Farklılıklar 122
1.2. İslam Açısından Cinsi Farklılıklar 125
2. Cinsiyete Dair Rollerin Sosyalleşmesi 127
2.1. Psikanaliz Kuramları 127
2.2. Biyolojik-Sosyolojik Kuram 131
2.3. Öğrenme Kuramı 132
2.4. Tanısallık ve Gelişim Kuramı 133
2.5. Cinsiyet Tasarımı Kuramı 135
2.6. Feminizm Görüşü 136
2.7. İslam'ın Görüşü 138

3. Ailevî İş Bölümü 139
3.1. Ailede Cinsî İş Bölümünün Betimlenmesi 139
3.2. Ailede Cinsiyete Dayalı İş Bölümü Kuramı 142
3.3. İslamî Perspektif 148
4. Ailede Güç Dağılımı 152
4.1. Ailede Güç Dağılımının Açıklaması 154
4.2. Ailede Güç Dağılımı Kuramları 155
4.3. İslamî Perspektif 161
5. Ailede Cinsel Şiddet 164
5.1. Evlilikte Şiddetin Tanımı 164
5.2. Evlilikte Şiddetin Açıklaması 166
Özet 174

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Ailenin Sebat ve İstihkâmı

Önsöz 179
1. Evlilik Bağının Kutsallığı 180
2. Bilinçli Seçim 181
3. Opsiyonel (İsteğe Bağlı) Evlilik 185
4. Makul Beklentiler 186
5. Güzellik ve Süslenme 187
6. Cinsel Tatmin 189
7. Cinsel İlişkilerde Sınırlamalar 191
8. Rüşte Ermek ve Zevcelerin Buluğu 194
8.1. Yaş ve Cinsel Açıdan Ergenlik 194
8.2. Duygusal Gelişim 195
8.3. Zihinsel Gelişim 196
8.4. Sosyal Gelişim 196
9. Evlilik, Anne ve Babalık Rollerinin Eğitimi 197
10. Çiftler Arasında Karşılıklı Sevgi ve Aşk 198
11. Denktaş Evlilik 200
11.1. Kültürde Denklik 201
11.2. Kişilik Özelliklerinde Denklik 203

11.3. Öteki Denklik Çeşitleri 203
11.4. İslamî Perspektif 204
12. Tek Eşlilik 206
13. Varlık ve Servet 207
14. İş Bölümü ve Rollerin Ayrışması 209
15. Çocuk Doğumu 212
16. Aile Destek 217
17. Boşanma Kısıtlamaları 220
18. Erkekler ve Kadınlar Arasında Sınırlı Sosyal İlişkiler 221
19. Denetleme ve Kontrol 225
20. Ahlak 226
21. İman 228
21.1. Ailenin İstikrar Kuramları 229
Özet 234

BEŞİNCİ BÖLÜM

Talak ve Boşanma

1. Boşanmanın Tanımı 239
2. Boşanmanın Yasal Statüsü 240
2.1. Geçmiş ve Günümüz Sistemlerinde Boşanma 240
2.2. İslam Hukuk Sisteminde Boşanma 242
3. Boşanma Görüngüsünün Tavsifi 247
4. Boşanma Oranının Artış Nedenleri 248
4.1. Evliliğe Karşı Tutumların Değişmesi 248
4.2. Aile Yapısındaki Değişimler 249
4.3. Cinsiyet Rollerinin Değişmesi 249
4.4. Kadınların Ekonomik Bağımsızlığı 250
4.5. Ekonomik Refah 250
4.6. Cinsel İlişkilerin Özgürlüğü 251
4.7. Boşanma Yasalarının Değişmesi 251
5. Velayet Modelleri 253
5.1. Bireysel Velayet 253
5.2. Ortak Velayet 254

5.3. İslamî Perspektif 256
6. Eşler İçin Boşanma Sonuçları 257
6.1. Bekârlık Hayatı veya Tek Ebeveynli Bakım 257
6.2. Yeniden Evlilik 264
7. Boşanmanın Çocuklar İçin Sonuçları 268
7.1. Tek Ebeveynli Aileler 268
7.2. Üvey Aileler 279
Özet 284

Çıkarımlar 285
İdeal Aile, Mevcut Aile 285

Kaynakça 289

Başlarken

"Aile" çeşitli boyutları ile sosyal bir ünitedir, özel konum ve öneminden dolayı geçmişten günümüze kadar sosyal bilimciler tarafından üzerinde dikkatle durulmuştur. Bir taraftan, kendi üyeleri ve toplumun diğer kurumları arasındaki iletişim ve etkileşimi ile ailenin dinamizm ve gelişimini sağlaması ve öte yandan birbirini takip eden yüzyıllar boyunca istikrar ve kalıcılığı bir çok düşünür ve bilim adamını, bu sosyal ünitenin çeşitli bilimsel alanlarda ve farklı yaklaşımlarla araştırılmasına itmiştir. Geçmiş dönemdeki yaklaşımların çoğu daha çok dini, ahlaki, felsefi ve hukuki yaklaşımlardı; on dokuzuncu yüzyıldan itibaren ise aile için yeni yaklaşımların ortaya çıkarak yayılmaya başlandığına tanık olmaktayız. Nitekim tarihi, antropolojik, psikolojik ve sosyolojik açıdan bu konu incelenmeye tabi tutulmuştur.

Genel bir klasmanda, aileye dair tüm yaklaşımları iki kategoride toplamak mümkündür: 1. Açıklayıcı yaklaşımlar; 2. Kuralcı yaklaşımlar. Birinci kategori gerçekte ailedeki mevcut gerçeklerin tanım ve açıklamasını ele almakta, ikinci kategori ise daha çok ideal model veya arzu edilen aile; ayrıca ailenin istikrarına yönelik engellerin kaldırılması ve sorunların çözülmesi için stratejilerin sunulma oryantasyonunu bağlamında meseleyi ele almaktadır. Elbette son on yıl içerisinde açıklayıcı-kuralcı yaklaşımlar kasıtlı-kasıtsız aile temellerinin zayıflatılması için feminist görüşlerin bir bölümünde basamak olarak kullanılmıştır.

Bu kitabın yazılmasının temel amacı, sosyolojik perspektif ile İslamî perspektifin karşılaştırılmasıdır. Bir taraftan bu karşılaştırmada, yani sosyolojik bakış açılarında, has bir belirsizlik

hissedilmemektedir, çünkü aile sosyolojisi alanındaki çeşitli teori ve ekoller, genel olarak birinci yaklaşımla konuya eğilmişlerdir. Ancak mukayesenin diğer tarafında, yani İslamî perspektifte ise, mesele daha az vuzuh ve netliğe sahiptir. İslam dininin teşkil edici temel unsurlarından olan görüş, değer ve yükümlülüklerin toplamı bir çok yerde, insan hayatının çeşitli yönlerindeki kuralcı yaklaşımlarını kapsamaktadır. Onun her yönden kılavuzluğu, ilahi vahiy çeşmesinden akmıştır. Aile kurumunun sosyal sistemdeki özel yerini dikkate alacak olursak, açıktır ki İslam'ın insan yaşantısının bu temel yönünde kendi görüşlerini belirtmekten kaçınması beklenemezdi. Sonuçta, çok sayıda İslamî ayet ve hadislerle karşı karşıya kalmaktayız ki dinin genel oryantasyonunu ailevî çeşitli konularda bazen tanımlayıcı bununla birlikte çoğunlukla kuralcı, ahlakî ve hukuki ifadelerle sergilemektedir. Bu durum zikredilen karşılaştırmanın yapılmasını, niteliğini ve güvenirliliğini belirsizleştirmekte ve şüpheye sokmaktadır.

Zikredilen karşılaştırmaya makul bir yaklaşım, kapsamlı araştırmaları gerektirmektedir. Ancak burada bir noktaya değinmekle yetineceğiz. Dinin kuralcı ifadeleri ile bilimin tanımlayıcı ifadeleri görünüm açısından, birbirlerinin simetri ve karinesi değildirler; bununla birlikte dinî hükümler gerçek maslahat ve zararlar temeline dayalı ve gerçekçi amaçlara matuf olduğundan, dinî öğretilerin bizim ihtiyarımıza sunduğu varsayımlar ve dinin tanıttığı stratejiler en azından, İslamî bakış açısıyla sosyolojik bakış açısının karşılaştırma imkanını varsayımlar ve stratejiler ekseninde sağlayabilir. Değerli okuyucular zikredilen bu noktayı göz önünde bulundurarak bilimsel bahislerin daha çok İslamî ve Feminist görüşlerin açıklamasında göze çarpan değersel oryantasyonlarla karışımı konusunda yanlışa düşmeyeceklerdir.

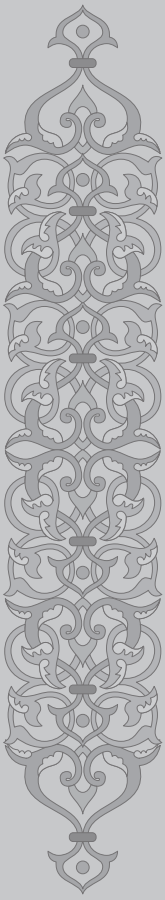
Anlatılanlar ışığında, bu kitabın aile sosyolojisi alanında yazılan öteki kitaplara oranla konumunu bir hadde kadar belli etmektedir. Sosyolojik bakış açısı ile İslamî bakış açısının karşılaştırılması nispeten yeni bir meseledir. Bu yenilik hâliyle geçmiş araştırmalardan yoksun bir temele dayalılıdır. Bu iki hususiyet kitabın temel özellik ve imtiyazlarından sayılabilir. Daha kapsamlı bir bakış açısıyla bakılacak olursa, gösterilen bu çaba her ne kadar kısıtlı da

olsa İran'daki sosyal bilimlerin önemli amaçlarından birinin gerçekleştirilmesi açısından değerlendirilebilir; yani bu bilimlerin yerli ve başka bir ifadeyle, İslamileştirilmesi. Bunun yanı sıra, elinizdeki kitap başka cüzi özelliklere de sahiptir. Örneğin: gündeme getirilen konuların öteki metinlerle karşılaştırılmasındaki göreceli kapsamlılığı, özellikle bu alandaki farsça metinler ve ayrıca aile sosyologları tarafından son yıllarda gündeme getirilen bazı yeni konulara değinmesi vb. Açıktır ki bu kapsamda ve anlatılan özelliklerde her ne kadar çaba sarf edilse de yanlışlıklar ve eksiklikler olacaktır. Burada Havza ve Üniversitedeki tüm gönüldaş uzmanlardan, bunların giderilmesi yönünde yardım talep etmekteyiz. Kılavuzlukları ve yapıcı eleştirileri ile gelecekte yolumuzun ışığı olacak büyüklere şimdiden teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Kitap beş bölümden oluşmaktadır; Azizullah Bahtiyari Bey tarafından başlangıç metni hazırlanan birinci bölüm, evlilik ve aile modelleri konusunu ele almaktadır. İkinci bölüm, sosyolojik açıdan aile fonksiyonları ve çağımızdaki değişiklik nedenlerini ele almaktadır. Üçüncü bölümde, ailedeki cinsiyet eşitsizlikleri konusu ele alınarak incelenmiştir. Bu konu, feminist düşüncelerin yayılması sonucunda son yıllarda aile sosyolojisinde kendisine yer bulmuştur. Binaen aleyh bu daldaki farsça metinlerde bu konuda bağımsız bahisler çok az bulunmaktadır. Seyyid Hüseyin Şerafettin Beyin işbirliği ile kaleme alınan dördüncü bölümde ise ailenin istikrar ve güçlendirilmesinde etkin olan faktörler ele alınmıştır. Derleme aşamasının başlangıcında Mesut Mahfuzi Beyin iştirak ettiği beşinci bölümde de boşanma ve sonuçları ele alınarak incelenmiştir.

Konuların ele alınma yöntemi şöyle olmuştur: Her konunun bağlamında, ilk önce konunun genel görünüşü sosyolojik bakış açısına ve teorik perspektiflere işaret edilmiştir. Ayrıca eldeki deneysel bulgular resmedilerek kuramlar ve İslam'ın temel metinlerinden istifade edilebilecek noktalar, yani Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber Ekrem (s.a.a) ve Masum İmamlardan (a.s) hadisler konuyla ilintili olarak ele alınmıştır. Bu yazımın temel amacı sosyolojik perspektifle İslamî perspektifin karşılaştırılması olduğundan, örneğin İran toplumu veya başka bir toplum hakkında bir dizi alan çalışmasının sunulması olmadığından daha verimli karşılaştırmalı

çalışmalar genellikle batılı ülkelerle ilgili sosyolojik bakış açısıyla ele alınarak araştırma ve istatistiklerden yararlanılmıştır. Bazen de İran toplumundaki mevcut gerçeklere değinilmiştir. Bunun nedeni sadece batılı ülkelerdeki sosyolojik araştırmaların yaygınlık ve zenginliğindendir. Bir yönden konuların rahat ve basitçe açıklanmaya çalışılması ve öte yandan bilimsel konuların saygınlığının korunmaya özen gösterilmesinden dolayı, elinizdeki kitabın kendi dalındaki öğrenci ve akademisyenlerin yanı sıra, diğer meraklılar için de faydalı olacağını ümit ediyoruz.

Birinci Bölüm

Evlilik ve Aile Yapıları

Sunuş

Evlilik kurumunu haklı olarak küresel kurumların bir cüzü olarak saymışlardır. Aynı zamanda, tarihçiler, antropologlar [1] ve sosyologlar, bu kurumun geçmişte ve günümüzdeki çok çeşitli yapı ve modellerini tasvir etmişlerdir. Bu bölümde, ilk önce evlilik yaşı, eş seçimi, evliliğe kadar eş bulma süreci bağlamında evlilik yapı ve modellerini inceleyeceğiz. Sonrasında ise ailenin önemli yapı ve modellerini ve ayrıca onun alternatif modellerini gözden geçireceğiz.

1. Evliliğin Tanımı

Evlilik (marriage) sözcüğü için farklı tanımlar yapılmıştır. Burada onlardan bir kaçına değineceğiz:

a) "Evlilik, sosyal açıdan cinsel bağ unvanı ile resmi olarak tanınmış ve iki yetişkin bireyin beğendiği şey olarak tanımlanabilir." (Anthony Giddens, 1374: 185)

b) "Evlilik, sosyal açıdan bir birim olarak tanınmış ve bazen yasal olarak onaylanmış bir erkek ve bir kadından teşkil olmuştur." (Jarg and Jarg, 2000)

c) Evlilik, iki birey arasında ve bir erkek ve kadının karşılıklı etkileşim sürecidir ki bazıları buna yasal koşullar kazandırmış ve kendi evlilik

[1] İnsan bilimi.

törenleri için program tertiplemişlerdir. Bunların bu tutumu genel olarak kabul görmüş ve buna izdivaç ve evlilik adı verilmiştir." (Bakır Sarukhani, 23: 1370)

d) "Evlilik, bir muameledir ve bir anlaşmayı beraberinde getirmektedir. Bu anlaşmada bir kişinin, bir kadına her zaman için cinsel erişim hakkı icat edeceğine dair ısrarda bulunmasıdır. Bu hak, şu anda başkalarının sahip olduğu cinsel erişim haklarından daha önceliklidir." (Fox, 1993: 5)

Bu kategorideki tanımlar toplamda dört önemli özelliğe -fiziksel ilişki, cinsel muhalefet, istikrarlı ve toplumsal sözleşmeye- vurgu yapmaktadır. Bu tanımlara dayanılarak evliliğin tahakkuku için, iki muhalif cinsin bağlılığı, stabil ve sabit cinsel ilişki esasına göre zorunludur. Dolayısıyla, aynı cins iki bireyin ilişkisine evlilik denilmez. Aynı şekilde sabit ve stabil olmayan cinsel ilişkiler de evlilik sayılmayacaktır. Buna ek olarak evlilik, fiziksel ilişkileri meşru kılan sosyal bir sözleşmeyi de gerektirmektedir. Yani evliliğin tahakkuku yolunda toplumun tasvibine de tanıklık etmeliyiz. (Sarukhani, 1370: 23)

Çeşitli kültürler, farklı değer bakış açıları ve zaman aralıklarındaki evlilik yapı ve örneklerinin çeşitliliği göz önüne alınarak genel bir değerlendirme yapıldığında, bu sözcük için genel bir tanımın yapılmasının oldukça güç olduğu ortaya çıkmaktadır. Örnek olarak bir çok toplumda görülen çok eşliliğin meşruiyeti, İslam'da geçici evliliğin meşruiyeti, bazı yeni akımlar ve bazı batılı devletler tarafından onaylanan aynı cins iki bireyin (eşcinsel) evliliği ve bazı toplumlarda cinsel komünlerin[2] yaygınlığı, yukarıdaki tanımların kapsayıcılığını bozmakta ve nakzetmektedir. Hatta bazılarında, genellikle evliliğin karşıt örneği unvanı ile gündeme getirilen erkek ve kadınların aralarında evlilik akdi olmadan birlikte yatma ve yaşama (cohabitation) serüvenini evlilik kavramı kalıbına sığdırma temayülü bulunmaktadır. Onlara göre, evde yaşayan çiftlerin çoğunlukla birbirleriyle uzun süreli ilişkileri bulunduğunda son birkaç on yılda tedrici olarak karı-koca haklarına da sahip olmaktadırlar, bununla evlilik kavramının değiştiği iddiasını gündeme getirmektedirler. (Lawson and Garrod,

[2] Komün, kapalı toplum demektir. Bir grup insanın, kendi arasında, ortaklaşa üretmesine ve tüketmesine dayanır. (mütercim)

2001:146) Dolayısıyla, evlilik tanımında kültürlerin etkisi ve farklı değer perspektifleri, kaçınılmaz görülmektedir ve bu nedenle bu sözcüğün mefhumu göreceli olarak iç içe olmaktadır.

Yukarıda belirtilen hususları dikkate alacak olursak, İslam şeriatına (Şia açısından) mutabık bir tanım sunumu için şöyle denilebilir: "Evlilik, hemcins olmayan ve genellikle ergen olan iki bireyi birbirine bağlayan meşru bir sözleşmedir ve aralarında daimi veya geçici cinsel ilişkiyi caiz ve mümkün kılmaktadır."

2. Evlilik ve İzdivacın Amaçları

İnsanlar neden evlenmektedirler? Evliliğin, çoğunlukla erkek ve kadınlara ağır sorumluluklar ve görevleri beraberinde getirdiğini bilmekteyiz; bunu evlilik düşüncesinde olanlar da iyi bir şekilde bilmektedirler. Henüz evlenmeyen bir erkek, yalnızca kendisini ve kendi ihtiyaçlarını düşünmektedir. Hâlbuki evlendikten sonra, eşi ve çocuklarının maddi ve manevî ihtiyaçlarının temin edilmesi de onun omuzlarında ağırlık oluşturmaktadır. Aynı şekilde babasının evinde yaşayan henüz bekâr bir kız, sınırlı sorumluluklara sahiptir. Ancak evlendikten sonra, eş olmanın ve anneliğin ağır sorumluluğunu da üstlenecektir. Bu durumlar şu soruların yeridir; neden insanlar evliliğin onlar için ağır sorumluluklar getirdiğini bilmelerine rağmen yine de evliliğe yanaşmaktadır; başka bir ifadeyle, insanların evlilikten amaç ve hedefleri nelerdir?

Genel olarak söylenebilir ki tüm zaman ve mekânlarda bir şekilde evlilik görülmektedir. İşte bu, evliliğin insanların ferdî ve toplumsal hayatındaki oldukça önemli rolüne ve evrenselliği anlamına gelmektedir. Evlilik, insanların cinsel ihtiyaçlarını meşru ve makbul bir kalıpta temin etmektedir. İnsan, hayvanlar gibi, güçlü bir cinsel eğilime sahiptir. Onun tatmin olması için doğal olarak karşıt cins tarafına çekilmektedir; bununla birlikte insanlar her zaman kendi cinsel ilişkilerini evlilik yoluyla düzenlemiş, kural koymuş ve cinsel anarşi ve kaosa mani olmuştur. Evlilik, cinsel ihtiyaçların tatmin olmasına ek olarak, insanların duygusal ihtiyaçlarını da temin etmektedir. Evlenen erkek ve kadın, birbirlerine sevgi beslemekte, birbirlerinin sırlarının mahremi ve duygusal sığınağı olmaktadırlar.

Neslin üremesi ve onların eğitim ve terbiyesi evliliğin diğer amaçlarındandır. İnsan, hayvanlar gibi kendi neslinin devamına ilgi duymakta ve çocuğunun olmasından zevk almaktadır; dolayısıyla çoğunlukla evliliğin çocuk sahibi olmakla da sonuçlanabileceği bir beklenti bulunmaktadır. Bundan dolayıdır ki bir çok toplumda eğer kadın doğurgan olmazsa, erkek yeni bir evliliğe girişmekte ve belki kısır kadını boşaması da mümkün olmaktadır. Bazı kabile toplumlarında, kadının evlenmeden önce, doğurganlığını en azından bir kereliğine de olsa ispatlaması gerekmektedir ve bu ilkel toplumların bazılarında ise eğer kadın doğurgan olmazsa evlilik akdi kendiliğinden feshedilmekte ve hatta boşanma muamelelerine bile ihtiyaç duyulmamaktadır.

Öte yandan geleneksel toplumlarda evlilik, başkaları ile akrabalık bağı kurmak için bir vesiledir. Bireyler evlilik yoluyla, kendi ilişki alanlarını genişletmekte ve bu görevi bir çok toplumda esasen kadınlar yerine getirmektedir. Yerli bir Melanezyalı[3] güzel bir temsille bu gerçeği şöyle açıklamıştır:

"Kadının işi, çadır tavanını diken bir iğnenin işi gibidir. Bu iğne bazen içeri girmekte ve bazen de dışarı çıkmaktadır; ancak her halde bir ipi kendisiyle birlikte götürmekte ve çatının elyafını bir araya getirmektedir." (Mendras ve Gurvitch, 1369: 235) Yani başka bir aileye veya kabileye verilen bir kız yahut alınan kız, iğne gibidir. Her zaman iki aile veya kabileyi bir araya getirmekte ve onlar arasında akrabalık bağı kurmaktadır.

Evlilik, güçlü bir ekonomik boyuta da sahiptir. Birbirleriyle evlenen erkek ve kadın, her yönden ve uzun bir ortaklık yaparak aile bireylerinin geçim ve maişetini temin etme ortamını oluşturmak istemektedirler. Onlar, izdivaç yoluyla kültürel yaşam ve geleneklerin kendileri için önceden belirlemiş olduğu iş bölümü sistemine girmektedirler. Tüm bunların yanı sıra, bir çok toplumda, evlilik yoluyla dünyaya gelen çocuklar da ileride ailenin ekonomisine katkıda bulunmaktadırlar. Geleneksel toplumlarda, çocuk bir çeşit sermaye olarak algılanmakta ve ebeveynleri yaşlanıp düşkün hale geldikleri zaman onların dayanağı olabilmektedirler.

[3] Melanezya: Avustralya'nın kuzeyinde ve Endonezya'nın doğusunda Okyanus adaları; Yeni Gine, Bismarck takımadaları, Louisiade takımadaları, Salomon, Santa Cruz ve Fiji adaları, Yeni Kaledonya ve ona bağlı adalar ile Vanuatu adalarıyla onlara bağlı adalardan meydana gelir. (mütercim)

Her ne kadar evlilik düşüncesinin takviyesi için dinî motivasyon gibi başka faktörlerin bulunması mümkünse de bu yukarıda zikredilen hususlar, bir çok insanî bu bağa yönlendiren en önemli sâiklerdir. Açıktır ki çeşitli toplumlar, bu amaçların her birine verilen önem birbirinden farklılık arz edecektir.

Genel olarak toplumu iki kategoride birbirinden ayırmak mümkündür: Bireyci toplum ve kolektivist toplum; birinci kategorideki grup, bireyci niyet ve bakış açısıyla örneğin evliliği cinsel ve duygusal ihtiyaçların teminine özgü kılmaktadır. İkinci kategorideki grup ise kolektivist bakış açısıyla neslin üretimi ve çocukların eğitimi, aile bağlarının genişletilmesi ve ekonomik kazanç ve benzeri yapılara daha çok önem vermektedir. Bundan öte, toplum sathında her zaman fertler arasında ve özellikle iki cins arasında farklılıklar görülmektedir. Örneğin bir grup, yalnızca cinsel motivasyon nedeniyle veya duygusal olarak evlilik yaparken, bazıları da ekonomik çıkarlara daha çok değer vermektedir. Kimisi de çocuk sahibi olmak için evliliğe yönelmektedirler. Evliliğin İslam'da da açıklanan amaçları ise, özellikle eşlerin cinsel ve duygusal ihtiyaçlarının tatmin edilmesi, üreme, çocuk eğitimi, sosyal sapkınlıkların önünün alınması ve evliliğin manevî etkilere sahip olması vurgusunu taşımaktadır. İkinci ve üçüncü bölümlerde yeri geldikçe bu konuları inceleyeceğiz.

3. Evlilik Yaşı

Genellikle tüm toplumlarda evlilik için, en düşük bir yaş aralığı düzenlenmiş veya bu mesele yazılmamış kurallar çerçevesinde ele alınmıştır. Bireyler belirlenen yaşa ulaşmadan, izdivaç bağı kurma hakkına sahip değillerdir. Bu temel yaş genellikle cinsel ergenlik yaşı olabileceği gibi, biraz öncesi veya biraz sonrasına göre de belirlenebilmiştir. İslam hukuk sisteminde, çocukların evlilikleri de onların maslahat ve çıkarlarına riayet etmek şartıyla caiz sayılmıştır. Velileri onları birbirleriyle evlendirebilirler; ancak açıktır ki İslam'da çocukların evliliklerinin olanaklı olmasının anlamı, onların çocukluk devresinde cinsel ihtiyaçlarının tatmin edilmesi için değildir. Bunun nedeni himaye, koruma, miras intikali, özellikle geleneksel toplumlarda çok önemli olan aile ve kabileler arasında birliktelliklerin icat edilmesi gibi, evliliğin diğer işlevlerinin temin edilmesidir.

Tüm bunlara rağmen, çocuklar arasında güçlü cinsel ve duygusal cazibelerin olmaması ve arlarında birbirleriyle ünsiyet kurma ihtimalinin az olmasından dolayı İslam'da çocuklar arası evliliğe çok olumlu bakılmamaktadır. (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14, s. 72)

Çocuklar arasında evliliği bir kenara bırakacak olursak, insan doğası gereği birey her ne zaman cinsel ergenliğe ulaşırsa, cinsel ihtiyaçlarını tatmin etmeye koyulmalıdır. Ancak bu ihtiyacın tatmin edilmesinde evliliğin normal bir tarzda yalnızca biyolojik boyutu bulunmamaktadır.Örneğin kültürle şekillenmiş ve yön bulmuş diğer insanî işlerin yanı sıra, genellikle cinsel ergenliğe ek olarak, ekonomik ve sosyal ergenlikte zorunluluk kazanmaktadır. Hâlbuki cinsel ergenlik daha çok yaş, yemek koşulları ve çevreye bağlıdır. Ekonomik ergenlik ise kişinin üretim başarısını elde ettiğinde ve başkalarına bağlı olmadığında hâsıl olmaktadır. Böylece kendi ve ailesinin geçimini sağlamayı başarmalıdır. Sosyal ergenlik ise toplumsal kural ve normların yeterince tanınması, işlerin teşhis edilme gücüne sahip olunması ve gerekli yerlerde gerekli kararları alabilme gücünün kazanılmasıyla elde edilir. Bu şekilde birey, örf ve yasalar gereği başkaları karşısında almış olduğu kararların sorumluluğunu yüklenebilmelidir. Toplumların karmaşık bir hal aldığı günümüzde, çocukluk devresinden yetişkinlik devresine geçişler daha zorlaşmış ve daha fazla eğitim ve becerilerin kazanılmasını zorunlu kılmıştır. Cinsel ergenlikle sosyal ve ekonomik ergenlik arasındaki fasıla yeni toplumlarda daha hissedilir bir hal almış ve bu husus, kendisini gençlik döneminin uzamasında ve evlilik yaşının artmasında göstermiştir. Her ne olursa olsun, evlilik yaşı her toplumun kendisine has çevresel, ekonomik, sosyal ve kültürel koşullarına bağlı olarak belirlenmektedir. Evlilik yaşı, çeşitli toplumlarda farklı olduğu gibi, tek bir toplumda bile zaman içerisinde sabit kalmamakta ve zikredilen koşullar esasına göre, aşağı inmekte veya yukarı çıkmaktadır.

3.1. Evlilik Yaşının Yükselme Nedenleri

a) Ekonomik Sorunlar

Bir çok toplumda, kocalık rolünü kabul etmenin anlamı, yeni tesis edilmiş ailenin ihtiyaçlarını temin etmeyi kabul etmek demektir. Gerçekte, bu tür gereksinimler önceden örf, şeriat veya yasalarca tayin

edilmiştir. Bir ailenin malî giderleri de çok çeşitli ve geniştir; konut ihtiyacı, yiyecek, giyecek, ilaç, aile üyelerinin eğlenmesi, çocukların eğitimi, gidiş geliş vb. gibi ihtiyaçlar. Açıktır ki böylesi ihtiyaçların tamamının temin edilmesi, bireylerin yeterli derecede geliri olan bir işle meşgul olmaları durumunda söz konusu olacaktır. Aksi takdirde, her ne kadar az da olsa bazı gençlerin evliliğe yönelmeleri ve yoksulca bir yaşam sürmeleri mümkündür. Ancak genellikle insanlar uygun bir iş bulmadıkça evliliği tercih etmemektedirler.

Amerika İstatistik Dairesine göre: 1956 yılında evlenme yaş ortalaması en düşük seviyeye gerilemiştir (Erkekler için 22/5 ve kadınlar için 20/5 yaş ortalaması). Bunun en önemli delili Amerika'nın savaş sonrası ekonomik büyümesi, erkeklerin ve özellikle gençlerin rahat bir şekilde iş bulmalarını sağlamış ve aileler için yeterli miktarda kazanç elde etmelerine neden olmuştur. 1960 sonrası evlilik yaş ortalaması artmaya başlamıştır. Bunun en önemli nedeni, gençlerin ve özellikle eğitim seviyesi düşük bireylerin maaşlarının gerilemesidir. Bu sonuçlar, Japonya ve Hindistan gibi ülkelerde yapılan araştırmalarla da teyit edilmiştir. (Mitchel, 1354: 146) Genel olarak söylenebilir ki her ne zaman toplumun ekonomik yapısı evlilik yaşındaki gençler için iş temin etmez ve yeterli gelir sağlamazsa, normal koşullarda evlilik yaşı artış kaydedecek ve buna mukabil iş ve maaşların iyileşmesi durumunda, evlilik yaşı düşecektir.

Çalışan kadınların genel olarak daha geç evlilik yaptıklarını göz önünde bulunduracak olursak, acaba mezkûr varsayım genç erkeklerin istihdamlarına mahsus olmayacak mıdır? Bazıları bu varsayımı kadınların istihdamı için de doğru kabul etmişlerdir. 'Kadınlara istihdam sağlanması, evlilik yaşının artmasına neden olmaktadır' görüşünün reddi konusunda bu iki olgunun da başka bir süreçten kaynaklandığı iddialarına neden olmuş ve o zorlukların daha çok yeni nesiller için beklenen yaşam biçimini elde etmek için olduğu ileri sürülmüştür. Ancak kadınların istihdamı ile evlilik yaşının artışını yalnızca ekonomiye bağlamak, yeterince ikna edici gözükmemektedir; bundan dolayı çok sayıda uzman, kültürel öğelerin rolüne vurgu yaparak görüş belirtmiştir. İstihdam ve iş, evlilik için kadınlara dönük başka bir alternatif ortaya koymaktadır. Kadınlar kariyerin ekonomik, kişisel memnuniyet ve güvenlik gibi nedenleri

evliliğin kendilerine getirisi ile karşılaşmaktadırlar. Kariyerin onlar için daha çok yarar sağlaması dolayısıyla ona öncelik vermekte ve sonuçta evliliği geri plana iterek geciktirmektedirler. (Wilkie, 1991; 145)

b) Eğitim

Geleneksel toplumlarda, daha çok aile içinde teknik ve beceriler gayri resmi olarak yeni kuşaklara öğretilmektedir. Çocuklar genel olarak delikanlılık yaşına ulaştıklarında, mesleki becerilerini öğrenmiş olmakta ve ergenlik yaşından sonra yıllarca ihtiyaç duyulan teknik ve becerileri öğrenmek için vakit harcamalarına gerek kalmamaktadır. Ancak yeni toplumlar o kadar çok karmaşık olmuştur ki bu tür toplumlarda beklenti duyulan uygun ve kabul edilir bir yaşam biçimini elde etmek çoğunlukla uzun süreli eğitim dönemlerini gerektirmektedir. Akademik başarı elde etmek, bireylerin sosyal ve ekonomik prestijine neden olmakta ve idari merkezlerde, fabrikalarda vb. gibi yerlerde daha kolay iş bulmalarını sağlamaktadır. Dolayısıyla gençler ileride sosyal ve ekonomik statüden daha iyi yararlanmak için mecburen yaşamlarının üçüncü on yılını da eğitim için harcamak zorunda kalmaktadır. Eğitimle meşguliyet, bir çok gencin evlilik imkânını ortadan kaldırmaktadır. Zira malî açıdan iyi durumda olmayan gençler, eğitimin yanı sıra bir ailenin geçimini de üstlenememektedirler. Kadınlar için yüksek öğrenim sosyal statülerini arttırdığından daha çok bu yönden önem arz etmektedir. Yüksek öğrenimli kadınlar, çoğunlukla sosyal ve ekonomik statüsü yüksek olan erkeklerle evlenebilmektedirler.

c) Askerlik Hizmeti

İran, Türkiye gibi bir çok ülkelerde, savunma gücünü temin etmek için bütün genç erkeklerin belli bir süreliğine ülke savunma güçlerine katılmaları ve vatani görevlerini yapmaları zorunludur. Bu tür ülkelerde genç erkekler genel olarak askerlik hizmetini bitirdikten sonra evlenmektedirler. Çünkü askerlik dönemi boyunca aile geçimini sağlayamadıkları gibi aynı zamanda genel olarak yaşadıkları yerlerden uzakta bulunan askeri birliklerde olduklarından evde huzur bulamamakta ve kocalık ve yerine göre babalık rolünü ifa edememektedirler. Elbette gençler on sekiz veya

yirmi yaşında vatani görevlerini yapmaları için çağırılmakta ve bu süre iki yıl kadar sürmektedir. Ancak askerlik eğitim ve kariyer yapma fırsatını ellerinden almakta ve genel olarak kaybettikleri bu süreyi telafi etmek için de yine bir o kadarlık süreye ihtiyaç duymaktadırlar. Tüm bu sebeplerden dolayı, askerlik hizmeti fakat erkeklerin 18 ila 20 (veya 20 ile 22) yaşları arasındaki evlilik sayısının düşmesine neden olmaktadır.

d) Cinsel İlişki Özgürlüğü

Evliliğin en önemli amaçlarından birisi, yetişkin insanların karşı cinse olan cinsel ihtiyaçlarıdır. Bu gerçeklik ışığında, eğer bir toplum kendi üyelerine evlilik dışında ve evlilik yoluyla onlara yüklenen sorumlulukları kabul etmeden birbirleriyle cinsel ilişki kurmalarına izin veriyorsa, doğal olarak cinsel ortaklık elde edildiğinden artık evliliğin önceliği olmayacaktır. Sonuçta çok sayıda genç, evlilik yapmaktan imtina edecek ve cinsel ihtiyaçlarını daha düşük maliyetli yöntemlerle temin edecektir. Dolayısıyla Batı ülkelerinde, birlikte yaşam veya evli olmayan erkek ve kadınların müşterek yaşantısının artış kaydetmesi, evlilik yaşının yükselmesini beraberinde getirmiştir. (Spanier, 1991: 98–99) Amerika İstatistik Bürosu'nun raporuna göre, 1960 yılında 439 bin evli olmayan erkek ve kadın birlikte yaşamaktaydı. Bu sayı 1998 yılında 4 milyon 236 bin rakamına ulaşmıştır (Amerika İstatistik Bürosu). Buna ilave olarak daha sonraları birbirleriyle evelenecek olan aynı evde yaşayan eşlerin uyum ve bağdaşım denemeleri evlilik yaşının artmasına neden olan delillerden sayılmaktadır. (McRae, 1999: 184)

Bazı sosyologlara göre, olanakların artması ve doğum kontrol gereçlerinin yaygınlık kazanması da evlilik yaşının artmasına neden olmuştur. Zira bireylerin evlilik çerçevesi dışında cinsel ilişkilerine olanak tanıdığı gibi gayri meşru çocukların dünyaya gelişini de önlemektedir. Hâlbuki 1960 yılında Amerika'da çoğunlukla bu araç ve gereçlerin olmaması ve gayri meşru gebeliklerin engellenmesi için daha erken evlenilmekteydi. (Spanier, 1991: 99) Ancak bu varsayım doğru olsa bile, geçici bir yönünün olduğu ve genellenemeyeceği düşünülmektedir. Çünkü doğum kontrol gereçlerinin başka koşullar ve durumlarda evlilik yaşını düşürdüğünü ortaya koyan kanıtlar bulunmaktadır. Örnek olarak, on dokuzunca yüzyılda

Fransa'da bu gereçler tedrici olarak tanınmaya başlandığında evlilik yaş ortalaması gözle görülür bir şekilde aşağı inmiştir. 1821'den 1945 yılına kadar, erkeklerde 28/7'den 25/2'ye, kadınlarda 26/1'den 22/8'e inmiştir. Muhtemelen bu değişikliğin nedeni on dokuzuncu yüzyıldan önce, yani doğum önleyici gereçlerin olmadığı dönemlerde, yukarı yaşlardaki evlilik, nüfusun artışında bilinçli veya bilinçsiz olarak tepki olarak algılanmaktaydı. Ancak bu gereçlerin yaygınlaşması, evlilik yaşının düşmesi için uygun bir sosyal ortamı sağlamıştır. (Sgaln, 1375: 137–138)

e) Değerler, Gelenek ve Görenekler

Hiç kuşkusuz, bir toplumun kültürü evlilik yaşının o toplumdaki belirleyici en önemli faktörüdür. Mevzuu bahis faktörler de kültür faktörü ile ilişkisiz değildir. Gerçekte, toplumda kabul edilmiş değerler, gelenek ve görenekler, evliliğin bir dizi gerekleri ve uygun yaşı belirleme aygıtıdır. Bu doğrultuda el ve ayak bağı olan gelenek ve görenek formalitelerine değinmek gerekir. Bunlar, bazen halk arasında yaygın olarak bulunmaktadır. Örneğin İran ve Türkiye gibi toplumlarda, ağır mehir (ve başlık parası) yüksek miktarda süt parası, görkemli çeyiz, pahalı düğün törenleri, damattan yüksek kariyer, ev ve araba beklentisi, vb. gibi sebepler, genç çiftlerin uygun bir zamanda evliliklerine mani olmaktadır. Zira ya kendileri ya da ebeveynleri bu tür masrafların altından kalkabilmek için uzun bir süre çalışmak zorunda kalmaktadırlar.

Batılı ülkelerde çok sayıda insan için nispi bir refah olmasına rağmen bu tür gelenek ve görenekler ya bulunmamakta ya da ehemmiyeti yoktur; ancak ağır düğün masrafları bir çok gencin evliliklerini geciktirmelerine neden olmaktadır. (McRae, 1999: 180) Bunun dışında, bireyci ve liberal düşüncelerden kaynaklı yeni kültürel değerler de gençler arasında evlilik motivasyonunun düşmesine neden olmuştur. Bir çok bireyin sonunda evliliğe yönelmesi, toplum düzeyinde evlilik geleneğinin bitmesiyle değil, evlilik yaşının artmasıyla kendisini göstermiştir.

Genel bir değerlendirme ile öyle anlaşılıyor ki aile konusunda uzman kişiler, evlilik yaşının artış kaydetmesini gelişmiş yahut gelişmekte olan toplumlardaki şehir hayatının zorunlu ihtiyaçlarından kaynaklandığını ve bunun kaçınılmaz olduğunu ifade etmektedirler. Çoğunlukla yeni

yetişen gençlerin yüksek eğitimlerine devam etme istekleri, ekonomik zorluklar, nüfuz artış sorunları, askerlik hizmeti, kızların erken yaşta gebe kalma problemleri ve küçük yaştaki gençlerin zayıf psikolojik ve sosyal gelişimi, evlilik yaşının zorunlu olarak yükselmesine neden olan faktörlerden sayılmıştır. Doğal olarak dinî temellere dayalı İslamî değerler sistemi, bu tür pasif yaklaşımları benimsememekte ve evlilik yaşının gençler ve bütün toplum için düşmesinin olumsuz sonuçlarına binaen evlilik yaşının makul bir şekilde düşmesi yönünde çaba sarf etmektedir.

Öyle görünüyor ki bu konunun İslam'a uygun çözümü için ekonomik ve kültürel organizasyon etkenlerine vurgu yapmak gerekir. Başka ülkelerde şahit olduğumuz gibi, insanların geçim durumlarının iyileşmesiyle evlilik yaşının gözle görülür bir şekilde düşeceği öngörüsünde bulunabiliriz. Bu yönde, devlet ve diğer hükümet organlarının desteğine ek olarak, ebeveyn, akraba ve diğer yakınların yardımları gençler için oldukça belirleyici olacaktır. Bütün bunların yanı sıra, kültürel öğelerden gaflet etmemek gerekir. Hiç kuşkusuz her toplumun kültürü, ekonomik refah, yaşam düzeyi ve yoksulluk tanımında yüksek bir etkiye sahiptir. Genel mantalite ve düşüncelerin değişmesi ve sade yaşamın yaygınlaşması, toplum düzeyinde bu sözcüklerin yeni tanımlarının kabul görmesini sağlayacaktır. Dolayısıyla bu durum, evlilik yaşının düşmesinde etkili olacaktır. Aynı şekilde örneğin yüksek mehirlerin tayin edilmesi, ağır çeyiz -ve gayri meşru olmasına rağmen- süt parası talep etmek gibi sorun çıkarıcı örf ve geleneklerin değiştirilmesi, yahut düzeltilmesi yönünde bilinçli ve tutarlı kültürel çalışmalar yapmak önemli bir adımdır.

İslam'da evlilik için belirli bir yaş belirlenmemiştir, ancak Hz. Peygamber Ekrem (s.a.a) ve Masum İmamlardan (a.s) nakledilen hadisler ve onların pratik yaşamları, onların evlilik konusunda acele etmeye ihtimam gösterdiklerine açık bir kanıttır. Nakledilen bir rivayete göre bir gün Hz. Peygamber (s.a.a) mescitte şöyle buyurdu:

> "Ey insanlar! Cebrail benim için şöyle bir mesaj getirdi: bakire kızlar, ağaçlardaki meyveler gibidir; eğer meyve hasat zamanı toplanmazsa, güneş onları bozar ve rüzgâr onları savurur. Bundan dolayı bakireler kadınlık özelliklerini elde ettiklerinde, evlilik ve koca edinmek dışında onlar için hiçbir ilaç yoktur. Aksi takdirde, beşer oldukları hasebiyle sapma ve inhirafa düşmeyeceklerine dair hiçbir güvenceleri yoktur." (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 39)

Başka bir hadiste ise şöyle okumaktayız:

"Çocuğun baba üzerindeki haklarından birisi ergenlik çağına erdikten sonra, onu evlendirmesidir." (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 15: 200)

Dolayısıyla şöyle bir netice alınabilir: İslam kendi model algısında, evlilik yaşının düşük olmasını temel olarak bilmektedir. Buna rağmen, erken yaşta evliliklerden kaynaklı sorunlar görmezlikten gelinmemekte ve onların bertaraf edilmesi için gayret sarf edilmektedir. Açıktır ki eğitim, sağlık ve kültürel programların yaygınlaşması ve halkın ekonomik durumunun iyileşmesi ile bu sorunların bir çoğu ortadan kalkacaktır. Winch'in[4] Amerika toplumunda yaptığı deneysel araştırmaların sonucu da bu yönlendirmelerle belli bir noktaya kadar uyum içindedir. Onun dediğine göre:

Erken yaşta evlilik sorunları kişinin kendisinden kaynaklı değildir, bilakis evlilik ve ondan kaynaklı rollerden doğan sorumlulukları kabul etmeye hazırlıklı olunmamasındandır. Bundan dolayı, erken yaşta evlilikler iki durumda tam anlamıyla memnuniyet vericidir:

1. Genç bireylerin yetişkinlerin rolünü üstlenmeye hazırlıklı olduğu yerlerde. Örneğin Amerikan toplumunun alt katman üyelerinin vasıfsız veya yarı vasıflı işlerde çalışması;

2. Gençlerden bu tür rolleri üstlenmeleri beklenmeyen yerlerde; ancak gençlerden evliliklerinin başlarında ekonomik olarak bağımsız olmaları beklenmediğinden doğum kontrol malzemeleri iyi bir şekilde istifade edilmemektedir; uzun süreli eğitimler mütedavil ve geçerli olmaktadır. Erken yaştaki evlilikler olumsuz sonuçlar doğurabilir. (Winch, 1971: 602–603)

Tüm bunlara dayanarak, ı)mezkûr sorunların bertaraf edilmesini temel alanlarla (örnek olarak kadınların gebelik sürelerinin ve onunla paralel olarak nüfus artışının evlilik yaşının düşmesinde etkili olduğundan) evliliğin geciktirilmesini tavsiye eden yahut ıı) en azından evlilik yaşının artmasına yönelik görüşü olup, ancak gençlerin cinsel sorunlarının çözümü için net bir öneride bulunmayanların görüşlerini benimsememiz söz konusu değildir.

[4] Robert F. Winch.

4. Eşler Arasındaki Yaş Farkı

Her ne kadar bir çok toplumda, yasal olarak her yetişkin erkek, buluğ çağına ermiş istediği -mahremi olmayan- her kadınla evlenebilmekteyse de her toplumun bireylerin kendilerini riayet etmekte zorunlu hissettikleri kendisine has bir yaş normu bulunmaktadır. Bazı kural ve normlar yalnızca ruhsat verildiğini açıklamak içindir; ama bazıları tercih ve hatta kimi zaman gerekli ve zorunludur. Örneğin, bir çok ülkede yaşlı bir erkek, yasal olarak yeni yetme bir genç kızla evlenebilir; ancak böyle evlilikler çok nadir gerçekleşmektedir. Zira bugünkü örf, böyle evlilikleri benimsememektedir. Bunun aksi durumunda ise, yani yaşlı bir kadın, yeni yetme genç bir erkekle evlenecek olursa her ne kadar yasal yönden bir engel olmasa bile bu tür evlilik pratik olarak hiçbir zaman gerçekleşmemekte ve örf bu tür evlilikleri hiçbir şekilde kabul etmemektedir. [5]

Bir çok toplumda görülen iki çiftin yaşıyla ilintili olan önemli normlardan birisi, erkeğin eşinden (bir ile on yaşa kadar) büyük olmasıdır. Bu norm, çoğunlukla doğu ve batı toplumlarında görülmektedir. Ancak bu farkların tutarı, farklı toplumlarda farklılıklar arz etmektedir ve hatta bir toplumda bile zaman içerisinde değişiklikler görülebilmektedir. Amerika toplumunda kadınlar ve erkekler arasında bir asır boyunca ortaya çıkan değişiklikler için yukarıdaki şemaya bakılabilir.

Erkek ve kadınlar arasındaki yaş farkı normu, birçok faktörde yatmaktadır. Onlardan en önemlilerinden ikisine değiniyoruz:

1. Kızlar biyolojik açıdan erkeklerden birkaç yıl daha erken buluğa ermektedirler. Aynı şekilde kadınların üreme faaliyetleri erkeklerden daha erken sona ermektedir. Ayrıca erkeklerdeki cinsel temayül kadınlardan daha geç sona ermektedir.

2. Neredeyse tüm toplumlarda, erkek aile giderlerini karşılayan aslî unsurdur; dolayısıyla kültür, biyolojik, çevre ve sosyal ihtiyaçlara yabancı bir biçimde şekillenmişse, evlilik yaşam normu da genellikle biyolojik, ekonomik ve sosyal gereksinimlere göre şekillenecektir. Muhtemelen,

[5] Elbette bazı ilkel kabilelerde genç erkeklerin nispeten yaşlı kadınlarla evlilikleri tercih edilmektedir. Zira bu tür kadınlar yeterli deneyime sahiptirler ve netice olarak evlilik hayatını daha iyi bir şekilde yerine getirebilmektedirler. (Bkz. Robertson, 1374: 319)

bundan dolayı kızlar erkeklerden birkaç yıl daha erken evlenmekte ve böylece cinsel isteklerinin yoğun olduğu ve doğurganlık kabiliyetinin yüksek olduğu ilk dönemlerde kocaya varmaktadırlar. Son dönemde de kocaları ile neredeyse aynı dönemlerde cinsel faaliyetlerden düşmektedirler. Aynı şekilde erkeklerin ekonomik yükümlülükleri, bir ailenin geçim ve idaresini ekonomik yönden temin edinceye kadar evlenmemelerine neden olmaktadır. Ancak bazı özel durumlarda ebeveynler çocuklarının kurmuş olduğu yeni ailelerinin malî ihtiyaçlarını temin etmektedirler. Lakin kızlar açısından bu ekonomik gereksinimler bulunmamakta ve ergenlik çağına erdikten sonra evlenebilmelerinde bir engel bulunmamaktadır.

Bununla birlikte, çağımız toplumlarının bir çoğunda görülen bireysel özgürlüklerin gelişmesi ve eşit değerler peşinde koşulması, bu normların nispi olarak değişmesinde ve karı koca arasındaki yaş farkının azalmasında oldukça etkili olmuştur. Hatta yapılan araştırmalara göre bazı sosyalist ülkelerde, kendilerinden küçük erkeklerle evlenen kadınların sayısı oldukça artmıştır. Bu araştırmanın sonuçlarına göre bu tür kadınlar 1920'den 1960 yılına kadar şehirlerde % 12/5'den % 33/5'e ve köylerde % 13'ten % 30/5'e ulaşmıştır. (Mitchel, 1354: 147)

Bu kültürel normun önemli sonucu, toplumun bazen cinsel ve nüfus yapısı ile çatışabilir olmasıdır. Örnek olarak, eğer bir toplumun nüfus yapısı genç bir yapıya sahipse, yani genç nüfus sayısı yaşlı nüfus sayısından çok olursa, bu durumda mezkûr norm, muhtemelen sorun yaratıcı olacaktır. Zira her yaş tabakasındaki (örneğin 20–24 yaşındaki) erkekler, önceki yaş tabakasından olan (15–19 yaşındaki) kızlarla evlenecektir. Bu varsayım gerçekleşirse her tabakadaki kadınların yaşları aynı tabakadaki erkeklerin yaşlarından daha çok olur. Öte yandan genç nüfus sayısı yaşlı nüfus sayısından çok olursa; yaşları büyük olan tabakadaki erkeklerin, yaşı düşük olan tabakadaki kadınlarla evlenmek istemeleri durumunda da sayı oldukça az olacaktır. Sonuç olarak, çok sayıda kadın kendilerine uygun bir koca bulamayacak ve mecburen ya yaş olarak kendileri ile uygun olmayan erkeklerle evlenecekler ya da hiçbir zaman evlenmeyeceklerdir.

Evlilik konusunda kolaylığı öngören İslam dinî genel yönüyle, bu konuda mezkur normda esnekliği benimsemekte ve bundan dolayı İslamî metinlerinde bu normlar olumlu veya olumsuz olarak müşahede edilmemektedir.

5. Eş Seçimi Kuralları

Kim, kiminle evlenebilir? Hiçbir toplumda eş seçimi konusunda tam bir özgürlük söz konusu değildir. Bu yüzden, çok az sayıda insan her kimle isterse evlenebilir. Öte yandan, hiçbir toplum ve kültürde eş seçiminin sınırları o kadar dar ve mahdut değildir ki her kesin eşi nesnel ve bireysel olarak müşahhas olmuş olsun. Tüm toplumlarda, açık ya da örtülü olarak eş seçiminin sınırını belirleyecek çeşitli kurallar vardır. Kültürler ve farklı toplumlar arasındaki bu yöndeki farklılıklar, daha çok bu alanın genişliğinde, mezkûr kuralların ölçü ve katılığında ve ayrıca netliğinde yatmaktadır.

Bazı toplumlarda, bir grubun bireyleri yalnızca belli bir gruptan eşini seçebilmektedir. Hâlbuki bir başka toplumda ise bunun alanı oldukça geniştir ve bireyi eş seçimi konusunda onların arasından birisini seçmek konusunda zorunlu kılan belli bir grup belirlenmemektedir. Eş seçimini belirleyen ve sınırlayan katı kurallı farklı toplumlarda da aynı ölçüler geçerli değildir. Örnek olarak kast kuralı, hiçbir surette bir kast bireyinin başka bir kast bireyi ile evlenmesine izin vermez. Kast kuralı o kadar katıdır ki insanlar hatta böyle bir şeyin hayalini bile kuramazlar. Batı toplumunda da (yazılı olmasa da) bazı kurallar bulunmaktadır. Alt tabakadaki bir kadınla bir erkeğin evlenmesi kabul görmemektedir. Ancak belli koşullarda bu kuralların ihlali mümkündür ve bazen de böyle durumlar yaşanmaktadır. Kuralların netlik ölçüsü de çeşitli toplumlarda farklılıklar arz etmektedir. Örneğin, bazı Afrika kabile toplumlarında veya Hint kast sisteminde bir gruptan eş seçilemeyeceği açıkça belirtilmektedir. Hâlbuki birçok toplumda has gruplar arasından eş seçimi konusunda böyle açık bir engel bulunmamaktadır.

Burada eş seçimi alanını belirleyen kuralların önemlilerinden bazılarını inceleyeceğiz. Bu kurallardan maksat, insanlara bir grup veya gruplardan eş seçemeyeceğini veya yalnızca has bir gruptan eş seçebileceğini söyleyen norm ve gereksinimler dizisidir. Bu kurallardan bazıları evrenseldir, yani tüm beşeri toplumlarda ve tarihin tüm dönemlerinde farklı şekillerde görülmektedir. Oysa diğer bir kısmı bazı toplumlara veya bazı tarihi dönemlere mahsustur.

5.1. Mahremiyet

Neredeyse tüm kültür ve toplumlarda, bazı yakınlar arasında evlilik ilişkisi kurmak yasaktır. Bu insanlar arasında evlilik yasak olduğu gibi, bu grup arasında her türlü cinsel ilişki de tabu olarak kabul edilmektedir. Çeşitli toplumlardaki mahremiyet alanı farklılıklar göstermektedir Ancak çoğu kültürlerde baba ile kız, anne ile oğul, kız kardeş ile erkek kardeşler bir birlerine mahrem olarak sayılmakta ve aralarındaki evlilik gayri meşru olarak algılanmaktadır.

Mahremiyetin ölçüsü, yakın akrabalık nispetine göredir. Her ne kadar akrabalık bağı yakın olursa, mahremiyetin oluşması daha da kuvvetlenmektedir. Ancak bazı kabile toplumlarında, (ister gerçek isterse hayali olsun) hepsinin bir nesilden olduğu ve müşterek kanı paylaştıkları gerekçesi ile tüm kadın ve erkekler birbirlerine mahrem olarak algılanmakta ve birbirleriyle evlenememektedirler. Bu tür toplumlarda, erkekler her zaman kendileri ile aynı kabileden olmayan ve ortak kanı taşımayan başka kabile ve toplumlardan eş seçmek zorundadırlar (egzogami, dışevlilik).

Bazı yerlerde, akrabalık ve aynı kanı taşıma durumunu aynı kanı taşımayan akrabalık dairesinden olmayan kişileri de içine alacak şekilde genişletmektedirler. Örnek olarak üvey anne, üvey baba veya üvey kız kardeş de baba, anne, erkek kardeş ve kız kardeş yerine konulduklarından bir çok kültürde, mahrem olarak algılanmaktadırlar. Mahremiyet, ortak anne ve baba veya ecdatla sınırlı değildir. Bazı toplumlarda, çocuklukların da iki veya daha fazla kişinin aynı kadından süt emmeleri söz konusu olduğunda, aralarında süt kardeşlik ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı gelecekte birbirleriyle evlenememektedirler. Zira bu şekilde, kadının çocukları (bacı kardeş) olmuşlardır. Süt kardeşlik mahremiyeti, kardeş ve bacılara has değildir, bilakis bazı durumlarda yakın akrabalar arasında da olabilir. Örneğin İslam'da anne, kız, amca, hala, dayı, teyze süt kardeşleri arasında evlilik yasaklanmıştır. Sebebi mahremiyet ise daha farklı bir mahremiyettir. İki kişi evlilik yoluyla birbirlerine akraba olmaktadırlar. Örnek olarak, iki kişi (erkek ve kız) birbirleriyle evlenirse, kızın annesi damada, erkeğin babası da geline mahrem olur.

Kan yoluyla mahremiyet büyük dinlerde, yani İslam, Hıristiyanlık ve Yahudilik dinleri arasında da farklılıklar arz etmektedir. Bu dinler arasında,

en sınırlı alana sahip olan din Yahudilik en geniş alana sahip olan din ise Hristiyanlıktır. Yahudilikte bireylerin kardeşleri, bacıları, ebeveynleri, çocukları, ecdat ve torunları ile evliliği yasak ve gayri meşrudur. İslam'da buna ek olarak, amca, hala, dayı ve teyze ile evlilik de yasak ve haramdır, ancak Hıristiyanlıkta İslam'da haram olan yerlere ek olarak, onların çocuklarının da birbirleriyle evlenmesi yasaktır.[6]

Burada şu soru akla gelmektedir: İnsanlar neden, kültürel ve çevresel farklılıklara sahip olmalarına rağmen çoğu toplumlarda yakın akrabalar arasında cinsel ilişki ve her türlü evlilikten sakınmaktadırlar? Bu konu hakkında farklı görüşler ortaya konulmuşsa da bunları genel olarak iki kategoriye ayrılmak mümkündür: birincisi fıtri ve içgüdüsel, ikincisi ise sosyal role vurgu yapmaktadır.

Mahremiyet kaidesinde fıtri ve içgüdüsel yöne vurgu yapan görüş, insanların doğal olarak yakın akrabaları ile evlilikten nefret emesine dayandırılmış ve bireylerin örneğin birbirlerinin yanında çocukluk dönemlerinden itibaren birlikte yaşamaları, karşılıklı aşkın oluşmasıyla uyumlu olmadığı savunulmakta veya aynı kanı taşıyan kişilerin birbirleriyle evliliklerinden doğan zararlar, bu doğal ve içgüdüsel nefretin oluşmasını sağlamakta ve bu durumun kendisi de kuralın genelliğini ifade etmektedir. (Klineberg, 1368, c. 1: 167)

Bu tür nazariyeler güçlüklerle karşı karşıyadır; örneğin geçmiş bir çok toplumda yakın akrabalar arasında evlilikler yaygın ve sıradan bir olaydı; örneğin Mecusiler uzun yüzyıllar boyunca, erkek ve kız kardeşler arasındaki evlilikleri meşru bilmekte ve ondan nefret etmemekteydiler. Antik İran'da yakın akrabalar arasında evlilikler, hatta Şah'ın aile bireyleri arasında bile başka tabakadan insanların kanı ile karışmasın diye yapılmamaktaydı. (Hicazi, 1370: 87) Çağdaş etnografya da farklı kabilelerin

[6] İslam'da erkek üç kategorideki kadınlarla evlenemez: 1. Kendisiyle yakın nispi ilişkisi olan kadınlar: örneğin anne, büyük anne, kız ve kızının kızı, kız kardeş ve onun kızı, erkek kardeşinin kızı ve onu kızları, teyze ve hala. 2. Süt emme yoluyla bahsi geçen kişiler bireye haram olur. Örneğin: süt anne, süt kız kardeşi ve gayrısı. 3. Kaynana ve gelin: damadına ve kocanın babasına mahremdir. Baldız da meşrut bir şekilde kişiye haramdır. Yani kardeşi ile evli olduğu süre zarfında baldızı ile evlenemez. Bunun için ya eşinden boşanması ya da eşinin ölmesi gerekmektedir. Daha fazla bilgi için fıkıh kitaplarına bakınız. Örneğin: *er-Ravzatu'l-Behiyye fi Şerhi'l Lüm'eyi Dımeşkiyye*, c. 5, s. 154–186.

aile bireyleri arasında çeşitli evliliklerin yaşandığını ortaya koymaktadır. (Klineberg, 1368: c.1: 166 ve 169) Hatta gelişmiş ülkelerde bile mahrem kişiler arasındaki zina olgusunun yaygınlığını ortaya koyan istatistikler bulunmaktadır ve bazen bu ülkelerde mahremler arasında evliliklerin yasal olduğunu ortaya koyan örnekler rapor edilmektedir. (Allame Tabatabai, *el-Mizan*, c. 4: 145) Sonuç olarak, mahremiyet kaidesinin içgüdüsel olduğu tezi en azından kuşku doğurmaktadır.

Freud, bundan da ötesine geçerek, yakınlar arasındaki evliliğin yasaklığının içgüdüsel olmadığını iddia etmiştir. Psikanalitik edebiyat kuramı deneyimlerine istinaden, yeni yetişen gençlerin ilk cinsel temayülünü realite açısından, zinakârane olarak bilmektedir. (Freud, 1362: 204) Bazı nazariye sahiplerinin dediklerine göre Freud'un zinadan maksadı, yakınlar arasındaki cinsel ilişkidir. (Klineberg, 1368, c. 1: 173–174)

Her ne olursa olsun, bir çok nazariye sahibi içgüdüsel açıklamaları kabul etmemekte ve mahremiyet kaidesinin temel kökünün sosyal fonksiyonlarından kaynaklandığını ileri sürmektedirler. Bu meyanda, Levi-Strauss gibi bazıları durumun, ilkel topluluklarda bir dizi mübadele takas kurallarından sayıldığı görüşündedir. (Mitchel, 1354: 42) Bu nazariyeye göre kaidenin kökeni ilk insanların aileler, gruplar ve kabileler arasında kadının mübadele edilmesi ile akraba ilişkilerinin genişleme temayülünden kaynaklanmıştır. Açıktır ki eğer kişi, birinin kız kardeşi ile evlenmek istiyorsa, kendi kız kardeşini de karşı tarafa vermeye hazırlıklı olmalıdır. Aksi takdirde, bu takas ve mübadele gerçekleşmeyecektir. Raphs kabile üyelerinden birisinin kız kardeşi ile evlenmek isteyen hayali birisi ile yaptığı söyleşide bu görüş güzel bir şekilde açıklanmıştır: (Chat yapıldı, kendi kız kardeşinle mi evlenmek istiyorsun? Kız kardeşinin kocası olmak içinden geçmiyor mu? Eğer bir başkasının kız kardeşi ile evlenirsen ve başkası da senin kız kardeşinle evlenirse en azından, birisi kayın birader diğeri enişte unvanı ile iki kişi kazanmış olursun. Ama eğer kendi kız kardeşinle evlenirsen, hiç kimsen olmaz? Kiminle ava gideceksin? Fidan ekiminde kim sana yardım edecek? Kimin görüşüne gideceksin? (Mendras ve Gurvitch, 1369: 236)

Bir başka grup ise yakın akrabalarla evliliklerin, aile üyeleri arasında kargaşaya neden olduğundan yasak olduğu görüşündedir. Montesquieu, bu nazariyenin öncüsü sayılmaktadır, zira kendisi her ne kadar bu

kaidenin doğa kanunu olduğunu ileri sürse ve bunun doğal kaçınma olduğunu söylese de bunun için delil öne sürdüğünde mezkûr kaidenin daha çok sosyal yararlar ve fonksiyonlarını ileri sürmektedir. Kendisi anne ve oğul, baba ve kız, kardeş ve kız kardeş, damat ve kaynana, gelin ve kayın peder arasındaki evliliklerin yasaklığını hukuk felsefesi açısından ayrı ayrı ele almaktadır. Birinci konu hakkındaki ileri sürdüğü delil şu şekildedir:

Anne ve oğul arasında evlilik doğal açıdan uygun değildir ve doğal hukuk hükmüne göre yasaktır. Zira böyle bir evlilik doğal düzeni bozacaktır. Ayrıca oğul anneye saygı duymalı, ona itaat etmelidir. Öte yandan kadın kocasına saygı duymalı ona itaat etmeyi kendisine farz bilmelidir. Anne ve oğul birleşmek istediklerinde, bu evlilik saygı ve itaat temellerini sarsacak ve öte yandan doğal yasalar kadının doğurma zamanını öne almış ve erkek çocuk sahibi olmak isterse onu daha geri bir zamana itmiştir. Hal böyle iken eğer anne ve oğul birleşmek isterse, oğul buluğ çağına erdiğinde çocuk sahibi olabilir, ancak kadın o vakit doğurganlık özelliğini kaybetmiş olacaktır. Böyle bir evlilik doğa yasalarına aykırıdır. (Montesquieu, 1362: 741)

Malinowski de bu görüşün bir benzerini ortaya koymaktadır. Ona göre (oğlun annesine karşı şehevî düşüncesi, anne ve oğul arasında bulunan doğal ilişkiyi sarsacaktır. Zira bu her oğlun annesine karşı duyması gereken itaat ve saygı ile çelişmektedir. Aynı şekilde oğul ve baba arasında düşmanca şiddetli bir rekabet yaşanmasına neden olur ve bu ikisi arasında olması gereken uyumlu ilişkiyi ortadan kaldırır.) (Klineberg, 1368, c. 1: 172)

Tüm bunlara rağmen, bu tür nazariyeler için güçlü açıklamalar ileri sürülse bile bunlara reddiye getirilmediğinden (Klineberg, 173) ve ayrıca bu kaidenin evrensellik ilkesi için ikna edici bir açıklama yapılmadığından eksiklikleri bulunmaktadır. Dolayısıyla öyle anlaşılıyor ki genel bir değerlendirme ile yakın akrabalarla evliliğin yasaklığı çevre, psikolojik, sosyal ve hatta dinî faktörler mecmuası ile ilgilidir. Nazariyelerin yalnızca bir yönünü ele alan indirgemecelik kabul edilir gibi değildir.

Şunu belirtmek gerekir ki bu alanda dinin rolü hakkında araştırmacılar tarafından uygun bir araştırma yapılmamıştır. Bu konuya benzer

konularda da genel olarak dinin rolü görmezlikten gelinmiştir. Aynı zamanda, beşer neslinin başladığı ilk dönemlerde (Hz. Âdem ve Havva veya Hz. Nuh dönemi), yani yeryüzü insanlarının tek bir toplum halinde yaşadıkları zamanlarda ve henüz farklı topluluklara ayrılmadan önce, ilahî peygamberler tarafından insanlar için evlilik ve diğer konular hakkında kural ve kaidelerin belirlendiği görüşü mutlaka özel olarak ele alınmalıdır.

5.2. Egzogami ve Endogami (Dıştan Evlilik ve İçten Evlilik)

Birey ve onun menfaatine kesin egemenliği olan grup idesi, ilkel toplumlarda, tüm gruplar bir aile hükmünde ele alınır ve üyeleri birbirlerinin kız ve erkek kardeşleri olarak telakki edilirdi. Bundan dolayı, mahremiyet kuralı tüm aile üyeleri için genellenmekteydi. Totem[7] kabilelerinde, ailenin tüm üyeleri bir nesil ve kabileden Geldiği (çünkü totem, tüm kabile üyelerinin ortak atası olarak) telakki edildiğinden, grup içinde cinsel ilişkinin tabu ve haram sayılması mümkündü. Müşahede edildiği gibi, burada mahremiyet kaidesinin alanı tüm totem gruplarını ve kabile üyelerinin tamamını kapsamaktadır, hatta çok uzaktan akrabalık bağları olsa bile birbirlerine mahrem sayılmakta ve eş edinmek için mecburen yakınlarda bulunan komşu kabilelere giderek onların ata totemleri ile irtibatı olmayanlara yönelmeleri gerekmekteydi. Bu tür evliliklere, sosyoloji ve antropoloji terminolojisinde *dıştan evlilik* (*Egzogami*) denilmektedir.

Dıştan evlilik kuralının kökeni nedir? Başka bir ifadeyle, yakın akrabalar mahremiyet kaidesinin ilk konusu olmasına rağmen neden yerini aynı kanı taşıyan tüm akraba gruplarına vermiştir? Freud, mahremiyet kaidesinin aynı kanı taşıyan tüm akrabalara sirayet etmesini totem kabilelerinin mahrem kadınlara duyduğu aşırı nefret ve onlara karşı titiz takıntılara bağlamaktadır. Onun dediğine göre:

Yabancılarla evlilik totem ve makro aile bireyleri arasındaki cinsel ilişkinin yasaklığı; öyle anlaşılıyor ki mahremler arasında zinanın önünü

[7] Totem genel olarak zararsız yenilen hayvan yahut tehlikeli ve korkutucu ve bazı durumlarda bitki veya her şeyle özel ilişkisi olan su ve yağmur gibi bir güç veya doğadır. Totem birinci etapta bir grubun atası, ikinci etapta koruyucu ve hami bir melektir ve onun için gaybi haberler gönderir ve aynı zamanda başkaları için de tehlikelidir. Kendi çocuklarını tanır ve onları korur. (Freud, 1362: 19)

almak için en uygun bir çözüm olarak sunulmuş ve o çağda (grupsal evlilikler dönemi) kabul görmüş ve uzun süre sonra bu sebep ortadan kalkmış, ancak o, yerinde baki kalmıştır. (Freud, 1362: 28)

Claude Levi Strauss'a göre, dıştan evlilik kapsamlı bir sosyal kavram unvanıyla mahremler arası zinaya engel olmak için ilkel toplumlardaki mübadele takas modelini sergilemektedir. Aynı zamanda başkaları ile birlikteliğe vurgu yaparak yalnızlığı da terk etmek ifadesidir. Ona göre:

Dıştan evlilik, türdeş toplumun varlığını teyit etmekte ve ispat etmektedir. İçten evlilik ise aynı kanı taşıyanlar arasında evliliğin biyolojik zararları olduğundan değil, başka grup ailelerin birlikteliği istenmediğindendir. Zira dıştan evlilik, sosyal faydaları beraberinde getirmektedir. (Mitchel, 1354: 43)

Savaşta dayanışma, avcılık sırasında yardımlaşma ve toplumun öteki ekonomik ve tören faaliyetlerine vurgu yapan dış evlilik kaidesinin sosyal fonksiyonlarına yönelik görüşün açıklaması, bazı antropologlar tarafında da kabul görmüştür. (Klineberg, 1368, c. 1: 171)

Dıştan evlilikle sonuçlanabilecek çok sağlam grupsal bağlar, bazen *içten evlilikle* de (*Endogami*) sonuçlanabilir. Onun gereği de bireylerin eşlerini yalnızca grubun içinden seçmekle mükellef olmalarıdır. Bir grup bir açıdan kendisini haddinden fazla başka gruplardan farklı görürse, üyelerini başka üyelerin bireyleri ile evlendirmekten men etme ihtimali var demektir. Örneğin Hindistan kast sisteminde, birbirinden aşağı ve yukarı iki kast üyelerinin birbirleriyle evlenmeye hakları olmadığı gibi, aynı zamanda bazı kast üyelerinin (necisler) hatta başka kastların üyeleri ile muaşeret ve dokunma hakları bile yoktur.

Akrabalık bağları yahut sosyal tabakalaşma ağlarına ek olarak, dıştan evlilik için temel olabilecek başka faktörler de söz konusu olabilir. Bunlardan en önemlileri din faktörüdür. Bütün dinler, az çok kendi takipçileri ve başka din takipçileri arasındaki ilişkiler için sınırlamalar koymuştur. Bunun delili ise dinlerin çoğunun tekelci hakkaniyetten dem vurmalarıdır. Bundan dolayı, bazı yerlerde takipçileri arasında içten gruplaşmayı takviye etmektedir. İki kişi arasında en yakın ve samimi ilişkiyi icat eden evlilik, dinlerin tüm konulardan daha fazla üzerinde durduğu

konulardandır. Zira eğer böyle bir irtibat din takipçileri ve yabancılar arasında gerçekleşirse, onların ve çocuklarının dindarlığını tehdit edebilir. Örneğin Kur'ân-ı Kerîm, müminlerin müşriklerle evliliklerini yasaklayarak şöyle buyurmuştur:

> **"İman etmedikçe putperest kadınlarla evlenmeyin. Beğenseniz bile, putperest bir kadından, imanlı bir câriye kesinlikle daha iyidir. İman etmedikçe putperest erkekleri de (kızlarınızla) evlendirmeyin. Beğenseniz bile, putperest bir kişiden inanmış bir köle kesinlikle daha iyidir. Onlar (müşrikler) cehenneme çağırır. Allah ise, izni (ve yardımı) ile cennete ve mağfirete çağırır. Allah, düşünüp anlasınlar diye ayetlerini insanlara açıklar."** (Bakara, 221)

Müslümanların müşriklerle evliliklerinin yasak olmasına ilave olarak, birçok Şîa fakihi, ayet ve hadislere dayanarak, Müslümanların diğer ilahî dinlerin takipçileri ve Şiaların Peygamber Ehlibeytinin düşmanları ile evliliklerini de zaruret durumu dışında caiz bilmemekte ve yalnızca Müslüman erkeklerin kitap ehli kadınları ile geçici nikâh yapmasına izin vermektedirler. (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 410–435) Rivayetlerin birinde has olarak, çocukların gelecekteki dinî kaygısı, Müslümanların gayri Müslimlerle evliliklerinin yasak olmasına delil olarak sayılmıştır. (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 411) Elbette bu ihtimali de gözden kaçırmamak gerekir ki İslam'ın içten evliliğe vurgu yapması bu tür evliliklerden bir hadde kadar doğabilecek çelişkilerin önünü almak içindir.

6. Denktaş Evlilik (Ortak Özellikler –Homogamy- Kuramı)

Kim, kiminle evlenecek? Görüş sahibi uzmanların geneli, "Denktaş evliliğin" çeşitli toplumlarda genel eş seçme ölçüsü olduğunda ittifak etmişlerdir. Bu esas üzerine evlenmeye yeltenen bireyler, genel olarak onlara birçok düzeyde en çok benzeyen ve uyumu olan eşleri seçme eğilimine gitmektedirler. Öte yandan, anlaşmazlık ve farklılık her ne kadar bariz olursa, bireylerin evliliğe eğilimi o oranda azalır. Hatta Robert Winch'in, bazen denktaş evliliğe rakip nazariye diye gündeme gelen ihtiyaçları tamamlayıcı ünlü nazariyesi, gerçekte sosyal boyutlardaki uyumu inkâr

etmemekte ve yalnızca psikolojik özellikler konusunda, bireyin kendi sınırları içinde bulunanlar arasından eş seçme aşamasındayken, ihtiyaçlarının en yüksek derecede karşılanmasının ümidini ona verdiği iddiasını gündeme getirmektedir. Örneğin başkalarının yardımına ihtiyaç duyan biri, büyük bir ihtimalle ihtiyaç duyduğu kişiye karşı cezp olacaktır. Bu sebepten, içe dönük, dışa dönük, dominant ve dominant eğilimli bireyler birbirlerini daha çok çekebilmektedirler. (Goode, 1964: 35)

Her ne olursa olsun, hiç şüphe yok ki bireyin seçim özgürlüğünün en yüksek düzeylere ulaştığı modern gelişmiş toplumlarda bile bazen eş seçimi tam olarak tesadüfi bir şekilde gündeme gelmekte (Mendras ve Gurvitch, 1369: 237) ve eş seçimi çeşitli faktörlerle sınırlanmaktadır. Niteleyici bir dizi uyum veya en azından bir kısmı eş seçimi için gerekli koşullar olarak telakki edilmektedir. Çeşitli toplumlarda karı ve koca uyumunun ölçüsü, belli bir hadde kadar farklılıklar arz edebilöektedir. Ancak birçok toplumda çeşitli uyumlardan bazılarının ediniminin gerekliliği kabul edilmiş bir kaidedir. Burada uyum çeşitlerinin önemine değineceğiz.

6.1. Yaşta Uyum

Erkek ve kızların eş seçim özgürlüklerinin az olduğu geçmiş dönemlerde, çok defalar ebeveynlerin genç kızlarını veya hatta ergenlik çağına ermemiş kızlarını aile maslahatı gerekçesi ile yaş farkının çok fazla olduğu erkeklerle evlendirir ve bu evlilik, bir çok kültürde sıradan bir durum olarak telakki edilirdi. Ancak günümüzde çok sayıda toplumda evlilikler, çoğunlukla kişiler arasında gözle görülür bir yaş farkı olmayan evliliklerdir. Elbette bazı araştırmalara göre, ilk evliliklerde yaş uyumu genellikle tekit edilen bir konudur; ancak bir sonraki evliliklerde bu çok önemli değildir. (Saruhani, 1370: 52)

6.2. Sükûnet Yerinde Uyum

Coğrafya faktörü de eş seçiminde önemli bir rol ifa etmektedir. Yani her ne kadar erkek ve kızın yaşadıkları yer birbirlerine yakın olursa, aralarında bir evlilik ihtimali eşit şartlarda daha çok olacaktır. Fransa'da yapılan bir araştırmaya göre, evli çiftlerin % 75'i evlenmeden önce aynı yerde

yaşadıkları ve bu % 75'in % 81'inin ise aynı şehirde yaşadıkları ortaya çıkmıştır. (Mendras ve Gurvitch, 1369: 237) Coğrafi faktörün etkisi hakkında şöyle denilebilir; ilk olarak coğrafi yakınlık, gençler arasında ilişki ve irtibatın artışına neden olmakta ve birbirlerini tanıma ortamını sağlamaktadır. İkinci olarak aynı coğrafi bölgede yaşayan bireyler, genellikle homojen bir kültüre sahip olup, aynı tabakaya mensupturlar. (Goode, 1964: 34) Daha geniş bir açıdan bakacak olursak, sükûnet yeri uyum faktörünü eğitim, meslek ve benzeri yerlerde uyum olarak genellemek mümkündür. Şehir yaşamının gelişmesiyle, eğitim kurumlarında, bürolarda, fabrikalarda vb. gibi yerlerde erkek ve kızların tanışıklıkları, birçok evliliğin ortamını hazırlamıştır.

6.3. Dinde Uyum

Önceden de değinildiği gibi, birçok din kendi takipçilerinin özellikle kadınların başka din takipçileri ile evliliğine cevaz vermemektedir. Kültür farklılığında önemli bir faktör olan din, çeşitli dinlere bağlı kişilerin uyumsuzluğuna neden olduğundan, hatta dinî emirlere çok da bağlı olmayan insanlar bile genellikle kendi din mensupları ile evlilik yapmaktadır. Elbette dine bağlılık her ne kadar katı olursa, kendi dindaşı ile evlilik ihtimali de bir o kadar artacaktır. Tersi durumda aynı durum geçerlidir.

Dini öğretilerin içeriği de bu konuda çok önemli bir etkiye sahiptir. Başka dinlere olumsuz bir bakış açısına sahip bir din, takipçilerinin zihinlerinde diğer dine mensup olanlara karşı uygunsuz bir bakış açısı oluşturmaktadır. Batılı ülkelerle ilgili yapılan istatistiklere göre Yahudiler, başkalarından daha çok dindaşı olmayanlarla evlilik yapmamaktadırlar ve Hıristiyanlar içinde Katolikler, daha çok içten evliliklere eğilimlidirler. Hollingshead, Amerika'da yirminci yüzyılın başında yaptığı araştırmada, Yahudi erkeklerin % 98'inin kızlarının ise % 100'ünün kendi dindaşları ile evlilikler yaptığını, Katolik mezhebine bağlı olanların da % 93'ünün kendi dindaşları ile evlilikler yaptığını ortaya koymuştur. Protestanlar da ise daha az bir yüzdelik ve aksi farklılıkla kadın ve erkekler (erkeklerde % 79 kadınlarda ise % 74) kendi dindaşları ile evlenmektedirler. (Saruhani, 1370: 65–66) Şunu da belirtmek gerekir ki belirli bir toplumdaki din mensuplarının sosyal konumu da o toplumun sair insanlarına karşı

bakışında etkilidir; sonuçta onların başka din mensupları ile evlenme ölçülerinde bir etkiye sahiptir.

6.4. Irk ve Etnik Köken Uyumu

Her ne kadar ırkçılık günümüzde resmi olarak daha az teyit edilse de ırk, ayrım doğuran faktörlerdendir. Bundan daha önemlisi etnik bakış açısı henüz çok büyük bir etkiye sahiptir. Irk ve etnik köken farklılıkları çoğunlukla taassup ve önyargıyı beraberinde getirmektedir. Bu tür olumsuz zihinsel kalıplar farklı ırk ve etnik köken taraftarlarının birbirlerine yakınlaşmalarına mani olmakta ve sonuçta aralarında bir evliliğin yaşanmasına engel olmaktadır.

6.5. Sosyal Sınıf Uyumu

Max Weber sosyal sınıfı servet, güç ve konum olmak üzer üç faktöre ayırmıştır. Bu üç faktörden her biri sosyal farklılıkların şekillenmesinde çok önemli etkilere haizdir. Bundan dolayı farklı sosyal sınıfların kendisine has bir yaşam tarzı ve çok sayıda sınıf normlarının iş başında olduğunu gözlemlemekteyiz. Bu da sosyal sınıflara mensup bireyler arasında samimi bir ilişkinin kurulmasını güçleştirmektedir. Genellikle coğrafi farklılıkları da beraberinde getiren bu kültür ve sınıf farklılıkları, eş seçiminde etkili olmakta ve benzeşmeyen gençler arasındaki evlilikleri gittikçe azaltmaktadır. Holling Shead, Amerikan kentlerinin birinde toplumu altı farklı sınıfa ayırarak yaptığı bir araştırmada, çiftlerin evliliklerinin % 58'inin bir sınıfa bağlı olduğunu ve evliliklerin % 83'ünün ya aynı sınıf ve tabakadan olduğu ya da ona yakın sınıftan olduğunu ortaya koymuştur. (Goode, 1964: 35)

6.6. Eğitimde Uyum

Günümüz dünyası, bilgi ve bilişim dünyasıdır ve genellikle her kim bilgiden daha çok yararlanırsa, sosyal ve ekonomik avantaj ve olanakları da o oranda artar. Eğitim hayatı, çoğunlukla mahrumiyet ve yüklü miktarda gider anlamına geldiğinden, bir çeşit değerli mal gibi algılanmaktadır. Eğtimden yüksek düzeyde yararlanan kişiler, kendilerini ondan

az yararlananlardandan daha farklı görmektedir. Yüksek öğrenim sahibi kişiler, halka karşı farklı görüş ve bakış açılarına sahiptirler ve sonuçta benzer eğitim almış kişilerle ilişki kurmayı daha çok tercih etmektedirler. Fransa'da yapılan bir araştırmaya göre, evli çiftlerin % 66'ısı aynı öğrenim düzeyine sahiptirler; % 88'i ise eğitim durumları birbirine yakın çiftlerden oluşmaktadır. (Saruhani, 1370: 60)

Yukarıda sıralananların yanı sıra, başka uyumlar da belirtilmiştir; her ne kadar eş seçim sürecinde daha az bir role sahip olsalar da zihin, zekâ ve ayrıca boy ve kilo gibi fiziksel özellikler de uyum için etkilidir. Tüm bunlara rağmen, denktaş evlilikte istisnaların olduğu da araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Örneğin:

1- Eşin fiziki çekiciliği her iki taraf için de bir avantaj olarak sayılmıştır; ancak erkekler bu konuya daha çok önem vermektedirler.

2- Kadınlar eşlerinin kendilerinden biraz daha yaşlı olmasını tercih ederken; erkekler de eşlerinin kendilerinden daha genç olmasını tercih etmektedirler.

3- Kadınlar, erkeklerden daha çok eşlerinin ekonomik kaynaklarına önem vermektedirler. Hâlbuki erkekler belki de eşlerinin sabit işlerinin olmamasını tercih etmektedirler; yahut daha az bir gelirlerinin olmasını ve eğitim düzeylerinin daha aşağı olmasını tercih etmektedirler. (Taylor, etel. 2000: 248)

Öyle anlaşılıyor ki biyolojik, psikolojik, sosyal ve kültürel faktörler dizisi bu kriter ve farklı önceliklerin şekillenmesinde etkilidir. Bu meyanda cinsel temayül açısından erkek ve kadınlar arsındaki farklılıklar, üreme konusundaki biyolojik kabiliyet farklılıkları ve erkeğin rızık getirmesi, kadının ev hanımlığı gibi kadın ve erkeklerin sosyal rollerine işaret edilebilir. Buna göre, gelişmiş toplumlarda yahut gelişmekte olan ülkelerdeki derin sosyal-kültürel değişimler, sosyal ve kültürel faktörlerden kaynaklı öncelikleri (örneğin kocanın daha çok ekonomik kaynaklara sahip olması), biyolojik ve psikolojik faktörlerden kaynaklanan önceliklerden (örneğin kadınların fiziksel çekiciliklerinden) çok daha fazla etki altına almaktadır.

Dikkati çeken nokta ise her toplumda, uyum ve denklik o toplumun kültürel kriterlerine göre değerlendirilmekte ve tanımlanmaktadır. İslam,

kültür oluşturan bir din unvanı ile genel olarak denktaş evliliği kabul etmektedir; ancak onu yeni kalıplarda sunmaya çalışmaktadır. Tıpkı bu kalıba göre, karı ve kocanın aslî denkliği, iman ve ahlaklarındadır. Hz. Resulü Kibriya Efendimizden (s.a.a) uyumlu ve denk bireyler hakkında sorulduğunda, efendimiz şöyle buyurmuştur:

> "Müminler, birbirlerinin dengi ve benzeridirler." (*Vesâilu'ş-Şîa*, c: 14, 39)

Dolayısıyla, her ne zaman bu kriter varsa başka kriterleri görmezlikten gelmek mümkündür. Bundan dolayı, Peygamber Efendimiz (s.a.a), başka bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

> "Din ve ahlakî beğenilen birisi her ne zaman (kızınız için) görücülüğe gelmişse, onu reddetmeyiniz."

Kendisine, acaba soy açısından alt tabakadan olursa da mı kızımızı verelim diye sorduklarında Efendimiz, bir kez daha yukarıdaki sözünü tekrarlamıştır. (*Vesâilu'ş-Şîa*, c: 14, 52) İslam'ın bu konudaki bakış açısı 4. Bölümde (İslam Açısından, Denktaş Evlilik) ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

7. Evliliğe Kadar Eş Seçimi

7.1. Eş Bulma

Sosyologlar iki tür toplumu birbirlerinden ayırmaktadır: "Bireyci toplumlar" ve "İçtimâî toplumlar". Evlilik için görücülük ve kız isteme konusuyla ilintili olarak bu iki tür toplum arasında sosyologlar açısından öneme haiz olan iki derin fark bulunmaktadır. Birinci fark, gençler için eş seçiminde ebeveyn ve öteki yakınların rolü, diğer fark ise bu toplumun aşk olmadan yapılan evliliğe bakış açısında kendisini göstermektedir.

İçtimâî toplumlarda, ebeveyn ve aile büyükleri genellikle çocukları için eş bulma ve eş seçme girişiminde aktif bir rol üstlenmekte ve belki de evlenmek isteyen gençlerin alaka ve isteğine o kadar da önem vermemektedirler. Bu yaklaşım tarzı daha çok geniş aile modellerinin yaygın olduğu ve evliliğin damat ve gelinin aile ekonomisi ve sosyal durumunu muhtemelen etkisi altına alacak toplumlarda görülmektedir. Bu tür toplumlarda evlilik gerçekte, iki akraba grubu arasında bir çeşit muameledir. Sonuçta

genç çiftler arasında karşılıklı aşk o kadar da ehemmiyete haiz değildir; yahut bir mihverliği yoktur. Bilakis batılı düşüncenin evlilik temeli, aşkı reddeder ve yalnızca evlilikten sonra eşler birbirlerine ilgi duyabilir veya muhtemelen birbirlerinden nefret edebilirler. Bu tür toplumlarda, erkeğin aile büyükleri ve özellikle ebeveynler tüm yönleri göz önünde bulundurarak bir kız seçer ve onu istemek için ebeveyninin ya da aile büyüğünün yanına giderek bir çok toplumda bulunan kendisine has adabıyla kızı ailesinden ister. Ebeveyn, gelinlerini seçtiğinde kızın karakter, mizaç, boyun eğme, ev becerileri, din ve fiziksel özelliklerine vurgu yaparlar. Kızın ailesi de evlilik teklifini kabul etmek için, damadın ailesinin sosyal ve ekonomik konumunu, damadın eğitim düzeyini ve kazanç elde etmedeki becerilerini göz önünde bulundurur. (Taylor, etel, 2000: 251)

Batılı uluslarda kendisini bariz bir şekilde gösteren "Bireyci Toplum", eş seçiminde başka bir model ortaya koymaktadır. Bu modelin temel özelliklerinden birisi, ebeveynlerin gençlerin ve özellikle kızların eş bulmadaki gözlem ve karar alma rolleri üzerinde gözle görülür bir şekilde azalma meydana gelmesidir. Eş seçiminde ebeveynlerin rolünün düşmesi ile çocukların bağımsızlık rolü artış kaydetmiştir. Bu süreç yirminci yüzyılın ilk yarısından bugüne kadar önceki dönemlere oranla hızla ivme kazanmıştır. Ebeveynlerin gençlerin eş seçimindeki nezaretleri hakkında 1940'ların sonlarında Ohio üniversitesinde okumuş evli bazı kadınlarla yapılan bir ankete göre üniversiteli bu kadınların ilk kuşaklarından % 31'i ebeveynlerinin onlarla evlenen eşlerine muhalefet ettiklerini, aynı şekilde ikinci kuşak kadınların % 45'inin, üçüncü kuşak kadınların ise % 55'i ebeveynlerinin itiraz ettiklerini belirtmişlerdir. (Shorter, 1977: 162–163)

Batılı modelin bir diğer özelliği ise eş seçimi ve evlilik, toplumun genel kanısına göre "romantik aşk"a dayalı olmuştur. Robertson, romantik aşkın açıklaması hakkında şunları yazmaktadır:

Bu tür aşklar, sizin anne ve babanıza yahut bir hayvana duyduğunuz aşktan farklıdır. Bu aşk hem fiziksel ilgiyi taşımakta, örneğin kalbin çarpması ve cinsel çekim ve hem de ruhsal ilgiyi taşımaktadır, örneğin bir şeyin sosyal yahut ekonomik tehlike ve sonuçlarını düşünmeden bir kişiye kuruntulu bir şekilde yönelmek. (Robertson, 1374: 322) Hiç kuşku yoktur ki tarih boyunca tüm toplumlarda romantik aşklar bulunmaktaydı, ancak

genel olarak göreceli ve istisnai bir hâlete sahipti ve evliliklerin çoğunda önemli bir rol oynamamaktaydı. Buna karşın Batılı toplumlarda aşk, evliliğin ön şartı unvanı ile umumî bir yön elde etmiş ve has bir biçim ve özel bir kültürel anlam elde etmiştir. Romantik aşkı, yeni bir fenomen olarak ele almak mümkündür. (Hendrick and Hendrick, 1992: 24)

Kephart, 1967 yılında Amerika'da kız ve erkek üniversite öğrencilerden oluşan 1000 kişiyle aşk ve evlilik üzerine bir araştırma yaptı. Yüz yüze görüşülen bu ankette öğrencilere şu soru yöneltildi: "Eğer bir kız ve erkekte sizin aradığınız tüm özellikler olur, ancak ona karşı herhangi bir aşk beslemeseniz onunla evlenir misiniz?" başka araştırmacılar 1967 ve 1984 yıllarında aynı soruyu Amerika'nın yeni kuşak öğrencilerine yöneltmiştir. Bu araştırmanın sonuçlarına göre Batılı gençler ve özellikle kızlar arasında romantik duygu ve tutumlarda büyük bir artış gözlenmiştir. 1984 yılında erkeklerden yaklaşık % 84'ü, kadınlardan % 85'i –az bir farklılıkla- kendilerine yöneltilen soruya olumsuz cevap vermişlerdir. (Taylor, etal, 2000: 249)

Ele alınan konunun norm, yani evlilik için aşkın temel alınmasını olumlu ya da olumsuz fonksiyonlarına göre değerlendirmek mümkündür. Onun olumlu fonksiyonu, cinsel dürtülerin yalnızca evlilik yoluyla tatmin edilmediği batının günümüz dünyasında, bireylerin romantik aşk ve zorunlu evlilik rüyalarına razı olması mümkün olabilir. Amerikalı sosyologlardan birinin dediğine göre:

Yeni dünyada, bireyler evlilik yapma veya yapmama konusunda daha çok seçme hakkına sahiptirler. Bir ferdin ömrü boyunca bir başka kişi karşısında kendisini müteahhit bildiği bir sözleşme, zorunlu olarak kuruntu verici bir öneri olmayacak, bilakis güllerle dolu bir yataktan ziyade daha çok bir çeşit dizgin gibi kalacaktır. Hayali aşk duygusu olmadan, birçok insanın evlenmek için bir motivasyonunun kalmaması muhtemeldir. (Robertson, 1374: 323)

Muhtemelen bu aşkın, kitaplarda, dergilerde, kasetlerde, sinema ve televizyon filmleri gibi tüm medya yayın organlarında reklam ve propagandası yapıldığından böyledir. Ancak romantik evliliğin olumsuz yönü, evliliklerin istikrarlı olmamasına ve boşanmaların artışına neden olmaktadır. Genel araştırmacılara göre, romantik aşk genç erkek ve kızlar arasında

karşılıklı güçlü çekime neden olsa da bu tür evliliklerin genel olarak uzun bir ömrü bulunmamaktadır. İlk dönemlerdeki heyecanı kaybolduktan sonra, böyle bir aşkla temeli atılan evlilik ilişkisinin de sarsılmasını ve birbirinden ayrılmalarını beklemek gerekir. Dolayısıyla, romantik aşk asla ortak bir yaşamın devamını garanti edemez. (Taylor, etal, 2000: 251)

Gelişmekte olan ülkelerin bir çoğunda -örneğin çağımız İslamî toplumlarında- şehir ve endüstriyel hayat, sosyal çehreyi ve geleneksel bir takım normları alt üst etmiştir, geleneklerden ve moderniteden kaynaklı modelle şekillenen eş seçimine şahit olmaktayız. Bu toplumlarda, gençler eş seçiminde aktif bir rol oynadıkları gibi ebeveynlerin de bunda önemli bir payları vardır. Genel olarak gençlerin ilk tanışıklıkları ve birbirlerine gönül verdikleri yerler ilk etapta, iş yerleri, eğitim kurumları vb. gibi sosyal çevrelerde gerçekleşmektedir. Bir sonraki merhalede erkek, anne ve babasına konuyu açar ve onlar da gerekli araştırma ve değerlendirmeyi yaparlar. Eğer kız ve ailesini beğenirlerse, kızı isteme girişiminde bulunurlar; aksi takdirde, öğüt ve nasihat yollarıyla oğullarını evlenmek istediği kızdan vazgeçirmeye çalışırlar. dinî ve kültürel değerlere odaklı bu tür bütünleyici toplumlar çocukları, anne ve babanın emirlerine uymakla muvazzaf kılmaktadır. Onlara muhalefet etmek çocuklar için kötü psikososyal sonuçları beraberinde getirmektedir. Aynı şekilde anne ve babaya muhalefet etmek evlilik konusunda onların maddi destek ve yardımlarından mahrum kalma tehlikesini de taşımaktadır. Gençler bu malî desteği kaybetmemek için, genellikle imkân ölçüsünde anne ve babalarının görüşlerine muhalefet etmemeyi tercih etmektedirler. Tüm bunlara rağmen, ebeveyn ve çocukları arasında bu konuda gerginliklerin yaşanması uzak bir ihtimal değildir.

İslam açısından gençlerin eş seçimi konusunda özgür oldukları tekit edilmiştir. Çeşitli hadislerden açık bir şekilde istifade edilmektedir ki İslam, bu özgürlüğü –ister kız olsun isterse erkek- gençler için resmi olarak tanımıştır; numune olarak rivayetlerden birine göre, bir kişi İmam Cafer Sadık'a (a.s) şöyle der:

> Bir kızla evlenmek istiyorum, ancak anne ve babam başka bir kızı benimle evlendirmek istiyor. İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle buyurur: "Kendi hoşlandığın kızla evlen, anne ve babanın istediği kızı da terk et!" (*Vesâilu'ş-Şîa*, c, 14: 22)

Elbette bakire kız konusunda bir takım muarız ve zıt hadislerden dolayı, bir çok fakih bazı sınırlamalara kail olmuş ve bakire kızın evliliğini babanın rızayet şartına bağlamıştır. Ancak her takdirde ister bu şartı farz ve isterse müraccah ve öncelikli bilelim bu, hiç şüphesiz genç kızların çıkarlarını korumak için konulmuştur. Zira İslam'ın benimsediği sosyal düzen, toplumun genel sağlığını korumak için, erkek ve kadınlar arasında sosyal etkileşimi sınırlayacak bir takım sınırlamalar koymuştur. Bu durum, evlilik öncesi karşılıklı tanışıklığın azalmasına neden olabilir. Bunları ve gençlerin karşı tarafa karşı duygu ve heyecanlarına yenik düşebilecekleri düşüncesini göz önünde bulunduracak olursak, genellikle bu konuda doğru ve gerçekçi bir değerlendirme yapamamaktadırlar. İslam, eş seçiminde yakınları işin içine katarak bu yolla, bu eksikliği bir hadde kadar gidermeye çalışmaktadır. İslam'ın bakire kızlar konusunda daha çok ihtimam göstermesinin nedeni, onların hadise ve problemler karşısında daha çok zarar görebilme ihtimalindendir. (Bkz. 4. Bölüm, Bilinçli Seçim ve İsteğe Bağlı Evlilik)

Dolayısıyla İslam modeli, hatta modern toplumların gereksinimleriyle bile orantılı bilinebilir. Zira aşırı bireyci ve sübjektif romantizmin olumsuzlaşmasıyla, gençlerin eş seçimindeki özgürlüğü ile anne ve babaların maslahatçı nezaretlerinin kombinasyonunda hiçbir engel yoktur.[8]

7.2. Evlilik Teklifi

Eş seçimi gerçeklerinden birisi de şayet tüm geçmiş ve şimdiki toplumları da içine alacak kadar kapsayıcı olan evlilik teklifinin genel olarak erkekler tarafından gerçekleştirildiği konusudur. Bunun kökeni nedir? Bu sorunun yanıtı hakkında söylemek gerekir ki doğal cinsiyet farklılıkları, bu konuda biyolojik faktörlerin bir hadde kadar dehalet ihtimalini takviye etmektedir, zira erkek ve kadınlarda karşı cinse eğilimin aynı şekilde olmadığında kuşku yoktur. Bilakis iki farklı eğilimle -motivasyon yahut aktif eğilimli; kabul edici yahut pasif eğilimli- karşı karşıyayız. Öte yandan, bu farkları yalnızca sosyal öğrenim faktörüne bağlamak yeterince ikna edici görülmemektedir. Zira insanlar arasında eş seçimi konusunda

[8] Romantik aşka dayalı evlilikler ve İslam'ın bu konudaki görüşleri için ayrıca Bkz. 4. Bölüm, Makul Beklentiler ve Çiftlerin Karşılıklı Aşk ve Muhabbetleri.

önemli benzerliği olan hayvanlar arası çiftleşme olgusu incelendiğinde, bu gerekçenin itibarını şüpheye düşürmektedir. (el-İkad; el-Mer'etu fi'l Kur'ân) Üstat Şehit Mutahhari, biyolojik ve psikolojik yönü birleştirici içeriye sahip analizinde şunları söylemektedir:

Geçmişten günümüze kadar erkekler kız istemeye kızların yanına gider ve onlardan eşleri olmalarını isterlerdi. Bu, kadınların saygınlık ve haysiyetini korumak için en büyük faktördür. Doğa, erkeği zahir talep, aşk ve talep edici, kadınları ise istenilen ve maşuk olma üzerine karar kılmıştır. Kadının tabiatını gül, erkeği bülbül, kadını mum erkeği kelebek karar kılmıştır. Bu, yaratılışın hekimce ve şaheser tedbirlerinden biridir. Erkeğin içgüdüsünde ihtiyaç ve talep, kadının içgüdüsünde ise naz ve cilve karar kılınmıştır. Kadınının zayıf fiziksel özelliklerini, erkeğin güçlü fiziksel özelliklerinin karşısında bu vesile ile telafi etmiştir. Erkeğin peşi sıra gitmek, kadının haysiyetine aykırıdır. Erkek için bir kadına evlenme teklifinde bulunup reddedilmek ve sonra başka bir kadına evlenme teklifinde bulunmak ve yeniden reddedilmek ve bilahare sonunda evlenme teklifini kabul eden bir kadın bularak onunla evlenmek erkek için tahammül edilir bir şeydir. Ancak sevgili ve maşuk olmak isteyen bir kadın tüm varlığına egemen olması için erkeğin kalbini dönüştürecek kadın için bu, tahammül edilir bir şey değildir ve bir erkeğe evlenme teklifinde bulunarak ve muhtemelen reddedilerek başka bir erkeğin peşi sıra gitmek kadının içgüdülerine aykırıdır. (Mutahhari, 1369: 47)

Tüm bunlara rağmen, kültürel faktörlerin rolünü, biyolojik-psikolojik yahut tersi farklılıkları belirginleştirip netleştirerek, bu farklılıkların etkisini azaltıp gizleyerek görmezlikten gelmemek gerekir. Kadınların hayâ ve iffetini genel bir norm unvanı ile tekitle kabul eden kültürlerde, evlenme teklifinin kadınlar tarafından gündeme gelmesi çok düşük bir ihtimaldir. Bazı yerlerde kadın da dolaylı olarak, erkeği kendisine doğru çağırmaktadır. Bunun anlamı doğrudan ve aracısız olarak onunla evlenmek istemesi değildir. Öyle anlaşılıyor ki çağdaş Batı toplumlarında hayâ ve iffet değerleri büyük ölçüde azalmış ve öte yandan, eşit evliliklerin talep edilmesi ivedilikle artış kaydetmiştir. Geleneksel evlilik gelenek ve görenekleri büyük ölçüde ehemmiyetini yitirmiştir. Her ne kadar eş seçimi konusunda geçerli olan olguların araştırılmasında ve hatta evlilik çatısı altında

gerçekleşmeyen mülakatlarda, erkeklerin önceden olduğu gibi ilişkileri başlatarak evlilik teklifinde bulunma özelliğini aynı şekilde koruduklarını ortaya koymuştur.

Dikkati çeken bir başka nokta ise, İslam dinî metinlerinde bu gelenek hakkında doğrudan ve net bir tavsiyede bulunulmamıştır. Kadınların evlilik teklifinde bulunmaları da kınanmamıştır. Buna rağmen, din büyüklerinin mezkûr geleneği teyit etmeleri bir öncelik olarak önümüzde durmaktadır.

7.3. Evlilik Akdi

Evlilik ilişkisinde örf, yasa ve din üç meşru kaynaktır. Neredeyse tüm toplumlarda din ve örf, kendisine has gelenek ve prosedürleri ile evlilik konusuna müdahale etmekte ve bu ikisi olmadan, evlilik anlam ve önemini yitirmektedir. Çağdaş toplumlarda din ve örfe ek olarak, yasalar da evliliklere müdahale etmektedir; sonuçta şeri akdin icrasına ek olarak, resmi dairelerce de kaydedilmeli ve erkek ve kadına evlendiklerine dair bir belge veya evlilik cüzdanı verilmelidir. Elbette dinî toplumlarda, bu belge onun meşruluk faktörü değil, yalnızca evliliğin resmi belgesidir. Bundan dolayı şer'î değil, sadece medenî bir boyutu vardır. Dolayısıyla bazen özellikle köy bölgelerinde, kız ve erkekler yasal yaşlarına ermeden önce şer'î yolla evlenmekte ve bir süre sonra evlilikleri yasal olarak gerçekleşerek resmiyet kazanmaktadır. (Ferhat, 1372: 32)

Üzerinde durulması gereken bir diğer nokta ise, evlilik akdi ve sözlenmenin yapıldığı dönemin, yani evlilik akdi ve düğüne kadarki zaman aralığının geleneğe bağlı oluşudur. İslamî hadislerde, evlilik akdi (sözlenme) ile düğüne kadarki aralık dönemi hakkında has bir tavsiye göze çarpmamaktadır. Ancak öyle anlaşılıyor ki günümüz şart ve koşullarında birçok faktör, evlilik akdi döneminin ehemmiyet bulmasına sebep olmuştur. Bir taraftan, genel olarak geri kalmış veya gelişmekte olan ülkeler statüsünde bulunan Müslüman toplumların ekonomik sorunları, yüksek orandaki genç çiftlerin belli bir süreliğine kadar düğün merasimini düzenleyecek ve yeni bir hayata başlayacak bir durumları olmadığından, az bir masraf gerektiren evlilik akdi ile şeriat hükmü, yasalar ve örf gereği birbirlerinin eşi olmaktadırlar. Böylelikle bir yandan uygun bir

eş bulma kaygısı olmadan cinsel dürtü ve baskılardan kurtulmuş olacak ve diğer yandan düğün masraflarını tedarik etmek, ev ve yaşam için gerekli araçları temin etmek için bir zaman kazanmış olacaktır.

Öte yandan kız ve erkeklerin evlilik öncesi karşılıklı tanışıklıklarını belli bir hadde kadar kısıtlayan şeriat, kanun ve örfü sınırlamalar, evlilik akdini (sözlenme veya nişanlılığı) çiftlerin birbirlerinin karakter ve ahlaklarını daha iyi tanımak için zorunlu bir döneme çevirmiştir. Her ne kadar bu dönemde de çiftlerin ayrılma kararı almaları her iki taraf için kötü sonuçlar doğursa da, aile teşkil edildikten ve özellikle çocuk sahibi olunduktan sonraki boşanmaların sonuçları ile kıyaslandığında, anlaşamayan çiftlerin çoğunluğu ve aileleri, evlilik akdindeki boşanmayı ona tercih etmekte ve bunu daha kabul edilebilir bilmektedirler.

7.4. Düğün Merasimleri

Çoğu kültürlerde düğün merasimleri evliliğin zirvesi olarak kabul edilmektedir. Bu merasimle birlikte yeni çiftler resmi olarak müşterek bir hayata başladıklarını başkalarına ilan etmektedirler. Bu merasimler her yerde oldukça eğlenceli ve coşkulu bir şekilde düzenlenmektedir. İnsanlar en yeni ve gösterişli elbiselerini giyerek ona katılmaktadırlar. Düğün merasimlerinin önemi onun sosyal fonksiyonlarında yatmaktadır. Bu meresimler, genç çiftlerin hayatlarındaki önemli olma bağlamında tekit edilmektedir. Evlilik bağının göreceli istikrarı, mutluluğu izhar etmek, dostluk ve akrabalık bağını takviye etmek ve her türlü meşruiyet şaibelerini ortadan kaldırmak için evliliği umumî olarak ilan etmek, bu fonksiyonların en önemlilerindendir. İslam'da da bu fonksiyonlar ve özellikle son fonksiyon has bir öneme sahiptir. Bu doğrultuda, yemek vermek (velime) gibi gelenekler tavsiye edilmiştir. (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 65)

Böyle düşünülebilir ki her ne kadar muayyen bir toplumda, evlilik öncesi cinsel ilişkiler kontrol altına alınır ve kısıtlamalarla karşı karşıya kalınırsa, düğün şenlikleri de o oranda daha önemli bir konuma yükselir. Bununla birlikte, cinsel özgürlüklerin benzersiz olduğu ve erkek ve kızların ilk cinsel deneyimlerinin evlilik dairesi içinde nadiren görüldüğü ve hatta çok sayıda kızın kendi düğünlerine çocuk sahibi olarak gittikleri

modern batı toplumlarında bile, henüz gençler ve özellikle kızlar düğün merasimlerine özel bir önem vermektedirler. (McRAE, 1999: 181)

Düğün merasimlerinin, kültürel ve iklim koşullarından kaynaklı olarak bazı has zamanlarda çok, bazı zamanlarda az ve bazı dönemlerde de hiç yapılmaması mümkündür. Bundan dolayı, düğün merasimlerinin düzenlenip düzenlenmemesi açısından zaman çok önemlidir. Örneğin köylerde doğal koşullar ve halkın işleri gereği iş ve çalışmanın köylüler için yoğun olduğu yılın sıcak aylarında, düğünler daha az yapılmakta ve onların nispeten dinlendikleri dönem olan sonbahar ve kış aylarında düğünler daha çok düzenlenmektedir. Aynı şekilde, İran gibi Şîa Mezhebine mensup bir İslamî ülkede, evlilikler, Hz. Resulü Kibriya Efendimizin (s.a.a) peygamberlikle şereflendiği Bi'set günü veya doğum gününde, Masum İmamlar (a.s) ve Hz. Fatıma Zehra'nın (s.a) doğum günlerinde ve ayrıca öteki dinî ve milli kutlamaların yapıldığı günlerde düzenlenmektedir. Buna karşın, başta bu masumların olmak üzere şehadet ve ölüm günleri olan hüzün ve matem günlerinde gerçekleştirelen evlilikler çok azdır.

7.5. Mehir ve Çeyiz

Bir çok kültürde, evlilik bağı, mal ve eşyaların mübadele edilme sistemini de taşımaktadır. Çin ve Japonya gibi şark ülke kültürlerinde daha çok görülen mehir, İslamî toplumlarda ve bir çok Afrika milletlerinde de yaygındır. Damadın evlilik sırasında geline yahut ailesine takdim ettiği veya başka bir zamanda vereceğine dair söz verdiği belli bir miktarda paradır. Antik çağda bazı toplumlarda, damadın gelinin ailesi için belli bir süre çalışarak hizmette bulunması mehir geleneği idi. Kur'ân-ı Kerîm'de nakledilen Hz. Musa'nın (a.s) Hz. Şuayp (a.s) peygamberin kızı ile evlilik öyküsü bu konuya işaret etmektedir. (Kasas, 27)

İslam hukuk sistemi öteki hukuk sistemleri ile mukayese edildiğinde İslam, mehir geleneğini kabul etmiş bunun yanı sıra, gelini malın (mehirin) kayıtsız şartsız sahibi bilerek, ailesi için mehirden bir payın ayrılmasına kail değildir. Her ne kadar yoksul ailelerde gelinin babası mehirden daha çok pay alsa da, bu böyle bilinmiştir. Aynı şekilde bazı Afrika toplumlarında yaygın olarak görülen gelenek gereği gelin, eşi ile artık yaşamak istemezse gelinin ailesi mehiri geri vermekle yükümlü tutulmaktadır;

bu İslam'a aykırı bilinmekle birlikte İslam sisteminde mehir, kadın için kesin bir mal olarak telakki edilmiştir. Eşin ölmesi veya boşanması durumunda mehir hakkını saklı tutmaktadır.

Sosyologların analizlerinde, genellikle mehirin sosyal fonksiyonlarına örneğin talak veya eşinin ölümü durumunda kadını ekonomik olarak garanti altına almak ve evliliğin sebat ve güvenliğini arttırmak için tekit edilmektedir. Çünkü zorunlu durumlarda onu (mehiri) kocasına karşı bir koz olarak kullanması mümkündür. (Goode, 1964: 42–43)

Bu tür analizler gerçekte faydasız olmasa da öyle anlaşılıyor ki mehir konusunda eksik bir yaklaşım söz konusudur. Mehirin ölçü ve kriterlerini anlatan İslamî ayet ve hadislerden anlaşıldığı kadarıyla İslam, mehir geleneğini bahsedilen sosyal fonksiyonlarını temel alarak imzalamamaktadır. Çünkü bu fonksiyonun tahakkuk bulması için hatırı sayılır bir miktarda paranın kadının uhdesine geçmesi gerekir. Oysa mehir miktarının yüksek olması bazı hadislerde kınanmış ve bazı diğer rivayetlerde hatta kadına Kur'ân'dan bir sure öğretmek bile mehir olarak kabul edilmiştir. Bunların ekonomik olarak bir değeri bulunmamaktadır. (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 15: 9-12) Dolayısıyla, mehir konusunun açıklamasında ve en azından İslam'da mehir konusunda başka konuları da dikkate katmak gerekir. Şehit Mutahhari, evlilik önerisi konusunda olduğu gibi bu konuda da, fıtri ve psikolojik faktörlerin rolünü daha öncelikli bilmektedir. Şehit bu konuda şöyle demektedir:

Erkek, (cinsel) içgüdüler karşısında kadından daha zayıftır. Bu hususiyet her zaman kadına, erkeğin peşi sıra gitmeme ve ona çabucak teslim olmama fırsatını vermiştir. Bunun aksine, erkeği kadına ihtiyaç duyduğunu izhar etmeye zorlamakta ve onun rızasını kazanmak için girişimde bulunmaya sevk etmektedir. Bu girişimlerden biri de onun rızasını kazanmak ve kararına saygı adına bir hediye vermektir. Bütün bunlar kadının tüm fiziksel güçsüzlüğüne rağmen erkeği kendi eşiğine getirmeyi başarmasına neden olmuştur. Kadın erkekle evlenmeyi kabul ettiğinde ondan aldığı hediyeyi de onun sadakat nişanesi olarak kabul eder. (Mutahhari, 1369: 233)

Buna rağmen, mehirin kız isteme âdetinin şekillenmesinde fıtri ve psikolojik faktörlerin etkisinin daha çok belirsizlik taşıdığını kabul etmek

gerekir ve birçok toplumda olmayan mehir geleneği, bu âdetin şekillenmesinde kültürel faktör mihverinin rolünü ortaya koymaktadır.

Çeyiz geleneği de mehir geleneği gibi birçok toplumda yaygındır. Gelinin ailesi, bir miktar para, mal, eşya ve özellikle bazı ev gereçlerini çeyiz unvanı ile damadın evine göndermektedir. Burada da bazen çeyizi alanlar açısından çeşitli kültürel farklılıklarla karşı karşıyayız. Halbuki bir çok kültürde, çeyiz doğrudan gelin ve damadın ihtiyarına bırakılmaktadır, Avrupa'nın bazı köy bölgelerinde, çeyiz damadın babasının seçimine bırakılmakta ve o da buna karşılık bir miktar toprağını oğlu ve gelinine vermekteydi. Ancak çeyizin kendisi genellikle damadın kız kardeşinin evliliği için kullanılırdı. (Goode, 1994: 41)

Mehir geleneğinin kabul görmediği Avrupa kültüründe, damadın ailesi gelinin çeyizine karşılık geleneksel olarak bir miktar parayı geline hediye olarak verirdi. Bu para özellikle eski dönemlerde, eşinin ölümünden sonra kadının sosyal güvenliğini garanti altına alırdı, zira feodal sistemde kadının, eşi öldükten sonra onun mal ve mülkünde bir hakkı bulunmadığı gibi kendi babasının mal varlığından da bir hakka sahip değildi. (Ibid: 42)

Günümüzde çoğunlukla çiftlerin karşılıklı aşka dayalı evlilik modelinin rayiç olduğu batı da, çeyiz her ne kadar evlilik yolunu daha pürüzsüz kılacak bir özelliğe sahip olsa da artık önem ve özelliğini kaybetmiştir. Bilakis geleneksel toplumlarda yahut gelişmekte olan ülkelerde bu geleneğe has bir önem vermektedirler. Her ne kadar çeyiz pahalı ve değerli olursa, gelinin damadın aile ve akrabaları yanındaki derece ve konumu artış kaydedecektir. Zira pahalı çeyiz, gelinin kendi ailesi yanındaki onur ve saygınlığını ortaya koymakta ve ailesinin yüksek ekonomik ve sosyal sınıf ve statüsünü yansıtmaktadır.

İslam açısından çeyiz, sadece yeni evli çiftlerin ekonomik takviyesi için kullanılırsa teyit edilmektedir. Ancak maalesef bu ve mehir geleneği, bir çok gelenekte olduğu gibi zamanla temel felsefesinin bir kısmını yitirmiş ve gelenekte olduğu gibi süt parası adı altında gelinin ailesi tarafından damattan alınan doğru olmayan gelenekler de bu sebebe eklenmiştir. Günümüzde ağır mehir ve çeyizler artık bazı ülkelerde evliliğe engel ve evlilik yaşının artmasına neden olan faktörlerden sayılmaktadır.

8. Aile Modelleri

Aile kurumu tarih boyunca ve çeşitli kültürlerde farklı şekillerde tahakkuk bulmuş ve ayrıca muayyen bir ailenin, eşin ölümü veya talak ve bir bakıcıya dönüşme durumu veya hastalık ve organ eksikliği nedeniyle cinsel ilişkilerin sona ermesi gibi nedenler, aile sözcüğü hakkında kapsayıcı ve evrensel bir tanımın yapılmasını güçleştirmektedir. Bundan dolayı genellikle yapılan tanımlar kapsayıcılıktan uzak veya önleyici olmaktan uzaktır. Bunun yanı sıra, aile kurumunu evrensel bir kurum olarak telakki ettiğimizde bu tanım sağlamlık kazanır. Hâlbuki bu konuda ortak bir görüş bulunmamaktadır. Bazı görüş sahiplerine göre, aile sözcüğü, evlilik sözcüğüne aykırı olarak Amerika ve Avrupa toplumu ve onların eski tarihi kültürleriyle ilişkilidir. Sonuç olarak bir grup sosyal bilimci, aileyi evrensel bir sosyal kurum olarak tanıtmaktadır. Başka bir grup ise bu sözcüğün bazı kültürlerin sosyal yaşam özelliklerine ve tarihi dönemlerine işaret ettiğini söylemektedir. (Kuper and Kuper, 1985: 290) Aile kurumunu tanımlayan bazı kısıtlamaların geçerli veya geçersizliği bir hadde kadar sözleşmeli bir yönü bulunmaktadır. Sosyal bilimciler tarafından sunulan bazı önemli tanımları nakletmekle yetiniyoruz.

a) Lowie: "Aile, evliliğe dayalı olarak ortaya çıkan bir sosyal birimdir." (Saruhani, 1370: 255)

b) Davis: "Aile, ortak nesil akrabalık ilişkileriyle sağlamlaşan bireylerce oluşturulan bir kurumdur." (Mitchell, 1977: 76)

c) Mac Iver: "Aile, üreme ve çocuk eğitimi ile sonuçlanan sabit ve somut cinsel ilişkiye sahip bir kurumdur." (Saruhani, 1370: 255)

d) Murdock: "Aile, sosyal bir gruptur veya ortak ikametgâhtır, üreme ve ekonomik ortaklıktır." (Lee and Newby, 1995: 282)

e) Burgess, H.Locke: "Aile, bireylerden oluşan sosyal bir gruba denir. Evlilik ilişkisi, kan bağı veya üvey oğul aracılığı ile birbirleriyle kaynaşmış ve bir aileyi oluşturmuşlardır; karı koca, anne baba, bacı kardeş gibi kendisine has sosyal bir formatla birbirleriyle karşılıklı etkileşim ve iletişime sahiptirler ve ortak bir (küçük) kültürü icat etmektedirler." (Mitchell, 1977: 76)

Terim ve terminoloji konularını görmezlikten gelerek şöyle diyebiliriz, aile tüm beşeri toplumlarda çeşitli şekillerde kendisini bulmaktadır. Fonksiyonları genel olarak birbirlerinin benzeridirler. Sosyologlar ve Antropologlar, bir grup aile modelini tanımış ve sınıflara ayırmıştır. Onlardan bazıları çok sayıda toplumda görülmekte ve bazıları ise has bazı toplumlarda görülmektedir. Aile için yapılan en önemli bölümlemede, aile birey sayısı, kuşaklar, çiftlerin evlilik sonrası seçtikleri iktidar ve mekânlara göre sınıflara ayrılmasıdır. Burada, bir aile için en önemli modellerden bazılarını kısaca açıklayacağız.

8.1. Çekirdek / Geniş Aile

Çekirdek aile (nuclear family), ebeveyn yahut onlardan birisi ve diğer akrabalardan ayrı yaşayan onlara bağlı çocuklardan teşkil olmuştur. Önceki tanımlarda çekirdek aileler için "karı ve koca" kaydını girmekteydiler. Ama son on yıllarda aile yapısında görülen gözle görülür değişikliklerden dolayı, bu tanımlar yürürlükten kalktı. Örneğin, 1995 yılında Amerikalı ailelerden yalnızca % 25'i bir karı - koca olarak evlilik yapmış ve en sekiz yaşından küçük çocukları olan ailelerden teşkil olmuştu. (Kendall, 1999: 419) Günümüzde çekirdek aile modeli, gelişmiş ve gelişmekte olan toplumlarda baskın aile modeli olarak teşkil olmaktadır. Bu durum geçmişte de görülmekteydi, ancak baskın bir boyutu yoktu. Buna ilave olarak modern çekirdek ailelerde görülen bazı özellikleri taşımamaktaydı. Örneğin az sayıda çocuk ve yeni yer (karı ve kocanın ailesinden ayrı bir yerde sükûnet etmek) edinmek gibi.

"Geniş Aile" (extended family), iki kuşaktan daha öte yakın akrabaların birbirlerinin yanında ve bir aile çatısı altında yaşadıkları bir aile çeşididir; böylelikle, geniş bir aile bekâr veya evli çocuklardan, anne ve babalardan, büyük anne ve büyük babalardan teşkil olabilmektedir. (Saruhani, 1370: 257) Her ne kadar sosyal ve ekonomik değişiklikler, geniş ailelerin önem ve yaygınlığını bir çok toplumda ortadan kaldırsa ve çekirdek aile modeline doğru tedrici bir kayma görülse de bunun anlamı geniş aile yapısının ortadan kalktığı değildir. Çünkü başka bir çok toplumlarda özellikle Asya, Afrika, Latin Amerika, bir kısım Doğu ve Güney Avrupa ülkelerinde mezkûr model aynı şekilde mütedavil ve geçerlidir. (Kendall,

1999: 418) Hatta bazı sanayileşmiş ülkelerde, yeni durum ve koşullarla yeniden canlandığına ve adaptasyonuna şahit olmaktayız. Giddens'in naklettiğine göre:

> Polonya'nın bazı bölgelerinde, geniş aile modelinin canlanmaya başladığı belgeleriyle gösterilmiştir. Polonya'nın sanayi işçilerinin bir çoğunun çiftlikleri bulunmakta ve yarım günlerini bu işe ayırmaktadırlar. Büyük anne ve büyük babalar, çocuklarının aileleri ile yaşamakta, ev ve çocukların eğitimine katkıda bulunmaktadırlar. Halbuki daha genç nesiller ev dışı işlerle meşguldürler. (Giddens, 1374: 422)

Genel olarak öyle anlaşılmaktadır ki ailede görülen ekonomik düşüklük bireylerin genişlemesi ve onlara bağlılığı belli bir hadde kadar azaltmıştır. Buna rağmen, bu noktayı da görmezlikten gelmemek gerekir ki geniş ailelerin pozitif fonksiyonları ve özellikle koruma ve kollama alanındaki etkisini hatta en bireyci toplumlar bile kabul etmektedir ve bireyci ve demokratik normlarla büyüyen şimdiki çocuk ve gençlerin geleceğin büyük anne ve büyük babalarını oluşturacak olmaları dikkate alınacak olursa, kendi çocukları ile daha uyumlu olmaları beklenebilir. Başka bir ifadeyle, geleceğin büyük anne ve büyük babaları, önceki kuşakların aksine o kadar otorite ve egemenliğe meraklı değillerdir. Dolayısıyla çocukları tarafından kabul edilme ihtimalleri daha çoktur. Bundan dolayı, geniş aile modelinin daha dar bir modelini -gerçekte çekirdek aileye ek olarak büyük anne ve büyük babadan teşkil olmuştur- gelecek yıllar için öngörüde bulunmak mümkündür. Bu öngörü, özellikle gelişmekte olan İslamî toplumlarda, daha güçlüdür, çünkü İslam, ebeveynlere ve özellikle yaşlı ebeveynlere iyilikte bulunmayı şiddetle vurgulamaktadır. Dolayısıyla bu tür ailelerin yaygınlaşması için gerekli ortamı hazırlayacak kültürel bir misyonu vardır.

8.2. Ataerkil / Anaerkil Aileler

Tarih boyunca ailelerde gücün karı ve koca arasında eşit bir biçimde paylaşıldığı çok nadir görülmüştür. Bir çok toplumda ve uzun geçmişli beşer tarihinde, her ne kadar kadınlar da bazı dönemler bu güçten kayda değer bir şekilde yararlanmış olsalar da erkek ailede daha çok güç sahibi olmuştur. Gücün erkekte veya kadında daha çok olmasının aile yapısına

ve onun diğer boyutlarına önemli bir etkisi bulunmamaktadır. Ailede erkeğin daha çok güç sahibi olduğu ailelere "ataerkil aile" (patriarchal family) denmektedir. Elbette ataerkil aileler çoğunlukla başka önemli özellikleri de barındırmaktadır. Onlardan en önemlileri şunlardan ibarettir:

1- Kadın, evlendikten sonra genellikle eşinin aile veya yakınlarının evine taşınmaktadır. (eşinin baba evi);

2- Nesepte baba soyu etkendir, yani bireyler kendilerini babalarının çocukları bilmekte ve kendi soylarını babalarının soyunda takip etmektedirler. (Baba soylu olmak);

3- Çocuklar, aile soyadlarını baba soyadından almaktadırlar. (Baba soyadı);

4- Mirasın geneli veya tamamı erkek çocuk ve çocuklarına kalmaktadır;

5- Babanın ölümünden sonra, büyük erkek oğul, babasının yerini alarak halefi olmaktadır. (Saruhani, 1370: 525–526)

"**Anaerkil Aileler**" (matriarchal family), kadın (anne) ailede daha çok güç sahibidir ve muhtemelen anne evi, anne soyu, anne soyadı ve kızların miras ve halef olmalarını da beraberinde getirmektedir. Elbette, böyle bir aile yapısı tarihte görülmüş müdür yoksa sübjektif bir varsayım mıdır? Bu konunda sosyal bilimciler arasında anlaşmazlık vardır. Bazı sosyal bilimciler, cinsel anarşiden sonra, anaerkil dönemin olduğunu ve ataerkil ailelerin daha sonraları beşer tarihinde görülmeye başlandığını söylemektedir. Ancak etnologlar (toplum bilimciler) ve sosyologlar yukarıdaki bu görüşün yalnızca bir varsayımdan ibaret olduğunu ileri sürmektedirler.[9] (Bkz. 3. Bölüm "Ailedeki Güç Dağılımının Tanımı")

Yeni toplumlarda, aileler kadın ve erkek arasında göreceli otorite eşitliğine doğru gitmektedir. Her ne kadar henüz ailelerde erkek ve kadınlar arasında eşitliğin olduğu bir toplum bulunmamaktadır; kaldı ki gerçekten böyle bir eşitlik söz konusu olmuş olsun. Örneğin, orta sınıf İngiliz aileleri arasında yapılan bir araştırmada, erkekler ekonomik kaynaklar

[9] Ataerkil konusunda daha fazla ayrıntı ve İslam'ın bu konudaki görüşü için üçüncü bölüme "Ailede güç dağılımı" başvurulabilir.

konusunda ailede daha çok güce sahiptirler. Bu araştırmaların birine göre, alınan "oldukça önemli" kararlar örneğin malî işler konusu, yalnızca erkekler tarafından alınmakta ve "önemli" kararlar, çocukların eğitimi kanusunda olduğu gibi, her ikisi tarafından alınmaktadır. Ancak kadınlar bu iki konuda pratikte tek başlarına karar almamaktadırlar. Kadınların çoğunlukla, erkek ve kadınlar tarafından küçük ve daha az ehemmiyetli konularda kararlar alabildiği müşahede edilmiştir. (Giddens, 1374: 426)

8.3. Patrilokal (Babayerli) / Matrilocal (Anayerli) Aileler

Aileler, yaşadıkları yerler konusunda üç bölüme ayrılır. Bazı toplumlarda, yeni kurulmuş aileler, damadın ailesi veya yakınlarının yanında yaşamaktadırlar. Bu ailelere "babayerli aileler" (patrilocal)[10] denmektedir. Başka toplumlarda genç çiftler kadının aile ve yakınlarının yanına yerleşerek onların yanında yaşamaktadırlar. Bu ailelere "anayerli aileler" (matrilocal) denmektedir. Bir başka aile çeşidi ise genç çiftler iş, eğitim veya başka kişisel nedenlerden dolayı, sükûnet edeceği yer hakkında karar almaktadır ve genellikle ya erkeğin ya da kadının aile yakınlarının birisinin yanında yaşamaktadırlar. Bu tür ailelere ise "yeniyerli" (neolocal) denmektedir. (Turner, 1378: 264–265) Yeniyerli aileler, çekirdek aile modelinin gereçlerindendir ve kentsel ve endüstriyel yaşamın gelişmesi ile birlikte yaygınlık kazanmaya başlamıştır.

8.4. Tek Eşli / Çok Eşli Aileler

Aile için ünlü bölümlemelerden birisi de bir ailedeki eş sayısına göredir. Yalnızca bir kadın ve bir erkekten oluşan ailelere "tek eşli" (monogamy) ve bir erkek yahut bir kadınının iki veya daha çok eşle yaşadığı ailelere ise "çok eşli" (polygamy) aile denir. Tüm toplumlarda, çoğunlukla erkeklerin pratikte birden fazla eşi yoktur ve kadınların neredeyse

[10] (Matrilocal) Anayerli, evlilikten sonra çiftin kadın tarafının akrabaları yanına yerleşmesi ve böyle sosyal sistem geliştiren toplumları sosyal antropolojide belirten bir terim. Buradaki yerden kastedilen gelinin ailesinin bulunduğu ev, köy, kasaba, şehir gibi yakınlıktır. Evli çiftin erkek tarafının yanına yerleşmesine ise babayerli (patrilocal) adı verilir. Türkler ve Çerkezlerdeki iç güveyi uygulaması anayerli uygulamadır.
(Neolokal) Yeniyerli: Evlilik sonucu kadın ve erkek kendi ailelerinden ayrılarak ayrı bir yerde yeni bir aile kurarlar. (mütercim)

tamamı sadece bir erkekle evlilik yapmaktadır. Zira tüm toplumlarda kadın ve erkek sayısı neredeyse aynıdır ve cinsel komünler dışında pratikte tüm erkeklerin birden çok kadınla evlilik yapmasına imkan yoktur; veya tam tersi, tüm kadınların birden çok kocasının olması gerçekleşmemiştir. Ancak toplumlar bu yönden farklılıklar göstermekte ve çok eşli evlilikleri kabul etmektedir. Her ne kadar bu kategoride de gayri resmi olarak çok eşlilik görülse de diğer bazı toplumlarda tek eşli evlilikler resmi olarak kabul edilmiştir. Çok sayıda toplum, erkeklere birden çok eşle evlenme imkanı vermektedir. Bu tür aile modellerine "çok karılılık" (polygyny) denir, ancak çok nadir bir durum dışında hiçbir toplumda "çok kocalılık" (polyandry) kabul görmemiştir. Yani kadınların birden çok koca edinme hakları yoktur.

1951 yılına 185'inin belgesi belirlenen 190 farklı kültür arasında yapılan kültürler arası bir araştırmaya göre, batı kültürü de dâhil olmak üzere, bu sayının sadece % 16'sı, resmen tek eşliliği kabul etmiştir. Geriye kalan kültürlerden % 84'ü ise çok karılığa izin verilmiş ve hatta teşvik etmiştir. "Çok kocalık" yalnızca bir yahut iki toplumda kabul görmüştür. (Sabini, 1995: 389) İbrahimî dinler arasında da Yahudilik ve İslam dinleri çok karılığı caiz bilmektedir. Hâlbuki Hıristiyanlıkta yalnızca bir kadın ve bir erkek evlilikleri meşrudur. Belki de kadın, dünyaya gelen çocuk konusunda çocuğun ondan olup olmadığı konusunda itminan duymakta, ancak erkek çocuk konusunda itminan duymamaktadır. İşte bu yüzden toplumlar çok kadınlılığa kolaylık göstermekte, ancak çok kocalık konusunda zorluk çıkarmaktadır.[11] (Ibid), ama hiç kuşkusuz çeşitli ekonomik, sosyal ve kültürel faktörler çok eşliliğin yayılmasında ve özellikle çok karılık formatında yaygınlık kazanmasında etkili olmuştur. (Bkz. Mutahhari, 1369, onbirinci bölüm, "çok eşlilik")

8.5. Tek Ebeveynli yahut Eksik Aile

Eşlerden birinin ölümü yahut boşanma veya daha başka bir nedenden dolayı ailenin sorumluluğunu yalnızca bir eşin üstlenmesine tek ebeveynli aile (single parent family) denir. Adından da anlaşılacağı üzere,

[11] Müminlerin Emiri Hz. Ali'den (a.s) nakledilen bazı rivayetlerde de bu noktaya vurgu yapılmıştır. (Bkz. Biharu'l Envar, c. 40: 226)

tek ebeveynli aile bir veya daha çok çocuğun sorumluluğunun üstlenildiği bir ailedir. Her ne kadar bu tür aileler her toplumda ve tarihin her döneminde görülse de ortaya çıkış nedeni ve ölçüsü çeşitli toplumlarda farklılıklar göstermektedir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında batı toplumundaki hızla artan boşanma oranı ve gayri meşru cinsel ilişkilerin yaygınlaşması ile bu tür aileler artış kaydetmiştir. Örneğin Amerika'da 1976 yılında 4 milyondan daha az tek ebeveynli; 1991 yılında yaklaşık 570 bin tek ebeveynli aile bulunmaktaydı. Ama 1996 yılında bu rakam yaklaşık bir milyon dört yüz bin sayısına ulaşmıştır. (Allan and Craw, 2001: 26)

Karı ve kocanın ailede anne ve baba rolünü ifa etme yönünden bulunması, çocukların karakterlerinin sağlıklı bir şekilde gelişmesine oldukça büyük katkıda bulunmaktadır. Aile yönetimi açısından da karı ve koca birbirlerinin tamamlayıcısıdırlar. Dolayısıyla her birisinin yokluğu aile ve üyelerine çok ciddi zararlara yol açabilir. Bu meyanda, ekonomik ve psikolojik zararlar daha çok çocuk ve kadınları etkilemektedir. Kadınların sorumluluğunda olan aileler, ekonomik zorluklarla daha çok karşılaşmaktadırlar; zira kadınlar bir çok toplumda istihdam sorunu ve düşük kazançla karşı karşıyadırlar. Bazı istatistiklere göre, Amerika'daki tek ebeveynli ailelerin sorumluluğunu yüzde 90 oranında kadınlar oluşturmakta ve kadınların sorumluluğu altında bulunan fakir ailelerin sayısı yüzde 55 oranındadır. Aynı şekilde Amerikalı ailelerin yüzde 23'ü çocuklu ailelerden ve sorumlulukları kocası olmayan (boşanmış dul kadınlar ve asla evlenmeyen) kadınlar tarafından üstlenilmiştir. (Lott, 1993: 230)

8.6. Üvey Aile

Son yıllarda batılı ülkelerde görülen hızla artan boşanma oranı ve yeni evliliklerin artış kaydetmesi ile aile anne veya babalarının üvey anne ve babalara dönüştüğü (stepfamily) ailelerin yaygınlığına şahit olmaktayız. Mevcut istatistiklere göre, kadının bir önceki evliliğinden dünyaya gelen çocuklarının bakımını üstlendiği ve üvey babanın bulunduğu aile sayısı % 70, üvey anneden oluşan aile sayısı ise % 20 oranındadır. Bu ailelerden az bir oranında ise hem anne ve hem de babanın bir önceki evliliklerinden çocukları bulunmaktadır. Bu yeni evlilikte de çoğunlukla yeni çocuklar dünyaya gelmektedir. (Santrock and Yussen, 1989: 343)

Bu tür evliliklerin kendisine has sorunları bulunmaktadır. Sosyologlar ve psikologlar genellikle boşanma etkileri bahsinde bu konuları incelemektedir ve biz de beşinci bölümde bu konuya değineceğiz. Aslında bu konu "evlat edinme" konusu ile ilintilidir. Batıda, üvey annelik veya üvey babalık yöntemi ile üvey çocuk üzerinde hak ilan edilmekte ve bu şekilde üvey evlat üzerinde hukuksal ve yasal yükümlülükler elde edilmektedir. (Giddens, 1374: 426) Evlat edinme olgusu günümüz toplumlarına has bir durum değildir. Geçmiş bir çok toplumda da yaygın bir şekilde bulunmaktaydı. İslam'da evlat edinmenin özünde bir sakınca yoktur, ancak yasal olarak, üvey evlat çocuk hükmünde sayılmamıştır.

8.7. Evlilik Bağı Olmadan Ortak Yahut Birlikte Yaşam

Evlilik, tüm zaman ve mekânlarda görülen kapsayıcı bir olgudur ve tüm toplumlarda aile kurmanın tek yolu olarak sayılmıştır. Buna rağmen, geçtiğimiz on yıllarda kadın ve erkekler arasında cinsel özgürlüğün yaygın bir biçimde görüldüğü batı ülkelerinde, kadın ve erkek arasında yeni bir ilişki türü az çok yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Bu evlilik, kadın ve erkek arasında her hangi bir evlilik bağı olmadan kadın ve erkeğin birlikte yahut müşterek yaşamasıdır. (Cohabitation) Elde olan istatistiklere göre, Amerika'da 1960 yılında 439 bin kişi, evlilik bağı olmadan birlikte yaşamaktaydı, halbuki 1998 yılında bu sayı 4 milyon 236 bin kişiye ulaşmıştır. (Amerika İstatistik Dairesi (İnternet)) İngiltere'de de yaşları 20 ile 39 arasında değişen evli olmayan kadınların neredeyse % 30'u birlikte yaşamaya yönelmiştir. (Allan and Crow, 2001: 63)

Öte yandan, birlikte yaşama yönelenlerin çoğunluğu, çocuk sahibi olmaktan imtina etmektedir, ancak her zaman kayda değer bir oranda çocuk sahibi olmaktadırlar. Örneğin, Amerika Birleşik Devletlerinde 1960 yılında % 44/9, 1980 yılında ise % 27/1 oranında evlilik bağı olmadan yaşayan erkek ve kadınların, on beş yaşından küçük çocuk ya çocukları bulunmaktaydı.

İki cins arasında birlikte yaşam olgusunun yaygınlık nedeni hakkında birkaç faktör ileri sürülmüştür. İlk olarak 1960 yılında ortaya çıkan benzeri görülmemiş cinsel özgürlük ve onun gözle görülür bir ektisi ile 1980 yılından bu yana birlikte yaşam artış kaydetmiştir. Bununla ilintili

olarak ebeveynlerin çocuklarının cinsel davranışları üzerindeki kontrollerinin azalması dikkate değerdir. Batının günümüz gençleri, 1960 yılında cinsel devrim akımını başlatan ya da orada hazır bulunan neslin çocuklarıdır. Bundan dolayı önceki kuşaklara oranla çocuklarına karşı daha az nezarette bulunmakta ve kontrol etmektedirler. Bağımsızlık ve bağlantısızlık ideolojileri de birlikte yaşamın yaygınlık kazanmasında çok önemli bir rol oynamıştır.

Resmi ve yasal yönünün bulunmaması, batılı gençler arsında birlikte yaşamın çekiciliğine neden olmuştur, zira yükümlülüğü olmayan cinsel bir birlikteliği sağladığı gibi aynı zamanda bir çok genç için deneme evliliği hükmündedir. İki çift arasında yaşanabilecek uyumsuzluk ve hatta ilgi alanlarının farklılıklarının ortaya çıkmasıyla rahat bir şekilde bu birliktelikten vazgeçilebilir. Bunun yanı sıra, eğitim ve kariyer yapma nedenlerinden dolayı bireysel evlerde sükunetin yaygınlaşması ve ayrıca kiralık ev sahiplerinin birlikte yaşayan çiftlere karşı önceki yıllara oranla daha çok hoş görüde bulunması ve hakeza artan boşanma oranları gençler arasında evlilik konusunda endişe yaratmaktadır. Tüm bunlar birlikte yaşamın yaygınlaşmasında etkili olmuştur. (Allan and Crow, 2001: 66–68)

Günümüzde batılı ülkelerde evlilik bağı olmadan birlikte yaşayan bireyler, evli çiftlerin yasal haklarına sahiptirler ve her hangi bir anlaşmazlık durumunda mal paylaşımı ve nafaka konusunda mahkemeye başvurabilirler. (Giddens, 1374: 442)

Hiç kuşkusuz, birlikte yaşam olgusu tüm ilahi dinlerin aslına aykırı olduğu için İslam açısından da hiçbir şekilde meşruiyeti yoktur. Bu olgu, asla kadın ve erkek arasındaki derin ve asil duyguları canlandıramamakta ve evliliğin önemli amaçlarından biri olan çocuk eğitimi konusunda doğru ve uyumlu bir ortamı hazırlayamamaktadır. Çünkü sebatsızlık ve istikrarsızlık bu birlikteliğin aslî özelliğindendir. Bu tür birliktelikler genellikle uzun süreli olduğundan, partnerine karşı tek yönlü bir duygusallıkla karı kocalık ilişkisini de beraberinde getirmektedir. Ancak bu tür ilişkilerde, cinsel partner hiçbir yükümlülük altına girmeden bu birlikteliğe son verebileceğinden, her iki tarafta ıstırap ve endişe altında yaşamakta ve muhtemelen birbirlerine karşı kötümserdirler. Bundan dolayı, evli çiftler arasında görülen duygusal memnuniyete oranla bu tür ilişkilerde duygusal memnuniyet oldukça azdır. (Cunningham and Antill, 1995)

İslam'daki "geçici evliliği" bir model olarak sunmak mümkündür. Dinin meşruiyet çerçevesi altında cinsel ilişkilerin serbest bırakılması ile birlikte yaşamın bazı fonksiyonlarını ifa etmektedir. Geçici evliliğin (muta nikâhı), daimi evliliğe oranla daha az yükümlülük taşıdığını göz önünde bulunduracak olursak, genç çiftler kendisine has koşullarda mantıklı deliller çerçevesinde meşru cinsel ilişkilere imkân tanıdığından daimi evliliklerden kaynaklanan yükümlülüklerden de kurtulmuş olacaktır. Dolayısıyla bu tür (geçici) evlilikler bu konudaki problemleri çözebilir.

8.8. Komünler veya Ortak Paylaşım

On dokuzuncu yüzyıl ortalarında ve son olarak 1960 yıllarında bazı radikal görüşlerin etkisi ile komünler (communities), aile için alternatif olarak sahneye çıkmış ve batılı gençler arasında kendisine taraftar bulmuştur. Bir grup erkek ve kadın arasında cinsel ilişkilerin ortaklaşa sağlandığı bu müşterek paylaşım, ideologlara göre, doğaya dönüş ve tarih öncesi komünlerin yeniden ihya edilmesi olarak telakki edildi. Aile kurumlarındaki kadın ve erkek ilişkilerindeki her türlü otorite ve gücün olumsuzlanması ve sahiplik ve rekabet duygusunun reddedilmesi, onların bu yeni modele yönelmelerinin aslî unsurlarındandı.

Filistin işgal topraklarındaki (İsrail) Kibbutz üyeleri de benzer motivasyonlarla has aile modeline ve geleneksel Yahudi toplumunda yaygın olan anne eksenli ailelere alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Komünlerin sosyal itibar ve önemleri kısa sürmüştür, zira bu model, düşünülen amaçlara ulaşma konusunda yeterli bir başarı gösterememiştir. Son on yıllarda, bu tür komün ve ortak paylaşımın olduğu yerlerde geleneksel aile yapı ve normlarına tedrici olarak bir yönelim görülmüştür. (Lee and Newby, 1995: 292 ve yarıca Bkz. Sgaln, 1375: 335)

8.9. Eşcinsel Çiftler

Neredeyse tüm toplumlarda "eşcinsel" (homosexuality), yani aynı cins bireyler arasında cinsel ilişkide bulunmak, çirkin ve kınanmayı gerektiren bir eylem olarak kabul edilmekte ve çoğunlukla şiddetli fiziksel cezalar ve hatta bu tür eylemlerde bulunanlara ölüm cezaları verilmektedir.

Örneğin İslam şeriat esaslarına göre eğer buluğa ermiş, akıl ve ihtiyar sahibi bir erkek böyle bir eylemde bulunur ve eylem yargıç karşısında sabit olursa, o kişi ölümle cezalandırılır. (İmam Humeyni, *Tehrîru'l-Vesîle*, c. 2: 469) Bir çok Avrupa ülkesinde örneğin Britanya'da da on dokuzuncu yüzyılın başlarına kadar böyle bir eylemin karşılığı ölüm cezasıydı ve bu eylem ta son yıllara kadar suç olarak algılanmaktaydı. (Giddens, 1375: 207–208)

Tüm bunlara rağmen, eşcinsel ilişkiler az çok tüm toplumlarda yaygınlık göstermiş ve göstermektedir. Özellikle son yıllarda batı ülkelerinin çoğunda beşer tarihi boyunca sabıkası olmayan bir duruma dönüşmüştür. Bu ülkelerde kayda değer bir oranda kadın ve erkek, kendi eşlerini kendi cinslerinden seçmekte ve evlilik ilişkisi gibi nispeten uzun birliktelikler yaşamaktadırlar. Eşcinsel çiftler biyolojik olarak üremeye elverişli olmadığından, eşcinsel çiftlerin bir çoğu bir önceki evliliklerinden dünyaya gelmiş çocuklarını yetiştirmekte ve böylelikle aileler eşcinsel çiftler ve çocuklar ile teşkil olmaktadır! Hâlihazırda, bazı batılı ülkelerde ve Amerika'nın bazı eyaletlerinde eşcinsel evlikler resmi olarak tanınmış ve normal evli çiftlerin haklarına benzer haklara kavuşmuşlardır. Tüm bunlara rağmen, eşcinsel evlilik modelinin dinî bir meşruiyeti olmadığı gibi hatta Amerika gibi bazı toplumlarda bile yasal bir statüye kavuşmuş değildir. (Curry, etal, 1997: 260)

Özet

Bu bölümde, üç önemli konuyu takip ettik. Birinci konuda evlilik ve onunla ilintili (evlilik yaşı ve eşlerin yaş aralıkları gibi) konulara değindik. İkinci konuda, eş seçimini (eş seçme kuralları, denktaş eş ve evliliğe kadarki eş seçme süreci gibi konuları) inceledik. Üçüncü konuda ise aile modellerine (çekirdek yahut geniş aile, ataerkil yahut anaerkil aile, babayerli veya anayerli aileler, tek eşli veya çok eşli aileler, tek ebeveynli yahut üvey aile) ve ayrıca aileye alternatif modellere (birlikte yaşam, ortak komün ve eşcinsel ilişkilere) değindik. Ayrıca her konuda zımnen İslam'ın görüşüne değindik.

Genel olarak, İslam'ın evlilik ve aile teşkil edilmesine verdiği önem ve konum; bu hayati sosyal kurumun rolünü azaltan alternatif faktör ve

modellere, yahut onun sebat ve sağlamlığına zarar veren şeylere karşı muhalefet etmiş ve öte yandan evlilik problemlerinin giderilmesi için onun amaçlarının iyi bir şekilde tahakkuk bulması için çaba sarf etmiştir. İslam, cinsel ilişkiler konusunda kontrolsüzlük, dıştan dinî evlilik, evliliğe ihlal getiren gelenek ve görenekler, aynı evde yaşama, eşcinsel eğilim ve komün paylaşım gibi yaklaşımlara da muhalefet etmektedir. Öte yandan İslam, evlilik yaşının düşmesi, mahremiyet kuralı, içten dinî evlilik, iman ve ahlak temelli denktaş evlilik, gençlerin eş seçimi konusunda özgürlüklerinin korunarak ebeveyn kontrolü gibi unsurlar, bu doğrultuda açıklanmaya değerdir.

İkinci Bölüm

Aile İşlev ve Fonksiyonları

Sunuş

Aile fonksiyonları konuşulurken genellikle okul işlevi -fonksiyonu ile ilişkilendirilmektedir, çünkü bu okulun görüş sahipleri herkesten daha çok bu fonksiyonların açıklanması ve beyanı yönünde gayret sarf etmişlerdir. Ama bunun anlamı karşıt görüşlerin bu konuya önem vermedikleri değildir. Özellikle de aile fonksiyon bozukluğunun[1] konuşulduğu yerlerde, özel olarak eleştirisel görüşleri ileri sürmektedirler.

Aileler, onun farklı şekillerde, her daim çeşitli fonksiyonları ifa etmişlerdir. William Ogburn ve Clark Tibbitts 1934 yılında aileler için altı esaslı işlev ve fonksiyona vurgu yapmışlardır. O fonksiyonlar şunlardan ibarettir:

- Neslin devamını sağlamak,
- Koruma,
- Toplumsallaşma,

[1] Bazı sosyologlar "fonksiyonları" genel kavram olarak ele almaktadır. Bu da "pozitif" ve "negatif" olmak üzere iki kısma ayrılır. Ancak başka bir grup sosyolog, fonksiyon sözcüğünü pozitif fonksiyonla eşanlamlı olarak kullanmakta ve sonuçta, onu negatif fonksiyonun karşısında (dysfunction) karar kılmaktadır. (Bkz. Theodorson and Theodorson, A Modern Dictionary of Sociology, P. 165) Önümüzdeki konuda, birinci anlam kabul edilmiştir. Aynı zamanda bir fonksiyonun pozitif olmasının anlamı hem topluma ve hem de bireye nispetle pozitif olması değildir. Bazen bir fonksiyon topluma nispetle, pozitif ve bireye nispetle negatif veya tam tersi olabilir. Örneğin, bir toplum kendi devamı için yeni üyelere ihtiyaç duyabilir. Ancak anne veya has bir aile için izafe bir gebelik tahammül edilecek gibi olmayabilir yahut ek bir çocuk erkeğin cinsel gücünün göstergesi sayılabilir, ama toplum genel yapısı itibariyle nüfus yoğunluğu sorunuyla karşı karşıya kalabilir. (Morgan, 1975: 22)

- Cinsel davranışları düzenlemek
- Sevgi ve arkadaşlık,
- Toplumsal statü sağlamak veya sosyal yerleştirmedir. (Schaefer, 1989:324)

Başka aile fonksiyonlar için eğitim, dinî eğitim, meşru babanın temin edilmesi, sosyal koruma, ekonomik ihtiyaçların karşılanması, malzemelerin intikali, boş vakitleri geçirmek, kişilik gelişimi ve pekiştirilmesi, sınıfsal fasılada süreklilik, sosyal zıtlıklar ve sosyal değişiklikleri yaratmada süreklilik gibi fonksiyonlara işaret edebiliriz. Şimdi aile fonksiyonlarının en önemlilerini ayrıntılı bir şekilde inceleyeceğiz.

1. Cinsel Davranışların Düzenlenmesi

1.1. Sosyolojik Perspektif

Cinsel dürtü, insanlar ve hayvanlar arasında müşterek güçlü dürtülerdendir. Her zaman neslin bekası için hayatî bir rol ifa etmiştir. Gerçi cinsel temayül insanlarda buluğ öncesi dönemde işaretlerini vermektedir. Ancak bu dürtü cinsel buluğ, hormon ve fiziksel değişikliklerle birlikte başlar ve neslin devamı için gerekli koşulları sağlar.

Cinsel dürtü faaliyetleri, cinsel davranışlar denilen bazı davranışların ortaya çıkmasına neden olur. Ama bunun anlamı cinsel davranışların tam olarak içgüdüsel faktörlerin etkisi altında olduğu değildir. Zira sosyal yönler ve cinsel davranışların öğrenilmesi de onun nitelik ve niceliğinde önemli bir rol oynar. Öyle ki bazıları cinsel davranışların biyolojik ve içgüdüsel kökenini temelden inkâr etmiş ve eşcinsel eğilim gibi oluşumları cinsel davranışların sosyal-tarihî yönlerinin olduğuna şahit olarak saymışlardır. (Ramazanoğlu, 1989: 64)

Bununla birlikte, ailenin temel fonksiyonlarından olan cinsel davranışların düzenlenmesi, bir çok psikolog ve sosyolog tarafından tekitle vurgulanmıştır. Modern bir çok toplumda özellikle batı toplumunda, cinsel ilişkilerin özgürlüğü alanında son on yıllarda temel değişikliklerin yaşanmasına rağmen, aileler aynı şekilde cinsel davranışların düzenlenme fonksiyonunu ifa etmektedirler. Ancak cinsel ihtiyaçların temin edilmesinde başat rolünü kaybetmiştir. Aileler tarafından bu rolün ifa edilmesinin,

yasal ailelerin varlık nedenine ek olarak bazı koşullara ihtiyaç duyacağı açıktır. Bundan dolayı, ailevî güçlü anlaşmazlıklar yaşayan bireylerde müşahede edilen cinsel sapkınlıklarortaya çıkmaktadır.

Evli bireyler tarafından yapılan mahrem ile zina, çocuklara tecavüz ve gayri meşru envaı çeşit cinsel ilişkiler gibi olgular, ailelerin meşru cinsel içgüdülerin doyumunu sağlama rolünden alıkoyan bir hadde kadar köklü bozukluklardan kaynaklanmaktadır.

Bu konuda özellikle feminizm taraftarları tarafından son zamanlarda üzerinde durulan önemli nokta, her zaman erkeklerin cinsel ihtiyaçları ile kadınların cinsel ihtiyaçları arasında düşünülen farklardır. Kadın ve erkek arasındaki fizyolojik farkları göz önünde bulundurularak cinsel faaliyet ve temayül açısından, bir çok toplumda kadının cinsel zevkine daha az değer verildiğine atıfta bulunulmaktadırlar. (Goode, 1964: 15) Bu temel üzerine feministler, kadınların cinsel isteklerinin genellikle ya karartılmaya bırakıldığını ya da anormal kabul edildiği konusunda şikayette bulunmaktadırlar.

Ancak erkeklerin cinsel ihtiyaçlarını tamamlayıcı bir faktör olarak görüldükleri zaman iş değişmektedir. (Ramazanoğlu, 1989: 64) Dolayısıyla, cinsel davranış faktörlerinin düzenlenmesi ya da erkek ve kadınlar için cinsel ihtiyaçların düzenli bir doyumu, eşit bir şekilde hasıl olmamaktadır; hatta cinsel biyoloji araştırmalarının gelişmesi sonucu kadınların cinsel ihtiyaçlarının resmen kabul edildiği günümüzde bile cinsel eğilimlerin tatmin edilmesi aynı şekilde erkekçe tanımlar üzerine yapılmakta ve erkek cinsel dürtüleri kadın cinsel dürtülerinden daha güçlü farz edilmektedir. (Abbott ve Wallace, 1376: 188)

1.2. İslamî Perspektif

İslam açısından bu fonksiyonla ilgili olarak iki noktanın altını çizmemiz gerekmektedir. Birinci nokta, geleneksel Hıristiyanlığın aksine -ki bu dinde devamlı olarak cinsel arzular olumsuz bir olgu olarak tebliğ edilmiş ve tek ebeveynli aile çerçevesi dışında bu cinsel eğilimin bastırılmasına vurgu yapılmıştır- İslam (Şia bakış açısıyla), temel olarak cinsel ihtiyaçların meşru bir şekilde tatmin edilmesini aile kurumu fonksiyonlarına mahsus bilmemektedir.

Bu iki farklı dinî oryantasyonun sosyal sonuçları, son yüzyılda batı Hristiyan toplumunda cinsel özgürlüğün yaygınlık kazanmasıyla hem de kaçınılmaz olarak din karşıtı etiketi ile ve cinsel aykırılık ve sapkınlık formatında ortaya çıkmıştır. Halbuki İslam'ın değer ve ahkamındaki göreceli esneklik, İslam'a cinsel münasebetlerle ilgili olarak sosyal değişikliklere uygun bir şekilde bu sorunun üstesinden gelme kabiliyeti vermiştir. Bu noktadan dolayı, günümüz İran toplumu atmosferinde geçici nikah konusunu gündeme getirmek, dinî geçmişle mutabakatı olduğundan, gözle görülür bir gerginliğe yol açmadığı gibi, dinî geleneklere dönüş örneği olarak görülmüştür. İster gelenekçi ve isterse yenilikçi olsun Müslüman kuram sahiplerinin çoğunluğu, bu örneği feri anlaşmazlıkları görmezlikten gelerek, bunun özünde mutabakata varmışlardır.

Diğer bir nokta ise İslam kadın ve erkeğin cinsel temayüller açısından farklılığını kabul etmiş ve onun biyolojik menşeine de kail olmuştur. İslamî rivayetlerden istifade edildiğine göre erkeğin cinsel dürtüleri nicelik olarak, kadının cinsel dürtüleri de nitelik olarak daha üstün ve güçlüdür. Aynı şekilde kadının cinsel tahammül ve sabrı erkekten daha fazla ve ayrıca kadın ve erkek arasındaki cinsel tahrik olma hisleri de birbirinden farklıdır. (Bkz. *Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 40–42 ve c. 15: 452; Bkz. *Bihâru'l-Envâr*, c. 3: 62) Bu farklardan dolayı İslam fıkhı, cinsel içgüdülerin tatmini konusunda yerine göre erkek ve kadın için farklı hak ve tekliflere kail olmuştur. Tüm bunlara rağmen, İslam kadının cinsel ihtiyaçlarının aile çerçevesi içinde temin edilmesine özel vurgu yapmıştır. Bundan dolayı, zikredilen fonksiyonu hem erkekler ve hem de kadınlar için doğru bulmaktadır. Birlikte olmak hakkı gereği kocanın eşinin rızası dışında dört aydan çok eşinden uzak durma hakkı yoktur. (Bkz. *Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 100) Kadının günaha düşme durumu söz konusu olduğu yerlerde kadının cinsel ihtiyaçlarının kocası tarafından doyurulması erkeğe farzdır. (Bkz. *Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 100) Ve cinsel oynaşma veya ön sevişmenin (karı ve koca arasında özellikle cinsel ilişki öncesi cinsel oyun, eğlence ve şakalaşmanın) gerekliliğine vurgu yapılmıştır. (Bkz. *Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 82–83) Tüm bunlar, İslam'ın kadının cinsel isteklerine verdiği özel önemi ortaya koymaktadır. Bu özel ilgiden dolayı –ünlü Arap feminist- Neval el-Saddavî şöyle bir itirafta bulunmaktadır:

(Hz.) Muhammed (s.a.a) cinsel konuları idrak etme yönünden çağımızdaki bir çok erkekten daha üstündür ve ayrıca okumuş bir çok Arap erkeğinin itiraf etmediği veya itiraf etmekte sıkıntı çektiği konularda itiraf etme cesaret ve gücünü göstermiştir. Cinsel oynaşma ve ön sevişme bu konulardandır. (Ali Averwar, 1378: 177)

2. Üreme

2.1. Sosyolojik Perspektif

Bazen alternatif olarak (replacement) diye tabir edilen üreme fonksiyonu, ailelerin temel biyolojik fonksiyondur. Bu fonksiyon, her zaman toplumların bekası ve genel olarak beşer neslinin bekasını garanti altına almaktadır. Tarih boyunca, üreme ile cinsel içgüdülerin tatmin edilmesinin birebir ilintisi olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda bu durumun göreceli olarak sabit bir süreci kat ettiğini görmekteyiz, ancak batı dünyasındaki bilimsel ve sanayi devriminden kaynaklanan derin değişiklikler ve gebeliği önleyici araç gereçlerin yaygınlık kazanması, bu iki fonksiyonunun birbirinden ayrılmasına neden olmuştur. Üreme fonksiyonu geçtiğimiz iki yüzyılda dalgalanmalarla karşı karşıya kalmıştır. Örneğin İngiltere'de, 1860 yıllarında evlilik akdi kıyan her aile ortalama altı çocuk dünyaya getirirken, iki nesil sonra bu rakam ikiye düşmüştür. (Lenski, et al, 1995:354)

Aynı şekilde Fransa'da 1750 ile 1754 yılları arasında doğum oranı binde 40 iken, 1954 yılında binde 13/1'e kadar düşmüştür, 1946 ile 1653 yılları arasında ise bu oran binde 20/3'e çıkmıştır. (Sgaln, 1375: 185) Ancak son on yıllarda ekseri batılı ülkelerde doğum oranı daha da düşmüş ve Fransa'da da doğum oranı düşmüş ve 1987 yılında bu oran binde 14 sıralarına gerilemiştir. (Prsa, 1368: 66)

Üçüncü dünya ülkelerinde de nüfus kontrol politikaları üzerinde son yıllarda ciddi bir şekilde durulmuş ve bu durum bir çok ülkede nüfus artış oranını gözle görülür bir şekilde düşürmüştür. Şu anda gelişmekte olan ülkelerin % 85'i nüfus kontrol planlamasını resmen kabul etmiş ya da pratik olarak bu politikayla uyumlu çalışmalar yapmaktadır. Örneğin İran İslam Cumhuriyetinde 1961 yılında bir kadından ortalama 6 çocuk dünyaya gelirken bu sayı 1996 yılında 3'e düşmüştür. (Emani, 1377: 84)

Hiç kuşkusuz, geleneksel aile ekonomi fonksiyonlarını alt üst eden sanayi süreci, üreme oranının düşmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Ama evlilik yaş ortalamasının artmasına ve çocuk doğurganlık döneminin gecikmesine neden olan aile teşkil edilmesi ve aile idaresinin yüksek maliyeti olması, gebelik önleyici yeni yöntemlerin yaygınlık kazanması, ailelerin istikrarsızlığı, ailelerle alakalı yeni ideolojiler ve kadınların daha çok özgürlük ve bağımsızlıklar kazanmak için çabaları gibi diğer faktörler de bu konuda önemli etken olmuştur. Şu anda Batı dünyasında kayda değer miktarda çiftin asla çocuk sahibi olma düşüncesinde olmadıklarına şahit olmaktayız. Tıpkı bazı istatistiklere göre, 1995 yılında çocuk sahibi olmayan Amerikan ailelerinin oranı % 28/9. (Shepard, 1995:303)

Kadınların istihdamı gibi konular üreme konusu ile yakından ilintilidir. Yapılan araştırmalara göre, işi olan kadınlar ve işgücüne katılmak için plan yapan kadınların çocuk sahibi olmak için daha az beklentileri olduğu ve gerçekte daha az çocuk sahibi oldukları; daha geç evlilik yaptıkları ve çocuksuz kalacakları ihtimali yüksektir. (Wilkie, 1991:151) Önemli olan nokta, istihdam edilen kadınların düşük doğum oranıdır; acaba üremeyi değişken bağımsız ve kadınların istihdamını değişken bağımlı olarak mı göz önünde bulundurmalıyız, yoksa tam tersi mi? Ya da aralarında iki yönlü nedensel ilişki olduğuna mı kail olmalıyız veya her ikisine göre değişken ve nedensel bir yönü olan önceden bahsi edilen eğitim durumunu göz önünde bulundurduğumuz farklı faktörlere mi bakmalıyız? (Ibid: 152)

Öyle anlaşılıyor ki insanların karar almasında etkili olan faktörlerin çokluğu ve karmaşıklığından dolayı, zikredilen hiçbir açıklama bu durumun tam bir açıklamasını ortaya koyamamaktadır. Tüm bunlara rağmen, çok sayıda kadın için önceliği olan istihdam motivasyonu ve bu kategorideki kadınların mesleki kararları, dünyaya getirdikleri çocuklar üzerinde etkilidir.

Feminist bakış açısında üreme faktörü hakkında çok farklı görüşler ileri sürülmüş ve yerine göre birbirine zıt görüşler ortaya koymuşlardır. Burada feministlerin ilgi alanına giren bununla ilintili olan iki konuya işaret edeceğiz.

Birinci konu üreme alanındaki ileri teknoloji konusuna dönmektedir. Shulamith Firestone kendi kuramına göre kadın ve erkekler arasındaki

cinsiyet eşitsizliğini ve özellikle kadınların üreme kabiliyetlerini biyolojik farklara bağlamakta ve kadınlara ileri teknoloji üremeyi önermektedir. Onun düşüncesine göre gebeliği önleyici güvenilir yöntemler, rahîm dışı gebelik, laboratuvar ortamında bebeklerin üretilmesi ve çocukların aile dışında eğitilmesi gibi yeni teknolojik gelişmeler, kadınlara kendi biyolojik kısıtlamalarından kurtulma imkânını sağlamaktadır. (Jaggar, 1994: 81) Ancak yeni nesil feministler genel olarak bu görüşe karşı çıkmakta ve kadınları teknolojik yöntemlerin akıbeti konusunda uyarmaktadırlar. Marilyn French bu konu hakkında şöyle demektedir:

Orta çağ keşişleri, Allah'ın neden kadınları yarattığına dair sorular sormayı kendilerine gelenek haline getirmişler ve kadınların üreme için gerekli olduğuna karar vermişlerdi. Hâlihazırda üretim ve nesil teknolojilerinin icat edilmesi kadınları geçersiz kılabilir ve laboratuvarlar kadınlara karşı yeni bir şiddetin aracısı olabilir. (French, 1373: 331–332)

Adrienne Rich'e göre kadınlar gebelik ve doğuma tepki göstereceklerine aktif bir şekilde ona yönelmeli ve gebeliğin tadını çıkararak ihya etmelidirler. (Tong, 1997: 80)

İkinci mesele çocukların kürtajı konusudur. Gebeliği önleyici yöntemlerin başarısız olduğu yerlerde bilinçli kürtajın güvenli bir yönü bulunmaktadır. Kürtaj bazı batılı ülkelerde o kadar çok yaygındır ki, doğum kontrolü için yaygın yöntemlerden saymaktadır. Fransa'da yapılan bazı tahmini istatistiklere göre, hemen sona eren hamilelik oranı her yıl iki yüz elli bine ulaşmakta, yani üç doğuma karşılık bir kürtaj görülmektedir. (Sgaln, 1375: 195) Feministler son yıllarda kürtajın serbest bırakılması için oldukça ciddi çalışmalar yapmışalardır. Onlara göre, kürtajın yasaklanması veya kısıtlanması demek bir taraftan kadınların kendi vücutlarının kontrolünde özgürlükleriyle çelişmekte ve diğer yandan kadınlara karşı zulmün devamına neden olmaktadır. Zira kadınların cinsel ilişkilerden sakınarak istenmeyen gebeliklerden uzak durabileceklerine dair genel kanının aksine, kadınların kimliği belirsiz kişiler, tanıdıklar, akrabalar ve hatta kocaları tarafından tecavüze uğrama ihtimalleri kadınların cinsel yaşamlarının kontrolünü oldukça azaltmaktadır. Dolayısıyla, genel olarak kadınların erkeklere bağlılığına neden olan gebelik ve bu gebelikten kaynaklı erkeklere bağımlılık temel olarak cinsel zulme neden

olduğundan, kürtajın kolay ve serbest olması bir hadde kadar kadınların zulme uğramasına mani olabilecektir. (Sherwin, 1998: 326)

2.2. İslamî Perspektif

Genel bir değerlendirmede, anlaşıldığı kadarıyla üremenin son on yıllarda azalması her ne kadar büyük ölçüde sosyal-ekonomik gereksinimlerden kaynaklanmış olsa da yeni gelişen kültürel değerler ve ideolojilerin etkisini bu doğrultuda görmezlikten gelmek mümkün değildir. Üreme yalnızca zikredilen gereksinimlerle belgelense bile, bir sosyal sorun olarak telakki edilemez. Ancak merkezci ve rahatlık isteyen aşırı ideolojilerin dehaleti şu anda bazı Avrupa ülkelerinin karşı karşıya kaldığı negatif nüfus artışını körükleyebilir. Hâlbuki bu ülkelerde doğum oranındaki artış düzeyini arttırmak ve doğurganlık düşüş oranı sürecini durdurmak için çeşitli politikalar yürürlüğe konulmasına rağmen, bu girişimler belirsiz ve sınırlıdır. (Sgaln, 1375: 33)

İslam'ın üreme hakkındaki görüşü ve bu ülkelerde yaşanan tecrübelere dayanarak bazı ülkelerde geçtiğimiz yıllarda yürürlüğe konulan nüfus kontrolü politika bileşenlerinin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini hissettirmektedir. Bu gözden geçirme ve incelemenin odak noktası, bir taraftan sosyal-ekonomik gereksinimler ve diğer taraftan yeni gelişen kültürel değer ve ideoloji faktörlerin birbirinden ayrılmasını gerekmektedir. Her şeyden önce İslam'ın bu iki faktöre karşı durumunu belirlemek gerekir. dinî metinlerin üreme ve neslin çoğalması konusundaki tabirlerinin değerlemesinin tam olarak pozitif olduğunda tereddüt edilmez. Örneğin Hz. Peygamber Ekrem'den (s.a.a) nakledilen ünlü bir hadise göre, Efendimiz kıyamet günü İslam ümmetinin öteki ümmetlere olan çokluğundan dolayı iftihar duyacağını belirtmiştir. (Bkz. *Vesâilu'ş Şîa*, c. 14: 3) Aynı şekilde İmam Cafer Sadık'tan (a.s) nakledilen bir hadiste şöyle buyurmuştur:

> "Ümmü Seleme Peygamber'e şöyle arz eder: 'Ey Allah'ın Resulü! Erkekler tüm hayırları almışlardır, ama çaresiz kadınların payı ne olacaktır?' Cevabında Peygamber şöyle buyurmuştur: 'Öyle değildir; kadınlar gebelik dönemlerinde gündüzleri oruç tutanlar, geceleri ibadet edenler, mal ve canları ile Allah yolunda cihat edenler gibidir. Doğurduğu zaman ise hiç kimsenin

> sevabını idrak edemeyeceği sevaplara müstahak olurlar. Çocuğuna süt verdiğinde her emme karşılığında Allah'a ibadet için vakfedilen İsmail'in çocuklarından birini azat etme sevabı verilir onlara. Süt verme işi bittikten sonra büyük bir melek gelerek şöyle der: Amellerine yeniden başla, şüphesiz tüm günahların bağışlandı. (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 15: 175)

Tüm bunlara rağmen, dinamik mutlak Şîa fıkıh usulünden olan İslamî kanun koyuculuğun zorunluluğu, doğum kontrolü için doğru yöntemleri ortaya koyan gerekli yasal gerçekleri hazırlamaktadır. Buna göre beğenilen şey, doğum kontrol politikalarını uygulayıcıların daha az çocuktan kaynaklı konfor ve rahatlıkları yayıcı politikalar ki bu politikalar İslamî değerlerle örtüşmediği gibi uzun vadede de ülkeleri ters yönde nüfuz azlığı ile karşı karşıya koyabilir. Bunun yerine dinî bir yönelime dayanarak toplumun çoğunluğunu, doğum kontrolün gerekliliğini kamuoyu nezdinde özel bir sosyal zorunluluk unvanı ile ve fıkhi tabirle, ikincil ve zorunluluktan kaynaklanan bir hüküm gereği, gelecekteki muhtemel değişiklikleri göz önünde bulundurarak nüfusu arttırıcı politikalar yönünde adımlar atılmasını iktiza etmektedir. Zira rahatlık talep etme alışkanlığını edinmiş halk tarafından yeni politikaların kabul edilmemesi ile ülkeyi sorunlarla karşı karşıya koymamaları gerekmektedir.

Cinsiyet eşitsizliği ve bu alandaki üreme faktör rolünün detaylı açıklamasını kitabın üçüncü bölümüne bırakıyoruz. Ama kürtaj konusunda özet olarak şuna işaret etmeliyiz: Dinen yasak olma durumunun yanı sıra, insanî bir varlığın (cenin) hayat hakkını elinden almak; ilk olarak, cinsel suçların oranı ile ve ikinci olarak bireyci ideolojilerle yakından ilişkilidir. Bu sebeple, tecavüz oranlarının az olduğu kültürlerde ve zikredilen ideolojilerde (kürtaj) o kadar revaç bulmamış ve yaygın olarak bilinçli kürtaj sorunları ile karşı karşıya kalınmamıştır.

3. Bakım ve Destek

3.1. Sosyolojik Perspektif

İnsan yavrusunun kendisini koruma konusundaki acizlik ve güçsüzlüğü, bir çok hayvan türlerinin aksine dünyaya geldikten birkaç yıl sonra da devam etmesi, çocukların fizikî olarak bakım ve desteklenmesini bir zorunluluğa dönüştürmüştür. Buna ek olarak, birçok insanın

hayat çarklarında karşı karşıya kaldığı yaşlılık dönemindeki acizlik ve güçsüzlük ve ayrıca organ eksikliği ve hastalıklardan kaynaklı güçsüzlükler, koruma ve kollama konusunun önem ve ehemmiyetini birkaç katına çıkarmaktadır.

Bu önemin ahlakî ve yasal sorumluluğun ifasını tarih boyunca aileler üstlenmiştir. Hatta çağımız sanayi toplumlarında güçsüz ve korumasız insanları korumak için çeşitli huzur içerikli programlar icra edilmektedir. Yasalar ebeveynlerden evlatlarını uygun bir şekilde korumalarını talep etmekte; devlet, aileler bu görevlerini yerine getirmekten aciz olduklarını ispat ettiklerinde ya da ebeveyn bulunmadığı yahut onlara ulaşma imkanı olmadığı yerlerde bu sorumluluğu üstlenmektedir. (Stokes, 1984: 294)

Yaşlıları koruma konusunda da son yıllarda önemli değişiklikler yaşanmasına rağmen, çocuklar aynı şekilde aslî sorumluluklarını yerine getirmektedirler. Yaşlıların ihtiyaç duyduğu her türlü bakımın % 80'ni kendi aileleri tarafından temin edilmektedir. Bunun nedeni güçlü duygusal bağların bulunmasıdır. Ebeveynler ve çocukları arasında bu duygusal bağların zayıf olduğu zamanlarda bile durum aynen geçerlidir. (Zanden, 1993: 298)

Tüm bunlara rağmen bu fonksiyonla ilintili olarak kreşlerin, anaokullarının, huzur evlerinin ve engellilere özel bakım evlerinin yaygınlık kazanması gibi büyük değişiklikleri görmezlikten gelmek mümkün değildir. Öyle anlaşılıyor ki annelerin istihdamı da değişikliklerin ortaya çıkmasında en önemli faktörlerden olmuştur. 1976 yılında Fransa'da üç yaş altı ve istihdam edilmiş ebeveyni olan 800 bin çocuğun bakımı konusunda yapılan araştırmaya göre, bu çocuklardan 143,618'inin bakımının devlet tarafından üstlenildiği ortaya çıkmıştır. 70 bin çocuk, çocuk bakıcılarına verilerek evlerde, 85 bin çocuğun ise büyük anneleri tarafından bakımı üstlenilmiş; geriye kalan 15 bin çocuk ise gayri resmi bakıcılara (komşulara veya düzensiz olarak farklı kişilere) verilmiştir.

Benzer şekilde iki yaşından büyük çocukların kabul edildiği anaokullarındaki çocuk sayısı aynı dönemde yaklaşık olarak 15 bin kadardır. (Sgaln, 1375: 215) Hakeza Amerika'da 1982 yılında işi olan annelerin beş yaş altı çocuklarının % 15'i hizmet merkezlerinde – yetiştirme yurtları veya gündüz bakım evlerinde- bakım altına alınmıştır. Hâlbuki 1965 yılında işi

olan annelerin 6 yaş altı çocuklarının bakım evlerindeki oranı yalnızca % 6'dır. (Wilkie, 1991: 154) 1990 yılına ait istatistiklere göre de 3 ve 4 yaşındaki çocukların % 35 kadarı ebeveynlerinin iş saatlerinde ya kendi evlerinde ya yakınlarının ya da başkalarının evlerinde kaldıkları ve % 43 kadarının da gündüz bakım evlerine verildiği ortaya çıkmıştır. (Berk, 1994: 585)

Çalışan annelerin çocukları üzerindeki etkisi hakkında farklı görüşler ortaya konulmuştur. Uç bir bakış açısına göre, anne ve çocuk arasındaki ilişkinin önemi çok büyüktür. Öyle ki çocuğun geçici süreliğine bile anneden ayrı kalması, örneğin annenin işinde olduğu vakitler, çocuğun yaşantısında telefi edilemez yan etkilere sebep olmaktadır. Bu bakış açısının abartılı yönünü görmezlikten gelirsek, bu perspektifte çocukların annelerine olan duygusal ihtiyaçlarına vurgu yapılmaktadır; buna ek olarak teorik arka planı olan kültürel desteğe de sahiptir. Bu bağlamada John Bowlby görüşü örnek olarak verilebilir. John Bowlby'e göre çocuklar, çocukluk döneminde annelerinden uzun süreliğine ayrı kalırlarsa bu, çocuklarda ıstıraba neden olmakta ve onlara değerli bir yakınını kaybetmişlerin üzüntüsüne benzer bir üzüntü vermektedir. Bu deneyim, ileride çocuğun duygusal yapısında etki bırakacak ve duygusal bağ kurmadaki gücünü zayıflatacaktır. (Bilton, et al, 1981: 307)

Buna karşın, yeni bir araştırma, annelerin işlerinin olmasının çocuklar üzerinde olumsuz bir etki bıraktığı görüşünü reddetmektedir. Bu görüşü benimseyenlere göre, işi olan annelerin çocukları ile öteki çocuklar arasında derin farklılıklar görülmemekte ve has bazı yerlerde görülen farklılıklar ise annelerin istihdamından değil, alternatif bakıcıların (kreş ve anaokullarındaki öğrencilere düşen öğretmenlerin sayısı gibi) keyfiyeti gibi konularda görülmektedir. Buna ek olarak, işi olan kadınlara ait olan çocukların gelişim kıstaslarının bir çoğuna göre, diğer çocuklarla herhangi bir farklılıkları görülmemiş ve sosyal yönden uyum gibi konularda öteki çocuklardan daha iyi bir durumda olduğu dahi ortaya konmuştur. Öte yandan bu görüşü benimseyenler, kadınların istihdamı konusuna daha olumlu bakmakta ve cinsiyet rolüne dönen geleneksel bakış açılarına daha az bağlıdırlar. (Wilkie, 1991: 156)

Üçüncü görüşe göre ise, tam gün ve yarım gün işler arasında farklılık olduğunu iddia etmektedir. Bu perspektife göre, annelerin uzun süreli

işlerinden çocuklarına az vakit ayırmalarından, özellikle ilkokul çağlarında, bilişsel ve sosyal istenmeyen sonuçlara neden olmaktadır; ama part-time işler görünüşe göre çocuklar için tüm yaşlarda daha avantajlıdır. Muhtemelen anneye çocuklarının ihtiyaçlarını karşılama imkânı sunduğu için böyledir. (Berk, 1994: 585)

Bakım konusunu bir kenara bırakacak olursak, ailelerin koruma fonksiyonuna işaret etmemiz gerekmektedir. Koruma, aile üyelerinin sorunların üstesinden gelmesi ve çeşitli tehlike ve tehditler karşısında birbirlerine destek olması demektir. Aile koruması daha çok aile hayatının ve ilişkilerinin geleneksel modeli ve özellikle onun yaygın tarzı kırsal ve aşiret topluluklarıyla uyumludur. Ama çağdaş sanayi toplumlarında ihtiyaçların bir çoğu geçmişte aile üyelerinin ve akrabaların yardımıyla çözülmesini zaruri bilmesine rağmen, bu durum neredeyse veya tam olarak ortadan kalkmıştır. Ancak aile bireylerinin birbirlerine destek çıkması bir çok yerde sorun gidericidir. Bu toplumlardaki akrabalık bağlarının geçmiş dönemlere oranla daha zayıf olmasına rağmen, "aileler ister malî olsun isterse malî olmayan durumlarda olsun yine de yardım alma konusunda ilk sırada yer almaktadırlar." (Gordon, 1373: 241)

Feministler, aile bakım ve koruma fonksiyonunun cinsel eşitsizlik temelinde yattığına inanmaktadırlar. Her ne kadar erkeklerin geçmişte çocuk ve yaşlılara bakma ve koruma konusunda daha çok payları olsa da cinsiyet farklılığı az çok bu fonksiyonunun ifası konusunda etkili bir faktördür. Yapılan araştırmalara göre 1980 yılında Amerikan erkeklerinin çocukların eğitimine doğrudan ve aktif katılım oranı, annelerin üçte biri oranında idi. Üstelik işi olan kadın anneler konusunda bile babaların yalnızca az bir oranda payı artmıştır. Anne ve babaların bakım niteliği de farklılıklar arz etmektedir. Örneğin anneler çocuklarıyla, çocuklarına yemek vermek, banyo yaptırmak ve temizlikleri gibi konularda daha çok ilgilenirken, babalar daha çok çocuklarıyla oynamakta ve eğlenmektedirler. (Santrock and Yussen, 1989: 324–325)

Aynı şekilde yetişkin çocukların yaşlı anne ve babalarının bakımı ile ilgili yapılan araştırmalara göre, kızların bu bakımı üstlenme ihtimalleri erkeklere oranla üç kat daha fazladır. Genel olarak kızlar ve gelinler, yaşlıların bakım sorumluluklarını üstlenmektedirler. (Zanden, 1993:298) Nitelik

olarak da genellikle kızlar pratik bakım ve duygusal korumayı da temin etmektedirler. Halbuki erkekler daha çok nezaret ve malî yardım sunmakta ve yalnızca kızlar olmadığı zamanlar doğrudan bakım işini üstlenmektedirler. (Perlmutter and Hall, 1992: 375)

Feminist yazarlar şu soruyu sormaktadırlar: Neden çocuk bakımı annelerin görevi olarak sayılmakta ve neden babalar çocukların bakımı konusunda bir sorumluluk üstlenmemektedirler? Onların söylediklerine göre ebeveynlerin çocuklarına karşı bir çok görevi "annelik" kavramı altına sığdırılmakta ve "babalık" yalnızca yardımcılık ve koruma görevini üstlenmektedir; bundan dolayı, annelik sorumluluğu altına girmeyen kadınlar, en sonunda mazeret diler yahut günah duygusuna kapılarak hayal kırıklığı yaşarlar. (Lott, 1994: 375)

Ann Oakley, anneliğin yaygın kültürel anlamını bir mitoloji saymakta ve anneliğin biyolojik yönlerinin tamamını inkar ederek anneliğin sevgi odaklı sıcak duygusal bir bağdan başka bir şey olmadığını ileri sürmektedir. Çocukların annelerine ihtiyacı olduğu iddiasını reddetmek için evlatlık, (yetimhane ve bakım evlerindeki) sosyal annelik, sözleşmeli annelik, ortak süt verme, süt emen çocukların dadılara verilmesi, geniş ailelerde eğitimin yakınlar tarafından üstlenilmesi ve İsrail'in Kibbutz toplu eğitimleri gibi örneklere istinat etmektedir. (Oakley, 1976: 203)

Dorothy Dinnerstein gibi bir grup feminist psikiyatrist de çocukların büyümelerini anneler için bir çeşit yabancılaşma duygusu taşıdığını ileri sürmüşlerdir; zira çocuklar zaman zaman kendi anneleri karşısında durmakta ve onları kişiler unvanı ile değil, bir eşya gibi algılamakta ve her bahane ile kusurlu ve günahkar olarak bilmektedirler. (Tong, 1997: 203) Tüm bunlara rağmen, çok sayıda uzman feminist "ortak annelik ve babalık" (joint parenting) talep ederek çocukların bakımı konusunda daha itidalli bir süreci benimsemişlerdir. Feminizm odaklı aile, ailenin ihya edilmesi ve annelik rolünü misyon olarak belirlemişlerdir. Bu akımın uzmanlarından Jean Bethke Eshtain şöyle demektedir:

Annelik rolü öteki işlerin benzeri bir rol değildir. Annelik yapmak, kompleks, sofistike, çift taraflı, çok zahmetli ve zevk verici bir şeydir. Biyolojik, doğal, sosyal, sembolik ve duygusal boyutları vardır. Annelik yapmak ve iş arasındaki farklılıkları önemsizleştirme eğiliminde olmak,

bizim özel ilişkilerimizin önemini belli bir hadde kadar azaltması bir yana aynı zamanda işlerin kadınların lehine değişikliğini haddinden daha çok sadeleştirmektedir. (Ibid: 33)

Bazı görüş sahibi Feministler hatta babalık ve annelik rollerinin farklılığı konusunda biyolojik etkenlerin rolüne de vurgu yapmışlardır. Alice Rossi kadınların zati olarak bebeklerin ihtiyaçlarını daha hızlı idrak etmekte ve daha çok hassas olduklarını ve annelerin çocuklarına bağlılığının biyolojik yönünün, babaların ise sosyal yönünün olduğunu ileri sürerek kadınların, erkeklerin aksine çocukların eğitimi konusunda daha yakın ve doğal bir bağa sahip olduklarını ve bundan dolayı çocukların eğitimi için daha doğal ortamların hazırlaması gerektiğini ifade etmektedir. (Ibid: 159 and Hekman, 1992: 138)

3.2. İslamî Perspektif

Bu bölümde İslam'ın ailenin koruma, kollama ve bakım fonksiyonu konusundaki görüşünü özet olarak birkaç eksende ele alacağız.

a) Kadınların İstihdamı

Aile işlevleri konusunda kadınların istihdamının iş pazarında bazı etkileri olmuştur. Bu konuda birkaç nokta önemlidir:

Birinci nokta, İslam kadınlar ve erkekler arasındaki iş yönünden doğal bazı farklardan kaynaklı bazı kısıtlamaları görmezlikten gelmiş ve genel iffeti korumaya gitmiştir. "Kadınların istihdamı"nın özüne hiçbir muhalefeti yoktur; bilakis eğer koşullar kadının iş ve evde verimsiz oturması arasında bir seçim yapmasını zorunlu kılarsa kesinlikle istihdamın önceliği vardır.

İkinci nokta, İslam gelecek nesillerin eğitim ve yetiştirilmesine özel önem verdiğinden annelerin istihdamını, annelik göreviyle çatışması durumda, teyit etmemektedir. Müslüman uzmanların annelik rolünün önemine vurgu yapmaları ve istihdamı öncelikli bilmemeleri bu bakış açısından kaynaklanmaktadır. Örnek olarak, Hz. İmam Humeyni (kuddise sirruh) kadınların sosyal ve politik katılımına oldukça vurgu yapmasına rağmen

aileye zarar vermediği durumlarda kadınların istihdamını onaylamaktaydı; çünkü kadını öğretmen olarak bilmekteydi. (Stude, 1373: 172)

Üçüncü nokta ise, kadınların iş pazarına giriş motivasyonuna yöneliktir. İslam, aşırı ve sınırsız refah isteğini, tam olarak erkeklere benzemek ve kocalarla rekabet etmek gibi motivasyonları reddettiği gibi, ailenin ekonomik ihtiyaçları, özsaygı kazanımı, toplumun ihtiyaçlarını giderme isteği, kendisi ve ailesinin geleceğini garanti altına almak gibi meşru motivasyonlara saygıyla bakmaktadır. Elbette söylenmesi gerekir ki kültürel ve ekonomik olumsuz faktörler özellikle yoksulluk, sınıf eşitsizliği, talak ve istismar ve kadınların aşağılanma ve ezilmişlikleri mümkün olan minimum seviyeye indiğinde ve kadınların bu tür sorunlarla karşılaşmamak için istihdam yükü altına girmeye mecbur olmadıkları zaman işte o zaman İslam'ın arzu edilen durumu hasıl olacaktır. John Stuart Mill - liberalist ve faydacı bakış açısıyla- bu konuya eğilmekte ve şöyle demektedir:

Eğer dünyada adalet olsaydı kadınların ailenin malî eksikliklerini gidermek için ev dışında istihdam edilmeleri asla istenmezdi. Mevcut adaletsiz koşullarda, kadınların malî kazançları egemen kocalarının yanında değerlerini arttırdığından istihdam edilmeleri muhtemelen onların yararınadır. (Mill, 1377: 82)

b) Cinsiyet ve Bakım

Bu eksende, feminizmin en temel bağlarından sayılan İslam'ın cinsiyet ile bakım arasındaki ilişkine değineceğiz. Kitabın üçüncü bölümünde İslam'ın cinsiyet iş taksimi hakkındaki görüşünü daha ayrıntılı bir biçimde ele alacağız. Ancak burada da bu konuya değinmek yerinde olacaktır. İslam, kadını bakıma ve özellikle annelik rolüne yönelik, bir yandan kadın ve erkek arasında görev taksiminin pozitif fonksiyon eksenli teolojik açıklamaya dayalı olduğundan bu konuyu zorunlu bir konu olarak değil öncelikli ve önemli bir konu unvanı ile ele almaktadır. Öte yandan erkek ve kadın arasındaki bazı doğal farklılıklardan kaynaklı işlevleri göz önünde tutmaktadır.

Elbette anneler gebelik dönemi, doğum, süt verme ve çocukların eğitimi süresince bir çok zorluklarla karşı karşıya kalmaktadırlar ve bu

durumun doğal olarak onlar için bazı kısıtlamaları da beraberinde getirdiği inkar edilemez bir gerçektir. Sonuç olarak kadınların ruhsal çöküntü, hayal kırıklığı, kendilerini boşlukta hissetme yahut kendisine yabancılaşma gibi komplikasyonlara müptela olmaları uzak bir ihtimal değildir. Kadınlar bu komplikasyonlardan ancak iman ve yüksek manevî motivasyonlarının olması durumunda güvende kalabilirler. Dolayısıyla, İslam anneliğin manevî boyutlarına vurgu yaparak annelerin ruh sağlığı, memnuniyet duygusu ve umutlarını takviye etmeye çalışmakta ve buna ilave olarak İslam'da anneliğin yüce makamına ve ebeveyne ve özellikle annelere ihsan ve iyilikte bulunma babında farz ve müstahap tavsiyelerle (Örneğin Bkz. *Vesâilu'ş-Şîa*, c. 15, 204–208 ve 216–218) kadınların kendilerine yabancılaşma duygularını belli bir hadde kadar ortadan kaldırmaktadır. Bir çok dindar ailede görülen ebeveyn ve çocukları arasındaki muhabbet ve saygı ilişkisi bu iddianın kanıtıdır.

Bununla birlikte, bir grup feministin anneliğe yönelik olumsuz tavırları bir hadde kadar abartılı iddialarından kaynaklanmaktadır. Batı kültüründe özellikle on dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın başlarında, çocukların bakım ve eğitiminin anneler tarafından üstlenilmesi doğal bir durum olarak algılanmaktaydı. İslam, çocukların eğitiminin anneleri tarafından üstlenilmesini bir öncelik olarak bilmiş ve buna oldukça vurgu yapmıştır.[2] Aynı zamanda, evlat edinme, sözleşmeli annelik ve akraba katılımlı geniş ailelerde çocukların eğitimi sistemlerini kabul ederek annelik rolü için nispeten açık ve esnek bir duruş sergilemiştir.

c) Yaşlıların Bakımı

Yaşlılar ve hastaların bakımı konusunda öyle anlaşılıyor ki ailenin rolü bu alanda azalmış ve kentsel yaşamın ihtiyaçları doğrultusunda alternatif kuruluşların etkinliği artmıştır. Bu alanda bazen anne ve babaya ihsan ve onların kırılmalarına neden olabilecek en küçük söz ve davranış gibi İslamî değerlerle uyuşmayan yöntemler görülmektedir.[3] Bu yöntem-

[2] Çocukların anne sütüyle beslenmesinin öteki sütlere olan üstünlüğü konusunda Bkz. *Vesâilu'ş-Şîa*, c. 15: 175 ve 188; Ayrıca annenin çocuğuna olan sevgisinin öteki sevgilerden üstünlüğü konusunda Bkz. *Vesâilu'ş-Şîa*, 191–192.

[3] Hadiste şöyle zikredilmiştir: Bir adam İmam Cafer Sadık (aleyhi selam)'a şöyle arz eder: "Babam oldukça yaşlanmış ve güçsüz bir durumdadır. Dolayısıyla her ne zaman

lerin olumsuz etkileri yaşlı ve hastaların kişiliklerine birinci derecede ve çocukların bakım ve yetiştirilmesinde bireysel değerlerin gevşemesi konusu ise ikinci derecede ise İslam'ın bu yöntemlere muhalefet etmesidir.

d) Aile Destek Fonksiyonu

Aile destekleyici fonksiyon konusunda İslam, farz ve müstahap emirler ortaya koyarak bu fonksiyonun gerçekleşmesinin ortamını hazırlamıştır. Bir taraftan ebeveyn ve çocuklar karşılıklı olarak nafakası farz olanlar unvanı ile tanıtılmış ve bu şekilde ihtiyaç duyulması halinde çocukların yaşam ihtiyaçları babanın (veya babanın babası dedenin) uhdesine ve babanın olmaması durumunda annenin uhdesine konulmuş ve ebeveynin ihtiyaç duyması halinde ise onların ihtiyaçlarının karşılanması çocuklarının uhdesine verilmiştir. Öyle ki bu alanda zorlama, icbar ve yasal zorunluluk ön görülmüştür. (Bkz. *Vesâilu'ş-Şîa*, c. 15: 237; Ayrıca, *el-Hoî*, 1395; c. 2: 323) Öte yandan ihsan, güzel ve iyi işlerde yardımlaşma ve malî yardımları da kapsayacak sılairahim gibi değerlere vurgu yapmış ve aynı şekilde kasıtlı olmayan cinayetin diyetini baba tarafından ailenin uhdesine vererek (Bkz. *Vesâilu'ş-Şîa*, c. 19; 301 ve İmam Humeyni, *Tehrîru'l-Vesîle*, c. 2: 727) özel tedbirler ortaya koyması İslam'ın aile destek fonksiyonuna verdiği başka bir boyutu sergilemektedir. Zikredilen İslamî normların perçinleşmesi, kentsel yaşamın aile destek fonksiyonunun negatif etkilerini bir hadde kadar nötrleştirebilir.

4- Sosyabilite, Sosyallik

4.1. Sosyolojik Perspektif

Sosyalleşme süreci yolunda, bireylerin her biri kendi kültürlerinin has bir üyesi unvanı ile uygun tutum ve eylemler sergilemektedirler. Ailelerin bu süreçte temel bir rolünün olduğunda hiçbir kuşku yoktur; ancak ailenin yanı sıra çocukların sosyalliklerinde başka etkenler de pay sahibidir. Bu faktörlerin her birinin dehalet ölçüsü, ailenin farklı kültürlerdeki sosyalliklerindeki rolü ve farklı tarihlerde farklılıklar göstermektedir.

ihtiyacı olursa onu omuzuma alırım." İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur: *"Eğer yapabilirsen bu görevi uhdene al ve kendi ellerinle ona yemek yedir; zira kıyamet günü (bu davranışın) senin için ilahî azap karşısında kalkan olacaktır."* (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 15: 220-221) Yaşlı ebeveynlere bakma konusunda ayrıca Bkz. İsrâ suresi, 23-24.

Bir çok toplumda, aile tarafından sosyalleşmek neredeyse bir çocuğun yaşlı birisine dönüşmesine kadar öğrenmesi gereken şeyleri içine almaktadır; ama en azından, aile çocukların dil ve toplumun aslî değer ve yöntemlerini öğrenmesinde ve kişiliğinin şekil bulmasındaki ortamı hazırlamaktadır. Bununla birlikte kesin olan şey, ailenin öteki sosyalleşme faktörlerinden zamansal olarak öncelikli olmasıdır. Çocuğun sosyalleşmesi yaşamının ilk gününden itibaren başlamakta ve hatta çocuğa süt verilme programı -düzenli süt verilmesi, zaman çizelgesine göre verilmesi veya bebeğin isteğinin olduğunda süt verilmesi- bile onun emin veya emin olmayan kişiliğinde etki bırakmaktadır. (Cotgrove, 1972: 62)

Aile tarafından sosyalleşmenin içeriği konusunda, iki nokta kayda değerdir: birinci nokta, toplumun çeşitli bileşenlerden teşkil olduğu ve bazen de heterojen ve başka bir ifadeyle belki de bazı değerlerde birbirleriyle çelişik olan alt kültürler mecmuasından teşkil olduğudur. Ailede sosyalleşmenin doğrudan fonksiyonu, birisi mikro düzeyde (normatif çatışma) ve ötekisi makro düzeyde (heterojenliğin sürekliliği ve toplum içinde kültürel çeşitlilik) olmak üzere dolaylı iki fonksiyona sebep olmaktadır. Mikro düzeyde bireyin ailede sosyalleşmesi normatif çatışmalara neden olabilir. Bu durum, bazen ebeveynlerin değerleriyle okul, televizyon veya aynı yaştakilerin bireye telkin etmesi gibi öteki sosyalleşme değerleriyle çatışmada ve bazen de ebeveynlerin farklı kültürlerden çıkmalarından kaynaklı değerlerinin birbirleriyle çatışması sonucu ortaya çıkmaktadır. Başta yeni yetişen gençler olmak üzere bireyler, normatif çatışmalarla karşı karşıya kalmakta ve yaşadıkları ailenin türüne göre farlı şekillerde tepkilerini ortaya koymaktadırlar. Tahakküm ve baskı normunun hâkim olduğu ailelerde, yapmacık ve riyakârca davranışlar, demokratik ailelerde ise daha çok çocuklarla anne ve babaları arasında sürekli çatışma ve keşmekeş göze çarpmaktadır.

Makro düzeyde sosyalleşmenin heterojen ve çok kültürlülüğe neden olması ise istidlale ihtiyaç duymayan bir konudur. Bir toplumda örneğin hükümet ve ona bağlı kuruluşlar, insanların tek sosyalleşme faktörü olursa, bir dize değerler yalnızca herkesin zihninde yer edinir, ancak gerçek durum ve koşullarda ailelerin sınıflar veya sosyal tabakalara yahut dini, etnik, ırksal ve farklı siyasi gruplara bağlılıklarından dolayı çeşitli

değerler, tutumlar ve uygulamalar çocuklarına intikal ettirilecektir. Elbette çatışma mektebindeki aşırılığın düşmesinden sakınmak gerekir. Çünkü sikkenin bir diğer yüzü, sosyalleşmenin toplumun bir bütün halinde kalma sürecinde etkindir. Parsons'un dediğine göre:

Ailenin en önemli fonksiyonu, çocukların sosyal düzenler mecmuasına entegrasyonu yönünden duygusal (cathexes) yatırım ortamının hazırlanması ve özdeşleşmesini (identification) sağlamaktır. Çünkü gelecekte bir yaşlı unvanı ile onların içlerinde yaşayacaktır. Özel olarak, ailenin muhtemelen çocukların başkaları ile bir bütün halinde yaşama kabiliyet faktörünün ilkini sağlaması ve çocuğun güvenmek ve güvenilmek ve nüfuzunun kabul edilmesi ve kabul ettirilmesi meşrudur. (Parsons, 1965: 44)

İkinci nokta cinsiyet rollerini öğrenme konusuna dönmektedir. Kız ve erkek çocukların farklı eğitim yöntemleri, ayırıcı kişiliklerin şekillenmesine neden olur. Bu da yaşamı boyunca farklı tutum, davranış ve duyguları sergilemesini sağlar. Çocuklar tarafından cinsiyet rollerinin öğrenilmesi, iki temel yoldan sağlanmaktadır: başta ebeveynler olmak üzere başka önemli kişilerin (significant others) çocukların geleneksel cinsiyet rollerine uygun davranışları karşında ödül vermeleri gibi doğrudan eğitim ve kendi cinsinden öteki çocukları görerek daha sonra onları taklit etmeleri gibi modelleme yöntemi. (Kammeyer, et al, 1990: 335-336)

Bu iki yolun yanı sıra, erkek ve kız çocukların kişiliklerinin şekillenmesinde etkin olan başka yöntemlerde bulunmaktadır. Örnek olarak bir çok ailede kız çocukları için oyuncak bebek, küçük mutfak aletleri, ev gereçleri, küçük terzi aletleri alınmakta, ama erkek çocuklar için ev yapma gereçleri, elektrikli (araba, uçak, tren) gibi aletler alınmaktadır. Bu çocuk oyuncakları, erkek çocuklarına ev işlerini yapma beceri kabiliyetlerini de kazandırmaktadır. (Michelle, 35: 1376) Ailelerde cinsiyete göre rollerin sosyalleşme konusu, feminizmde önemli konulardan biri olmuştur. Onlar genel olarak bu konuyu aile ve toplumda cinsiyet eşitsizliğine neden olan temel etkenlerden bilmekte ve ona muhalefet etmektedirler. Her ne kadar batıda cinsiyet model rollerinin silinmesi yönünde önemli çalışmalar yapılmış olsa da günümüzde bir çok ebeveyn, kendi çocuklarının sosyalleşme konusundaki cinsiyet rollerine daha az hassasiyet ve taassup göstermektedir. (Almquist, et al, 1978: 345)

Bu fonksiyonla ilişkili değişiklikler hususunda, görsel ve elektronik medyanın ortaya çıkmasıyla günümüzde iletişim teknolojisindeki gelişmeler, alternatif aile kurumlarının gelişmesinde örneğin yetiştirme yurtları, kreşler ve okullar, aile sosyalleşme fonksiyonunu oldukça etkisi altına almıştır. Tüm bunlara rağmen aile, çocukların sosyalleşmesi yönünden önem ve rolünü yüksek bir hadde kadar korumuştur. Parsons'na göre, çekirdek "modern" aile (geleneksel aile fonksiyonlarının zayıflamasıyla paralel olarak ortaya çıkan karakteristik sanayi toplumlarının özelliğini taşıdığını ileri sürmektedir) çocukların sosyalleşme fonksiyonu ve yetişkinlerin kişilik gelişimi için çevrenin temin edilmesi aynı şekilde kendini korumuştur. (Knuttila, 1996: 266) Kendisi ve başka fonksiyonel ekol görüşünü benimseyen uzman kişiler sanayi toplumlarındaki çekirdek ailenin fonksiyon ve yeri hakkında gerçeklerin daha ötesinde tavsifler yapmışlardır. Aile tarafından çocukların sosyalleşmesi, çocukların sosyalleşmesindeki en önemli sorundur diyerek normatif yaklaşımı öne almışlardır.

Başka uzmanlar, örneğin Sosyalistler bu görüşe tepki göstermiş ve onu örneğin kadınların faaliyetlerinin ev hanımlığı ve çocuk bakımına doğru kısıtlanmasının ve sonuçta erkek ve kadın eşitliğine karşı küçük ailelerde insanî eğitim için uygun koşulların hazırlanmamasının, çocuk eğitimindeki mevcut cinsel kargaşaların devamına, çocuklar için aydınlatıcı ve manev î eğitim gereçlerinin sınırlı olmasına ve tahakküme odaklı eğitim yöntemlerine neden olacağını ileri sürmüşlerdir. (Rosenbaum, 164: 1367) Onlar aynı şekilde ailenin biyolojik temelini görmezlikten gelerek onun için sosyal-tarihî özelliklere kail olmuş ve bu şekilde ailenin fonksiyon ve yapısının devamı hakkında münakaşa etmişlerdir. Sonuçta onlara göre "aileye özgü olan çocukların ilk temel eğitimi ile toplu eğitim merkezleri... ve şu ana kadar kimsenin düşünmediği ve hiçbir organizasyonun icra etmediği çeşitli merkezler gündeme getirilmiştir." (Rosenbaum, 183: 1367)

4.2. İslamî Perspektif

İslam perspektifinden sosyalleşme fonksiyonu hakkında iki noktanın üzerinde duracağız: birinci nokta, işlevselci kimseler ve onlara muhalif olanlarla ilgilidir. Öyle anlaşılıyor ki bu konu bir hadde kadar değer

unsurları ve ideolojiden etkilenmiştir. Dolayısıyla konunun tahlil ve analizinde sanayi toplumlarının yaygın değerleri görmezlikten gelinemez; başka bir ifadeyle "çocukların sosyalleşmesindeki en önemli ve eksiksiz" yol için has bir sistemin değerlerini göz önünde bulundurmak anlamsız olacak ve sistem değerleri arasındaki anlaşmazlıklar, sosyalleşme yöntemi için en üstün yolun vurgulanması yerine çeşitli yöntemleri konuşmamıza neden olacaktır.

Bunların her biri de mevcut sistem değerleri ile daha çok uyuma sahiptirler. Dolayısıyla, örneğin çocukların eğitimi konusunda mutlak tahakkümü, tam bir cinsiyet eşitliği, mutlak cinsel özgürlük, bireysel refah ve konforun maksimum düzeyde olması gibi değerlerin kabul edilmesi, çok sayıda sosyalist ve feministin açıklamalarında da buna şahit olduğumuz gibi, aileler tarafından geleneksel sosyalleşme yöntemlerine tepkiye neden olacaktır. Buna karşın, fonksiyonel uzmanların açıklamalarında da açıkça gördüğümüz gibi muhafazakâr ve sermaye düzeniyle uyumlu bir tutum benimsenirse, çekirdek ailelerde sosyalleşmeye karşı ön yargı oluşmuş olacaktır ve sonuçta İslam'da çocukların sosyalleşmesinde en üstün yolun belirlenmesi için İslam'ın değerler sistemine kapsayıcı ve genel bir şekilde ve İslam'ın evlilik ve ailenin teşkil edilmesinde güttüğü amacı ise has bir şekilde ele almak gerekir.

İslamî rivayet ve hadislerden şu şekilde bir sonuç elde edilebilir: İslam, aile ortamında eğitim, ebeveynlerin doğal ve psikolojik istidatları ve onların çocuklarına olan duygusal bağlarını himaye etmekte ve ayrıca ailenin bireysel ve toplumsal olumlu diğer işlevlerini benimsemiştir. Bu da çocukların sosyalleşmesinde inkar edilemez öncelikli bir başka yöntemdir. Ancak bunun anlamı o yöntemlerin mutlak olarak reddedilmesi değildir. Örneğin evlat edinme ve geniş ailelerde eğitim gibi yöntemler az çok bazı yerlerde İslam'ın tekit ettiği noktalardır. Bundan dolayı, İslam'ın sosyalleşme konusundaki cinsiyet rolleri hakkındaki görüşü de İslamî değerler doğrultusunda anlaşılabilir. Mutlak cinsel özgürlük ve mutlak cinsel benzerlik İslam açısından -özellikle doğal cinsel farklılıkları kabul eden İslam açısından- kız ve erkeklerin eşit olarak sosyalleşmesinde bir bağdaşımı yoktur. Bu, kadın ve erkeğin rollerinin tam olarak ayrılması ve müşterek alanların reddedilmesi anlamına gelmemektedir; zira İslam

kadın ve erkeğin faaliyetlerinde cinsiyet ve müşterek alanları reddetmemektedir. Çünkü İslam bir çok ailevî ve toplumsal faaliyetlerde cinsiyeti şart bilmemektedir. Üçüncü bölümde yine bu konuya değineceğiz.

Son olarak, şu hatırlatılmalıdır ki bazı sosyoloji metinlerinde (Winch, 1971 and Schaefer, 1989: 324) ailevî fonksiyonlardan biri olarak sayılan dinî eğitim ve öğretim fonksiyonu, sosyalleşme unvanı içine değerlendirilebilir. Bu fonksiyon, özellikle İslam açısından, önemli bir yere sahiptir ve İslamî rivayetlerde Kur'ân-ı Kerîm, dinî inançlar ve şer'î hükümlerin öğrenilmesi ve özellikle namaz, çocuk ve gençlere tekit edilmiştir. (Bkz. *Vesâilu'ş-Şîa*, c. 15: 182 ve 194-196) İslam'ın bu konuya ihtimam göstermesi konunun çok belirleyici olduğuna işaret etmektedir. Elbette aile kurumlarındaki fonksiyonel çakışmalardan dolayı, muasır toplumlardaki din, talim ve terbiye alanında, ailenin dinî eğitimdeki rolünü bir noktaya kadar azaltmıştır.

5. Sevgi ve Birliktelik

5.1. Sosyolojik Açıdan

Sosyologların çoğu, muhabbet ihtiyacının doyurulmasının çok önemli işleve sahip olduğuna ve yeni teknolojik toplumlarda ailenin kalıcılığını açıklayabileceğine inanırlar. Meslek ve öğretim ortamları gibi diğer ortamlarda da az çok sevgi duyusunun doyurulmasına rastlanır. Ancak fertler daha ziyade kendi şahsî ilişkilerindeki en hoşnut edici unsura eşleriyle, anne-babalarıyla, çocukları ve diğer akrabalarla ulaşırlar. Genellikle fertler bedensel ve ruhî güvenliği ailede arar ve aile ortamının, kargaşa ve kavgalarla dolu dünyanın dışında olduğuna inanırlar. Hatta gerekli güven ve mutluluğu bulamamaları sebebiyle boşanmaya yönelen pek çok kimse, hedeflerine ulaşmak için tekrar aile oluştururlar (Almguist, et al, 1978: 347).

Psikanalatik ilkelerinden yararlanarak büyük yaştaki kimselerin şahsiyet işlevini ortaya koyan Parsons, büyük yaş şahsiyetinin teknolojik toplumlarda ailenin iki temel unsurundan birisini oluşturduğuna inanır. Gerçekte söz konusu bu işlevin çok önemli bir boyutu vardır.

Parsons'un görüşüne göre, büyük yaşın şahsiyet tespitine işaret edilen bu konu, ailenin günü birlik olabilecek yaşama dair psikolojik baskılarla

yüz yüze kalınmasında önemli rol ifa eder. Yani bi'l-kuvve (potansiyel olarak) büyük yaştaki fertlerin şahsiyetlerini değiştirebilir. Evli çiftlerin karşılıklı birbirlerine sundukları sevgiye dair yardımlaşmalardaki şahsiyetin ortaya konulması, anne ve babanın ifa ettiği önemli rolünden kaynaklanır. Şahsiyetin güçlendirilmesi esnasında, anne ve babanın çocuklarıyla çocukluk dönemlerinde oynamaları çocuklardaki gerginliği giderebilir (Harvey and Mac Donald, 1993: 196).

Şu halde teknoloji toplumlarında ailenin diğer işlevleri arasında niçin şahsa özel bu işlevi üzerinde durulduğuna bakılması gerekir. Sosyologlar bu konunun açıklanmasında iki etkene, yani yapısal ve kültürel etkene vurgu yaparlar. Yapısal etkenden maksat, teknolojik şehirlerde yaşama etkenlerinden olan evli çiftlerin göreceli inzivaya çekilmeleridir. Bu yaşam türü, evli çiftlerin çok geniş akrabalık ilişki sistemi içinde karar kıldıkları yaşamın tam tersidir. Teknolojik toplumlarda, aile yalnızca ileri yaştaki fertlerin çoğunluğu için sevgiye dayalı kargaşaların kaynağını hazırlar. Akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin zayıflaması sebebiyle kadının eşi kural gereği yalnızca kendisini sevip birlikteliğini paylaşarak vaktinin çoğunu yalnızca onunla geçirecektir. Kültürel etkenler de evliliğe genel bakışın değişmesine işaret eder. Amerika toplumu gibi bir toplumda evliliğe genel bakış sevgi ve aşk, çiftler arasında karşılıklı olmalıdır ve bu tür toplumlarda boşanma oranının çok olmasının sebebi, evliliğin bu işlev üzerine bina edilmesinden kaynaklanır. Yani evliliğin esası aşk ve muhabbet olması hasebiyle, bu unsurların ortadan kalkmasıyla evlilik bağı da çözülmeye yüz tutacaktır. Hâlbuki başka işlevlerin de önemli olduğu diğer toplumlarda hatta evli çiftler birbirlerinden ileri düzeyde razı olmayı tecrübe etmeseler bile evliliğin devam etme olasılığı çoktur (Stokes, 1954: 294-295).

Bunların göz önünde bulundurulmasıyla: Günümüz aile yaşamına gerçekli bakış, ailevî yaşamın karanlık boyutlarını da aydınlatmaktadır ki daha ziyade eleştirisel bakış açıları tarafından dikkat konusu olmuştur. Toplumsal geniş değişimler ve ferdî değerlerin gelişmesi sebebiyle evli çiftler arasındaki tartışma ve gerginliklerin son derece yaygınlaşıp geçmişe kıyasla daha bir ön plana çıkması, bu boyutlardan bir tanesidir. Bu değişimlerin sonucunda daha ziyade tevafuk konusu olan işlerin pek çoğu,

genç evli çiftler arasında ihtilaf ve tartışmalara dönüşmüştür. Örneğin kadınların çalışma ölçüsünün yukarı çıktığı göz önüne alındığında, kadınların eşlerinden ev işlerine ortak olmaları beklentilerinin dikkate değer ölçüde arttığı gözlemlenmiştir. Buna ilaveten kadınların çalışıyor olmaları, normal olmayan yeni durumları ortaya çıkartmıştır; örneğin kadın ve erkeğin gelire sahip olduğu bir ailede çoğunlukla gelirlerin nasıl bölünüp harcanacağı konularında eşler arasında tartışma çıkmaktadır (Wikie, 1991: 146).

Cinsi eşitsizliği yansıtan aile sürtüşmelerinin boyutlarının açıklanması özel olarak Feminist yazarlar tarafından takip edilmiştir. Oakley şöyle diyor: Erkek ve kadınların yaşamı arasındaki şiddetli farklılıklar sebebiyle evliliğin içyapısındaki gerginlikler güçlenir. Eğer günümüz ailesinde tartışmaların bir nevi kurumsal bir hal aldığını söylesek abartmış olmayız. Bir ailedeki eşlerin tartışmaları bir nevi hoşnutsuzluk vesilesi suretinde kural haline gelmiştir. Ancak kadının homurdanmaları genellikle tartışmaların tetikleyicisidir. Kadının hoşnutsuzluğu daha çoktur, halbuki razı edici sevgiden yoksun olan erkek, ailevî yakın ilişkilerdeki var olan samimiyetin yokluğuna itiraz etmekte, kadın ise tamamen esaret altında bir şahıs olması hasebiyle: "Bir şey yapamıyorum... Nereye gideyim?" şeklinde itiraz etmektedir (Oakley, 1976: 146).

Ailesel haşinlik konusu, bir ailenin karanlık yaşamının diğer boyutlarındandır. Bir aile üyesinin, bir diğerine karşı fiziksel ve sözsel kötü davranış veya sevgisizlik anlamındaki ailevî haşinlik, yeni bir şey olmayıp geçmişte de varlığı söz konusudur. Hatta gelişmiş ülkelerde de genel kanının değişmesi ve kanunların iyileştirilmesine rağmen, bu sorun pek çok ailelerde varlığını korumuştur. Var olan verilerin ortaya koyduğuna göre ailevî haşinlik çocukları, eşleri, kız ve erkek kardeşleri ve yaşlıları kapsayan birkaç boyutlu bir fenomendir. Amerika'da gerçekleştirilen genel sayım esasına göre yaşlıların dörtte birinin çocukluk yaşlarında çirkin fiziksel davranışlara maruz kaldıkları belirtilmiştir. Çocukların sigarayla yakılmaları, dar bir yere hapsedilmeleri, birkaç saat ya da birkaç gün bağlanmaları ve vahşice kemiklerinin kırılması gibi çocuklara yaygın ölçüde çirkin davranılması, büyük olasılıkla bir yılda iki milyondan fazla çocuğun evden kaçmasının sebebi olması bu konuya açıkça tanıklık etmektedir.

Aynı şekilde bu ülkelerde yapılan araştırmalar, yılda yaklaşık yedi milyon kadın ver erkek arasında şiddetli tartışmaların olduğunu, eşlerin birbirlerini yaraladıklarını, kadının erkek kadar şiddete başvurduğunu ve kadın ile erkeğin huşunetinin keyfiyet açısından farklı olduğunu ortaya koymuştur. Kız ve erkek kardeşler arasındaki rekabet, hasetlik, şahsî eşyalar konusunda anlaşmazlık veya cinsiyete dair irtibat esasına göre ileri düzeyde şiddetin şekillenmesine sebep olabilmektedir. Yine yapılan araştırmalar, yılda % 2,5 ihtiyara fiziksel veya psikolojik şiddetin uygulandığını, ekonomik sorunlar sebebiyle baskı altında tutulduğunu veya ilgisiz kalındığını ortay koymuştur (Shepard 1999: 350-306 ve Rabertson 1374: 316-317).

Bazı teknolojik ülkelerdeki söz konusu bu oluşumların çokluğu, pek çok aileyi öyle bir duruma getirmiştir ki; beklenen sevgisel davranışları temin etmemesi bir tarafa, söz konusu bu görüngüler ıstırap, güvensizlik ve hatta cinayete dönüşme kaynağı olmuştur.

Antoni Gidnez şöyle diyor: Günümüz toplumunda en tehlikeli yer evdir. Var olan verilerin ortaya koyduğuna göre hangi yaşta veya hangi cinsiyette olursa olsun fertler gece vakti bir caddeden ziyade, evde fiziksel saldırıya uğrayabilirler. İngiltere'de her dört cinayetten birisi aile ferlerinden birisinin bir diğerini öldürmesi vasıtasıyla gerçekleşir (Gidnez 1374: 438).

5.2. İslam'ın Görüşü

İslam açısından evli çiftler arasındaki ruhî dinginliğin ürünü sevgi ve muhabbet, ilahî nişanelerden sayılır (Rûm Suresi, 21). Bu hakikatin diğer toplumsal ilişkilerin (meslek, ticaret, öğrenim ve diğer) tersine, erkek ve kadının zıtlık ve menfaat farklılıklarına rağmen evli çiftler arasındaki vahdet ve birliktelik etkeni kapsamasını güvence altına almasına işaret etmesi mümkündür. Bununla birlikte ailevî yaşamda bu ilahî nişanenin tecellisi ve ilahî yansımanın eserlerinin pratiğe dökülmesi, bazı engellerin olmaması şartına bağlıdır ki burada söz konusu etkenlerin en önemlilerine işaret edeceğiz:

Önemli engellerden bir tanesi cinsî özgürlüklerdir. Gerçekte İslam'da evli çiftlerin diğerleriyle cinsî ilişkiye girmesi ve aynı şekilde hicap meselesi

ve erkek ve kadının iç içe olmasının yasaklanmasının aslî sebebi sevgi ve samimiyete dayalı ailelerin oluşturulmasıdır. Üstat Şehit Mutahhari bu konuda şöyle diyor:

Hicabın ve evli çiftlerin toplumsal ailevî bakış açısına göre kendi meşru eşlerinin dışında kimselerle cinsî münasebette bulunmalarının yasaklanmasının felsefesi şudur: Bir şahsın kanunî eşi, psikolojik açıdan kendi eşini mutlu etme etkeni sayılır; hâlbuki cinsel özgürlükte kanunî eş, psikolojik açıdan rakip, rahatsız edici ve gözetleyici sayılmaktadır. Sonuç itibariyle cinsel özgürlüğün olduğu sistemlerde aile merkezi, düşmanlık ve nefret üzerine bina edilir... (özgür ilişkiler sisteminde aynı şekilde) bu durum erkeklerin evlenmek ve aile hayatı kurmaktan mümkün olduğunca kaçınmasına sebep olur ve yalnızca gençlik güçleri ve yaşama dair istek ve arzuları zayıflaması durumunda evlenmeye yönelerek kadını yalnızca çocuk doğurması ve çoğunlukla hizmet etmesi için isterler (Mutahhari 1368: 89-90).

Bu nokta esasına göre erkek ve kadınlar arasındaki bağlılık ve boşanma ölçüsünün bir yere kadar açıklanması muhtemeldir. Altmış altı ülkede yapılan uygulamalı araştırma esasınca toplumda kadınlar erkeklerle ne kadar çok irtibat içinde olursa, o oranda da boşanma ölçüsü artmaktadır (Sabini, 1955: 159).

Aile ortamında muhabbet ve sevgisel rızayete ulaşmada bilinmesi gereken en önemli engel, ikinci engel, yani manevî buhrandır; batı, dinî kabul ve değerlerden uzaklaşması sebebiyle bu buhran ve çıkmaza düşmüştür. Günümüz erkek ve kadınlarının karşı karşıya kaldıkları şahsî özgürlük ve sevgiye dayalı emniyet arasında, bağımsızlık ve sorumluluk arasında ve yalnızca kendisi olma ve başkaları için olma arasındaki (Heler, 1378: 60) çelişkiler ve diğer pek çok meseleler, onları karşı karşıya getirmiş ve birbirlerine düşmanlık yapmaya sürüklemiştir.

Söz konusu bu engeller, dinî öğretilere dayalı yeni bir yaşamın tarifi yapılmaksızın ortadan kalkmayacaktır. İslam, kendi dünya görüşü esasına göre asıl itibariyle en değerli ilkeleri manevî ilkelerde bilir ve fertleri, aileleri ve toplumu bu değerlerin kanalına çekmeye çalışır. Bununla birlikte maddî ve dünyevî değerler, aslî ve nihaî değerler unvanıyla değil, aksine fer'î ve manevî değerlerin boylamında karar kılar. Doğal olarak böyle bir

bakış açısıyla yetişen fertler maddî huzur, özgürlük, bağımsızlık ve sevgisel ve cinsel doyuma ulaşma gibi dünyevî değerlere tam anlamıyla ulaşmadıkları için yenilgi ve başarısızlık hissine kapılmazlar. Dolayısıyla aile düzeyinde kadın ve erkeğin karşılıklı muhabbet ve samimiyet altyapısının hazırlanmasını, bu önemli etkenin yansımasında bilmek gerekir.

Bir diğer engel iman ve ahlak zaafı olup bu engel, ailede sevgi işlevinin sorunlarla karşılaşmasına sebep olur. Dinî ve irfanî antropoloji açısından insan, kendi yaratılışında kemal ve güzellik aşığıdır ve buna bağlı olarak kemal ve güzelliklerin tamamına ve özellikle güzel amel ve ahlaka büyük bir aşk duyar. Bu sebeple yaratılış ve güzel huy, doğal olarak başkalarının sevgisinin celp edilmesine vesile olur ki Kur'ân-ı Kerîm'de de bu hakikate işaret etmiştir. Şöyle buyrulmaktadır:

> **"İnanıp salih ameller işleyenler için Rahman, (gönüllere) bir sevgi koyacaktır."** (Meryem Suresi, 96)

İmam Sadık (a.s) kendisinden nakledilen bir rivayette özel olarak bu noktaya işaret etmektedir:

> "Erkeğin dinî inancı ve kabullerinin artması, eşine karşı muhabbetinin artmasına sebep olur." (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 9)

Diğer taraftan asil ve kalıcı sevgi ve muhabbet; doğruluk, emanete riayet etmek, vefa, saygı ve iyiliği isteme gibi bir takım ahlakî ön şartlar bütününün gerçekleşme şartına bağlıdır ve bunların her birinin yokluğu ya da zayıflaması, karşı tarafın sevgisinin sarsılmasına sebep olabilir. Dolayısıyla erkeğin davranışındaki iman ve ahlakî zayıflık, menfî eserleri yönüyle ailedeki sevgisel ilişki işlevinin azalmasıyla doğrudan irtibatlıdır; ilmî bulgular, hatta fertlerin günü birlik tecrübeleri de iyi bir şekilde bu bağlılığı teyit etmektedir.

Zikredilen engeller bir tarafa, eşler arasında samimi irtibat kurma maharetinin olmayışının da aile fertlerinin sevgisel ihtiyaçlarının elde edilmemesinde dikkate değer bir rolü vardır. Toplumsal iletişim imkânları, okullar, danışmanlık merkezleri ve benzeri genel öğretim yollarıyla maharetlerin güçlendirilmesi, söz konusu bu engelin ortadan kaldırılmasında son derece etkilidir.

Açıktır ki en azından bu noktaların bazıları, eşlerin sevgisel ihtiyaçlarının doyurulmasına has olmayıp anne ve babanın çocuklarıyla irtibatları, yaşlılarla irtibat kurulması ve kız ve erkek kardeşlerin irtibatları konusunda da bu noktalar üzerinde tekitle durulabilir. Örneğin yaşlı anne ve baba ilişkileri konusunda Kur'ân-ı Kerîm'in şu tavsiyesini göz önünde bulundurabiliriz:

> **"Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara "öf!" bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle. Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir ve de ki: "Rabbim! Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı."** (İsrâ Suresi, 23-24)

Hiç şüphesiz pratikte bu değerlere bağlı bir toplumda yaşlılara şiddet uygulanmasının alt yapısı kendini göstermeyecektir.

Hatırlatılmasında yarar vardır ki İslam açısından evli çiftlerin yanı sıra anne ve babanın sevgiye dayalı ihtiyaçlarının doyurulmasında çocukları da son derece önemli bir rol ifa ederler. Bazı rivayetlerde çocuklar konusunda "Sükûn" tabiri kullanışmış ve çocukların anne ve babanın ruhî dinginlik kaynağı ve yalnızlıktan kurtulma sebebi olduğu belirtilmiştir. (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 15: 106) Açıktır ki dinî bu söylem, Parsons'un çocuklarla oynama yoluyla yaşlıların şahsiyetinin tespiti konusundaki söyleminden çok daha geniş alana sahiptir.

6. Toplumsal Konumun Temini

6.1. Sosyolojinin Bakış Açısı

Sosyologlar fert veya grupların toplumsal konumunun yani toplumsal mertebeler silsilesindeki statünün belirlenmesinde birkaç nesepsel (kazanılan değil) etkenin müdahil olduğuna inanırlar. Bu etkenler şunlardan ibarettir: Toplumsal tabaka, ırk, kavim, cins, yaş ve bir yere kadar din ve mezhep. Bir ferdin dünyaya geldiği aile, söz konusu bu özelliklerin bazılarını ferde intikal ettirir ve bu yolla ferdin toplumsal konumu belirlenir. Örneğin fakir bir ailede dünyaya gelen bir kimse, muhtemelen aşağı sınıftaki bir fert unvanıyla tanıtılacaktır. Dolayısıyla ırksal, kavimsel veya

mezhepsel ayrımın uygulandığı bir toplumdaki ailenin hangi ırk, kavim veya mezhebe bağlı olması, aile fertlerinin aşağı ya da yukarı tabakadan sayılmasında önemi bir rol oynar. Elbette her kes kendi çaba ve gayretleriyle servet ve tahsilât gibi kazanımlarla elde edilen etkenleri kullanarak toplumsal konumunu yükseltebilir ki bu içtimaî hareketlerin ileri düzeyde olduğu bir toplumda tamamen gözle görülür. Ne var ki kazanılan etkenler ve söz konusu bu etkenlerin kazanılması için gerekli fırsatlar da bir yere kadar ferdin toplumsal konuma bağlılığı üzerinde etkilidir. (Almguist, et al, 1978: 346).

6.2. İslam'ın Görüşü

Anlaşıldığı kadarıyla İslam, ferdin bağlı olduğu toplumsal konum ve çoğu konularda toplumsal konumda ailenin belirlenmesi farklılığını gerçek bir varsayım kabul eder. Kur'ân-ı Kerîm Zuhruf Suresinin 32. ayetinde toplumsal konum farlılığı meselesini -iktisadî etkenlerden kaynaklanması durumunda- dereceler farkı olarak hatırlatır ve bu dereceleri varlığın yaratıcısına nispet vererek toplumsal sünnetler sırasında kararlaştırır. Bununla birlikte İslam, hatırlatılan adaletsizlik etkenlerinden faydalanılmasına değerler açısından muhalefet ederek özellikle kavmiyet gibi bu etkenlerin bazılarının toplumsal konumunun etki alanının kaldırılması yönünde çaba sarf eder.

7. Meşruiyet

7.1. Sosyolojik Bakış Açısı

Çocuk için meşru babanın temin edilmesi, diğer önemli işlevlerden olup bu işlev bir ailede anne ve baba tarafından ifa edilir. Gerçekte miras ve akrabalık düzeninin devam etmesi açısından sonuç ve etkileri yönüyle bu işlev çok önemli sayılmıştır. Bu sebeple Malinufeksi, meşruiyeti, çocuğun akrabalık sisteminde yer alması olarak irtibatlandırmıştır. Malinufeksi şöyle der: Gözetme, miras ve öğretim alanlarında çocuğun hukuku, akrabalık sisteminde tarif edilir. (Zanden, 1393: 282). Aynı şekilde Malinufeksi, meşruiyetin aslını cihanşümul sayarak şöyle der: Beşerî toplumların tamamında ve her konuda hamilelik, evlenmenin bir gereğidir.

Beşeri toplumların tamamında kadın ve çocuklardan oluşmuş bir grubu ahlakî sünnet ve kanun, kamil bir toplumsal birim olarak tanımaz. Kanun, ahlak ve gelenek ve görenekler şöyle der: Erkeği olmayan bir aile kamil değildir. (Miche, 1354: 137)

Ne var ki batı toplumlarında, özellikle ikinci dünya savaşından sonra, gayri meşru çocukların dikkate değer ölçüde artışı pek çok sosyologların dikkatini bu konuya yöneltmiştir. Amerika'da 1940 yılından 1969 yılına kadar dünyaya gelen yüz çocuktan on yedi tanesi gayri meşruydu ve 1969 yılında bu oran yüzde otuz bire yükselmişti; bu dönemde beyaz derili gayri meşru çocukların oranı yüzde ikiden yüzde 5/3'e ulaşmıştır. 1946 yılından 1960 yılları arasında her beş siyah derili kadından bir tanesi evlenmeden önce hamileydi; her beş beyaz derili kadından ise üç tanesi hamileydi. (Michel, 1354: 157). İngiltere'de 1988 yılında %25/6 oranında canlı dünyaya gelen çocuklar, evlilik dışı doğmuştur; halbuki bundan on yıl önce bu rakam yüzde on bölü ikiydi (McLoughlin, 1991: 23). Yeni anketler 1994 yılında İngiltere'de doğan çocukların %32'si, Fransa'da %35'i, Danimarka'da %47'si ve İsveç'te %50'si gayri meşru ilişki sonucu dünyaya gelmiştir (Gidnez, 1378: 100-101).

Gayri meşru çocukların artması, bir yere kadar evlilik öncesi cinsî ilişki ve evlilik olmaksızın ortak yaşam gibi konulara nispetle değerlerin ve genel bakış açısının değişmesinden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte zikredilen ve benzeri anketler modern araçların yaygınlaşmasının gayri meşru doğan çocukların artmasının ve evlilik öncesi hamileliğin önünü alamadığını ortaya koymaktadır (Michel, 1354: 157-158).

Dolayısıyla hamileliği önleyici vesilelerin yaygınlaşması, uygun bir çözüm yolu olamaz. Bunlar bir tarafa, bu sorunun çözümü için iki yol önerilmiştir: Birincisi, evlilik sınırları dışında cinsel hayatın azaltılması ve ikincisi evlenmemiş annelere ait çocukların korunması doğrultusunda kültürel bakışın değiştirilmesi (Cotgrove, 1972: 61). İkinci çözüm yolunun gerçekçi bir çözüm yolu olarak değil, sadece bir şekilde sorunun üzerinin örtülmesi için önerildiği açıktır ve hatta rahatlıkla gayri meşru ilişkinin yayılmasına sebep olacağı öngörüsünde bulunulabilir. Anlaşıldığı kadarıyla evlilik dışı cinsî ilişkilerin azaltılması doğrultusunda gayri meşru çocuk sorununun halledilmesi için tek çözüm yolu İslamî değerlerle örtüşen makul yoldur.

7.2. İslam'ın Bakış Açısı

İslamî dinî metinlerde çocuğun meşruluk işlevi ve çocuk terbiyesi sorumluluğunun kabullenilmesi gibi bu işlevin sonuçlarının ortaya konulması için örnek unvanında bir rivayette şöyle gelmiştir:

> Bir şahıs İmam Cafer Sadık'a (a.s): Niçin Allah Teâlâ zinayı haram etti? diye sorduğunda İmam şöyle yanıtlıyor: Miras düzeninin yok olmaması ve nesep silsilesinin kesilmemesi gibi bir takım hedefler sebebiyle zinayı haram etmiştir. Zinaya bulaşan bir kadın hangi erkekten hamile kaldığını bilemez, doğan çocuk babasının kim olduğunu tanıyamaz ve sonuç itibariyle çocuk, akrabalık bağı ve yakınlarını tanıma nimetinden faydalanamaz. (*Vesâilu'ş-Şîa*, c.14: 252)

Bazı rivayetlerde de nefsin öldürülmesi (çocuk düşüme yoluyla) ve anne ve babanın çocuklarının terbiyesinden kaçınmaları gayri meşru çocuğun menfi sonuçlarından başka bir şey sayılmamıştır. (*Vesâilu'ş-Şîa*: c. 18: 234 ve 431) Asrımızda çocuk düşürmenin aslî etkeninin gayri meşru ilişkilerin olduğunda hiç şüphe yoktur ve Çocuk Esirgeme Kurumlarındaki çocukların kahhar ekseriyetini gayri meşru yoldan dünyaya gelen çocuklar oluşturmaktadır.

8. Toplumsal Kontrol

8.1. Sosyolojik Bakış Açısı

Aile kuruluşunun önemli işlevlerinden birisi olan toplumsal kontrol ya aile bireylerinin davranışları üzerinde doğrudan kontrol yoluyla veya cinsî ve sevgiye dayalı ihtiyaçların doyurulması, koruma, gözetleme ve toplumsallığı kabullenme gibi işlevler unvanında dolaylı yoldan gerçekleşir. Elbette batı toplumlarında bireysel ve özgür bakışların yaygınlığı dikkate alındığında ailenin, eşlerin ve çocukların davranışlarının kontrolü üzerindeki rolü son derece azalmıştır. Benzer bir şekilde ailevî sorunların artması ve özgür cinsel ilişkilerin yaygınlaşması, boşanma ve ailede tekelcilik gibi aile kuruluşunun diğer işlevlerini etkisi altına alan bir takım fenomenler ailenin, fertler üzerindeki dolaylı kontrolünün azalmasına sebep olmuştur. Bütün bunlara rağmen bazı sosyologlar hatta modern toplumlarda bile ailenin toplumsal kontrolde ve özellikle yaşlı ve

çocukların cinsel kontrollerinde birinci etken olduğuna inanırlar (Goode, 1960: 189).

Hatırlatılmasında yarar vardır ki aile uzmanı pek çok sosyolog, ailenin bu işlevini açıkça zikretmemiş, ancak toplumsal zararları tanıma ve Kriminoloji'de bu konuya daha çok dikkat etmişlerdir. Her hâlükârda konuya eşler ve çocuklar ekseninde devam edeceğiz.

a) Eşlerin kontrolü

Eşlerin her birinin birbirleri üzerindeki kontrolü ve özellikle evlilik dışı cinsel davranışların kontrol edilmesi, geçmiş ve hali hazırdaki pek çok kültürde göze çarpan bir iştir. Her ne kadar erkeklerin daha güçlü olmaları ve erkek ve kadının cinsiyet farklılığının rolü gibi etkenler sebebiyle bu kontrol daha ziyade erkekler tarafından kadınlara uygulanmıştır. Erkekler tarafından kadınların cinsî kontrolü çok eskilerden bu tarafa var olagelmiş ve sürekli kültürel, dinsel ve felsefî gibi güçlü dayanağa sahip olmuştur. Anlaşıldığı kadarıyla filozof ve sosyologların geneli Jan Russo'nun görüşüyle muvafıktır. Russo şöyle diyor: Erkeğin, eşinin davranışını gözetlemesi gerekir, zira kaçınılmaz olarak çocuğun tanınması ve terbiyesinin kendisinden başka kimseye ait olmadığını bilmektedir (Oliver, 1997: 163).

Bunun karşısında Feministlerin özgür seçim düşüncesi yer alır ve bu görüşe göre erkeğin kadına karşı her türlü sultası karşısında, kadının tarafı tutulur. Bu görüş taraftarları cinsî eşitliğin yalnızca erkeğin kendi isteğini kadına uygulamasının önünün alınması yönünde her türlü faaliyetin toplumda uygulanması halinde gerçekleşeceğine inanırlar. Bu görüşe göre hatta kadınların fahişelik yapmaları gibi uygun olmayan davranışları bile teyit edilmelidir. (Siegel 1997: 385)

İşaret edildiği gibi ailenin doğrudan kontrolü bir tarafa, eşlerin dinginlik, emniyet, cinsî ve sevgiye dayalı ihtiyaçların doyurulması eşliğinde dolaylı bir ortamın oluşturulması da eşlerin çirkin eğilimlerinin önünü alır. Örneğin Emile Durkeim (1975) birkaç Avrupa ülkesindeki intihar hadisesini araştırırken evliliğin, fertleri intihardan alı koyduğu ve çocuk sahibi fertlerin, çocuk sahibi olmayan evli fertlere nispetle daha az intihar

ettikleri sonucuna ulaşmıştır. Yapılan bazı anketler esasınca Fransa'da 1889-1891 yılları arasında 20 ila 70 yaş arası intiharlardan 100 tanesi evli erkeklere, 280 tanesi bekâr erkeklere ve 218 tanesi de eşi ölen erkeklere aittir. (Halbwachs, 1978: 130) [4]

Durukeym toplumsal bağlılık görüşünü söz konusu edip şahısların toplumsal bağlarının zayıflığını intihar etkeni bilen bir sosyologdur. Açıktır ki evliliğin ürünü olan ruhî dinginlik, sorumluluğun kabullenilmesinde insana yardım eder, yaşamın zorlukları karşısında insanî güçlü kılar ve yaşamsal faaliyette insana canlılık bahşeder. Zira insan yaşam ve gayretinin sonucunda, hem kendisi ve hem de en değerli bildiği kimselerin, yani eşi ve çocuklarının faydalandığını hisseder. Bunun karşısında yalnızlık hissi ümidi, yaşam sevincini ve şahsî mutluluğu azaltarak insanî sorunların karşısında kolayca teslim olan sorumsuz bir fert yapar. Keza böyle bir insan sevgisel ve ruhsal açıdan güvenilir bir sığınağı olmaması sebebiyle intihara yönelir.

Batının cinsi sapıklıkları bir tarafa, uygun olmayan aile ferleri arasındaki ilişki ve cinsel suçlar açıkça kendini gösterir. Görünen o ki kadın ve çocuklara cinsel tecavüz, fahişelik ve eşcinsellik gibi bir takım görüngüler sebebiyle fertlerin önemli ölçüde aile merkezi sıcaklığından mahrum olduklarında şüphe edilemez. Antoni Gidens özellikle çocuklara yapılan cinsel tecavüz konusunda şöyle diyor:

Amerika'nın tamamında olayların toplandığı sistematik veriler 1976 ve 1982 yılları arasında yüzde altı oranındaki veriler çocuklara uygulanan cinsel tacizin ölçüsünü ortaya koymaktadır. İngiltere ve Amerika'da seksenli yıllarında yapılan incelemeye göre araştırmacılar kadınların üçte bir oranından fazlasının çocukluk yaşlarında cinsel tacizin kurbanı olduğunu ortaya koymuşlardır. Çocuklarına karşı çirkin davranan yetişkin

[4] Diğer taraftan yine bu anketler esasına göre çocuksuz evli bir buçuk milyon kadından 221'i intihar etmiştir. Hâlbuki bir milyon bekâr kadından (42 ile 43 yaşları arası) yalnızca 150 kadın intihar etmiştir. Bu verilere dayanan Durkheim şu sonuca ulaşmıştır: Karı-koca topluluğu zati itibariyle kadının zararınadır ve kadınlardaki intihar eğilimini arttırmaktadır. Gerçekte evli kadınları bekâr kadınlara nispetle daha iyi bir konumda tutan karı-koca ortamı değil, aile ortamıdır. Daha açık bir ifadeyle evli kadınların bekâr kadınlara nispetle daha az intihar etmelerinin sebebi çocukların varlığıdır. (Durkheim, 1975: 188-189).

insanların pek çoğunun kendi yaş gruplarıyla irtibatlarının sönük ve yetersiz olduğu anlaşılmaktadır. Aynı şekilde yetişkin yaştaki fertlerin çoğunluğunun yalnızca cinsel isteklerini duyurma hedefinde değil, bilakis başka yerlerde elde edemedikleri sevgi arayışı içerisinde oldukları anlaşılmaktadır. Buluğ ve yeterlilik açısından aynı seviyedeki kadınlarla irtibat kurma sorunu olmayan erkeklerin, çocukları kötüye kullanma ihtimali çok daha azdır. Erkeklerin kadınlarla ilişkileri değişime uğradığı zaman, çocuklarla da ilişkileri değişecektir. (Kindes, 1374: 436-438)

Kindes fahişelik hakkında da şunları belirtiyor:

Fahişelik, fiziksel eksiklikler veya sınırlayıcı ahlakî kanunlar sebebiyle başkalarıyla ilişkiye giremeyen fertlerin cinsel olarak kendini doyurma vesilesidir. Fahişeler, evinden uzak, kural tanımayan ilişkiler isteyen veya alışılagelmişin dışında cinsel isteklere sahip erkeklerin cinsel arzularını yerine getirirler. (Gidnes, 1374: 213)

Aynı şekilde yapılan araştırmalar, Amerika'da lezbiyen annelerin sayısının beş milyon olduğunu ortaya koymuştur. (Lott, 1994: 233) Hiç şüphesiz aile kurumunun zafiyeti benzeri olmayan bu tür sapıtmaların tek etkeni olarak telakki edilmese bile en önemli ve en temel etkeni olduğu açıktır. Aileyi kökünden kazıyan batı dünyası, bazı cinsi sapıklıkların karşısında son derece ağır bedeller ödemiştir.

b) Çocukların kontrolü

Çocukların aile büyükleri ve özellikle anne ve baba tarafından kontrol edilmesinin de doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki boyutu vardır. Sosyologlar çocukların yanlış davranışları üzerinde etki bırakan etkenler arasında aile etkenini tanımlamışlardır. Tekelden idare edilen ailelerdeki çocukların davranışları üzerinde doğrudan gözetim zayıflığı bir tarafa, anne ve baba arasındaki kavgalar, eşler arasındaki uyumsuzluklar, anne-baba ile çocuklar arasında sıcak ortamın olmayışı, anne-babanın sapıklıkları, çocuklara karşı vahşice davranışlar gibi diğer etkenler çocukların suç işlemesinde etkili unsurlar olarak tanınmıştır. (Siegel, 1997: 197)

Örneğin kız ve erkeklerin fahşaya yönelme sebepleri konusunda yapılan araştırmalar, fahişelerin daha çok sorunlu aile ortamlarından çıktıklarını

ortaya koymuştur. Fakirliğe, kavgaya, şiddetli düşmanlığa ve boşanmaya duçar olan, annenin ya da babanın öldüğü, babanın gıybet ettiği veya fertler üzerinde cinselliğin kötüye kullanıldığı ailelerde çocuklar bu unsurları çocukluk yıllarında görmüşlerdir. (Ibid: 384). Aynı şekilde Christian Debuist gençlerin suç işlemesinde anne-babanın tesiri konusunda yaptığı araştırmada 11-17 yaşlarında üç grubu birbiriyle karşılaştırmıştır: Birinci grubu tehlikeli suç işleyen 33 kişi, ikinci grubu farkında olmaksızın suç işleyen 33 kişi ve üçüncü grubu hiç suç işlemeyen 33 kişi oluşturmuştur. Aşağıda gösterilen bu araştırmanın sonucuna göre tehlikeli suçluların yüzde doksan altısının çeşitli sebeplerden dolayı anne ve babanın ayrıldığı ailevî sorunların etkisinde kaldığı ve yüzde dördünün salim aile yapısına sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Hâlbuki suç işlemeyen gençlerin yüzde elli üçü salim aile ortamında yaşamışlardır. Bununla birlikte tehlikeli suçluların yüzde otuz dördü ve farkında olmaksızın suç işleyen suçluların yüzde yirmi sekizi beş yıldan daha az bir süre kati surette ya baba ya da annenin varlığından mahrum kalmış fertlerdir. Hâlbuki söz konusu yaşlar arasında suç işlemeyen fertlerin anne ya da babadan mahrum kalma ölçüsü yüzde ondur. (Musavati, Azer, 1376: 327).

8.2. İslamî Bakış Açısı

İslam mektebinin aşağıda işaret edilen ayetin zeylinde birkaç temel noktayı tekit ederek eş ve çocukların cinsî ve gayri cinsî sapıklıklarının azaltılmasına yönelik hedefinin olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu noktalar şunlardan ibarettir:

1. Evlilik ve aile oluşturulmasına çokça teşvik edilmesi. İslam'ın bu konu üzerindeki tekidi o safhaya ulaşmıştır ki Peygamber Ekrem (s.a.a) evliliği kendi sünnetinden saymış ve evlikten yüz çevrilmesini ferdin manevî irtibatının risalet makamıyla kesilmesi olarak tanıtmıştır. (*Bihâru'l-Envâr*, c. 103: 220, 23. hadis) Aynı şekilde Peygamber (s.a.a) ve tahir imamların (a.s) pratik yaşamlarında evliliğin kolaylaştırılması özellikle bu alandaki var olan kültürel engellerin kaldırılmaya çalışıldığı görülmüştür. (Vasailü'ş-Şîa, c. 14: 43-50) Kadınların bekâr kalmalarının yerilmesi (Bkz. *Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 117-118) ve boşanmış kadınların ve eşsiz kalmamaları gereken kadınların tekrar evlenmesi (Bkz. *Vesâilu'ş-Şîa*, c. 15: 320-321) vb buyruklar İslam'ın bu

konuya bakışının başka boyutlarını göstermektedir. Toplumsal sapıklıkların azalması hususunda aileye kabiliyet bahşetme fiiliyatı yönünde ilk adımın aile kurulması olduğu açıktır.

2. Ailede cinsel ve sevgiye dayalı ihtiyaçların doyurulmasının önemi. Toplumsal sapıklıkların ve özellikle cinselliğe dair suçların azaltılmasında kadın ve erkeğin cinsel ve sevgiye dayalı arzularının doyurulmasının rolünün delile ihtiyacı yoktur. Bu konuda batı sosyologlarının itiraf örneklerinden Kidnes'in sözüne dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda İslam'da özellikle bu mesele üzerinde ısrarla durulmaktadır. Bazı ayet ve İslamî rivayetler evlilik için, eşleri cinsî sapıtmaların tehlikesinden koruyan birbirlerinin kalesi anlamında "h-s-n" kökünden türetilen "İhsân" kelimesi tabirini kullanmıştır. (Bkz. Nisâ Suresi, 24-25; Bkz. *Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 21 ve 333) Evliliğin değerli eserlerinden şehvet taşkınlığı ve şahsî cinsî sapıtmalarının önünün alınmasına işaret eden rivayetler de vardır (*Vesâilu'ş-Şîa*: 19, 179 ve 265). Kadınları erkeklerin ve erkekleri kadınların örtüsü olarak tanıtan Bakara Suresi'nin 187. ayeti bu noktaya işaret olarak gösterilebilir. Zira nasıl ki elbise insan bedeninin çirkinliklerini ve hayâ uzuvlarını örtüyor ve haysiyetin korunmasına vesile oluyorsa, kadın ve erkek de birbirlerinin cinsel dürtülerinin doyurulması yönünde birbirlerinin sapıklık ve çirkinliklerini örtecek ve bu vesileyle kadın ve erkek birbirlerinin ziyneti olacaktır (Kutb, 1408: 174).

İslam'da geçici evliliğin felsefesinin bir yere kadar bu meseleyle alakalı olduğunun hatırlatılmasında yarar vardır. Hiç şüphesiz cismî noksanlıkla, erkeğin evden uzak kalması ve aile oluşturma şartlarının hazır olmaması gibi kaçınılmaz bir takım sınırlamaların varlığı, ailede cinsel ihtiyaçların doyurulmasını imkânsız kılar. Geçici evlilik, daimî evliliğin yerini tutabilecek bir tür kanunî evlilik olup bu tür evliliğin kurumsallaşması durumunda cinsel davranışın düzenlenmesi ve toplumsal sapıklıkların kontrolü alanında ailevî işlevlerin bir kısmını ifa edebilir.

3. Cinsel gayret (eşini kıskanma) ruhunun güçlendirilmesi. Cinsel gayret, cinsel ahlak olup aile ortamında diğer yerlerden daha ziyade kendini gösterir. Burada konu ettiğimiz gayretli olmak hasetlik, yalnızca kültürel etkenlerin ürünü ve erkeklerin kadını mülk edinme eğiliminden kaynaklandığına inanılan söylemin tam tersinedir (Kelayin Berg, c.1, 1368: 165).

İslamî rivayetler bu sıfatın [5] müspet değerlendirilmesinin zımnında cinsel sapıklıkların azaltılmasında gayret (kıskançlık) ve hasedi, iman ve küfür gibi iki farklı etkili bir iş unvanında sınıflandırmış ve böylelikle bu iki sıfat arasında açık bir farklılık gözetmiştir (Bkz. *Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 107-111). Bazı rivayetler gayret ruhunun şekillenmesinde fıtrat etkeninin rolüne işaret etmektedir (*Bihâru'l-Envâr*, c. 103: 108, 3.hadis).

4. Çocukların dinî ve ahlakî terbiyelerinin gerekliliği. Çocukların dinî ve ahlakî terbiyesi, onların dinî değerler ve ahlakî faziletlerle aşina olması anlamında ister teorik açıdan isterse pratik açıdan olsun diğer toplumsal kabullenme etkenlerinden daha ziyade anne ve babanın sorumluluğuna bırakılmıştır (Bkz. *Vesâilu'ş-Şîa*, c. 15: 193-195). Açıktır ki dinî ve ahlakî öğrenim sürecinde çocukların dindarlık ve ahlakî gelişiminde en çok etkiye sahip olan anne ve babadır.

5. Çocukların davranışı üzerinde anne ve babanın gözetleyiciliği. Anne ve baba tarafından çocukların davranışının doğru olarak gözetim altında tutulması genel anlamda tüm alanları kapsadığı gibi (ailenin genel kontrol yönüyle alakalı bkz. Tahrîm Suresi, 6) cinsel işler gibi özel yönü de kapsamaktadır. İslamî rivayetler esasına göre anne ve baba, kendi çocuklarını kesinlikle cinsel sahnelere bakmasını yasaklamalıdır; çünkü bu tür sahneler çocuğun üzerinde fevkalade etki bırakır (Bkz. *Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 94-95). Anne ve babanın ve diğer büyük yaştaki fertlerin odasına çocuk ve gençlerin girme adabının öğretilmesi üzerinde tekit edilmesi her şeyden daha çok bu konunun önemini ortaya koyar (Bkz. Nûr Suresi, 58-59; *Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 158-160). Bunlar bir tarafa Müslüman anne ve babalar, özellikle kız ve erkek çocuklarının yataklarını buluğ çağından önce -ki bazı rivayetlerde on yaşları olarak belirlenmiştir- ayırmakla yükümlüdürler (Bkz. *Vesâilu'ş-Şîa*, c. 15: 182-183).

---

[5] İslam'ın erkeklerin kıskançlığına tekit etmesi, ifrat boyutuna varacak çıkarımlarla sonuçlanmamalıdır. Rivayetlerin anlatmaya çalıştığı şey şudur: Aile fertlerinin iffetinin tehlikeye düşmesi koşullarında kıskançlık övünç konusudur; ancak erkek dışsal bir tehdit olmaksızın eşi ve kızının iffeti konusunda kıskanç davranması örneğinde olduğu gibi, yersiz sayılmış ve fertler bunun menfi getirileri hakkında sakındırılmıştır (*Vesailü'ş-Şîa*; c.14: 175; bkz. *Süneni İbni Mace* c.1: 643). İslam bu sıfata yalnızca koruma ve muhafaza etme yönüyle baktığı için bu sıfat beğenilen bir sıfat olacaktır. Bu açıklamayı dikkate alarak erkeklerin kadınları mülk edinme eğiliminin kıskançlık görüşlerini doğurduğu ve bu sıfatı pratikte müşahede edip varsayımda bulunarak kabul edilemeyecek yorumların genelleştirildiği anlaşılmaktadır.

6. Çocukların aile kurmaları doğrultusunda yardım etme. İslam anne ve babaya ve ailenin diğer fertlerine çocuklarının eş seçimi ve aile kurmalarına yardım etmelerini tekit etmiştir. Çocuğun evlenme alt yapısının hazırlanmasında anne ve baba ve özellikle çocuğun haklarından birisi unvanında babanın teşvik edilmesi (Bkz. *Vesâilu'ş-Şîa*, c. 15: 200, 9.hadis) ve anne ve babaya çocuklarının evlilik işinin kolaylaştırılması ve şartların zorlaştırılmamasının önerilmesi (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 15: 237) İslamî rivayetlerde gördüğümüz dikkate değer noktalardır. Bazı rivayetlerde anne ve babanın çocuklarının evlenmesine muhalefet etmeleri ve evlilik şartlarını zorlaştırmaları, yeryüzünde büyük fitne ve fesat olarak tanıtılmasına sebep olmuştur.

7. Çocuklara sevgi beslemek ve onlarla dostluk kurup sıcak ilişki içerisinde olmak, onların terbiyesi konusunda yumuşak davranmak ve alçaltıcı davranışlardan kaçınmak da İslamî rivayetlerin çocuk yetiştirilmesine dair önemli tavsiyeleri arasında yer almıştır (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 15: 194-195 ve 199-203). Aynı şekilde İslam'ın bu konudaki emirlerine tâbi olmak, çocukların sapıklık eğilimlerinin azaltılmasında önemli bir yere sahiptir.

9. İktisadî işlev ve yaptırımlar

9.1. Sosyologların Bakış Açısı

Tarih sürecine bakıldığında ailenin iktisadî bir kurum olduğu ve aile fertlerinin yaşam gereksinimlerinin temini için birbirleriyle ortak çalıştıkları görülür. Teknolojik toplumlarda aile üretim boyutunda kendi iktisadî işlevini bir yere kadar yitirmiş ve tüketici bir kurum haline dönüşmüştür. Buna ek olarak bu tür toplumların fertlerinin çoğunluğu iktisadî gereksinimlerinin temin edilmesinde ailenin diğer fertleriyle iş birliği yapmayı hissetmediği gibi asıl itibariyle bir ailede yaşamayı zorunlu bilmemektedir. (Kammeyer, et al, 1990: 376)

Maddî mal varlığının nesilden nesle taşınması ister anne ve babanın hayattayken çocuklarına yardım şeklinde olsun isterse miras kalıplarında olsun sürekli aile aracılığıyla taşınan başka bir iktisadî işlevdi. Yeni aileler de bu alanda meydana gelen değişimlere rağmen aynı şekilde bu rolü ifa ediyorlardı. Ancak sol eleştirmenlerin bakış açısında ailenin iktisadî işlevleri

iki yönde kendisini gösterir; birincisi kadınların ailede kendi yaşamlarını temin etmesi yönündeki faydaları ve ikincisi aile düzeni ve kadınların sermaye sahiplerine ev işlerinde yardım etmeleriyle alakalıdır. Birinci kısım bir takım Marksist feministlerin tekit konusu olmuştur; zira Marksist feministler, sermaye düzeninde kadınların iş alanlarına yeteri ölçüde müdahil olmaktan mahrum olmaları sebebiyle yaşamlarını devam ettirmeleri için kendilerini malî cihetten erkeklere bağlı olduklarına inanırlar. Aynı şekilde bu görüşe sahip olan Marksist Feministle, kadına ev işlerinin verilmesini bir fahişeyle bir eşin arasındaki farkı, yalnızca tür farklılığı değil, derece farklılığında görecek kadar ileri götürürler. Zira her ikisi de kendilerini yani eşler hususunda kendi cinsel hizmetlerini ve ev ve yetiştirme hizmetlerini de yaşam işleri karşısında satarlar. Sonuçta kadınların çoğunun kendine ait gelirleri olmadığı ya da yeterli gelir düzeyine sahip olmadığı sürece, ekonomik bağlılıkları, kendileri ve çocuklarının korunması için kendilerini erkeklere satmalarına sebep olur. (Tong, 1977: 64-65)

İkinci yöne gelince Friedrich Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, (Almanca orijinal adı: *Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats*) adlı kitabında tek eşe sahip olan aileyi erkeklerin çocuklarına miras bırakması ve malikiyetinin devam etmesine meyletmelerinden kaynaklandığına inanır. Yeni Marksistler, çağdaş çekirdek ailenin de birkaç yoldan sermayeciliğe hizmet ettiğini söylerler: Üretim ve iş gücünün yeniden üretilmesi, asgari iş gücünün korunması için mekân temini (ihtiyaç duyulduğu zaman üzerinde çalışılan pazarın cezp edilmesinde kullanılan ve ihtiyacın bertaraf olması halinde işleri ellerinden alınan kadınlar) ve kullanılan cinslerin yaygınlık miktarlarında masrafın kolaylaştırılması. (Knuttila, 1996: 271) Bu doğrultuda ailenin milli hammadde üretiminin tamamındaki payı son zamanlarda Feminist görüş sahiplerinin dikkatini çekmiştir. Gidens şöyle diyor: Ailenin ücretsiz çalışması toplumun iktisadı için çok önemlidir. Elde edilen servetin yüzde yirmi beşten yüzde otuza kadarı teknolojik ülkeleri kapsamaktadır. Toplumun pek çok çalışanlarının sunduğu ücretsiz hizmetler ev işlerine bağlı olup diğerleri iktisadî güçlendirirler. (Gidnezs, 1374: 196)

Neslin çoğalması, toplumu kabul etme ve çocukların yetiştirilmesi gibi bir yere kadar iktisadî yükü kapsayan işlevler; ev işi yoluyla kapitalizme

doğrudan hizmet etme ve tüketim mallarının masrafı bir tarafa, eleştirmenler hatta cinsel ve sevgiye dayalı gereksinimlerin doyurulması gibi ailenin şahsî yönlerini bile kapitalizmin hedefleri doğrultusunda açıklamaktadırlar (Bilton, 1981: 352).

Eleştirmenler, varlığın bir nesilden bir sonraki nesle taşınması ve zenginlerle fakirler arasındaki eşit olmayan tabakaların devamındaki etkisi konusuna bile, ailenin iktisadî işlevleri doğrultusunda bakmışlardır. (Segalen, 1375: 304-306)

Çok genel bir değerlendirme esasınca şöyle denilebilir: Hiç şüphesiz her toplumun en küçük sosyal kurumu unvanıyla aile toplumsal işlevini ifa eder; ancak böyle olması, aile işlevlerinin tek başına tam anlamıyla toplum arasında tam anlamıyla sebepsel irtibatın açıklayıcısı olamaz. Daha açık bir ifadeyle teknolojik toplumlarda, çekirdek ailenin kapitalizme hizmet ettiği inkâr edilemez; ancak bu hakikatten kapitalizmin bu işlevleri kendi hedefleri doğrultusunda aileye yüklediği sonucunu çıkartamayız. Zira aile, kapitalist sistemlerle farklılık arz eden diğer sistemlerde de bu işlevi yerine getirir. Aile savunucularından olan Feminist Jean Bethke Elshtain şöyle diyor:

Aile yalnızca kadınları feda etme pahasına iç gücü üretimi için icat edilen kapitalizmin ürünleri değil, bilakis insanların sevgiye, emniyete ve güvenliğe ulaşacakları bir yerdir. Gerçekte aile insanların henüz paranın dikkate alınmasıyla kararların alınmadığı tek yerdir. (Tong, 1997: 61-62)

Bu sebeple ailede kadınlardan yaşamsal faydalanmayı yalnızca aile yaşamı tabiatı ve bireysel neticesi olarak telakki etmek gerekir. Bu sebeple eş olma mahiyetiyle fahişeliğin eşit sayılması değersel dayanağı olmayan yargıdan başka bir şey değildir. Bununla birlikte hatırlatılması gereken husus, ailenin doğuşu konusunda İngiltere tarihinde de bu bağlamda gerekli emarelerin olmayışı doğrultusunda antropolog ve arkeologların muhalefetleri bulunmaktadır. (Lengermen ve Brentili, 1374: 481)

Ancak miras düzeni ve aynı şekilde anne ve babanın çocuklarına malî yardımlarının tabakasal eşitsizliğin devamındaki etkisi, görünüşe göre inkar edilemez; ne var ki konuya derinlemesine bakıldığında tabakasal eşitsizliğin aslî kaynağının bu sistemde değil, bilakis servetin adaletsizce

dağıtıldığı sistemde bilmek gerekir. Zira miras veya çocuklara hediye verilmesi yalnızca bir nesilden sonraki bir nesle mülkün itibarî taşınma vesileleridir. Açıktır ki iktisadî yapı ve servetin adaletsizce dağılımı ıstılahıyla bu işlerin kendiliğinden tabakasal eşitsizliğe bir etkisi olmayacaktır.

9. İslam'ın Bakış Açısı

İslam'a göre yaşamsal açıdan kadın ve erkeğin birbirlerine aile işlevlerinden birisi unvanında hizmet sunmaları bir varsayımdır. İslam, ailenin yaşamsal gereksinimlerin giderilmesinde kendi eşine yardım eden ve özellikle teşvik doğrultusunda pek çok manevî ödülün kararlaştırıldığı ev işlerini yerine getiren kadınları, iyi kadın olarak bilmektedir. Bununla birlikte hukukî açıdan kadınları ev işlerini yapmaktan muaf saymış ve hatta erkekleri, kadınların ekonomik ihtiyaçlarının giderilmesi için nafaka vermekle mükellef kılmış ve böylelikle pratikte erkekler kadınların hizmetine sunulmuştur. Üstat Şehit Mutahhari bu bağlamda şöyle diyor:

İslam kesinlikle erkeğin kadından ekonomik olarak faydalanmasını istemediği gibi aksine, şiddetle bu işin karşısında yer almıştır. Kadının ekonomik bağımsızlık meselesi, İslam'ın kesin bildiği apaçık meselelerinden birisidir. İslam açısından kadının işi bizzat kendisine bağlıdır. Kadın kendisine bırakılan ev işini yapmak isterse ücretsiz ve Allah rızası için yapar ve eğer istemezse erkek onu mecbur edemez. (Mutahhari, 1368: 57)

Açıktır ki özel değersel ilkelerden kaynaklanan ailenin ekonomik işlevinin eleştirisinin İslam'ın değersel istemiyle uygunluğu yoktur. Özel mülkiyetin nefyedilmesi, toplumsal mülkiyet üzerinde durulması ve mutlak anlamda kapitalizmle muhalefet edilmesi, bu değersel ilkelerin usullerindendir. Elbette bu, İslam'ın kapitalizmle uyuşup onu tekit ettiği anlamına gelmez; ne var ki İslam açısından kapitalizmi oluşturan bir takım unsurların kabul edilmemesi, yapısal olarak kapitalizme karşı tepkisel nitelikte, aile ve aile işlerinin İslam'da menfi değerlendirilmesinin sebebi olamaz. Zira her sistemde aile ve diğer toplumsal kurumların karşılıklı tepkilerinin başka alternatifleri de mevcut olacaktır. Bu sebeple İslamî bakış açısı gereğince; aileyle savaşılması dışında, kapitalizmin ıslah ya da yok edilmesi gibi diğer esasi stratejiler üzerine yoğunlaşılması gerekir. Diğer taraftan İslam'ın aile ve aile idaresinin önemi üzerinde ısrarla

durması ifrata varan çıkarsamalarla sonuçlanmamalıdır. İslam'a göre kadın, kendi özgürlük ve yazgısını belirleme hakkına sahiptir; hatta fakihlerin açıkça ortaya koydukları kadarıyla kadın, nikâh anında tahsil ve ev harici işlerle meşgul olmak gibi bir takım isteklerini şart koşabilir ve kadının bu şartı da geçerlidir (el-Hoî, 1417: c. 2: 361).

10. Cinsel Eşitsizliğin Devamı

Feminizmin bakış açısına göre cinsel eşitsizliğin devamı veya ataerkil ilişkilerin güçlendirilmesi aile kuruluşunun önemli işlevlerinden biridir. Bu konuya muhafazakâr bakış açılarında çok dikkat edilmemiştir. Feministlere göre ücret almaksızın ev işlerinin yerine getirilmesi ve adet gereği eş ve çocukların gözetilip kollanması, ataerkil yapının ve erkeklerin kadınlara sulta kurmasının devam etmesine sebep olur. Ailede erkeklerin sultası ve kadınların el altında yer almaları iki yapısal hususun birbirine kenetlenmesinden kaynaklanır:

1. Kadın ve erkek arasında cinsiyete dair işlerin taksim edilmesi;
2. Toplumsallık yoluyla çocuklara cinsiyete dair rollerin taşınması.

Birinci yapısal hususta, kültürel açıdan değeri az telakki edilen ev işlerinin kadına yükleyen ve gelir getirici olması sebebiyle değeri çok olan dışarı işlerinin erkeğe yükleyen sisteme işaret edilmiştir. Hatta piyasalarda kadının çalışma oranının arttığı ve onlara ekonomik özgürlüğün bahşedildiği yeni şartlarda bile, erkeklerin ev işlerinin yerine getirilmesinde esneklik göstermelerine rağmen cinsiyete dair iş taksimi ve aile içerisindeki eşitsizlik olduğu gibi yerinde kalmıştır.

İkinci yapısal husus ise bir sürece işaret etmektedir. Bu süreçte anne ve babayla çocukların uyumluluğu yoluyla (erkek çocuk babayla ve kız çocuk anneyle) ve aldıkları ödül ve ceza vasıtasıyla erkeksel ve kadınsal bakışları derinleştirerek cinsiyete dair rolleri kapsamı altına alır. Marilyn French aşağıdaki ibarede söz konusu bu iki etkenin, cinsiyete dair eşitsizliğin devam etmesindeki rolüne işaret etmiştir:

Genel olarak ev işi yorucu olup hoşnut edici değildir. İster kadın olsun ister erkek, halkın çoğu zaman zaman yemek yapmak, tabakları bulaşık

makinesine yerleştirmek veya raflara dizmekten hoşnut olur; hatta bazıları ev temizliği yapmaktan hoşlandıklarını söyler. Ancak bu işler; para ve ortamın sınırlı olduğu, bir annenin küçük çocuklara sahip olduğu ve sekiz saatten sonra ev ya da dışarı işlerini yapmak zorunda kaldığı durumlarda zorlaşıp zahmetli gözükür. Şahsına münhasır olarak ev işleri yapmakla yükümlü kadınlar şikâyet etmektedirler; zira hem birkaç kat iş yapmalıdırlar, hem de ev işleri adaletli değildir. Aile ortamında ev işlerinden sorumlu olan kimse, otomatikman başkalarının hizmetçisi konumuna düşer ve ev işleri ücretsiz olduğu için, kadın ödül almaksızın ve yaptığı işe saygı duymaksızın çalışmak zorundadır. Kadının ev işlerinin sorumluluğunu üstlenmesi beklentisinde olan erkekler ise, çocukluk yaşlarında bu işleyişi görmüş ve kendilerine böyle telkin edilmiştir. Adet gereği bu işleri yapan ve oluşan bu sistemi kendi elleriyle güçlendiren kadınlar, içerisinde oldukları bu yapıyı kız çocuklarına da telkin ederek onlarda günah hissi oluştururlar. (Ferneç, 1373: 305-306)

Cinsiyete dair yapılan ayırımcılıkların bir kısmının, özellikle kadın ve erkeklerden kaynaklanan neslin çoğaltılması kabiliyetleri farklılıklarının geçerli aile örneğinin ayrılmaz parçası olduğunda hiç şüphe yoktur. Ancak feministlerin çoğunun sözlerindeki cinssel eşitsizlikle, cinselliğe dair farlılıkları eşit sayan varsayımları, asıl itibariyle ideolojik bir iddia olup ilmi ölçülerle değerlendirilemez. Bu sebeple Parsons ve fonksiyonel mektebin görüş sahipleri, cinsiyete dair rollerle muvafık olmakla birlikte mutedil bir konum benimseyerek şöyle demişlerdir: Her ne kadar tür ve önem farklılığı sebebiyle de olsa, kadın ve erkeğin ev işlerini eşit sayamayız; ancak kadın ve erkeğin ev işlerinde birbirlerine yardım etmelerinin insaflı bir iş olduğunu söyleyebiliriz. Zira kadın ve erkek -rollerinin farklı olması hasebiyle- birbirlerinin tamamlayıcısıdırlar. (Burr, 1998: 82). Kadın ve erkeğin gerek aile içindeki rolleri ve gerekse toplumsal rollerdeki vazifelerinin ayrıcalıklı olmaları sebebiyle birbirlerinin tamamlayıcısı olması görüşü İran'da kadın hakları savunucularından bazılarının tekit konusu olmuştur. (Muti; 1376: 24)

Dolayısıyla bu konuda ideolojik yönlerin dehalet etmesinin önünü almak istersek, ailenin cinsiyete dair ayrıcalıklarının devam etme etkenleri olduğunun bilinmesinin daha doğru olduğunu söylememiz gerekir.

Elbette zikredilen farklılıklar, pek çok işlerde cinsiyete dair eşitsizlikler kalıbında kendini gösterse de bu iş, ailevî yaşamın zatından değil bilakis ailelerin bağlı olduğu hâkim kültürlerden kaynaklanır. Kitabın üçüncü bölümünde İslam açısından ailede cinsiyete dair eşitsizlik konusunu uzunca ele alıp inceleyeceğiz.

Söylenilmesinde fayda vardır ki cinsiyete dair eşitsizlik yalnızca ailenin devam etmesinde etkisi olan toplumsal eşitsizliklerin türlerinden bir tanesidir. Aile, toplumsal tabakaların yeniden üremesi, sermaye ve maddi-kültürel kaynakların toplumsal merkezlerde farklı olarak bir sonraki nesle taşınmasında önemli işlevleri ifa etmektedir; önceki konularda bunlara işaret edildi.

Aile İşlevlerinin Değişme Sebepleri

Temelde işlevlerin değişim sebepleri nedir? Başka bir ifadeyle toplumsal kurumların kendi işlevlerini kaybetmesine neler sebep olur? Bu sorunun cevabında iki tür illetin olduğu anlaşılmaktadır: 1. Her zaman ya da bazen, hedef ve toplumsal değişmelerde meydana gelen işlevlerin toplumu gani kılması. 2. Söz konusu işlevleri ifa eden kurumların ve kurumsallaşmış yöntemlerin yerine başka kurumların ortaya çıkması.

Elbette iki sebebin arasına konulan sınırın anlamı, iki sebebin bir birinden etkilenmediği anlamına gelmemektedir; zira sebeplerin her ikisi de birbirlerinden etkilenirler. Değersel değişimleri bazen toplumsal kurumların çeşitli yerlerinde değerelendirdiğimiz gibi, sebeplerin birbirlerinden karşılıklı etkilenmesini, alternatif kurumların ortaya çıkışı ve kapsayıcılığının bir yere kadar toplumsal değerlerin sonucu olduğunu da kabul edebiliriz.

Aile kurumu konusunda işlevlerin değişimi de bu temele dayanarak yorumlanabilir. Teknolojik toplumlarda iktisadî ve teknolojik değişimler kesinlikle aile kurumu üzerinde dikkate değer etkiler bırakmıştır. Bunlara rağmen zikri geçen birinci kısımda yer alan sebebin varlığı, yani değersel değişimler de tamamen aşikârdır. Bu bölümde çağdaş ailede işlevlerin temel değişimlerin sebeplerini kısaca ele alacağız.

Değersel Değişimler

Hiç şüphesiz yeni felsefeler ve onlardan türeyen görüşler, batı dünyasının kültürel değişimleri üzerinde aslî bir rolü ifa etmiştir. Çağdaş batı kültürünün temellerinden birisi unvanıyla toplumsal yaşamın çeşitli boyutlarına derin etkiler bırakan Liberalizm ve bireysel eğilimcilik, aile kurumunu da aşırı derecede tesiri altına almıştır. Bu doğrultuda özel olarak insan eksenli felsefi ve psikolojik ekollere ve özellikle Erich Fromm, Abraham Maslow ve Carl Rogers'zin görüşlerine işaret edilebilir ki söz konusu bu şahıslar bağımsızlık, gelişim ve yaratıcılık gibi değerlerin üstünde durmuşlardır. Genel anlamda öze yönelik ferdî algılamalara vurgu yapan bu görüşler, adaptasyonu ferdî sorunların çözüm yolu bilen "Adler" nazariyesi gibi önceki görüşlere üstün gelerek, aile konusundaki değersel değişimler ve bakış açılarında dikkate değer bir rolü yerine getirmiştir (Mintz and Kellogg, 1991: 110). Dr. Şeriati'nin deyimiyle:

Asıl itibariyle batının kadının özgürlüğü, kemali ve insanî değerleri üzerine dayanması bir tür kadının ferdî asalet yolculuğudur; yani kadını aile ortamından dışarı çıkartarak insanî bir varlık unvanında söz konusu eder; kadın için özel ve temel hakları kabul eder. Bu mesele kendiliğinden ferdin asaleti ve ferdiyetçilikle sonuçlanır. Batıdaki ferdin asaleti ve ferdiyetçilik, kâmil ve birbirine bağlı bir toplumun yapısını sarsmakla kalmadığı gibi, aile yapısını da sarsmıştır. Batı, bu şekilde kadına ferdiyetçilik asaletini vererek kadının uzvu olduğu aileyi ortadan kaldırmış ve onu, kâmil bir fert unvanında topluma söz konusu etmiştir. (Şeriati, 1376: 250-251)

Her ne kadar bu tür tabirler abartılı gibi gözükse de batı toplumlarının inkâr edilemez önemli hakikatini anlatır; cinsiyete dayalı davranış, neslin çoğaltılması, koruma, gözetme, toplumsallık ve benzeri alanlarda ailenin işlevlerinin değişmesi bir yere kadar böyle bir hakikatin temellerinde vardır. Günümüz kadınları için teknolojik imkânların hazır olması ve çeşitli öğretim alanlarında bireyciliğin mesafe kat etmesi dikkate alındığında, kadınların pek çoğunun yaşamın çok önemli bir sorumluluğu unvanındaki annelik rolünü kabullenmekten ve kendi şahsi erdemlerine ulaşmaktan kaçındığı görülmektedir. Aynı şekilde ferdî ve toplumsal farklılıkların kazanılmasında kendi konumlarını erkeksel örneklere tabi tutmak suretiyle makam ve ilerleme aramaktadırlar.

Hatırlatılan hakikatler konusunda şunun söylenilmesi gerekir: Batıda ahlakî değerlerin düşmesinin ailevî yaşamın düşmesi veya ailenin öneminin azalmasıyla son derece yakından alakalıdır. Ahlak konusunda ahiretten korkmak yerine daha ziyade bu dünyada eğlenmeyi tekit eden Hümanizm anlayışının yaygınlaşması, psikoloji ve sosyoloji açılarından cinsiyet meselesine çoğunlukla faydacılık gözüyle bakılmasıyla sonuçlanmış ve bu meseleye ilahiyat açısından bakılmasının önünü almıştır (Barnes, 1939: 406). Dolayısıyla ortaya konulan bu hakikatler de aile işlevlerinin değişmesinde temel etkiye sahiptir.

Batı toplumları ve yeni felsefelerden etkilenen diğer toplumlarda ailenin; cinsel davranışlar, neslin çoğaltılma ölçüsü, çocukların meşruluğu ve onlara bakılma yöntemleri ve çocukların korunup yetiştirilmesi alanlarındaki gözle görünür değişimleri tecrübe etmesinin serüveni budur.

Bu genel felsefi görüşler bir tarafa, kadınların kurumsal özgürlük çalışmaları veya özellikle yirminci asrın ikinci yarısında feminizm hareketleri, kadınların meseleleri ve özellikle ailevî sorunları konularında inkâr edilemeyecek geniş sonuçları doğurmuştur. Feminizm taraftarları kadının evdeki istismarını mahkûm etmekle geleneği, ailevî değerleri şiddetle sorun olarak görmüşlerdir. Ti-Grace Atkinson gibi feminizm alanında etkinlik gösteren bazı şahıslar, evliliği kölelik, kanunî tecavüz ve ücret almaksızın çalışma olarak isimlendirmişlerdir. Aynı şekilde feministler çocuk bakımı ve ev idaresinin yalnızca kadının kendisini tamamlama vesilesi olması hasebiyle şiddetle karşı çıkmışlardır (Mintz and Kellogg, 1991: 111).

Son derece açıktır ki batıda felsefi görüşlerin ve toplumsal değerlerin geniş alanlarda içsel olması yapıcı bir takım güçlere ihtiyaç duymuştur ki bunların en önemlilerinden bir tanesi olan toplumun ilişki araçlarına işaret edilebilir. Hiç şüphesiz bu düzlemde bir taraftan görsel ve işitsel medyanın etkisi ve diğer taraftan akademik ve sıradan kitapların varlığı son derece dikkate değer ölçüdedir.

Ortaya koyduğumuz konuları ve aynı şekilde İslamî toplumlarda hatırlatılan düşünce ve değerlerin nüfuzunu dikkate alarak İslam'ın temel görüş ve değerlerinin, yalnızca aklî istidlallere dayanarak ve teknolojik irtibatlardan faydalanarak günümüz nesilleri için anlaşılır yeni kalıplarda

sunulmasıyla toplumsal yaşamını devam ettirmesi öngörülebilir. Böyle olmaması suretinde batı toplumlarında gerçekleşen şeyler İslam toplumlarında da gerçekleşecektir.

Alternatif Kurumların Doğuşu

William Ogburn teknolojik olmak ve kentleşmek gibi iki sürecin nispeten aile kurumunu, aslî işlevinin muhabbetin dağıtıldığı ve şahsın şahsiyetinin şekillendiği müstakil bir kuruma dönüştüğüne inanır (Defleur, et al, 1973: 519). Chicago şehri sosyologları da kentleşmenin yıkıcı eserlerini, geleneksel kültürün çökme etkenleri kabul etmişler ve sonuç itibariyle kentleşmeyi, ailevî işlevlerin değişimi olarak tanımlamışlardır (Lasch, 1977: 35). Bu nasıl gerçekleşmiştir?

Genel bir bakış açısıyla teknolojik olmak ve kentselleşmek gibi iki süreç ve bu iki süreci takip eden batı topraklarında alternatif kurumlar bütününü icat etmekle müreffeh devletlerin ortaya çıkışı, aileyi daha önceki işlevlerinin bir kısmını kaybetmeye yöneltti. Ailenin, iktisadın aslî birimi olduğu geçmişin tersine, şimdi, teknolojik toplumlarda halkın meslekî yaşamı tam anlamıyla aile ortamının dışında şekillenmekte; kadınlar, piyasalarda nispeten erkeklerle aynı şartlarda kabul edilmekte ve gün geçtikçe ekonomik bağımsızlık hedeflerine daha çok ulaşılmaktadır. Devlet çocuk emzirme merkezlerinin ve çocuk kreşlerinin yaygınlaştırılmasıyla çocuklara bakmaktadır; çocuk ve gençlerin tahsili devletin sorumluluğundadır; gençler artık aile bütçesine bağlı değildir; devlet annenin tabiri caizse anneliğin yerini alarak ferdin anneli yaşamını, eğitim ve öğretimini ve sağlık hizmetlerini temin etmektedir.

Söz konusu bu işlerin tamamını yapan ve her şeyin sorumluluğunu üstlenen devlettir. Geçmişte çocukların ölmesi ya da yaşaması anne ve babaya ve yaşlıların ölmesi ya da hayatta kalması ise çocuklarına bağlıydı; bu gün devletlerin hazırladığı yaşamın kolaylaştırılması sayesinde yeni nesil aile dağılsa veya anne ve baba olmasa bile kendi yaşamını devam ettirebilir. Çocuktan mahrum olan yaşlılar da geçmişe kıyasla şimdi daha çok hayatta kalmaktadırlar (Bkz. Heler, 1378: 59-60; Anke Ehrhardt, 1373: 202).

Yukarıda sıralanan etkenler, teknolojik ilerlemelerin yardımıyla çeşitli alanlarda özellikle kadınların doktorluk ve ebelik alanında, cinsiyete

dair davranışın düzenlenmesi, neslin çoğaltılması, gözetim ve koruma ve toplumsallık bölümlerinde aile işlevlerinin değişimini ve iktisadî işlerliliği hazırladı. Aynı şekilde cinsel özgürlüklerin yaygınlaşması ve geniş çapta aile sınırları dışında kurumsal olmayan veya olumsuz yöntemler yoluyla cinselliğin doyurulması imkânının hazırlanması, davranış ve cinsiyete dair suçlar üzerinde dikkate değer ölçüde etki bıraktı. Yeni ailelerde eşlerin birbirlerinin sevgi ve cinsel gereksinimlerinin doyurulması bu şekilde eşi görülmeyen öneme sahip olmuş ve ailenin diğer işlevlerini etkisi altına almıştır.

Ailenin Geleceği

Bu konuda son sözümüz şudur: Zikri geçen iki sebep, yani değersel değişimler ve ailenin yerini alan alternatif kurumlar, batının çekirdek aile yapısını dikkate değer ölçüde değişime uğratmasına ilaveten, eşi görülmemiş boşanmaların artması ve karşıt cins ilişkiler, özgür evlilik, evlenmeksizin ortak yaşam ve eşcinsellik gibi cinsel örneklerin gelişmesini akabinde getirmiştir. Sonuç itibariyle araştırmacılar "acaba aile kurumu hali hazırda dağılma halinde mi? Yoksa olduğu gibi varlığını sürdürecek mi? sorunsalını söz konusu etmektedirler. Konuya iyimser bakan bir grup, aile kurumunda zorunlu değişimlerin vuku bulmasının, ailenin geçmişteki önemini kaybettiği ya da düşüş göstermesi konumuna geldiği anlamında değil, bilakis ailenin bir parçası olduğu değişim halindeki toplumsal değişimlerle kendisini uyarladığı anlamında olduğunu kabul eder. Harvey J. Locke ve Ernest W. Burgess'in ifadesine göre:

Görünüşe göre yeni toplumlarda oluşum halindeki aileyi dostluk ve birliktelik ailesi olarak isimlendirmek mümkündür, zira temel işlev unvanında şahsî yaklaşım ilişkileri, bu aile türünde tekit edilmiştir. Dostluk ve birliktelik ailesinin diğer özellikleri şunlardan ibarettir: Sevgi ve muhabbet muamelesi, kadın ve erkek arasında eşitlik varsayımı, çocuklara görüş hakkı verilmesi eşliğinde ailevî kararların alınmasında demokratik olmak, ailevî hedef unvanında şahsiyetin gelişimi, ailenin birliğiyle uyuşacak şekilde aile fertlerinin içlerinden geleni özgürce beyan etmeleri ve en büyük mutluluğun aile ortamında elde edilmesi beklentisi içerisinde olunması. (Defleur, et al, 1973: 519-521)

Bu görüşe sahip olan grubun karşısında ailenin parlak geleceğini ön gören kimseler yer almıştır. Bunlar arasında Pitirim A. Sorokin ve Carle C. Zimmerman gibi kimseler ahlakî değerlere ve geleneksel olumlu model aile yapısına dönülmesini istemişlerdir. (Ibid) Ancak teknolojik toplumlara hâkim olan toplumsal, iktisadî ve değerler yapısını dikkate alarak böylesi bir aile kurumuna dönülmesi rüyadan başka bir şey değildir; bu sebeple başka bir grupta yer alan görüş sahipleri, gelecekte ailevî yaşam için çok çeşitli modelleri ön görürler. Alvin Toffler'e göre muhtemelen:

Aile türleri arasında, aile türlerinin tamamını uzun süre etkisi altına alacak tek bir aile yapısı yoktur, bilakis aile yapılarının çeşitliliği söz konusu olacaktır. Toplumsal kitlelerin bir aile türünde yaşamaları yerine halkın yaşamı boyunca kendi şahsî zevk ve adetleriyle uyuşan başka bir ailevî yaşam üsluplarına yöneleceğini göreceğiz. (Alvin Toffler, 1370: 299)

Her halükarda konu ettiğimiz gerçeklerin varlığı dolayısıyla batı toplumlarında yeni evlilik modelleri ve aile sınırları dışında cinsel ilişkilerin hiç birisinin genel kabul görmemesi, halkın pek çoğunun bakışında aile düzeni oluşturulmasının çekiciliği ve değerini koruyacak olması bunun tanığıdır. Evlilik anketleri de bu iddiayı tamamen doğrulamaktadır; örneğin Britanya'da halkın çoğunluğu yetişmekte, evlenmekte ve yaşlılık dönemi yaşamları için aile kurmaktadır. Günde her on kişiden dokuzu yaşam süreçlerinde evlenmektedir. 1981 yılında sadece kadınların yüzde altısı ve erkeklerin yüzde onu 35 yaşından 44 yaşına kadar hiç evlenmemişlerdi. (Ebut ve Valans; 1376; 172-173) Aynı şekilde 1968 ve 1988 yılında Fransa'da yapılan anketler üzerindeki araştırmalar Fransa halkının aile hayatının temel değeri ve yaşamın kaçınılmaz parçası olduğuna inandıklarını göstermiştir. (Le Gall, 1998: 80) Bu sebeple batıda aile kurumunun kesin ve tamamen yokluğundan söz edemeyiz.

Buna benzer bir ön görü ya da kesin bir kanı İslam toplumları konusunda da cereyan halindedir. Korumaya, eğitim ve öğretime ve yüksek düzeyde iktisadî ve toplumsal kökeni olan ekonomiye yönelik işlevlerin değişmesi gibi aile kurumundaki bir takım zorunlu işlevlerin değişimleri bir tarafa, bu toplumların en azından yakın gelecekte teknoloji sürecine girmeleri, aile kurumunu sorunlarla yüz yüze getirebileceği anlaşılmaktadır. Zira birbirlerine zıt değerler, ailevî hayatın devamını ortadan

kaldırmaktadır. Bununla birlikte unutulmaması gerekir ki uzun süreç içerisinde kültürel nüfuz etkenleri ve bu etkenlerle mücadele şekli, bu ilişkide belirleyici bir rol ifa edebilir. Şüphesiz İslam düşünürleri ve dinî etkinlikte bulunanlar, öğretim merkezleri, toplumsal iletişim araçları ve sonuçta Müslüman aileler, kendi değerli görevlerini ifa etme rolünde gevşek davranarak ya da vurdumduymazlık yaparak ilahî olmayan değerlerin İslamî toplumlara girmesi yolunu açık bırakırlarsa bu toplumlarda da aile kurumu daha karanlık görüşlerin beklentisinde olacaktır.

Özet

Bu bölümde işlevsel sosyologlar ve bazı konularda eleştirisel ekollerin görüşlerini tekit ettiği ortaya konulmuştur. Buna göre aile kurumunun en önemli işlevlerini araştırdık ve konu edilen her bir işlevi İslamî bakış açısı esasına göre açıkladık. Genel anlamda İslam, yaklaşık aile kurumunun toplumsal işlevlerinin tamamını varsayım hakikatleri olarak nazarda tutar ve değersel yönden de İslam, işlevlerin çoğunu teyit eder. İslam'ın işlevlerini ifa eden ideal aile modeli cinsel gereksinimlerin düzenli doyurulması, neslin çoğaltılması, koruma, gözetleme, toplumsallık, duygusal ihtiyaçların giderilmesi, çocuklar için meşru babanın temin edilmesi, toplumun kontrolü ve ekonomik hizmetlerin üstlenilmesini ifa eden bir ailedir. Her ne kadar yeni toplumlarda geniş çapta içtimai ve iktisadî değişimler doğal olarak şekil ve ölçü bakımından bu işlevler üzerinde etkilidir ve İslamî modelin esnekliği, değişimlerin çoğuyla uyum sağlama imkânını hazırlar. İslam'da ideal ailenin yüz yüze kaldığı en önemli açmazlardan bir tanesi, aile konusunda dinî değerlerle dinî olmayan batı değerlerinin karşılaşmasıdır.

Üçüncü Bölüm

Ailede Cinsiyet Eşitsizliği

Sunuş

Cinsiyet eşitsizliği (sex inepuality) yaşam şekilleri ve özellikle sahip oldukları hukuk, fırsatlar, ödüller ve ayrıcalıklar gibi etkenlerin iki cinsin toplumsal konumlarındaki farklılıkları üzerindeki etkisine işaret eder. Aile ve toplumda gizli ve açık cinsiyete dair eşitsizlik konusu, son yıllarda pek çok sosyologun dikkatini yönlendirdiği konulardan birisidir. Bu alanda en önemli rolü feminist edebiyatının ifa ettiğinde şüphe yoktur. Sonuç itibariyle pek çok araştırmacı, toplumsallık yöntemlerinde eşitsizlik, öğretim, çalışma, siyaset, iş bölümü, spor, turistlik geziler, cinsel ilişkiler ve benzeri konularda cinsel eşitsizliğin çeşitli boyutlarını araştırmıştır. Özellikle bu tür araştırmaların getirileri cinsiyet unvanıyla sosyoloji konularının genişlemesi sağlanmıştır (Gender). Zorunlu olarak cinsiyete dair temel ayrıcalıklar ve eşitsizlikler merkezi veya menşei unvanında aile pek çok feminist ve diğer bilim adamlarının dikkatini çekmiştir. Bu bölümde ailevî yaşamda cinsiyete dair eşitsizlik konularını temel alacağız ki bu konular şunlardan ibarettir: Cinsiyet rollerinin toplumsallığı, ev işlerinin taksim edilmesi ve aile ortamında cinsi kudret ve huşunet dağılımı. Bunlarla birlikte doğal cinsiyet farklılığı hakkında kısa bir girişle bu bölüme başlayacağız.

1. Doğal Cinsiyet Farlılıkları

Doğal cinsiyet farklılıkları hangisidir? Bu soru geçtiğimiz asırda biyoloji, psikoloji ve davranış bilimi alanlarında pek çok araştırmaların

eksenini oluşturmuştur. Bu araştırmaların hedefi "çok eskilerden bu yana iddia edilen kadın ve erkek cinsinin farklılıkları deneysel yollarla ortaya çıkarmanın mümkün olup olmadığı; veya genel olarak iki cinsin anatomik farklılıklarından ayrı olarak tabiattan kaynaklanan başka farklılıklarının olup olmadığını ortaya koymaktır. Cinsî eşitsizlik konularında, bu konunun tesirini dikkate alarak bu alanda kısa bir açıklama yapacağız.

1.1. Uzmanlar Açısından Cinsi Farklılıklar

Birkaç bölümden oluşan cinsi farklılıklar arasında, biyolojik ve anatomik farklılıklar üzerindeki ihtilaflar azdır. Araştırmacılar bu tür farklılıkların eğitsel ve toplumsal süreç üzerindeki etkileşim ihtimalindeki bazı şüphelerin söz konusu edildiğini görmezlikten gelerek (Jaggar, 1994: 84) genelde bu kısımda yer alan farklılıkları doğal cinsi farklılıklar unvanında kabul ederler. Konunun başında bu kısımda yer alan farklılıkları dörde ayırarak ele alacağız.

1. Genetik Farklılıklar: Beden hücreleri 23 çift kromozom veya 46 çift kromozomdur. Sadece cinsi hücreler yani sperm ve döllenmemiş hücreler bundan istisna edilmiştir. Bu hücrelerin her iki türünden birisi yalnızca 23 kromozomdur; şu farkla ki, büyük türden yirmi üçüncü kromozom spermi (X) veya küçük türden (Y) olabilir, ancak yirmi üçüncü kromozum spermi sürekli büyük (X) türdendir. Cinsel birleşme esnasında ilk yumurtalığa düşen sperm büyük türden (X) olup döllenmiş yumurta büyük türden bir çift kromozoma sahip olacak ve çocuk da genetik açısından kız olacaktır. Ancak yumurtalığın (Y) türünden döllenmesi durumunda yirmi üçüncü çift kromozom (XY) türünden olacak ve çocuk genetik açısından erkek olacaktır. Dolayısıyla insanın cinsi döllenme anında belirlenir ve cinsiyetin belirlenmesindeki ilk etken erkeğin cinsi hücrelerinden "Spermatozon" dur.

2. Hormonsal Farklılıklar: Hormonlar yönüyle erkek ve kadın, yani bedenin kimyevî salgı üretmesinde de birbirlerinden farklıdırlar. İnsanın cinsi yaşam üzerinde doğrudan etkiye sahip olan cinsel hormon türü kadının yumurtalığı ve erkeğin testis'inde üretilir. Söz konusu bu hormonsal salgılar ister erkek isterse kadında hem erkeklik ve hem de kadınlık hormonlarını üretir. Ancak erkekte, erkeksel hormonlar, kadınlık

hormonlarından ve kadın da kadınlık hormonları, erkeksel hormonlardan daha fazladır.

3. Cinsiyete Özel Farklılıklar: Erkek ve kadın birincil ve ikincil cinsiyet özellikleri açısından birbirinden farklıdır. Birincil cinsi özelliklerden dışsal ve içsel gibi iki bölümden oluşan cinsi organlar kastedilir ve bunların işlevi kadın ve erkekte tamamen farklıdır. İkincil cinsi özelliklerden ise erkeklerde yüz tüyleri ve sesin kalınlığı ve kadınlarda göğüsün gelişmesi ve kalçanın yaygınlığı gibi buluğ zamanındaki özellikler kastedilir. Elbette bu özelliklerin kendini göstermesi tam olarak hormonların kontrolü altındadır (McConnell and Philipchalk, 1992: 213-214).

4. Cismî Gelişim Farklılıkları: Ortalama olarak erkek cenini anne rahminde kız cenininden daha hızlı gelişim gösterir. Erkek bebek, kız bebekten daha ağır ve daha uzundur. İki aydan sonra erkek bebeklerin kalori ihtiyacı, kız bebeklerden daha fazla olmaktadır. Kızlardaki yağ oranı, erkeklere oranla daha çoktur. Erkek çocukların bebeklik zamanındaki kas yapıları, kız çocuklarına nispetle daha güçlüdür. Erkek çocukların buluğdan sonra da kas gelişimi kendini gösterirken kız çocuklarında böyle bir gelişim gözlenmez. 11-15 yaşları dışında diğer yaş kesitlerinde erkek çocuklarının boy ve ağırlıkları kız çocuklarına nispeten daha uzun ve daha ağırdır. Kızların kemik oluşumları ve diş şekillenmesi erkeklerden daha çabuk gerçekleşir. Kız çocukları erkek çocuklarından daha çabuk oturur, emekler, yürür ve buluğa ererler. Ancak kız çocuklarının gelişim sürecinin durması, erkekler çocuklarından daha erkendir. Erkek çocukların bedeninin oksijene duyduğu ihtiyaç daha fazladır ve genel olarak kadınların metabolizma miktarı erkeklerden daha azdır. Kadınların beyin ağırlıkları da erkeklerden daha azdır (Kelayin Berg, 1368, c. 1: 314-315; Genci, 1370: 199-203).

Anatomik farklılıklar bir tarafa, bu konudaki en önemli tartışma psikolojik tanımada kendini gösterir. Duyusal ve algıdaki yeti, özellikle zekâdan faydalanma ortalaması, konuşma sanatı, duygu ve muhabbet, alaka ve meyletme farklılıkları ve saldırganlık eğilimleri gibi bir takım meseleler hakkında geçtiğimiz son yıllarda sayısız araştırmalar yapılmıştır.

Araştırmacılar tarafından pek çok çalışmaların ortaya konulması, özellikle feminist düşünce taraftarlarının örnek alınmaksızın yaptıkları

dakik araştırmaları ve aynı şekilde başkalarının araştırmalarının kontrol edilmesine karşın, günümüzde genel anlamda kadın ve erkek arasındaki duyu ve sevgiye yönelik bir takım farkların kabul edildiği anlaşılmaktadır. 1974 yılında Eleanor Maccoby ve Carol Jacklin kadın ve erkeğin farklılıkları hakkında 1500'den fazla yapılan araştırmaları yeniden gözden geçirerek cinsi farklılıkları gösteren yalnızca klişeleşmiş dört konunun sürekli deneysel incelemelerin dayanağı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Söz konusu klişeleşmiş dört konu şunlardan ibarettir:

1. Kadın cinsindeki konuşma yetisi erkek cinsinden daha fazladır.

2. İşitsel kabiliyetlerle alakalı imtihanlarda erkeklerin yeteneği, kadınlardan daha fazladır.

3. Buluğ yaşına girilmesi zamanında matematiksel istidlalleri içeren imtihanlarda erkek çocuklar kız çocuklarına oranla daha öndedir ve erkek çocukların bu ayrıcalığı süreklilik arz eder.

4. Erkekler hem fiziksel ve hem de sözsel açıdan kadınlardan daha kavgacıdırlar ve bu farklılık iki yaşında kendin gösterir.

Ne var ki bazı araştırmacılar yeni araştırma yöntemleri esasınca ve geçmişte yapılan araştırmaları yeniden ele alarak yukarıda zikri geçen klişeleşmiş farklılıklara birkaç farklılık daha eklemişlerdir:

5. Erkek çocukların bebeklik dönemlerindeki fiziksel faaliyetleri kız çocuklara nispetle daha çoktur.

6. Korku ve yüzsüzlük kızlarda fazladır ve çok az tehlikeli işlere girişirler.

7. Erkek çocuklar buluğ çağında ve yaşam boyunca baskı ve hastalıklara karşı kız çocuklarından daha müsaittir.

8. Kız çocukları yaklaşık 4-5 yaşlarından itibaren ve olgun yaş dönemindeki kadılar da bir sonraki dönemlerde bebeklere karşı ilgi ve alaka gösterirler, ancak erkek çocuklarda bu tür davranışlar çok az görülür.

9. Kızlar çocukluk dönemlerinde aile, öğretmen ve güç gösterisinde bulunan diğer kimselere karşı erkek çocuklarına nispetle daha çok itaat ederler (Shaffer, 1993:491-492).

Elbette şu noktanın unutulmaması gerekir ki yapılan araştırmalar her bir kadın ve erkeğin cinsiyet farklık özelliklerini değil, yalnızca genel olarak erkek gruplarıyla kadın grupları arasındaki farklılıkları ispat etmektedir. Dolayısıyla yapılan anketlerin ortaya koyduğu farklılıklar esasına göre her bir erkek ve kadının davranışı öngörülemez.

Bunlar bir tarafa, bu farklıların kaynağı konusundaki tartışmalar ciddi olup henüz doğal etkenlerin bu farklılıkların ortay çıkmasında rolünün olup olmadığı hakkında uzmanların birleştiği ortak bir görüş göze çarpmamaktadır. Bir taraftan bu tür farklılıkların açıklanmasında erkeklerin kadınlara oranla daha agresif ve otoriter olmalarının erkeklerin erkeksel hormonlarından kaynaklanması gibi biyolojik etkenlere dayanan pek çok araştırmacıyı görmekteyiz (Baron and Byrne, 1997: 186). Diğer taraftan da bir şahsın hormon düzeyinin tecrübelere bağlı olabileceğini ve cinsi farklılıkları kadın ve erkeğin farklı tecrübelerden kaynaklanması gerektiğini söyleyen kimselerin birinci görüşe muhalefet ettiklerini müşahede etmekteyiz. Sonuç itibariyle bazı araştırmalar testosteron düzeyinin erkek maymunlarda rakibine karşı galebe ettiği zaman çoğaldığını, ancak rakibine yenildikten sonra ise azaldığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla tıpkı ihtimal verdiğimiz gibi erkeklik cinsiyetinin hormon düzeyi, onun saldırgan olmasının illeti ve saldırganlığında hormon düzeyinin sonucu olabilir ki bu konuda kesin görüş ortaya koymak son derece zordur (Shaffer, 1993: 505).

1.2. İslam Açısından Cinsi Farklılıklar

İslamî metinlerde cinsiyete dayalı psikoloji ve cinsi eğilim gibi en önemlilerine işaret edebileceğimiz farklılıkların fıtri boyutuna işaret edildiğini görmekteyiz. Erkeğin cinsi meylinin niceliksel üstünlüğü, kadının cinsi meylinin niteliksel üstünlüğü, çoğu kadınlarda cinsiyete dair istikamet ve erkek ve kadında cinsi tahrik etkileşiminin farklılıkları, İslamî rivayetlerden istifade edilebilecek noktalardır. (*Vesâilu'ş-Şîa*; c. 14: 40-42: c.15: 452; *Bihâru'l-Envâr*; c. 3: 62)

İslam açısından kadın ve erkeğin cinsi meylinin biyolojik etkenlerden kaynaklandığında hiç şüphe yoktur. Hatta bazı rivayetler, insan yara-

tılışının başında Âdem ve Havva konusunda da bu farka işaret edilmiştir. Rivayette şöyle gelmiştir:

> Allah Teala Âdem'i çamurdan yarattıktan sonra Adem için Havva'yı da yarattı. Sonra Âdem Allah Teâlâ'ya şöyle arz etti: Ey Rabbim! Birlikteliği ve kendisine bakmakla bana muhabbet bahşeden bu güzel yaratık kimdir? Allah Teâlâ şöyle buyurdu: Ey Âdem! Bu benim cariyem Havva'dır. Seni sevip seninle konuşması için senin yanında olmasını ister misin? Âdem arz etti: Evet, ey Rabbim! Sonra Allah Teâlâ şöyle buyurdu: O halde onu benden iste, zira o benim cariyemdir ve eş unvanında şehvetini söndürmen için faydalıdır. Allah Teâlâ şehvetin çoğunluğunu onun varlığında kararlaştırmıştı (*Vesâilu'ş-Şîa*; c. 14: 2).

Elbette insanın akıcı ve sevgiden etkilenme durumunun boyutları dikkate alındığında, hadiseleri nasıl öğrendiği ve cinsi meyillerinin kendini gösterdiği etkenlerin tesiri inkâr edilemez. Bundan dolayı insanın cinsi davranışlarında çeşitliliğine şahit oluyoruz; ancak bunun cinsi meyillerin biyolojik belirlenmesiyle hiçbir çelişkisi yoktur.

Bu konu bir tarafa İslamî metinlerde erkeklik ve dişilik arasında diğer psikolojik farklılıklara işaret edilmiştir ki dinî metinlerin müphem olması hasebiyle bu farklılıkların kaynağı konusunda İslam'a göre kesin bir söz söylenemez. Örneğin her ne kadar İslam'a göre akletme ve duygusallıklar ölçüsü açısından erkek ve kadın arasında bir ayırım yoktur (*Vesâilu'ş-Şîa*; c. 14: 11; *Bihâru'l-Envâr*; c. 32: 73 ve 106; c. 103: 228).

Ancak İslam'ın bu farklılıkların biyolojik kaynağına inandığını rahatlıkla iddia edemeyiz, zira İslam'ın ideal toplumun gerçekleşmesi için vücuda getirdiği ve geçmişteki bazı konuları öylece yerinde bıraktığı toplumsal ve özel cinsiyet düzenlemelerinin bu türdeki cinsi farklılıkları doğurduğuna inandığının söylenmesi tamamen imkân dâhilindedir. Diğer taraftan ortaya konulan bu iddiaya dayanarak İslam'ın bu alanlarda biyolojik etkenlerin hiçbir rolünün olmadığına kail olduğunu da söyleyemeyiz. Çünkü diğer bir ihtimale göre İslamî istenirlik taşıyan toplumsal ve cinsiyete dair düzenlemeler yapılırken, bu türdeki fıtri cinsel farklılıklar dikkate alınarak planlanmış olabilir.

Hiç şüphesiz psikolojik cinsi farklılıklara ve biyolojik belirginlin varlığına inanılması cinsiyete dair eşitsizlik konusunda araştırmacının bakış açısında son dere etkili olacaktır.

2. Cinsiyete Dair Rollerin Sosyalleşmesi [1]

Cinsiyete dair rollerin sosyalleşmesi bir süreçtir; bu süreç içerisinde her iki cins için kararlaştırılmış belirgin bir kültürde özel davranışsal modelleri bir nesilden diğer bir nesle intikal ettirilir. Sosyologlar, günümüz toplumlarında aile, okul, akran gruplar ve toplumsal iletişim araçları gibi en önemlilerinden olan sosyalleşme etkenleri unvanında birkaç etkeni söz konusu etmişlerdir. Ne var ki zamansal öncelik ve ailevî ilişkilerin kendine has özellikleri sebebiyle, ailevî ilişkilerin diğer ilişkilere nispetle değeri birkaç kat daha artmaktadır. Her halükarda erkek çocukları ve kız çocuklarının özellikle ev ortamındaki sosyalleşme model farklılıklarının, psikolojik ve davranışsallığı da kapsamak üzere cinsiyete dair farklılıkların gelişip kendini ortaya koymasında temel rol oynadığında görüş sahipleri arasında fikir birliği gözlemlenmektedir. Ne var ki söz konusu sürecin açıklanması ve toplumsal etkenlerle biyolojik etkenlerin kıyaslanmasıyla kabul edilebilecek ölçülerin etki bırakması açısından farklı görüşlerle karşılaşıyoruz. Bu görüşler birkaç bakış açısının yansıtıcısıdır. Burada cinsi kimlik gelişimi ve cinsiyete dair rollerin sosyalleşmesi alanında söz konusu edilen görüşlerin en önemlilerinin özetini sunacak ve bu görüşlerin bazı eleştirisel noktalarını ele alacağız.

2.1. Psikanaliz Kuramları

a) Sigmund Freud Kuramı

Sigmund Freud [2] kız ve erkek çocukların doğuştan cismi farklılıklara sahip olmakla birlikte cinsi kimlikten yoksun olduklarına ve her ferdin farklı nispetlerle iki cins özelliklerinden birisini miras aldıklarına inanır. Aynı zamanda çocuklar cinsi farklılıkları erkeklik aletinin olup olmadığı gerçeğine göre öğrenirler ve onların cinsi kimliği bu temel üzerine şekillenir. Karşı cinsteki ebeveyni sahiplenme ve kendi cinsinden ebeveyni

[1] Toplumsal sistemlerin düzenlenmesi üzerinde inkâr edilemez bir önemi olan bu konunun, batının toplumsal psikoloji ve sosyolojisi edebiyatında niçin dikkate alınmadığı ve batı yazarlarının, sırfen kadınlarda güçlü cinsi iticiliği anlatan yeni bulgulara dayanarak kadın ve erkeğin cinsi meyillerinin nicelik ve nitelik farkını inkâr etmeleri veya çok önemsiz göstermeleri son derece şaşırtıcıdır. Bkz. Bilton, et al, 1981: 358-363.

[2] Toplumun her iki cinsten birisini münasip bildiği ve toplumsallaşma sürecinin öğretildiği cinsiyete dair rol; bakış açılarına, davranışlara ve faaliyetlere işaret eder.

safdışı etme konusunda çocuğun beslediği duygu, düşünce, dürtü ve fantezilerin toplamı olan Oidipus kompleksi merhalesinde, dört yaşından beş yaşına kadar anne, erkek çocuğun aşk merkezidir. Erkek çocuk cinsi temayüllerini hayal kurmak ve apaçık davranışlarıyla annesine gösterir. Diğer taraftan annesinin sevgileri karşısında babasını rakip ve nefret edilen bir şahıs unvanında tanımlar. Zira babasının annesiyle özel ilişkisinin olup bu ilişkiye kendisini ortak etmeyeceğini anlar. Bu durumda erkek çocuk kendinin babasının tehditleri karşında yer aldığını görür; çocuğa göre baba onun tenasül uzvu üzerine yoğunlaşmıştır ve erkeklik aletini keseceğini düşünmektedir. Yani onu hadım edecektir ki bu iş çocukta hadımlık ıstırabıyla sonuçlanır.

Hadım olma korkusu, çocuk annesine karşı cinsi hislerini bastıracak kadar güçlü bir duygudur. Çocuk bu yaptığıyla ve babasının en iyi olduğunu kabullenmekle kendisini babasıyla ötüştürür ve bu örtüşmeyi daha iyileştirmek için babasının davranış kalıplarını, düşüncesini ve itaat ölçülerini ona benzetmeye çalışır. Kız çocuğu da başlangıçta erkek çocuk gibi annesine aşk besler, zira onu beslenme, muhabbet ve güvenliğin aslî kaynağı bilir; ancak Oidipus kompleksi merhalesinde dört yaşından beş yaşına kadar, erkeklerin erkeklik aletinin olduğu ve kızların olmadığını anladığı zaman baba onun için cinsi aşk hedefi olur. Erkekte hadımlık ıstırabının karşı noktasındaki kızda, erkeklik aleti tüylerinin gelişmesiyle küçük kızın gözünde annenin değeri düşer. Zira annesinin de erkeklik aletinden yoksun olduğunu ve bu aleti temin etmeye güç yetiremediğini görür. Ancak sonuçta kız kendini annesiyle örtüştürür ve bu esnada kadınlık cinsiyetini kazanır (Sultez ve Şultez, 1379: 72-75).

Dolayısıyla çocukların her iki cinsi, kendi cinsleri olan baba ve anneyle uyuşturup örtüştürme sürecinde çocuklar değerler düzeni ve davranış modellerini kabul ederek ebeveynin rolünü oynamaya çalışırlar ve böylelikle cinsiyete dair içsel rol süreci şekillenir.

Freud kuramına çeşitli eleştiriler getirilmiştir ve burada konu edilen eleştirilerin en önemlilerine işaret edeceğiz:

1. Freud'un, cinsi kimliği tenasül aletinin fark edilmesiyle haddinden fazla ilişkilendirildiği anlaşılmaktadır. Hâlbuki çocukların pek çoğu-

nun ilkokuldan önce kız ve erkek organları hakkında kesinlikle bilgileri yoktur.

2. Freud'un, babayı disipline olmanın temel etkeni bildiği anlaşılmaktadır, hâlbuki çoğu kültürde düzenleyicilik ve disipline edicilikteki rolünü anne ifa eder. Doğal olarak böylesi alanlarda baba yerine kendisini annesiyle örtüştüren erkek çocuklarına tanık olmaktayız. Buna izafeten araştırmalar, Freud'un işaret ettiği cezalandıran ve tehdit eden baba dışında, erkek çocukların daha ziyade babalarıyla samimi olup onlarla kendilerini özdeşleştirdiğini göstermektedir.

3. Freud'a göre cinsiyetin öğrenimi ve fark edilmesi Oidipus kompleksi merhalesine ve yaklaşık dört beş yaşlarına odaklanır; ancak sonraki yazarların çoğu çocukluğun başlarından daha önceki dönemlerde öğrenmenin önemine tekit etmiştir.

4. Freud zamanında gerekli ilmi bilgilerin olmaması sebebiyle Freud, cinsi farklılıkların ortaya çıkmasında biyolojik etkenleri dikkate almamıştır (Shaffer, 1993: 508 and Kusek, 1987: 127).

Nansi Çudrof, Freud'un görüşünü dengeleme yönünde çaba gösteren bir psikanalisttir. Kadınlık özelliklerinin menfi yönünü, özellikle erkeklik aletinin olmayışı ve sonuçta kadının ahlakî zaafı ve kaynağı olduğuna vurgu yapan Freud'un aksine Nansi Çudrof, geleneksel kadın özelliklerinin olumlu yönlerini ve erkeklerde sevme kabiliyeti ve eğitme zaafı üzerinde durdu. Nansi Çudrof'un görüşüne göre erkek ve kız çocuklarında ilk sosyalleşmesi anne aracılığıyla gerçekleşir.

Çocukların her iki cinsi de kendilerini annelerinin şahsiyetiyle örtüştürürler, ancak daha sonra erkek çocuk, kendisini babasıyla uyumlu hale getirip erkeklik rolünü oynamak zorunda kalır. Sosyalleşme sürecinde anneler erkek çocuklarını kendilerinden ayrılmaya teşvik ederler ve baba veya babanın yerini tutan birisine dayanmaları için çocuklarının erkeklik kimliğini kazanıp geliştirmelerine yardım ederler. Ne var ki babanın evden uzak oluşu ve çocuk bakımıyla meşgul olmayışı, çocuğun babanın şahsıyla, özellikleriyle ve hakiki bir fert unvanında davranışsal özellikleriyle uyuşacağı yerde, konumsal uyum sağlama suretinde elde edilen unsurların bütünü unvanında babanın erkeksel rolünü ifa etmesine

sebep olur. Erkek çocuğun anneden ayrılma sürecinin zorluğu, çocuğun kadınlık boyutlarını bastırır ve kadınlığa daha az önem verilmesi gerektiğini öğretir. Ancak kız çocuklarının annenin şahsıyla kendilerini örtüştürmesi onlara kadınlık kimliği ve bu kimliğe bağlı rollerin tamamlanmasında yardım ederek annenin varlığı kız çocuklarının kadınlık şahsiyet süreçlerini güvence altına alabilir.

Erkeklere nispetle kızların daha zayıf derecede bireyselliğe ulaşmayı tecrübe etmeleri, sosyalliğin bu iki modelinin önemli getirilerindendir. Bu sebeple kızlar kendi sınırlarını etkileşim kabul edecek şekilde genişletir; bu da kadınlarda erkeklere nispetle hor ve hakirliğin yeniden ortaya çıkması için psikolojik ön kabulleri hazırlar. Sonuçta ailede cinsiyete dair iş bölümü zikredilen iki model yoluyla doğrudan yeniden üretilir. Bu da erkeğin enerjisinin çoğunu ev haricinde iş dünyasında harcaması sonucunu doğurur; baba, babalık yapmaktan kaçınır ve kadın enerjisini çocuk bakımı ve yetiştirilmesi için sarf eder (Chodorow, 1997: 195 and Ortner, 1998: 37-38).

Çudrof'un kuramı da etki yaratmasına rağmen eleştirmenlerin dikkate değer ölçüde eleştirilerinden uzak kalmamıştır. Her şeyden önce Çodrof'un doksanlı yıllarında kendi görüşünde kullandığı ilkelerin menfî ve müspet noktalarına işaret etmemiz gerekir. Çudrof, daha ziyada babasıyla kendini örtüştürmeye çalışan erkek çocukların, babanın evde olmayışı sebebiyle yalnızca kültürel klişeler üzerinde babalık rolüne dayanan kimselerden daha çok etkilendiğini iddia etmektedir. Ne var ki Çudrof'un kendisinin de dayandığı yeni çalışmalar, çocukların geleneksel cinsi kimliklerinin icat edilmesinde babaların rolünün annelerin rolünden daha çok olduğunu ortaya koymaktadır. Buna rağmen Çudrof kadınlık, erkeklik ve cinsiyet için birkaç yönlü tanımlama sunmakta ve kendilerinin ilk terbiyesine nispetle fertlerin olası tepkilerini iki genel modelle özetleyeceği yerde modellerin çokluğu teşhisini vermektedir.

Çudrof'u eleştiren bazı eleştirmenler, evden uzak olan babayla alakalı bilgilerin çeliştiğini söylemişlerdir örneğin, babanın evden uzak olduğu bir evde annelerine ek olarak teyzeleri ve büyük anneleriyle yaşayan çocuklar, yalnızca anneleriyle yaşayan çocukların yaşamından daha iyi bir yaşama sahiptirler. Bunun için evden uzak olan babanın yerine

aslî sorun unvanında muhtemelen annenin yükünün ağırlığına tekit edilmesi gerekir. Aynı şekilde babanın, çocukların terbiye edilmesi rolü konusunda düzenli çok az araştırma yapılmış ve yapılan bu araştırmalar da konu edilmeye değmeyecek sanı ve tahminlerden ibarettir (Gardiner, 1998: 261-263).

Oidipus kompleksi merhalesine ve bu merhale öncesi konusunda genelci iddialar ve bu dönemlerin özel zaman ve mekâna (yeni dönem ve batı toplumu) has oluşundan gaflet edilmesi ve aynı şekilde beyaz tenli, orta tabaka insanları ve kapitalist toplumlardaki çekirdek aile modelinin diğer ailelerin tamamına örnek gösterilmesi de bu kurama yapılan başka eleştiriler arasındadır (Tong, 1997: 157 ve 175).

2.2. Biyolojik-Sosyolojik Kuram

Yeni araştırmacılar arasında bu kuramın açıklanıp genişletilmesinde John Money ve Anke Ehrhardt hepsinden daha fazla çaba sarf etmiştir. Bu kuram gereğince bir taraftan diğer fertlerin ilk biyolojik gelişimi çocukları etsisi altına alır ve sosyolojik güçlerin etkisinin başlangıcı olan bu biyolojik gelişim, çocuğu cinsiyete dair rollerin kabul edilmesine doğru sürükler. John Money ve Anke Ehrhardt ceninlik evrelerinde üç temel biyolojik olaya işaret ederler:

1. Döllenme anında ve hamileliğin başlarında "X" veya "Y" kromozomun taşınması ki Y kromozomunun var olması suretinde ceninlik yumurtalarını icat eder ve böyle olmaması durumunda yumurtalıklar şekillenir;

2. Yumurtalıkların aracılığıyla testesteron hormonunun salgılanması;

3. Üç aydan dört aya kadar hamilelik döneminde testesteron hormonunun olması durumunda ceninde erkeklik aleti ve yumurtasının gelişmesini sağlar ve söz konusu bu hormonun olmaması durumunda, kadınlık organlarının ortaya çıkmasıyla sonuçlanır.

Doğumun hemen ardından bebek valideyn ve diğer fertler tarafından çeşitli tepkisellikleri algılar. John Money ve Anke Ehrhardt'a göre, sosyallik etkileri biyolojik eğilimleri düzenleyecek kadar veya değiştirecek kadar

önemlidir. Örneğin, cinsiyet anlamında yanlış yetiştirilen çocuklar on sekiz ay öncesine kadar kolaylıkla yeni bir cinsiyet kimliğini kabul edebilirler, ne var ki üç yaşından sonra bu alanda pek çok sorunlarla karşı karşıya kalırlar. Bu kuramın aslî meselesi biyolojik unsurların etkisini ve bu etkilerin cinsiyete dair gelişim ölçüsünü ortaya koymaktır. Genetik davranışlara dair yapılan araştırmaların bazıları genetik farklılıkların göreceli etkilerini ortay koymuştur. Aynı şekilde, iki cinsiyete sahip kızların üzerinde yapılan deneyler, erkeklik cinsi hormonlarının etkisini göstermektedir. Bu kızların anneleri, hamilelik döneminde bedende testeron yani erkeklik hormonları üreten ilaçlar kullanmışlardır; bu ilaçlar kız çocuklarının dünyaya gelmesinden sonra onların erkek gibi görünmesine sebep olmuştu. John Money ve Anke Ehrhardt ameliyatla dış görünüşleri değişen ve kız olarak yetişen bu kızların bazılarını kendi yaşlarındaki kızlarla karşılaştırmışlar ve söz konusu bu kızların düşünsellik ve davranış bakımından erkeklere benzediği sonucuna ulaşmışlardır.

Her hâlükarda bazen ortaya çıkan sonuçlarda şüphe edilmesi sebebiyle bu konuda kesinlik içeren ortak bir görüş yoktur. Aynı şekilde bu kuramda çocukların kendi cinsi kimliklerini derk edebilecekleri dakik toplumsal süreçler belirlenmemiştir. (Shaffer, 1993: 502-506)

2.3. Öğrenme Kuramı

Toplum psikologlarının bir kısmı tarafından söz konusu edilen ve özellikle Albert Bandura aracılığıyla genişletilen toplumsal öğrenme kuramı esasına göre çocuk, cinsiyete dair rollerde olduğu gibi toplumsal davranışları iki temel yoldan öğrenir. Bunlardan birincisi doğrudan öğrenme yoludur; başka bir ifadeyle bu yol çocuğun, güçlendirici etkenlerden yararlanarak şartlandırılması yöntemidir. Bu yöntemde çocuk ödüllendirilerek ya da cezalandırılarak cinsiyete dair davranışlara nispetle şartlandırılır ve bu doğrultudaki davranışları öğrenir. İkincisi Sigmund Freud'un söz konusu ettiği çocuğun kendini özdeşleştirmesi kuramınca taklit etme sürecidir. Bu yöntemde cinsiyete dair davranışlar valideyn ve diğer sosyallik etkenleri aracılığıyla (ailenin büyük fertleri, öğretmenler, aynı yaş grupları ve toplumsal iletişim araçları) model oluşturulur ve çocuk bu modellere taklit ederek onlara tabi olur. (Dusek, 1987: 128-130)

Şartlandırma ve model oluşturma süreci, cinsiyete dair davranışın kazanılmasında üç temel merhaleyi takip eder. Birinci merhalede çocuk anne ve baba arasında onlarla aynı cinste olup ödül ve cezalandırma kaynağı unvanıyla onlarla kaynaşır. İkinci merhalede çocuk bir sonraki girişimleri için ödül ve cezaların bütününü kendisinde genişletme kaynağı yapar veya kendisiyle aynı cinsteki valideynle özdeşleştirir. En sonunda üçüncü merhalede, çocuğun münasip cinsiyet davranışlarıyla birlikte uygun cinsiyet kimliğini genelleştirme süreciyle sonuçlanacaktır. (Albreht et al, 1987: 165)

Anlaşıldığı kadarıyla bu kuramın kimlik ve cinsiyetin oluşmasında yaşam etkenlerinin tesirini görmezlikten geldiği bir tarafa ortaya koyduğu hipotezlerin bazıları tartışma konusudur. Bu kuram esasınca cinsî davranışın olumlu modeline dayanarak erkek ve kız çocuklarının ödül ve cezalandırılması hakikatine tanıklık etmek zorundayız. Örneğin anne-baba ve öğretmenler erkek çocuklarını saldırganlık göstermeleri sebebiyle ödüllendirirken kız çocuklarını da aynı sebepten yani saldırganlık sebebiyle cezalandıracaklardır. Ne var ki eldeki verilerin çoğu anne-baba ve bazen öğretmenler saldırganlık sebebiyle erkek çocuklarını, kız çocuklarından daha çok cezalandırdıklarını göstermektedir. Aynı şekilde araştırmalar çocukların cinsiyete dair davranışlarının model unvanındaki yaşlıların davranışlarına benzemediğini ortaya koymaktadır. Örnek verecek olursak erkek çocuklar her ne kadar ailede annelerini, babalarından daha çok aile arabasını kullandığını görmüş olsalar bile otomobil ve kamyonla oynamayı tercih ederler. Kız çocukları da her ne kadar annelerinin davranışlarında görülmese bile kızlara has oyunlarla meşgul olurlar. (Ibid: 166)

2.4. Tanısallık ve Gelişim Kuramı

Lawrence Kohlberg kendi tanısallık kuramında niçin erkek ve kız çocukları hatta anne ve babalarının karşı çıkmasına karşın, geleneksel cinsî rolleri kabullendikleri konusunu açıklama peşindedir. Lawrence Kohlberg'in içsel temel iki tema kuramı şöyledir:

1. Cinsî rolün gelişimi, tanısallığın özellikle çocukların ağzının gelişimi her bir şahsın cinsiyeti ve cinsiyetin gerekliliklerinden kaynaklanır.

2. Çocuklar faal olarak kendilerini toplumsallaştırırlar ve yalnızca toplumsal etkilerin karşısında edilgen değillerdir.

Cinsiyete dair davranışları cinsi kimliğin kazanılmasından önce olduğunu ileri süren bir önceki kuramın aksine, Lawrence Kohlberg'e göre ilk merhalede çocuklar kendi değişmez cinsi kimliklerini oluşturduktan sonra, faal olarak bir erkek ya da kız çocuğu unvanında nasıl davranmalarını öğretecek kendi cinsiyetleriyle alakalı modelleri arama peşindedirler. Aynı şekilde Lawrence Kohlberg çocukların erkeklik ve dişiliğin makul anlamını derk etme sürecinde üç merhale belirlemiştir.

1. Aslî cinsiyete dair kimlik: Üç yaşında çocuklar kendi şahsî cinsî kimliklerini tanıyarak kendilerine erkek veya kız damgası vururlar;

2. Cinsi istikrar: Bir süre sonra çocuk, zaman süreci içerisinde cinsiyetin sabit kaldığını derk eder; erkek çocuğu erkek suretine ve kız çocuğu kız suretine dönüşür;

3. Cinsi uyumluluk: Çocuk beş yaşından yedi yaşına kadar cinsiyetin çeşitli konumlarda da sabit kalacağını derk eder. Çocuk bu yaşta görünürdeki giyimlere aldanmaz ve örneğin erkek çocuğu, kız elbisesi giymekle cinsiyetinin kıza dönüşmeyeceğini bilir.

Lawrence Kohlberg çocuğun faal olarak kendisinin cinsiyet rollerini derinleştirmesinden kısa bir süre sonra sosyalliğin başladığına inanır (Shaffer, 1993: 511-512).

Bu kuramı eleştirenler, cinsî sınıflandırma ve ayrıştırmaların çocuğun çocukluk yaşına ulaşmadan önce cinsi kimliğin derk edilmesinde söz konusu olduğunu ortaya koymuşlardır. Örneklendirmek gerekirse iki yaşındaki erkek çocuklar erkeklere özel oyuncakların kendileri için uygun olduğunu bilmeden önce, bu oyuncaklarla oynamayı tercih ederler. Yapılan araştırma esasınca çocuklar yirmi aylıkken cinsiyete dair davranışları sergilerler; buna ek olarak John Money'nin yanlış cinsiyetin üç yaşından sonra değişmesinin son derece zor olduğuna dair yaptığı araştırmanın dikkate alınmasıyla Lawrence Kohlberg'in cinsi sınıflandırma ve cinsi rol gelişimi makul ve hesap edilmiş cinsiyete bağlıdır iddiasının isabetsiz olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar bir tarafa bu kuramda da biyolojik etkenlerin cinsiyet üzerindeki etkisi dikkate alınmamıştır. (Ibid)

2.5. Cinsiyet Tasarımı Kuramı

Cinsiyet tasarımı kuramı "Toplumsal Öğrenme" kuramı ve "Tanısal-Bilişsel Gelişim" kuramlarından istifade edilerek öğrenme unsurlarıyla tanısallık unsurlarının öğrenme konusunda birleştirilmesine dair bir tasarımdır. Bu kuram esasına göre çocuklar çevreye dair bilgisel algılarını tasarımlar veya farklı söylemleri sistematikleştirirler ki bunlardan bir tanesi cinsiyet tasarımıdır. Bu kuramı savunan Carol Martin ve Charles Halverson, Kohlberg'in inandığı gibi çocukların alakalar, değerler ve davranışların kazanılması için kendileriyle uyuşan içsel hedeflere sahip olduklarını kabul ederler. Bununla birlikte Kohlberg'in aksine bu sürecin, çok daha çabuk yani iki buçuk yaşından üç yaşına kadar çocukların cinsi kimliklerini kazanmakla sosyalleşmenin başladığına inanırlar. Çocukların temel cinsî kimlikleri, onları cinsiyet hakkında bilgi edinmeye ve sonra bulgu ve beklentiler bütünlüğü içindeki organizeli bilgilerini erkek ve kadın konusunda cinsî tasarımlar kalıbına dökmeye sürükler.

Çocuklar önce basit bir şekilde dahili ve harici gruplaşma tasarımını kazanırlar ki bu tasarımlar çocuklara eşyalar, davranışlar ve rolleri erkekler ve kadınlar grubu şeklinde sınıflandırma imkânı tanır. Sonra çocuklar tepkiselliğin üzerinde oluşmuş ve kendi cinsiyetleriyle uygun olan davranışlara ihtiyaç duyacakları cinsi tasarımı kazanırlar. Örnek verilecek olursa, temel cinsi kimliğini kazanmış kızların, öncelikle terziliğin kızlar için ve uçak modeli yapmanın da erkekler için olduğunu öğrenmeleri gerekebilir. Kız çocuğu daha sonra kız olması sebebiyle kendisinden elde ettiği kimliksel görünüme uygun olarak davranmak ister ve kendi cinsiyetini destekleyecek özel tasarımlara ulaşmak için terzilik hakkında olabildiğince bilgi toparlayarak önemli ölçüde model uçak yapımını görmezlikten gelir. Çocuğun tecrübeleriyle şekillenip genişleyen cinsiyet tasarımının hemen ardından sıra kendisi ve dünya konusunda etki bırakacak geleceğe yönelik tecrübelere gelir. (Shaffer, 1993: 513)

Bunların göz önünde bulundurulmasıyla şöyle denilebilir: Cinsî tasarım kuramında da cinsî kimlik ve cinsî davranışların şekillenmesinde etkili olan biyolojik etkenler görmezlikten gelinmiştir, ancak diğer cinsi sosyalleşme kuramlarına nispeten daha dakik bir görüş ortaya konulmuştur.

2.6. Feminizm Görüşü

Cinsiyete dair sosyalleşme, daha önceki kuramlarda araştırıldığı gibi vasıflandırma yönü ve bu kuramın analiz edilmesi bir tarafa değersel ve müspet yönüyle de pek çoğunun dikkatini çekmiştir. Feminist görüş sahipleri ve Feminist görüşten etkilenen yazarların çoğu, daha ziyade cinsi rollerin sosyalleşmesine cinsi eşitsizliklerin aslî etkenlerin birisi unvanıyla saldırırlar. Liberal Feminist düşüncelerinin öncülerinden John Stuart Mill aile düzeninde var olan adaletsizliğin erkeklerin hâkimiyet kalıbında kadınların itaatkâr olmalarının adetler ve ataerkil değerlerin bir sonraki nesle taşınmasından kaynaklandığına inanır. John Stuart Mill'e göre bu durum erkeklerin kız kardeşlerinden daha üstün olma hissinin şekillenmesi ve sonuç itibariyle tüm kadınlardan üstün olma hissinin ortaya çıkmasıyla sonuçlanacaktır. (John Stuart Mill, 1377: 132)

Simone De Beauvoir de "İkinci Cins" adlı meşhur kitabında şöyle der: Kız çocukları da ilk başta erkek çocuklarının beklentileri, ödüllendirilmeleri ve sınırlandırmalarıyla yetişselerdi, eğitimlerinde ve oyunlarında erkek çocuklarla ortak olacaklardı. Erkek çocuklarına verilen gelecek vadi onlara da verilmiş olsaydı ve erkek ve kadınların gözünde açıkça eşit olsalardı kesinlikle kız ve kadınların şahsiyetleri günümüzdeki konumundan çok daha farlı olacaktı. (De Beauvoir, 1989: 762)

Bu kuram esasınca Feministlerin çoğu cinsî eşitsizlikten uzak bir topluma ulaşmak hedefiyle kız ve erkek çocuklarının geleneksel sosyalleşme modelinin iki cinsiyetli (androgynous) insan yetiştirilmesi üzerine odaklanan başka modelle değiştirilmesini istemişlerdir. Bu düşüncedeki varsayıma göre, iki cinsiyetli insan yetiştirilmesi, cinsi farklılıklardan kaynaklanan bir tür sosyalleşmeyi armağan eder. Söz konusu çift, cinsiyetlik görüşünü pek çok kabul edenlerin yanında bir grup da çok cinsiyetlilik tarafını tutmuştur. Çift cinsiyetten maksat bir şahsiyet türü olup erkeklik ve kadınlık cinsiyet özelliklerinin en iyisi birleştirilerek yansıma bulmasıdır. Bu tür şahsiyet uyumluluğu herkes için bir olasılık olarak kabul edilmiştir. Çoklu iki cinsiyet de çeşitli şahısların uyumlarına işaret eder ki salt kadınlıktan salt erkekliğe kadar değişim halinde olup doğal olarak kadınlık ve erkeklik şahsiyeti de çoklu iki cinsler arasında karar kılmaktadır. Çoklu cinsler görüşü esasınca ihtimal verilen şıkların tamamı herkesin

kesin ulaşabileceği eşit ölçüde olmalı ve şahsın biyolojik cinsi özelliklerinin belirlenmesi temel alınmaksızın herkes için eşit ölçüde önerilebilmelidir. (Sterba, 1998: 291-292) Feminist taraftarları kız ve erkek çocuklarının yetiştirilme modellerinin birleştirilmesi ve klişeleşmiş yaygın cinsi ayrıcalık içeren filmlerin, kitapların ve neşriyatın tamamen silinmesini ciddi olarak istemektedirler. Andree Michel bu konuda şöyle diyor:

Cinsî ayrıcalık eserinden uzak erkek çocuk ve kız çocuklarının eşit oranda ev işlerini yaptığı ve küçük erkek ve kız çocuklarına bakıldığı; erkek ve kadınların da eşit olarak ev işiyle, çocuk bakımı ve yetiştirilmesiyle veya geçimliliğin temin edildiği bir aile ortamı çiziliyor. Böyle bir aile ortamında kız ve erkek çocukları oyuncaklarıyla vakit geçirir, evcilik oynar, topla oynar ve elektronik eşyalarla oyalanır; ağaçlara tırmanır, terzilikle uğraşır, bahçıvanlık ve el işi yapar. Kadının edilgen olarak eşinin kararını beklediği ve ortalıkta gözükmemesi gerektiği klasik bir aile tasviri vardır. Eşlerden birisi çocuklara bakmak için evde kalmak zorundadır; bu ferdin hem baba olması hem de anne olması mümkündür. (Andree Michel, 1376: 130)

Feminist görüşte böyle bir aile ortamı tasvir edilmesine karşın yine de iki cinsiyetlilik, bazı feministler tarafından eleştiri konusu yapılmıştır. Birinci eleştiri böyle bir ailenin ilmî olarak gerçeklik bulma imkânıyla alakalıdır. Alice Rossi erkek ve kadının biyolojik farlılıklarının varlığına vurgu yaparak çocuklarla ebeveynin uyumluluk sürecinde böyle bir şeyin etkili olduğuna inanır. Alice Rossi'ye göre kadınların adet görme ve hamilelik dönemini kapsayan psikolojik ve biyolojik konumları, kız çocuklarının erkek çocuklarından daha çok anneleriyle uyum sağlamasını gerekli kılabilir. Annenin biyolojik farklılığıyla erkek çocuğunun biyolojik farklılığı, erkek çocuğunun sürekli annesine olan mesafesini korumasına sebep olur. (Tong, 1997: 159) İkinci yön de böyle bir ailede gerçekleşecek armağanın getirileridir. Bazı feministler şu soruyu söz konusu etmiştir: Var olan cinsi farklılıkların ortadan kalkması suretinde bu farklılıkların yerini ne dolduracaktır? Farklılıkların ortadan kaldırılması erkeklere gelecekte kendileri için ortaya çıkacak tek bir cinsi model veya çoklu cinsi model tanımlamaları imkânını verecektir. Her halükarda Feminist görüşünü savunanların bazıları en azından kadınlık boyutlarının bir kısmına

saygı duymanın yanında cinsî farklılıklardan uzak bir dünya görüşüyle muhalefet etmişlerdir. (Ramazanoğlu, 1989: 185)

2.7. İslam'ın Görüşü

Genel anlamda eşitsizlik konularına ideolojik unsurların dehaleti ve özel anlamda cinsi eşitsizlikler dikkate alındığında cinsi rollerde sosyalleşme konusunda İslam'ın değersel bakışı yalnızca İslam'ın genel değersel sistemi sınırları içerisinde anlaşılacaktır. Hiç şüphesiz İslam kendi istediği toplumsal düzende cinsî farklılıkların bir kısmını ve erkek ve kadının rollerindeki farklılıkları çoğunlukla "öncelik" unvanda ve bazen "gereklilik" unvanında kararlaştırmıştır; ne var ki İslam bu işi, adalet ve maslahat ilkesince gerçekleştirmektedir. Cinsi eşitsizliği de kapsamak üzere İslam'ın toplumsal düzeninin genel usulü, bir taraftan doğal varlığın tanınması ilkesine dayanırken diğer taraftan İslam, nihaî hedeflerin özellikle insanın dünyevi ve uhrevi saadetinin geçekleşmesini hedefler.

Sonuç itibariyle cinsî eşitlik modeli İslam'da doğal cinsi farklılıkların etkisiyle birlikte ele alınmış ve nihai hedeflerin vesilesiyle inceleme ve eleştiri konusu olmuştur. Yani tamamıyla genelin maslahatıyla örtüşmeyen cinsî eşitlik ve benzerlik, İslam tarafından reddedilmiştir. Örneğin kadıların erkeğe ve erkeklerin de kadınlara benzemesi İslamî rivayetlerde şiddetle yerilirken (Bkz. *Vesâilu'ş-Şîa*, c. 12: 211), bu tür benzerliklerin doğal cinsî farlılıkların getirileriyle uyuşmaması yanında toplumun manevî yaşamına da zarar vermesi yönü dikkate alınmıştır. Aynı şekilde kadınların yargı veya doğrudan savaşa katılmaktan men edilmesinin onların kendilerine has doğal özellikler (cismi ve ruhi) taşımaları ve sonuç itibariyle bu tür hükümlerin daha ziyade İslam'ın dikkate aldığı hedeflerle uyum içerisinde olmasından kaynaklanabilir. (Bkz. *el-Mizan*; c.2: 272-275)

Bu açıklamayı dikkate alarak şöyle denilebilir: Doğal cinsî farklılıklarla uyum içerisinde ve İslam düzeninin hedeflerine ulaşması doğrultusundaki cinsi rollerin sosyalleşmesi türü, İslam açısından olumsuz değerlendirilemez. Örneğin kız çocuklarını annelik ve eş rolünü kabullenmesine hazırlamanın ve erkek çocuklarını ev geçindirilmesi rolünü kabullenmesi için hazırlamanın İslam açısından hiçbir yasaklamanın olmadığı gibi İslam'ın dikkate aldığı hedeflerin gerçekleşmesi yönünde bu tür şeylerin olumlu

işlevleri makbul ve tercih edilir olarak telakki edilmiştir. İslam'ın değersel düzeniyle uyuşmayan cinsi farklılıklarla karşılaştığımız zaman; örneğin kızların kendi istekleri dışında erkekler için cariyelik yapmaları ve erkeklerin kadınların sahibi ve efendisi olmaları gibi cinsî rollerin sosyal modellerine İslam'ın karşı çıkacağında hiç şüphe yoktur.

Bu açıklamayla iki cinsiyetin getirileri konusundaki İslam'ın bakış açısı da belirlenmiş olur. Şüphe yok ki bazı konularda toplumsal ve kültürel etkenler hatta değerler ve genel normlar en azından değişebilir ve fertlerin yaratılış ve ahlakı üzerinde etki bırakabilir. Örneğin erkek çocuklarının ağlamasının çirkin ve saldırgan olmasının beğenilen bir davranış olması, kesinlikle dinî itibardan uzak bir kültürden kaynaklanmaktadır. Bu sebeple iki cinsiyetli yetiştirme bir yönden bilgi-bilgelik, merhametlilik, yumuşak huyluluk gibi her iki cinsin ahlakî faziletlerle yetiştirilmesine sebep olacağından tamamen kabul edilebilir bir şeydir; ancak iki cinsiyetin farklı kabiliyetlerinin yok edilmesini gerektirmesi yönüyle toplumun iffet ve ahlakî sağlığı üzerinde olumsuz etki bırakması hasebiyle de İslam açısından reddedilir.

3. Ailevî İş Bölümü

3.1. Ailede Cinsî İş Bölümünün Betimlenmesi

Cinsiyete dayalı ev işlerinin bölünmesi, beşerin tarihi kadar eksi bir konudur. Paleontolojik araştırmalar cinsî iş bölümünün şekillerini çok eski zamanlarda olduğunu orta koymaktadır. Örneğin taş devrinde beşer, hayvan avcılığı ve yiyecek maddelerini topladığı toplumlarda yaşıyorlardı. Bu devirde erkekler daha ziyade avlanmakla ve kadınlar da meyve, yeşillik ve hububat toplamakla meşguldüler (Sherman Wood, 1366: 142).

Sonraki dönemden şimdiki asra kadar cinsî iş taksimi genellikle eşitsizlik şeklinde devam etti. Antropologların interkültürel (farklı kültürler arası) alanında yaptığı araştırmaların neticesine göre cinsiyete dayalı iş bölümünün yaygınlık kazandığı teyit edilmiştir. George Peter Murdock iki yüz yirmi dört kültürde cinsiyet esasınca görev taksimi hakkında yaptığı meşhur araştırmasında ağaç kesimi, kereste hazırlama, kuyu kazma, maden çıkarma, tarla temizleme, ev yapılması, avlanma, balık tutma, sürü

otlatma, kayık yapma ve silahların yapımının erkeklere ait olduğu; bunun yanında yeşilliğin toplanıp temizlenmesi, sutaşıma, aşçılık, elbise dikimi, sepet örümü ve hasır dokuma gibi işlerin de kadınlara bırakıldığı sonucuna varmıştır. (Oakley, 1976: 166)

Geçtiğimiz asırda batı dünyasında toplumsal ve kültürel derin değişimlerin sebebiyle ailede cinsiyete dayalı iş taksimi bir yere kadar farklılaşmalara duçar olmuştur. M. Young[3] ve P. Willmott[4] doksanlı yıllarında kadınların ev dışı çalışmalarının artması ve erkeklerin ev işlerine ortaklığının son safhaya ulaşması konusunda yaptıkları araştırmaya göre Britanya ailesinde erkeklerin rolünün daha çok kadınlara benzediği ve sonunda erkeklerin kadınlarla eşit olacağı sonucuna varmışlardır. (Abbott ve wallece, 1376: 156-157) Ne var ki bu sonuca katılmayan araştırmacıların bazıları yeni aile modellerinin bazısı dışında çoğu ailede cinsiyete dair iş bölümünün olduğu gibi yerinde saydığına inanmışlardır. Bu araştırmacılardan bazıları hali hazırda fertlerin cinsiyete dair iş bölümü dağılımına bakışlarının son derece yavaş olduğunu ortaya koymuşlardır. Örneğin, eşitlik arayışı düşüncelerinde olan ve geçmişe nispetle ev işi ya da bir meslek seçimi konusunda kadınlara seçme hakkı tanıyan erkeklerin pek çoğu kendiişlerini ev işleriyle değiştirmeyeceklerini söylemişlerdir. Gençlerin yaşlıların rollerine nispetle onlardan beklentileri konusunda yapılan araştırmalar kızların pek çoğunun hamilelik öncesi ve sonrası ev ortamı dışında çalışma beklentilerinin olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlik bu düşünceye sahip olan kızlar çocuk bakımının, aile ortamı dışında çalışmanın önünü alacağı öngörüsünde bulunmuşlardır. Bunun karşısında bir yere kadar çocuk bakımı uğraşısının esiri olma beklentisinde olan erkekler bu işin kendi mesleklerinde durağanlık oluşturması beklentisinde değillerdir. (Burr, 1998: 81)

Bazıları da geleneksel erkeklik ve kadınlık rollerine halkın karşı çıkmasının daha çok genel kanıyla sınırlandığına ve yaşlıların pek çoğunun kendi geleneksel bakış açılarına bağlı kaldıklarına inanmışlardır. Örneğin 1985 yılında Amerika'da yapılan sayımda erkeklerin yüzde ellisi ve kadınların yüzde kırkından çoğu, erkeğin ev geçimliliğini temin etmesi

[3] Andree Michel.
[4] Alice Rossi.

ve kadının ev işleriyle uğraşması durumunda daha güzel bir yaşam olacağı konusunda ortak görüşe sahip olunduğunu ortaya koymuştur. Aynı şekilde lise son sınıf öğrencilerine "Anaokulu çağında çocukları olan kadın ve erkek için en ideal iş bölümü nedir?" diye sorulduğunda öğrenciler, erkeğin tüm vaktini işine vermesi ve kadının da ev dışı işlerinin tamamından el çekmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. (Kammeyer, et. Al, 1989: 334-335)

Evde geçirilen zamanla alakalı yapılan bir anket, 1975 yılında Amerikalı erkeklerin haftada 4/6 saat ve kadınların haftada 27 saat evde çalıştıklarını göstermiştir. 1975 yılında yapılan anket, erkekler haftada 7 saat ve kadınlar haftada 21/7 saat ve 1985 yılında yapılan anket ise erkeklerin haftada yaklaşık 8/8 saat ve kadınların haftada 19/5 saat evde çalıştıklarını ortaya koymuştur. (French, 1373: 303) İngiltere'de yapılan yeni anketler de evli kadınların ev dışı faaliyetlerinin artmasına rağmen evlerin %88'zinde elbise yıkama ve ütü yapma işini kadınların üstlendiğini ortaya koymuştur. Aynı şekilde evlerin %77'sinde alışıla geldiği gibi kadınlar akşam yemeğini hazırlamakta ve evlerin %72'sinde ise temizlik işlerini kadınlar yapmaktadır (Morris, 1999: 217).

Elbette tüm gün ya da yarım gün çalışan kadınlarla yalnızca ev hanımlığı yapan kadınlar karşılaştırıldığı zaman, çalışan kadınlara elbise ve bulaşık yıkanmak gibi bazı ev işlerinin yapılmasında düzenli olarak eşlerinin yardım etme ihtimali daha çoktur. Bununla birlikte tamamen ev işiyle meşgul olan erkeklerin yüzdelik oranı son derece aşağıdadır ve özellikle yemek pişirme, kadının sorumlulukları arasında olup ev dışında çalışsalar bile onların bu uğraşıları yemek hazırlanması üzerinde bir etki bırakmaz. (Charles and Kerr, 1999: 201) Benzer bir durumda doğum yapan çoğu kadınlar konusunda da ev dışı iş çalışmalarını şiddetli olarak etkilemesi sebebiyle kadın ve erkek arasında cinsiyete dair iş taksimine gidilmesi şiddet kazanacaktır. Zira kadınlar iktisadî yönden erkeklere bağlı olacaklar ve bu bağlılık, hatta ev işlerine çok az yardımda bulunan erkeklerin - eğer henüz çocuk doğmamışsa - eşlerine daha az yardım etmelerine sebep olacaktır. (Ibid: 208)

Çift meslekli aile modeli yani çalışan erkek ve çalışan kadının oluşturduğu aile yeni bir aile modeli olup son yıllarda özellikle batı ülkelerinde

yaygınlaştığı gözlenmiştir. Araştırmacıların söylediğine göre hatta çoğu erkeklerin ev işlerine yardım etmesine karşın çift meslekli aile modelinde kadın ev işlerinin ağırlığı altında ezilmektedir; zira kadın tüm gününü ev dışında çalışması yanında ev işleri ve çocuk bakımı sorumluluğunu da üstlenmek zorundadır. Sonuç itibariyle kadınlar haftada eşlerinden on beş saat daha fazla çalışmaktadırlar. (Shepard, 1999: 309)

3.2. Ailede Cinsiyete Dayalı İş Bölümü Kuramı

a) Biyolojik Kuramlar

Sosyal bilimcilerin bir kısmı kadın ve erkek arasında cinsiyete dayalı iş bölümü yapılmasının, onların doğal cinsiyet farklılıklarından kaynaklandığına inanır. Bu görüşü kabul edenlerin varsayımına göre cinsiyete dair rollerin farklılıkları, dünya gerçeği unvanında maddi sebepten kaynaklanması gerekir ve bu esas gereğince biyolojik etkenler cinsiyete dayalı iş bölümünde belirleyici etkenlerdir. (McConnell and Philpchalk, 1992: 223) Bazı araştırmacılara göre erkeğin beden gücünün fazla olması, onlara yüklenilen özel sorumlulukların kaynağı olmuştur. (Kammeyer, et. Al, 1989: 329) Alice Rossi cinsi farklılıkların kaynağı unvanında kadın ve erkeğin farklı hormon gelişim modellerine tekit ederek pek çok kadının erkeklere nispetle çocuklara daha merhametli davranmasının biyolojik farklılıklarla alakalı olduğuna inanır. Alice Rossi bu konuda şöyle der: Kadınların zatî yapıları itibariyle çocukların isteklerini çok daha çabuk idrak etmeleri ve hassasiyetle onların üzerinde durmaları ve erkeklerin ise bu konuda beceriksiz olmaları telakkisinin yaygınlığını ispatlanmıştır. (Tong, 1997: 159 ve Lengermen ve Brenteli, 1374: 472)

Bazı psikologlar ise çocuk için seçilen oyuncakla çocuğun cinsiyeti arasındaki irtibatı incelemişler ve ailenin çocuğun cinsiyetine uygun oyuncakları seçmelerine karşın çocuğun biyolojik yapısının oyuncak seçiminde etkili olabileceğini ortaya koymuşlardır. Elbette babaların bir yaşındaki erkek çocuklarına oyuncak verme ihtimali bir yaşındaki kız çocuklarına oyuncak verme ihtimalinden daha azdır; ancak her hâlükârda oyuncağı ele geçiren çocukların oyuncakla oynama ihtimali çok azdır. Bu sebeple anne ve babanın beklenti ve teşviklerinin, çocuğun oyuncak seçiminde etkili olduğu ve çocuklarda güçlendirici bir etki icat ettiği sonucuna

ulaşılabilir. Dolayısıyla oyuncakların kız ve erkek çocuklarında özel kabiliyet ve becerileri arttırması yönüyle iyi bir ortam hazırlar ve cinsî farklılıklar üzerinde etki bırakır. (Carlson, 1993: 336)

Bütün bunlara rağmen çağdaş araştırmacıların pek azı cinsî iş taksiminin ortaya çıkmasında biyolojik etkenlerin kesin ve belirleyici rolüne inanır. Biyolojik görüşlerin karşısında yer alanların delillendirmelerine göre: Cinsiyet biyolojik etkenlerle belirleniyorsa çocuğun yanlış rolde yetiştirilmesi yani erkek çocuğunun kız gibi ve kız çocuğunun da erkek gibi yetiştirilmesi mümkün olmazdı; hâlbuki yapılan araştırmalar bu işin tamamen mümkün olduğunu göstermektedir. Hali hazırdaki araştırmacılar genellikle çift cinsiyetli davranış farklılıkları konusunda daha önceki bazı zeminelerin doğumdan itibaren var olduğu ihtimalini kabul etmişler, ancak bu farklılıkların belirleyici olmadığına ve kültürel öğretimle bunların giderilmesinin mümkün olduğuna inanmışlardır. Aynı şekilde şimdiye kadar ilmin teyit ettiği farklılıklar nispeten yok gibidir ve cinsi rollerin aşikâr farklıkları veya pek çok toplumda var olan cinsi eşitsizlikleri söz konusu farklılıklara dayanarak açıklayamayız. (Rabertson, 1374: 278-279)

b) Psikolojik Kuramlar

Psikolojik incelemeler yapan bazı araştırmacılar erkek ve kadınların sorumluluk farkının, erkeklerin erkeklik meydanında kimlik yansıtma istemi eğiliminden olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Muhtemelen kadınların çocuk doğurma ve yetiştirme yoluyla kendi kadınlıklarını ortaya koymuş olmaları, erkekleri de değişik yöntemlerle erkekliklerini göstermeye itmiştir. Sonuçta tüm toplumlarda erkekler bazı faaliyetleri ellerine alıp bu faaliyetlerden kadınları men ederek onlara kendi istediklerini pratiğe dönüştürmelerini istemişlerdir; böylece erkeklere özel faaliyetlerle savaşımın nedenlerinden birisi budur. (Kammeyer, et al, 1989: 330)

Fenimist psikanalistlerin bazıları ise ailedeki cinsi eşitsizliğe dayalı iş bölümünü sosyalleşme sürecindeki kız ve erkeklerin şahsiyet farklılığı ve çocukların kendilerini anne ve babalarıyla uyuşturmaları esasına göre açıklamaya çalışmışlardır. Daha önce görüşüne değindiğimiz Nansi Çudrof kız ve erkek çocuklarının farklı süreçlerde şahsiyet şekillenmesine işaret ettikten sonra şu neticeye ulaşıyor:

Kadınların annelik yapmakla meşgul oldukları ailevî cinsî iş bölümü sınıflandırılmasında, cinsiyete dair iş bölümü organizeli olarak psikolojik şekillenmeyle sonuçlanır. Bu iş, toplumsal cinsiyeti kazanmış ve birbirinden uzak ve olumsuz münasebetleri isteyen erkek ve kadını doğurmuştur; erkekler enerjilerinin çocuğunu ev dışı işlerinde tüketirler ve babalık yapmaktan uzak dururlar; kadınlar enerjilerini doğurmaya ve çocuğa bakmaya harcarlar ki bu işin kendisi de kadınların annelik yaptığı bir ailede iş bölümünü yeniden ortaya çıkarmaktadır (Chodorow, 1997: 195). Cinsî eşitsizliği ve rollerin farklılığına etki eden toplumsal yapılanmaların görmezlikten gelinmesi ve meyil ve psikolojik yapılarla yetinilmesi, psikolojik kuramların özelliklerindendir ve bu düşüncelerin karşısına yer alan kimseler tarafından bu kuram eleştirilmiştir (Tong, 1997: 157).

c) Sosyolojik Kuramlar

- İşlevselcilik Eğilimi

Bu ekolün seçkin siması Talcott Parsons daha ziyade orta halli Amerika çekirdek aile yapısını dikkate alan kendi meşhur görüşünde "Yaşlıların şahsiyetinin ortaya konulması ve toplumsallığın bütünlüğünün devam etmesinde çocukların sosyalleşmesi alanlarında çekirdek aile kendi temel işlevini nasıl ifa edebilir?" meselesini açıklamaya çalışmıştır.

Burada önemli olan konu Talcott Parsons'un çekirdek ailedeki erkek ve kadının cinsi iş bölümünün tahlilidir. Parsons kendi görüşünü daha önce yaptığı üç temel araştırma üzerine kurmuştur. Birincisi erkek ve kız çocuklarının farklı psikolojik ve cinsî ilerlemesi ve onların psikolojik temel yapı unvanında erkeklik ve kadınlıklarının şekillenmesine tekit eden Freud'un psikanalatik bulgularıdır. İkincisi R. Bales'in [5] tecrübî araştırmalarıdır. R. Bales'in iddiasına göre gruplar iki şekilde liderlik rolünü ortaya koyarlar: Bir taraftan özellikle dışsal, fiziksel ve toplumsal şartlarla uyuşan irtibatları üstlenen hâkim rehberin rolüdür ve Bales bunu "aletsel rol" olarak isimlendirir. Diğer taraftan aletsel rollerle alakalı vazifesini ifa eden "dokunaklı ve etkileyici rol" olarak isimlendirilen yarım musallat rehberin rolüdür (İşlere yarım hâkimiyeti olan). Talcott Parsons ve

[5] Gustave Lebon'un araştırmasına dayanan Emile Durkheim bu görüşe eğilim gösterenler arasındadır. 1369: 71.

R. Bales'in varsayımına göre denenen gruplar hakkında yapılan araştırmaların sonucu, aile gibi hakiki gruplar hakkında da geçerlidir. (Lee and Newby, 1995: 288-289) Bu iki araştırmacı elde ettikleri veriler esasına göre şu sonuca ulaşmıştır: Kadınlar ailede aletsel rolünü ifa eder: Kadınlar merhametli, çekici, cömert, hissi ve itaatkardırlar; ancak dokunaklı ve etkileyici rolü ifa eden erkekler agresif (saldırgan), yaratıcı ve asildir. Erkek ekmek getirendir ve kadınların temel konumları eşinin kadını olmak ve çocuklara annelik yapmaktır. (Harvey and MacDonald, 1933: 197)

Parsons'un üçüncü analizinin temelini interkültürel araştırmanın verileri oluşturur. Yapılan bazı araştırmalar esasına göre elli altı toplumdan kırk altısı inceleme konusu yapılmış ve "aletsel" ve "etkileyici" ailelerin rolleri arasındaki farklılığın, birinci kısmının kadınlara ve ikinci kısmının ise erkeklere has kılınacak şekilde varlığı ortaya konulmuştur (Lee and Newby, 1995: 289). Parsons araştırmalardan elde edilen verilere dayanarak yaşlıların şahsiyetinin ortaya konulması ve toplumsallığın bütünlüğünün devam etmesinde çocukların sosyalleşmesi alanlarında çekirdek ailenin aslî rol ifa edeceğini belirtmiştir. Parsons'a göre: Kapitalist toplumlarda aile bağının korunması ve aile bağının korunması ise sınıfsal yapının korunması için kadının erkeğe tabi olması zaruridir. Sınıfsal yapının korunması da şimdiye kadar var olan toplumsal yapının ayakta durması için gereklidir. (Harvey and MacDonald, 1993: 197)

- Çatışma Kuramı

Çatışma ekolü teorisyenleri, Marks ve Engels'in görüşlerinden esinlenerek, üretim araçlarının özel mülkiyetinden kaynaklı sınıfsal cinsiyet eşitsizlik sistemini emeğin iş paylaşımında aramakta; günümüzde kapitalist sistem şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, evdeki cinsel iş paylaşımının devamının nedeni, kapitalist sistemden yararlanılarak kadınların ücret almadan ev işlerini sürdürmesidir. (tahmin edildiğine göre, endüstriyel ülkelerde fabrikalarda elde edilen zenginlik oranı yüzde 25 ila 40 arasındadır. Çok sayıdaki işçi nüfusun bağlı olduğu ücretsiz hizmetlerin sunulduğu ev işleri ise, geriye kalan ekonomiyi takviye etmektedir." (Giddens, 1374: 196)

Kadınların ev işleri, hem "ek kazanç" unvanı ile sonunda kapitalist düzene dönmekte ve hem de yaşam koşullarının geliştirilmesi yoluyla

veya kendi payında devrim değişiklikleri için politik baskıların tahammül edilebilir bir düzeyde tutulması oranını azaltmakta (zira erkekleri mevcut duruma razı olur bir şekilde tutmakta) ve kapitalist düzene hizmet etmektedir. Ayrıca, kocaların yapılandırılması ve canlandırılmasına yönelik olarak kadınların duygusal desteği ve ev işlerinin eseri, büyük çocuklar ve babalar için bir meslek olarak ele almak gerekir. (Bilton, et al, 1981: 351-352)

Michelle Barrett, ev işlerindeki cinsel iş paylaşımını Marksist-feminist analize göre, aile odaklı ideolojiye ve kapitalist sistemin etkisinin onun yaygınlaşması için takviye edilmesine vurgu yapmıştır. Onun kanaatince, ailevî ideolojik hesaba göre, çekirdek aile doğal olarak temellenmekte ve evrenseldir. Doğal iş paylaşımını belirlemekte ve erkeği ekonomik imkanların temin edilmesinde, kadını ise ev işlerinde ücret almayan tımar edici ve temin edici iş paylaşımı yapmaktadır. Elbette bu tür aile sistemlerinin kaçınılmaz yönü, kapitalist toplumlardan değildir, ancak tarihi süreç içinde ortaya çıkmıştır. Bu süreç içinde, ideoloji, işçi kadının rolü, ev işleri, yani eş ve anne olmasıdır. Zikredilen ideoloji bir hadde kadar kapitalist sistem öncesi kadının yeri hakkındaki görüşlerden kaynaklanmaktadır; ancak yayılmasının nedeni daha çok kapitalist şart ve koşullarla münasip olmasından dolayıdır. Aile sistemi veya hane, on dokuzuncu yüzyıl ortalarında ve sonuçta işçi sınıfları sendikasında ve kapitalistlerde gözlenmiştir, zira her iki grupta kadınların iş gücünden ayrılması gerektiğine inanmaktaydı. (Abbott & Wallace, 1376: 252)

- Feminist Kuram

Radikal feministler genel olarak cinsel tüm eşitsizliklerin kaynağını ataerkilliğe dayandırmaktadırlar. Onlara göre, kapsamlı cinsel eşitsizliğin yansımalarından biri olan, evde cinsiyet iş bölüşümünün devamının nedeni, erkeklerin bu tür iş bölüşümden yararlanmalarından ötürüdür; zira bu model iş paylaşımında, tüm kadınlar –eşler, anneler, kız kardeşler ve kızlar- bütün erkeklerin hizmetinde ve onların ihtiyaçlarını gidermeye çalışmaktadırlar. (Bilton, et al, 1981: 351) Bu bağlamda temel önemi olan şey, erkeklerin daha çok güç sahibi olmalarıdır. Bu durum onlara kadınlara isteklerini yüklemek için olanak sağlamaktadır. Erkekler daha çok seçme gücüne sahiptirler ve hatta ev işlerine katılmak istediklerinde, keyifli işleri

seçebilmektedirler. Bundan dolayı onların katılımlarının "sorumluluk" yönü değil, daha çok "yardım" yönü bulunmaktadır. (Burr, 1998: 85)

–Ünlü feministlerden- Oakley ailede cinsiyet iş paylaşımını, özellikle onun belirgin sembolü, yani anneliği ataerkilliğin efsanesi olarak bilmektedir. Toplumun kültürel kurumları, onun ortaya çıkmasında ve güçlendirilmesinde en etkili role sahiptir. Antropologlar, sosyologlar ve çocuk psikologlarının görüş ve kuramlarını bu konu hususunu bu efsanenin yayılması doğrultusunda değerlendirmektedirler. Onun dediğine göre, cinsiyet iş paylaşımı için birinci grup, biyolojik kaynağa inanmaktadır, ikinci grup kültürler arası araştırma sonucuna göre, cinsiyet iş paylaşımı görüngüsünün evrensel olduğuna vurgu yapmakta, üçüncü grup, yani sosyologlar özellikle işlevselcilik, onun olumlu sosyal fonksiyonlarına tekit etmekte ve dördüncü grup ise, yani çocuk psikologları da çocuğun her zaman babaya değil, anneye ihtiyacı olduğuna vurgu yapmaktadırlar. Böylelikle, kadının konumunun ev hanımı rolüne indirgenmesi doğal bir durum, evrensel ve zorunlu bir efsane olarak bilinmekte, bilimsel araştırmalara atıfla, kendisi için kabul edilirlik ve geçerlilik elde etmektedir.

Oakley, araştırmaların sonuç ve verilerine itiraz etmekle beraber, zikredilen bu sözde bilimsel iddianın kaynaklanma nedeninin bu alandaki uzmanların kendi kültürel çevre değerlerinden kaynaklandığını ileri sürmektedir, yani batı kültürünü kendilerinde içsel kılmışlardır; ev işlerinde cinsiyet iş paylaşımı ve özellikle kadınlara annelik ve erkeklere babalık rolü veren değerler, onların en önemlilerindendir. (Oakley, 1976: 68, 157-158) Bilinmelidir ki son dönem bazı feministler evdeki eşit olmayan cinsiyet iş paylaşımından birkaç neden ortaya koymaya çalışmış ve bu çalışma genel olarak eski feminist kuramların kombinasyonu yoluyla gerçekleşmiştir. Örneğin, Juliet Michel, bu konunun açıklamasında psikolojik, ekonomik, biyolojik, sosyal ve kültürel kuramların paralelinden yararlanmaktadır. Ona göre, cinsiyet rollerinin geri verilmesi ve yenilenmesinde önemli bir yeri olan bilinçaltının yanı sıra, aile kadınlarının hayatındaki bazı yönleri, ekonomiktir; yani ortaya çıkmış değişiklikler üretim yönetimindedir. Öteki bazılarının biyolojik- sosyal hasletleri bulunmaktadır. Yani kadınların biyolojik ve sosyal çevrenin etkileşimi sonucundandır; tüm bunlarla birlikte, bazıları da ideolojik realiteye sahiptirler. Yani bazı

düşüncelerin sonucunda, toplumun kadınların erkeklerle nasıl iletişim kuracaklarını kabul etmeleri konusundadır. (Tong, 1997: 175)

3.3. İslamî Perspektif

Önceki kuramlar üst üste konulduğunda modellerden iki model ortaya çıkmaktadır: *Nedensel açıklama modeli* ve *fonksiyonel açıklama modeli*. Nedensel açıklamalar kendi yerinde üç grup faktöre (biyolojik, psikolojik ve sosyal) vurgu yapmıştır ve fonksiyonel açıklamalar ise sosyal bütünlüğün korunması yönünde olumlu cinsiyet iş taksimi işlevine veya kapitalist sistemin devamı yönünde cinsiyet iş paylaşımının olumsuz fonksiyonlarına vurgu yapmıştır. Şimdi belirtilen tüm faktörler hakkında İslamî görüşe değiniyoruz.

Evde cinsiyet iş paylaşımının nedensel açıklaması konusunda, İslamî kaynaklarda bu üç görüşle (biyolojik, psikolojik, sosyal) çelişkisi olan bir konuya rastlanacağı düşünülmemektedir; buna rağmen, İslam'ın bu konudaki görüşünü kısaca açıklamak faydalı olacaktır. İslamî kaynaklara baktığımızda bu konuyla ilgili olarak iki grup dinî ifadeyle karşılaşmaktayız: birinci grup ifade kadın ve erkek arasındaki zatî ve fıtrî farklılıklardan dolayı iki cinsin farklı mesleklere ilgililerinin yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Örneğin erkek cinsinin topraktan ve kadın cinsinin ise erkekten yaratıldığına dair rivayete işaret edilebilir. Erkeklerin topraktan yaratılmasının onların toprağa (onların toprakla ilgili konulardaki çalışmalarına ve ev işlerinden uzak durmalarına mecazî olarak atıfta bulunulmuştur) olan eğilimlerine, kadınların ise erkeklere olan eğilimlerinin (kadınların erkeklerin ilgilerini çekmek ve erkeklerin huzurlarını sağlamaya yönelik eğilim göstermelerine kinayedir) bundan kaynaklı olduğu söylenmiştir.[*] (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 40-42) İkinci grup ifadeler ise ideal iş paylaşım modelinin ideal olmayan iş paylaşımı modelinden ayrıştırılması ve bu konudaki değer yargısıdır. Annelik ve karılık rollerinin kadın için en üstün rol olarak tanıtıldığı rivayetler (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 115 ve 123), ev işlerinde erkeklerin kadınlara yardımcı olmasını öven rivayetler (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 12: 39 ve *Bihâru'l-Envâr*, c. 16: 238 ve c. 104: 132) ve kadınların kendi kocalarını

[*] Bazı rivayetlerde Hz. Havva'nın Hz. Adem (a.s)'dan yaratılmadığını ortaya koyan rivayetlerin mevcudiyeti de unutulmamalıdır. (Musahhih)

ticaret konusunda denercesine katılımlarını ahir zaman alametlerinden sayarak kınayarak öngörüde bulunduğu rivayetler (*Bihâru'l-Envâr*, c. 78: 23 ve *Müstedreku'l-Vesâil*, c. 12: 327), bu tür ifadelerden örneklerdir.

Bunlardan anlaşılması gereken şudur; cinsiyet dair iş paylaşımı, hiçbir surette zorunlu bir haslet ve kaçınılmaz değildir. Bilakis bireylerin bilinçli karar ve kendi seçimlerine bağlıdır. Dolayısıyla bu iki grup rivayetlerin birbirinden ayrıştırılması gerekmektedir. Zira cinsiyet iş paylaşımı için bazı fıtrî ortamların varlığı, elbette cinsiyet iş paylaşımının ortaya çıkmasında belirleyici role kail olunmamaktadır. Cinsiyet iş paylaşımları daha çok bilinçli kararlarla veya kitlesel yarım bilinçle ve kültürel değerlerden kaynaklı kökende yatmaktadır. Psikolojik kuramlar ise kültür tarafından belirlenen bu içsel cinsiyet rollerinin niteliğini beyan etmektedir. Ayrıca, erkeklerin gücü, bağımsız bir faktör unvanı ile değil, bilakis kültürel (burada, cinsiyet temeline dayalı iş paylaşımı) amaçların gerçekleşmesi için bir alet unvanı ile dikkate alınmalıdır.

Ancak cinsiyet iş paylaşımı fonksiyonunun açıklamasında üç temel görüşle karşı karşıyayız: Parsons teorisi, Marksist teori ve feminist kuram. Bu teorilerin iştirak noktası, hizmete vurgu, cinsel iş paylaşımı ve kapsayıcı bir sisteme ulaştırma faydası, şu farkla ki Parsons bu fonksiyonu olumlu değerlendirerek, genelleştirilmiş mahdum sistemi, kendi sosyal sistemin bütününde bilmektedir, ancak Marksist ve Feminist görüş, bu fonksiyonu olumsuz değerlendirerek, kapitalist ve ataerkil sistemi mahdum bir sistem olarak tanıtmaktadır.

İslamî kaynaklara bakıldığında teolojik açıklamayla ailedeki cinsiyet iş paylaşımından bir hadde kadar Parsons'un fonksiyonel açıklamasıyla uyum içinde olduğu anlaşılmaktadır.[6] Şöyle ki her iki açıklamada bazı değerler ve genel amaçlar varsayılmakta, ailedeki cinsiyet iş paylaşımını o değer ve amaçların gerçekleşmesi için, olumlu değerlendirmekte, ancak onların temel farkları değerler nahiyesindendir ki her birisi varsayılmaktadır. Hâlbuki Parsons kuramında, toplumun bütünlüğü nihaî amaçtır; İslamî açıklama nihaî amaç olarak insanın hakiki saadet mihverinde

[6] Bu açıklamayı yalnızca İslam'ın ailedeki cinsiyet iş paylaşımındaki değersel hükmü veya bu hükmün felsefesi olarak değerlendirmemek gerekir; bilakis İslamî bir toplumda dinî değerlere bağlılığın kendisi mevcut gerçeklerin analiz temelini oluşturabilir.

dönmektedir. Birey ve toplumun manevî ve ruhsal sağlığının, insanın hakiki saadetinin temini için önemli bir rolü vardır. Sosyal etkinliklerde ve cinsiyet münasebetlerinde, özel yansımaları vardır. İslam bu amacın gerçekleşmesi doğrultusunda ve bireyin ruhsal sağlığını temin etme maksadıyla, aile ve toplumu ve bilhassa kadının insanlık karakterinin korunması ve erkeklerin nefsanî isteklerinin tatmin aletine dönüşmemesi için namahrem kadın ve erkeklerin karışımını ve onların duygu ve isteklerinin değişimini uygun görmemiştir. Dolayısıyla ailede cinsiyet iş paylaşımı, kadınlar için ev görevi, erkekler için ev dışındaki işlerin önceliği vardır. Kadınların namahremlerle karışımının azaltılması yönünde kadınların mahcubiyeti için uygun ortamların hazırlanmasının kendi payında toplumun ruhsal sağlığının temininde inkâr edilmez bir rolü vardır. Bu muhtemel seçenekler arasında, insanların hakiki saadeti doğrultusundaki en üstün seçenektir.[7]

Tüm bunlarla birlikte, kadınların temel çekingenlikleri, bu konuda etkin yönlerden yalnızca birisini oluşturmaktadır. Kadınların üreme, erkeklere oranla fiziksel zayıflıklarını ortaya koyan sınırlar gibi öteki yönler görmezlikten gelinemez; çünkü bunun kendisinin bile evdeki cinsiyet iş paylaşımında daha çok tesiri vardır. Öyle ki çağdaş sanayi toplumlarında üremenin azalması ve kreşlerin yaygınlaşmasından dolayı, kadınlar bu cihetten daha az sınırlamalarla karşı karşıyadırlar ve fiziksel güçleri de bir çok meslekte o kadar da bir önem arz etmemektedir. Yine de bu tür cinsiyet farklılıklardan gözle görülür bir rahatlıktadırlar ve bunun etkisi görmezlikten gelinemez. Bilinmelidir ki açıklanan teolojik hasleti dikkate alırsak, ailedeki cinsiyet iş paylaşımı düşünülmüş amacın hizmetinde olduğu zamana kadar fonksiyon olarak ele alınabilir; ancak toplumdaki değerlerin değişmesinden dolayı, o amaç terk edilirse, ailedeki cinsiyet iş paylaşımı, fonksiyonel yönünü kaybedecektir. Aynı şekilde cinsiyet iş paylaşımı o amaçların hizmetinde olmadığı sürece fonksiyo-

[7] Rivayette şöyle geçmiştir: Hz. Ali ve Hz. Fatıma (aleyhima's selam) ev işlerinin paylaşımında Hz. Resulü Kibriya Efendimizden (salallahu aleyhi ve alih) yardım istediler. Sonra Hz. Resulü Ekrem (salallahu aleyhi ve alih) ev işlerini Hz. Fatıma'ya (selamullahi aleyha) ve ev dışındaki işleri de Hz. Ali'ye (a.s) verdi. Hz. Fatıma (selamullahi aleyha) şöyle buyurmaktadır: *"Allah'tan başka hiç kimse benim ne kadar mutlu olduğumu bilemez. Çünkü Allah Resulü beni erkeklerin görmesini gerektiren işlerden muaf tuttu."* (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 123)

nel olarak algılanamaz. Örneğin çocuksuz bir aile için iki mesleği öngörürsek, bu durumda kadın ve erkeğin ev içinde eşit profesyonel iştigalleri olur ve kadın ayrıca yanal sınırlamalarla karşılaşmazsa, böyle bir ailede ev işlerinin cinsiyet temeli, fonksiyonel olmayacaktır ve değersel açıdan ise İslamî değer ve hükümlere dayandırılmış ideal ve değerli bir paylaşım sayılamayacaktır.

Zikredilen açıklamadan sonra, Marksist ve Feminist analizlerin zaaf noktası belirli bir noktaya kadar belli olmaktadır. Marksist açıklama konusunda, hatırlatmak gerekir ki Michael Barrett'in konuşmasında da gözlendiği gibi, kapitalist yapı ile ailenin fonksiyonel ilişkisi sebep ve sonuç ilişkili değildir ki nihayetinde aileyi yalnızca kapitalist sistemin bir ürünü olarak bilelim, zira aile, toplumun aslî bir birimi olarak, kapitalist sistemin yerine varsayılan her sistemin alternatifi olarak değerlendirilmekte, o sistemin sosyal kurumları, karşılıklı etkileşimi, o sistemin amaçlarına hizmet etmektedir. Dolayısıyla kapitalist düzene itiraz gerekçesi ile bazı feministlerin yaklaşımlarında gözlenen ailenin temel yaşamını soru altına alamayız. Buna ek olarak, bazı feministlerin de zikrettikleri gibi (Tong, 1997: 57) eğer kadınların ev işlerini kapitalist düzenin hizmetinde telakki edersek, kadınların ev işleri dışındaki çalışmalarını da aynı şekilde değerlendirmek mümkündür; meğer kadınların iş sektörüne girişleri ile kapitalist düzenin çarkı daha mı hızlı dönecektir?!

Bu son eleştirinin bir benzeri feminist açıklama için de geçerlidir. Eğer erkeklerin kadınlardan her türlü istifadeleri haddi zatında kötü ve istenmeyen bir şey ise, iş paylaşımı modelinin değişmesi ile de bu durum ortadan kalkmayacaktır, çünkü erkekler kadınların ücretli çalışmalarında da yeteri kazancı elde etmektedirler. Ayrıca kadınların yaptıkları işlerden erkeklerden her zaman elde ettikleri istifade, konunun bir diğer yönüdür. Zikredilen Feminist açıklama bunu görmezlikten gelmiş ve bu gerçekte değer yargılarının feminist kuramdan doğrudan neşet bulmasından dolayıdır.

Elbette ailevî yaşam erkek ve kadınlar için eşit bir kazanç veya eş değer bir getiri kazandırmakta mıdır veya ailevî yaşımın faydaları erkek ve kadınlara adaletsiz bir şekilde mi dönmektedir? Konusu, kendi yerinde gündeme getirilmeli ve incelenmelidir. Farklı değer görüşleri, bu soruya

farklı yanıtlar verecektir. Ancak her takdirde, şimdiki söz şudur ki ailedeki cinsiyet iş paylaşımının devamını yalnızca erkeklerin ev işlerinde kadınlardan yararlandıkları şeklinde değil, bilakis erkek ve kadınların iş ve çalışmalarında birbirlerinden karşılıklı olarak yararlandıkları şeklinde analize tabi tutmak gerekmektedir. Sonuç olarak, erkeklerin ev işlerinde kadınlardan yararlanmaları, erkek düşmanı bakış açısıyla ve tam bir negatif tutum yerine, başka açılardan dikkate alınmalıdır.

İslam, kendi değersel perspektifinde, aileyi öteki fonksiyonların yanı sıra, kadın ve erkeklerin maişet açısından karşılıklı hizmet yeri olarak ele almaktadır. İslam, geçim ve maişeti temin görevini kadınların omuzundan aldığı gibi nafakasını da kocasının omuzlarına yüklemiştir. Bu da pratik olarak erkekleri kadınların hizmetkârı yapmıştır. Ailenin maişet ihtiyaçlarını giderme, bilhassa ev işlerinde kocalarına yardım eden kadınları üstün kadınlar olarak tanıtmıştır. Elbette kadının her türlü ekonomik katkısı, ister ev işlerinde ve isterse başka yerlerde olsun onun arzu ve isteği şartına bağlıdır ve hiçbir zorlama ve icbar onun için söz konusu değildir. Ancak bu işte onun için oldukça çok manevî sevap ve mükâfatların kararlaştırılması imanlı kadınların teşvik edilmesinde oldukça çok etkiye sahip olmuştur. Hiç şüphe yoktur ki bu değersel bakış açısı kendi amacının Müslüman toplum ve ailelerde gerçekleşmesinde, onların gerçekliklerini şiddetli bir şekilde etkisi altına almıştır ve bundan dolayı, tarihi ve canlı kanıtlarla feminist teori öngörüsünü reddetmek önümüzde durmaktadır. Şehit Mutahhari'nin dediği gibi:

Müslüman ailelerde kadınların erkeklere hizmet etmesinden daha çok erkekler İslamî vazife gereği kadınların hizmetinde olmuş ve onun asayiş vesilesini hazırlamışlardır. İhanet, tahkir ve zulmün olduğu ailelerde İslamî ruh ya o ailelerde olmamış ya da zayıf olmuştur. (Mutahhari, 1368: 52)

4. Ailede Güç Dağılımı

Karı ve koca arasındaki eşitsiz güç dağılımını ailedeki cinsiyet eşitsizliğinin temel ekseni olarak bilinmiştir. Max Weber'in tanımında "güç, bireyin kendi iradesini her ne kadar karşı koysa da başkalarına empoze etmesidir." Bu tanım ve benzer tanımlar gücün yalnızca görülen yönlerini

ahlakî konularda nihaî karar alma gibi belirgin yerlerde somutlandırmayı nazarda almaktadır. Son dönem uzmanlar gücün gizli yönlerini güçlü kişilerin menfaatleri ile güç altında yaşayan kişiler arasındaki çelişkileri bulmakta ve buna vurgu yapmaktadırlar. Bu gizli yönler genellikle güç altında yaşayan kişilerin istek ve eğilimlerini açıkladıklarında ortaya çıkmaktadır. (Komter, 2001: 360) Her takdirde, bilinen tüm toplumlarda güç dengesi ister ailede ve ister sosyal çevrelerde olsun erkeklerin çıkarlarına yönelik olmuş ve ataerkil sözcüğü bu konuda özel bir öneme sahip olmuştur.

Ataerkillik, erkeklerin hegemonyasını anlatan bir kavramdır. Radcliffe Brown, baba nesebi (baba soylu) ve baba mekânlı (kadının evlendikten sonra kocasının evine taşınması) ailelerin özelliklerinde, irsin erkeklere verildiği, erkek çocuğun babanın yerine geçtiği ve gücün ailenin babasında olduğu şeklinde ataerkil sözcüğünü tanımlamıştır. (Saruhani, 1370: 525) Ataerkillik, Weber'e göre, geleneksel toplumlar arasında yaygın olan güce dayalı bir sistemdir. Bu toplumlarda, genel olarak ailelerin içinde hane halkı unvanı ile ekonomik ve akrabalık bağları organize edilmekte ve otorite verasetin kesin olarak kabul ettiği belirli bir kişi tarafından uygulanmaktadır. Weber'in kavramında, feodal toplumlarda efendi ve lortluğuna işaret edilen baba, gücünü hem erkeklere karşı ve hem de kadınlara karşı kullanmakta ve hane reisi unvanı ile diğer üyelerin ekonomik ve davranışlarını tam olarak kontrol etmektedir. Açıktır ki bu kavrama göre, ataerkillik, iki cinse mahsus bir kavram olmayacaktır. (Bradley, 1933: 181)

Bu kavram, 1970'li yılların başlarında, feministlerin edebiyatında politik öneme sahip bir kavram unvanı ile yaygın bir kullanım bulmuştur. Yaygın sosyal teoriler erkeklerin otoritelerini anlatmak için genel bir kavram ortaya koymaktan yoksun olduklarından, radikal feministler, ataerkil kavramını bu önem için seçtiler. Bu yeni uygulama, fikirleri ve uygulamaları ifade etmekte ve en yakın cinsel maruziyetten tutun, makro-ekonomik ve ideolojik faktörlere kadar genişlemektedir. Ataerkillik kavramı, zamanla erkeklerin kadınlara karşı olan otoritesini anlatmasının yanı sıra erkek iktidarının hiyerarşik yapısını ve bu gücün ideolojik meşruiyetini doğal bir durum, norm, doğru ve adilce bir yaklaşım olarak da kullanılmaya başlanmıştır. (Ramazanoglu, 1989: 33-34)

4.1. Ailede Güç Dağılımının Açıklaması

Erkeklerin kadınlara oranla daha güçlü olduğu, özellikle erkeklerin hâkim olduğu yahut ataerkil aile çevrelerinde, genel sosyal ve evrensel gelişmelerden sayılmaktadır. Hatta bazı kıt iddialara göre anaerkil toplum sistemlerinde yahut beşer yaşamının ilk dönemlerinde erkek ve kadınlar arasında sosyal eşitlik kavramının hâkim olduğu veya günümüz uygar olmayan toplum sistemleri, çağdaş insan bilimcilerinin karşı çıktığı sistemlerdir. Örnek olarak, Klineberg göre, anne bağıl ve çocukların sorumluluklarının annenin ailesinde olduğu melanezya toplumları gibi toplumlar anaerkil toplumlar için şahit olarak gösterilemez. (Klineberg, 319: 1368) Eski zamanlardaki put perest dinlerde görülen tanrıçalara tapma hakkındaki tarihi bazı kanıtlara istinat edilmesi de eleştirilmiştir. Zira tanrıçalara tapma geleneği de geçmiş dönemlerde saygın ve değerli bir şey olmuş olabilir. Ancak bu, kadınların bir zamanlar erkeklere hâkim olduğu ve hatta eşit oldukları görüşünü sabit kılmaz. (Heywood, 31: 1375)

Bununla birlikte kadınlar, çeşitli toplum ve farklı tarihi dönemlerde aile içinde güç ve nüfuz deneyimi yaşamış olsalar da her zaman erkeklere kıyasla daha az güce sahip olmuş ve daha düşük bir yer elde etmişlerdir.

Tüm bunlara rağmen, çağdaş toplumlardaki eşitlik isteyen aileler yahut demokratik açılımlar ailedeki geleneksel güç dağılımında değişikliğin yaşandığını ortaya koymaktadır. Varsayılan ise kadın ve erkeğin bu yeni aile sisteminde ailevî yaşamın çeşitli ve özellikle karar alma, aile gelirinin kontrolü ve kaynaklarda katılım gibi konularda eşit güce sahip olmalarıdır. Bu ailelerde, çift için gücün paylaştırılması aşağıdaki üç yoldan birisinden yararlanılmaktadır:

1. Sorumluluk alanının eşit paylaşımı.
2. Tüm alınan kararlarda tam bir katılım.
3. Birinci ve ikinci maddelerin ayrıştırılması.

Halbuki çok sayıda karı ve kocanın açıkladığına göre evlilik yaşamındaki güç dengesi eşit bir şekildedir. Elde olan veriler bu eşit normun henüz tam olarak kapsayıcı bir yön kazanmadığını ortaya koymaktadır. 1980 yılında Amerikalı 3000'in üzerinde evli çiftle yapılan görüşmede, çiftlerin

yaşamlarındaki güç dengesi sorulmuştur. Bu ankette çiftlerin % 64'ü evlilikte eşit bir güç dengesine sahip olduklarını açıklamışlardır. Geriye kalan çiftlerin çoğunluğu kocaların daha fazla güce sahip olduklarını izhar etmiş ve % 9'dan azı ise kadınların daha baskın olduklarını açıklamıştır. (Taylor, et al, 2000-274) Aynı şekilde 1986 yılında İngiltere'de yapılan başka bir araştırmaya göre eşitlikçi model yalnızca ailelerin beşte biriyle örtüşmüştür. Öteki ailelerde erkek ve kadınlar arasındaki mevcut olan malların paylaşımının eşitsizliği dile getirilmiştir. (Vogler and paul. 1999: chap.6)

Bununla ilişkili başka araştırmalara da değinmek gerekir ki son yıllarda evliliklerdeki güç dengesinde (marital power) tutum değişikliğine gidildiği ortaya çıkmaktadır. Örneğin 1962 yılında bir grup Amerikalı kadın arasında yapılan bir araştırmaya göre ankete katılan kadınların yalnızca % 33'ü "aile yaşamındaki önemli kararların çoğunluğu erkekler tarafından alınır" görüşü reddedilmiştir. Ancak 1980 yılında yapılan araştırmada kadınların % 71'i zikredilen cümleyi reddetmiştir (Schaefer, 1989:324).

4.2. Ailede Güç Dağılımı Kuramları

Erkeklerin eşlerine karşı daha çok güç sahibi olmasına ne gibi etken ve etkenler sebep olmuştur? Başka bir ifadeyle, ataerkillik özellikle aile düzeyinde nereden kaynaklanmıştır?

Bu sorunun cevabında her biri konunun bir yönüne değinen bazı teoriler öne sürülmüştür. Bu konuda da cinsel taksim konusunda olduğu gibi üç kuramı inceleyeceğiz. Bu kuramlar şunlardan ibarettir: biyolojik kuramlar, psikolojik kuramlar ve sosyolojik kuramlar.

a) Biyolojik Kuramlar

Biyolojik açının açıklanmasında bazen erkeklerin tahakkümünde erkek hormonlarının dehaletine vurgu yapılmıştır. Bu kategorideki açıklamalarda erkek hormonu (testosteron) başkalarının kontrol ve tahakkümüne şiddetle temayül etmekte ve tesir altına almaktadır. Bu nedenle günümüz erkekleri kadınlara nispetle daha çok testosterona sahip olduklarından tahakkümcü bir şekilde davranmaktadırlar. (Baron1 and Byrne, 1997: 186) Bazen de erkeklerin kadınlara üstünlüğünün fiziksel gücünden

kaynaklı olarak erkeklerin daha çok iktidar ve tahakkümüne neden olduğu belirtilmiştir. Yani erkekler kadınları kendilerine itaat etmeye zorlayacak kadar güçlüdürler ve dolayısıyla güçten büyük payı kendilerine ayırmalarını doğal olarak karışlamamız gerekmektedir. Bu tür açıklamalar, anatomik cinsel farklılıklar özellikle doğurganlık, regl gibi kadınların yaşadıkları bu tür durumlar kadınların erkeklere oranla daha zayıf sayıldığı faktörlerdir. (Klineberg, c. 1, 319: 1368)

Biyolojik bazı kuramlarda da kadın ve erkeklerin evrim sürecine istinat edilmiştir. Bazı biyososyologların istidlallerine göre erkekler evrim süreçlerini avcılık ve yemek üreticileri unvanı ile geride bırakmışlardır. Hâlbuki kadınlar çocuk yetiştirme ve ev bakımı konusunda evrim süreçlerini tamamlamışlardır. Eğer bunu, erkeklerin daha çok çalıştıkları teorisiyle birleştirirsek olursak, onların doğal olarak güç ve prestij elde ettikleri sonucunu alırız. (Kammeyer, et al, 1989: 329)

Şunu belirtmek gerekir ki biyolojik faktörlerin erkeklerin kadınlara egemen ve muktedir olmalarındaki etkisinin vurgulanması bazı feminist görüşlerde de göze çarpmaktadır. Radikal feministler 1970 yılında yapılan ankete dayanarak fiziksel gücün kadınları kontrol etmedeki rolünün şimdiye kadar tasavvur edilenden oldukça fazla olduğunu açıklamıştır. (Jagger, 1375: 42) Bu doğrultuda Mary Daly, jinekoloji kitabında, erkeklerin kadınlara egemen olmak için uyguladıkları şiddet yöntemlerine değinmiş ve erkeklerin "doğal" şiddetini ataerkillik ve kadınların baskıya uğramasında belirgin bir etken olarak tanıtmıştır (Tong, 1997: 104).

b) Psikolojik Kuramlar

Erkek ve kızların kişiliklerinin şekillenme sürecindeki açıklanan farklı psikolojik kuramların yanı sıra,[8] liderlik kuramları da (Ieadership) sosyal psikolojide erkeklerin iktidarını açıklamada bize daha fazla ipucu verebilir. Liderlerin kendisine has kişiliklerinin özellikleri hakkında araştırmalar net bir sonuca varmasa ve bir ittifak sağlanmamış olsa da liderleri takipçilerinden ayıran minimum özellikler, araştırmacıların vurgusuna neden olmuştur. Bu özellikler şunlardan ibarettir:

[8] Örneğin, Freud ve Chodorow'ın önceki konularda açıklandığı psikanalitik teorileri.

1. Güç açısından amacına ulaşmak için insana yardımda bulunan kişisel üstünlükler. Örneğin: zeka, fiziksel güç ve özel beceriler (örnek olarak: takımın en iyi oyuncusu kendiliğinden takımın liderliğini üstlenecektir);

2. Kişiler arası etkileşim alanında üstün beceriler;

3. Hırs ve sorumluluk gibi özelliklerle tanınmak ve güç sahibi olmak için yüksek motivasyon sahibi olmak. (Sears, et al, 1988: 403)

Bu değerlendirmeye göre erkeklerin fiziksel özelliklerinin yüksek olması, ailede amacına ulaşma doğrultusunda zihinsel ve fiziksel becerileri, macera duygusu, hegemonya ve daha başka kişisel özelliklerden dolayı erkeklerin iktidarlarının doğal bir süreç olduğu varsayılabilir. Bu teoriye ek olarak başka teorilerde bulunmaktadır. Bu teoriler kelimenin dakik anlamını ortaya koyan nedensel açıklamalar değil, bilakis teolojik açıklamaları sergilemektedir. Bu da bireylerin bilinçli ya da bilinçsiz niyet ve motivasyonuna vurgu yapmaktadır. Burada bu teorilerden ikisine numune olarak değiniyoruz:

–Radikal feministlerden biri olan- Mary O'Brien, kadınların üreme konusunda eziklik ve düşüklüğüne değinmiş ve onu erkeklerin yabancılaşma penceresine benzetmiştir. Ona göre, erkeğin üremeden ve ona bağlı olarak çocuklarından yabancılaşması en azından üç şeyden kaynaklanmaktadır: İlk olarak kadının yumurtalığı ve ondan hâsıl olan çocuğun birlikteliği zamansal ve mekânsal olarak kesilmemektedir. Çünkü tam anlamıyla kadının içinde gerçekleşmektedir; hâlbuki erkek spermi ile ondan hâsıl olan çocuk arasında mekânsal ve zamansal birliktelik kesilir. Çünkü bu erkeğin bedeni dışında gerçekleşmektedir. İkinci olarak, üremenin aslî görevini yani gebelik ve doğurganlığı erkekler değil kadınlar yerine getirmektedirler. Üçüncü olarak, kadınla çocuk arasındaki ilişkinin kesin bir yönü vardır ve kendisi en azından doğum sırasında bebeğin onun bir parçası olduğunu bilmektedir; buna karşın, erkekle çocuk arasında her zaman kesin olmayan bir ilişki yönü vardır; o asla, hatta doğum sırasında çocuğun gerçekten genetik olarak ona nispeti olup olmadığından bile tam olarak emin olamamaktadır. Bu anlatılan faktörlere göre, erkek yabancılığını telafi etmek için bu üremeye olan özel bir bilinçle yabancılığını gidermek için ataerkilliğe yönelmektedir.

Babalık konumunun sarsılmasından dolayı, kadının üreme gücüne sahipse, onun ürününe de sahip olur istidlali ile kendi çocuğunun bedenini kontrol etmek maksadıyla kadının bedenini kontrol etmeye koyulmaktadır. (Tong, 1997: 78-79)

Dorothy Dinnerstein ise, erkeğin kadına sultasını psikanalizim açısından açıklayan bir başka yorum ortaya koymuştur. Ona göre, anne vücudu çocuğun dünya ile karşılaştığı ilk yerdir ve o, onları dünyadaki bir sembol unvanı ile itimat edilmez öngörüsünde bulunmuştur. Anne, çocuk için hem zevk, hem dert ve hem de acı kaynağıdır. Onun fiziksel ve ruhsal ihtiyaçlarını karşılayıp karşılamayacağına güvenmemektedir. Dolayısıyla çocuk annelere (kadınlara) karşı iki duygu ile büyümektedir. Erkekler, bir defa daha çok güçlü bir güce bağlılık deneyimini yaşamak istemediklerinden kadınları kontrol altına almaya çalışmaktadırlar. Kadınlar da içlerindeki annelik gücünden korktuklarından erkeklerin kontrolü altına girmeye çalışmaktadırlar. Bu süreç birkaç hususiyeti içeren kendine has bir cinsiyet düzenlemesine neden olmaktadır. Erkeklerin kadınlara cinsel kontrol ve tasarruf yönünden üstünlüğü, kadınların şehvetlerinin bastırılması, kadınların birey olduğunu inkâr etmek ve onlara bir eşya gibi davranmak, erkekleri genel kadınları has yapan iş paylaşımı gibi şeyler bu özelliklere örnektir. (Tong, 1997: 150-152)

Zikredilen bu görüşler ve benzer teorilerin test edilmesi ve genelleştirilmesi, mesele hakkında ciddi belirsizlikler ve sıkıntıları beraberinde getirmekte ve bazen kişisel iz düşümlerden ziyade bilimsel kuramlara benzemektedir. Bunlar, erkeklerin maddî ve dışsal hegemonya faktörlerini görmezlikten gelmelerinden dolayı eleştirilmektedirler. Kesin olarak erkekler, daha çok fiziksel güç kaldıracından, kadınların ekonomik bağımlılıklarından, yasal ve kültürel desteğe ihtiyaç duymalarından ve içsel motivasyonlara dayanma gücünden yararlanarak kadınları sulta altına almışlardır.

c) Sosyolojik Kuramlar

Erkeklerin hegemonyası ile ilgili açıklamalarda, bir takım sosyolojik kuramlarla karşı karşıya kalmaktayız. Ekonomik yahut kültürel veya bu faktörlerden ayrışmış olarak biyolojik veya ruhsal faktörlere vurgu yapılmıştır. Bu bölümde bu kuramlardan önemlilerine değineceğiz:

Friedrich Engels, *Ailenin Kökeni / Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats* adlı kitabında meseleye şu şekilde değinilmiştir:

Engels'e göre eski toplumlar ana-soycuydular. Çünkü tek-eşliliğin olmadığı bir toplumda soy anneye göre belirlenmek zorundaydı. Babasoycu akrabalık kavramı, özel mülkiyetin ve miras hukukunun doğmasıyla ortaya çıkmıştı. Çağdaş tek-eşliliğin ortaya çıkışı, miras sorunuyla ilgiliydi. Mülkiyet Engels'e göre kadının erkeğe bağımlılığının devam ettiği ve bir tür "fahişelik" olan burjuva evliliği ile eşitlikçi işçi sınıfı evliliği arasındaki temel ayırıcıydı.

Engels'in yaklaşımı, özellikle Morgan'ın tezlerinin sorgulanmaya başlamasıyla yoğun eleştirilere uğradı. Özellikle işçi sınıfı ailelerinde erkek egemenliğin daha yaygın olduğunun kabul edilmesi, feminist hareketin orta-sınıf kadınlar üzerindeki özgürleştirici etkisi, boşanma hakkının yasallaşması gibi gelişmeler, kitabın açıklamalarını artık şüpheli hale getirmiştir.

Bununla birlikte kitap sosyalist rejimlerde kadınların toplumsal üretime katılması için temel kaynaklardan biri olurken, insanlığın dönemlerini üretim aracı üzerinden belirleyen antropolojik yaklaşımıyla marksist antropolojinin de temellerini atmıştır.

Ailenin, özel mülkiyetin ve devletin kökeni hakkında yaptığı açıklamalarla bir sonraki Marksist ve sosyalist kuramların birçoğunun temellerini atmıştır. Ona göre, beşerin başlangıcında çok sayıda çift ve onların çocuklarının olduğu müşterek aileler vardı ve aile işlerinin idaresi kadınların sorumluluğundaydı. Ancak kadınların işleri kabilelerin bekası için hayati bir öneme sahip olduğundan ve gerekli umumî bir sanat olarak algılandığından, kadınlar yüksek bir sosyal konuma sahiptiler; ama hayvanların evcilleştirilmesi ve sığırcılığın gelişmesi beşeri toplum için yeni servet kaynaklarının ortaya çıkmasına neden oldu. Kabile hayvanlarının kontrolü erkeklerin elinde olduğundan, servet birikiminin erkeklerin elinde olmasıyla birlikte onların kadınlara oranla göreceli olarak güçlerini arttırdı. Buna karşın kadınların iş ve üreme değerleri azalmaya ve sosyal statüleri düşmeye başladı. Sonuçta, ataerkil ailenin türemesine ve bilhassa tek eşli biçimindeki ev işlerinin idaresinin umumî ve içtimai

özelliğini kaybederek özel bir hizmet şekline bürünmesine neden oldu. Kadın, evin ilk hizmetçisi rolüne geçti ve sosyal üretimde ortaklıktan dışarı atıldı.

Engels'in teorisinin temel teması, yani erkeklerin sulta ve hâkimiyetinin servetin kontrol ve mülkiyeti ve üretim araçlarının kökünde yatmaktadır. Teorisi, bir sonraki araştırmacılar tarafından faraziya olarak kabul edilmiş ya da teyit edilmiştir. Çağdaş araştırmacılar, bir çok çiftçi toplumlarda kadınların gücünün az olduğunu izhar etmişlerdir. Zira bu toplumlarda, toprağın veraset sistemi babadan erkek oğula geçmekte ve sonuçta kadın, toprak sahibi olmamaktadır. Nitekim bu toplumlarda kadın evlilik sırasında kendi evini terk etmekte ve kocasının yaşadığı evde ikamet etmeye başlamaktadır. Antropoloji bulguları da bunu ortaya koymaktadır ki kadınların ortaklıklarının artmasıyla özellikle erkeklerin kadınların faaliyetlerine bağlı oldukları koşullarda, kadınların güçleri artmakta ve hatta bazen erkeklerin güçleriyle eşit konuma gelmektedir; örneğin, denildiğine göre bazı Afrika kabilelerinde kadınlar kabilenin beslenmesinin % 60 ile 80'nini temin etmekte ve kabile işlerinde karar alma güçleri erkeklerinkiyle eşittir. 111 çağdaş toplum arasında kültürler arası yapılan bir araştırmaya göre, kadınların iş gücünde ortaklığı her ne kadar artarsa, erkeklerin onlara güç uygulama imkânı daha az olmaktadır (Kammeyer, et al, 1989: 327).

Tüm bunlara rağmen, bu soruya yalnızca ekonomik açıklamalarda bulunmak soruna açıklık kazandırmamakta ve uzmanların ileri sürdüğü çeşitli kuramlarla bunlara kusurlar bulunmaktadır. Shulamith Firestone gibi bazıları üreme biyolojisi ve regl, menopoz, kadın hastalıkları, doğum zorluk ve acıları, doğum, süt verme ve bebek bakımı gibi biyolojik gereksinimlerin kadınların erkeklere tarih boyunca ekonomik olarak bağlılıklarının kökenini oluşturduğunu ileri sürmüşlerdir (Firestone, 1997: 23).

Başka bir feminist düşünür grubu ise ataerkilliğin temellerinin güçlenmesinde kültürel unsurların rolüne dikkat çekmiştir. Simone de Beauvoir, erkekler tarafından uydurulan efsanelerin erkeklerin kadınlara sultasındaki önemli bir etken olduğunu ileri sürmekte ve hatta dinî öğretilerin bu efsanelerin zümresinden olduğunu ifade etmektedir. Onun dediğine göre:

Yasa koyucular, keşişler, filozoflar, yazarlar ve bilim adamları, kadınların melekut alemindeki düşük konumlarının köklü olduğunu ve yeryüzünde de bunun faydalı olduğunu ortaya koymak için uzun dönemler uğraşmışlardır. Erkekler tarafından icat edilen dinler! Bu sulta ve hakimiyet arzusunu yansıtmaktadır. (Peach, 1998: 16)

Kate Millett, *Cinsel Politikalar* adlı kitabında, erkeklerin gücünün kökenini ataerkil ideolojilerde aramaktadır. Bu da yüksek öğrenim kurumları, kilise ve özellikle aile kurumlarının, kadınların erkeklere oranla bağlılıklarını açıklamakta ve takviye etmektedir. Sonuçta bir çok kadın, ereklere oranla daha aşağı ve düşük olduğunu kendi içinde hissetmektedir (Tong, 1997: 96).

Son dönemlerde postmodern odaklı feministlerin belirttiğine göre "dil"in kadınların güçlerinin azalmasında güçlü bir silah konumu olduğu ve ataerkilliğin tüm kültürel ve edebiyat alanlarına hâkim olduğu kaydedilmiştir (Vincent, 1378: 288).

4.3. İslamî Perspektif

İslam'ın kutsal metinleri, erkeklerin güç ve sultasının açıklaması hakkında doğrudan bilimsel kriterlere değinmemiştir. Ancak hükümler, dinî tavsiyeler, veriler ve gereksinimlerin çeşidi, bu konudaki görüşün çok faktörlü açıklamasını ortaya koyabilir. Bu görüşün açıklamasında, her şeyden önce biyolojik etkenlerin rolüne vurgu yapmak gerekir. Bazı hadislerde, kadınların göreceli zaaf ve güçsüzlüğü tasrih edilmiştir ve hatta bazı rivayetlerden istifade edildiğine göre bu güçsüzlüğün doğal ve zati kökeni ifade edilmiştir (Bkz. *Vesâilu'ş-Şîa*, c.1 14: 119, 121 ve 131 ve c. 15: 104-105) Hiç kuşkusuz erkeklerin kadınlara oranla fiziksel güç üstünlüğüne ister cebrî ve zatî yönden onaylayalım ve isterse gebelik, doğum ve süt verme gibi öteki faktörleri bunun kaynağı bilelim bu, sulta ve hegemonyanın koşullarını erkekler için hazırlamıştır.

Aynı şekilde kadınlar ve erkekler arasındaki bazı farklar örneğin, erkeklerde akılcılığın duygulara galebe çalması, kadınlarda ise duyguların akılcılığa galebe çalması gibi psikolojik özelliklere İslamî rivayetlerde vurgu yapılmıştır. (Bkz. *Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 11 ve *Bihâru'l-Envâr*, c. 32:73 ve 106)

Tüm bunlar erkekleri bir çok yerde aile reisliği yönüne itmektedir. Bu psikolojik açıklamaya dayanarak, bazı kadınların tarih boyunca kendilerine has özelliklerinden kaynaklı olmak üzere hatta bir toplumun liderliğine bile ulaşmasını idrak ve tasdik etmek o kadar da zor olmayacaktır. Kur'ân-ı Kerîm'de adı geçen Sebe melikesi bu istisnaî kadınlardandır (Bkz. Neml suresi).

Bununla birlikte, erkeklerin egemenliği babında biyolojik ve psikolojik faktörlerin etkin olmasını kaderci ve yazgıcı görüşe bağlanmamalıdır. Hiç kuşkusuz başka değişkenlerinde bu konuda dehaleti vardır. Onlardaki her türlü değişkenlik ve alternatiflik karı ve koca arasındaki güç dengesini sarsabilir. Muhtemelen ekonomik ve kültürel faktörleri, bu değişkenliklerin en önemlilerinden saymak gerekir.

Ekonomik faktörle ilişkili olarak Nisa suresinin 34. Ayetine bakılabilir.

> **"Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur."**

Meşhur yoruma göre Allah'ın erkeklere daha çok kabiliyet bahşetmesinden ve mallarından infak etmelerinden dolayı erkekler, kadınların yöneticiliğini üstlenmişlerdir. Bu ayet görüntüde, teşrîî hükmü açıklama makamındadır ve tekvinî ve nesnel ilişkilere yönelik değildir. Ancak erkeklerin kendi mallarından infak etmeleri kadınların mehir ve nafakalarını vermelerine yorumlanması (Bkz. *el-Mizan*, c. 4: 346) kadınların yöneticiliğini erkeklere veren iki nedenden biri olarak kaydedilmiş ve bu hükmü haber içerikli (erkekler kadınların yöneticisidir) ifadeyle beyan etmiştir. Ayeti kerime, ekonomik üstünlüğün daha çok gücü beraberinde getirdiği rayiç tasavvuru ortaya koymaktadır. Ancak öyle anlaşılıyor ki İslam tarafından kültür faktörü ekonomik faktörden daha çok vurgulanmıştır. Bunun şahidi İslam'ın bilimsel ve kültürel olarak ataerkil hurafe gelenek, inanç ve ibadetlerle mücadele etmesidir ki bunlar, kadınları cahiliyet döneminde oldukça aşağı bir konuma itmişti.

Dolayısıyla, erkeklerin kadınlara sulta ve hegemonyasını kaderci görüşle açıklama tarzı, İslam'a isnat edilemez. Cinsel işlerin paylaşımı

konusunda anlatılan açıklamanın bir benzeri burada da açıklanabilir. İşlevselci bir perspektifle ortak yaşamın bazı alanlarında ve o da belirlenmiş çerçeveler içinde erkeklerin kadınlara zahirî üstünlüğü şeriat tarafından ferdî ve toplumsal saadet için faydalı ve pozitif bir fonksiyonla değerlendirilebilir.

Buraya kadar İslam'ın gerçekçi bakış boyutu ele alındı. Ancak değer boyutunda bu hatırlatmayla yetiniyoruz ki İslam cinsel bir çok ayrımcılık ve eşitsizlikleri reddetmekle birlikte bazı yerlerde erkeklere bir çeşit zahirî üstünlük bahşetmiştir. Bu da bir açıdan kadınlar ve erkekler arasında bulunan doğal farklardan ve bir yönden de İslam'ın toplumsal sisteminin matlup amaçlarından kaynaklanmıştır. Başka bir ifadeyle, İslam'da laik ve sekülerist perspektiflerde görülen güç ve hegemonya gibi meseleler gündeme getirilmemektedir. Yani bu konulara asalet verilmemekte ve başka konular bunların ışığı altında analiz edilerek değerlendirilmektedir. Bilakis bu meseleler örneğin bireysel, toplumsal ve ailevî maslahatlar ve ayrıca dinî görev ve değerler gibi daha önemli konuların altında kalmıştır. Bundan dolayı, her ne zaman bireysel ve kitlesel çıkarlar rol ve etkinliklerde özel bir normu gerektirmişse, o norm İslam'da beğenilmiş ve bundan dolayı İslam hukukunda bazen örneğin annenin çocuğuna süt vermesi konusunda kadının karar alma ve kendi görüşünü benimsetmesine rastlamakta ve hatta bu konuda erkeklerden daha çok olduğunu müşahede etmekteyiz.

Elbette şunu izah etmek gerekir: Eğer sadece seküler bakış açısıyla dinî hüküm ve değerlere bakacak olursak, en azından bazı ataerkil endeksleri onlarda müşahede edebiliriz. Ancak açıktır ki İslam ister ailede ve ister başka toplumsal alanlardaki güç benimsetme olgusunu adalet ve eşitlik ilkesine riayet etme şartıyla kabul etmekte ve hatta yöneticilere bu şartlara uymayanlara yasal işlemler yapma hakkı tanımaktadır. Örneğin erkeklerin eşlerine karşı kendi güçlerini kötü yönde kullanmaları durumunda bu hak tanınmaktadır. (*Müstedreku'l-Vesâil*, c. 12: 337) Bu esas üzerine Hz. İmam Humeyni (k.s) açıkça şöyle buyurmaktadır:

> "Eğer bir erkek kendi eşine kötü muamelede bulunursa, İslam hükümetinde onu men ederler; eğer bunu kabul etmezse, tazir edilir ve eğer kabul etmezse, müçtehit kişi boşama hükmü verir. (İmam Humeyni düşüncesinde kadının yeri: 104)

Buna ek olarak, İslam gücün dağılımı yoluyla alçak gönüllülük, şefkat, bağış gibi ahlakî özelliklerle karı ve koca ilişkilerini imkân ölçüsünde stilize etmiş ve onun zorbalık ilişkisine dönmesine müsaade etmemiştir. Ancak eğer konuya dinî bir bakış açısıyla yaklaşacak olursak, eşitlik dışında bir şey ortaya çıkmamaktadır. Zira erkeklerin kadınlara karşı her türlü zahirî üstünlükleri, bir çeşit üstünlük çeşidi yahut manevî mükâfatla kadınlar için telafi edilmiştir. Nebevi hadisi şerifte şöyle okumaktayız:

> Kadının iyi karılık görevi yapması, kocasının hoşnut olması ve ona uyum sağalmak için çaba sarf etmesi ilahî sevap ve mükâfat yönünden erkekler için kararlaştırılmış faziletlerin tamamına denktir. (es-Suyutî, ed-Durru'l Mensûr, c. 2: 153)

5. Ailede Cinsel Şiddet

5.1. Evlilikte Şiddetin Tanımı

Evlilikte şiddet (violence marital) geniş anlamıyla çiftlerin bir birine kötü davranmasıyla karşı tarafta fiziksel veya psikolojik hasarların oluşmasıdır. Gerçi darp, dayak ve öldürmek bunun bariz örneklerindendir ve tarihi olarak uzun yıllar öncesine dayanmaktadır. Ancak bu konuya sosyal bilimlerin önemli bir konusu unvanıyla ciddi bir şekilde 1970 yıllarında bakılmaya başlanmıştır. Yani radikal feministlerin evlilikteki şiddetin gizli kalmış yönlerini ifşa ederek cinsel eşitliğin bariz bir örneği unvanıyla tahlil ve analiz etmelerine dönmektedir.

Tarihî yönden, antik Roma'da erkek yasal açıdan, eşinin izinsiz olarak umumî yarışmalarda bulunması, içki içmesi veya açık şekilde evden dışarı çıkması gibi durumlarda eşini dövebilirdi. Ortaçağın başlarında kadın şiddetli bir şekilde kontrol atlında tutulmaktaydı ve görevlerini yerine getirmemesi durumunda kocası tarafından şiddetli bir şekilde cezalandırılabilirdi. Karısının kötü davranışı nedeniyle erkekten eşini cezalandırması beklenmekteydi. Eğer bu işi yerine getirmeyi başaramayacak olursa, komşuları tarafından kendisinin tembih edilmesi mümkündü. Ortaçağ'ın başlarından yeni döneme kadar (1400-1900) karısına karşı zorbalık yapan erkek kamuoyu tarafından yeterince itiraza uğramamaktaydı. İtirazlar şiddeti belli bir hadde ulaştığı ve kadının ölmesi veya bir yerlerinin zedelenmesi durumlarında olurdu. Ondokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren

kadına yönelik şiddetli darp ve yaralamalar insanların karşı çıkmasına neden olmuş ve karısına şiddet uygulayan kocalar bu nedenle umumî alaya alınmaya başlanmıştır. Nihayetinde ondokuzuncu yüzyılın sonlarında İngiltere ve Amerika'da yasalar çıkarılarak kadının kocası tarafından dövülmesi yasaklanmıştır; ancak erkeklerin karılarına karşı şiddet uygulamasının uzun tarihi geçmişi hasebiyle şiddet aynı şekilde devam etmiştir. Elde olan verilere göre İngiltere mahkemelerinde hatta ikinci dünya savaşından sonra, kadınların eşleri tarafından eşlerine itaat etmedikleri gerekçesiyle dayak yemeleri, haklı bir gerekçe olarak ele alınmıştır. (Siegel, 1997: 300-301)

Tarihi yönleri bir kenara bırakacak olursak, bu olgunun yaygınlığını ortaya koyan veriler hatta günümüzde ve farklı toplumlarda da göze çarpmaktadır. Bazı raporlara göre, Tayland ve Bangkok'ta evli erkeklerin yarısı düzenli olarak karısını dövmektedir. Ekvator ve başkenti Quito'da evli kadınların % 80'ni kocaları tarafından dövüldükleri ve darp edildiklerini rapor etmiş ve tıpkı bazı verilere göre Amerika'da erkeklerin 8/1'inden çoğu korkunç bir şekilde eşlerini dövdükleri rapor edilmiştir. (French, 1373: 308) Başka kayıtlara göre de Amerika'da en az dört milyon kadın eşleri tarafından her yıl dayak yemekte ve dört binin üzerinde kadın her yıl bu dayaklardan ötürü hayatını kaybetmektedir. (Shepard, 1999: 306) Benzer şekilde, Amerika'da öldürülen kadınların üçte birinin kocaları tarafından veya erkek arkadaşları tarafından gerçekleştirildiği söylenmektedir. (Lindsey and Beach, 2000: 396) İran gibi ülkelerde bu tür geniş katılımlı bilimsel araştırmalar henüz yapılmamış ya da daha yolun başındadır. Gündelik araştırma ve vakalardaki gözlemler, kadınlara karşı şiddetin göreceli bir şekilde yaygınlaştığını teyit etmektedir.

Nicel yönlerin dışında, kadınlara karşı şiddetin nitelik yönlerine de bakmak gerekir. Bu alanda Giddens'in sözleriyle yetiniyoruz:

Kadına karşı aile içindeki şiddet bazen çok cüzi olarak tasavvur edilmektedir; ancak kadın sığınma evlerinde darba uğramış kadınlar hakkındaki kanıt ve deliller bunun tersini göstermektedir. Bir araştırmada rapor edildiğine göre, bazı kadınlar çok feci bir şekilde yaralanmışlardır; kemikleri kırılmış, bıçak yaraları ve şiddetli cerahatlerden dolayı acılar içinde yatmaktadırlar. Bazılarının kafasında sandalye kırılmış, bazıları merdivenlerden aşağı atılmış ve birisinin ayağına çekiçle çivi çakılmıştır. (Giddens, 1374: 201)

Buradaki soru şudur: Evlilikte şiddetin iki yönü vardır, kadınlarda kocalarına karşı şiddete başvurmaktadırlar. Acaba evlilikteki şiddeti bireylerin cinsiyetleriyle ilintilemek mümkün müdür? Batılı ülkelerde yapılan en son araştırmalara göre, cinsiyet ve şiddet arasında çok anlamlı ilişkilerin olduğu ortaya çıkmıştır. Bu açıklamaya göre her ne kadar kadınlar da erkekler kadar ve bazen daha çok şiddete başvursalar da genellikle kadınlar şiddeti başlatan taraf olmamakta ve kendilerini savunma veya şiddeti bertaraf etme girişiminde bulunmaktadırlar. Buna ek olarak, kadınlardaki hasar erkeklerden daha çoktur. (Shepard, 1999: 306)

96 İngiliz çift arasında yapılan bir araştırmaya göre eğer şiddet girişiminde yalnızca niceliğe bakılacak, sebep ve şiddetin yattığı nedenlere dikkat edilmeyecek olursa kadınlar erkeklerden daha çok şiddete başvurmaktadırlar. (Bu araştırmada, erkeklerin % 38'i ve kadınların % 55'i partnerine karşı şiddet uygulamıştır.) Ancak niteliğe dikkat edecek olursak, erkeklerin şiddeti başlatan taraf olma ihtimalinin çok yüksek olduğu veya çok tehlikeli şiddet eylemlerine el attıkları ve buna ek olarak şiddetin sonuçları konusunda özellikle fiziksel hasarlar ve depresyon gibi psikolojik etkenlerde erkekler kadınlardan daha çok şiddete odaklıdırlar. (Mezkûr araştırmada erkeklerden 18'i kadınlardan ise 12'si zarar verici şiddete başvurmuş; erkeklerin % 19'u ve kadınların % 4'ü şiddeti başlatan taraf olmuş ve 96 erkekten yalnızca birisi partneri tarafından ciddi yaralanmalara uğrarken 96 kadından 9'u partneri tarafından ciddi yaralanmalara uğramıştır (Nazroo, 1999: chap. 7).

5.2. Evlilikte Şiddetin Açıklaması

Önümüzdeki bahsimizde, erkeklerin eşlerine karşı şiddet faktörleri ve devamının nedenlerini inceleyeceğiz. Burada bizim için önemli olan, bu olgunun cinsel eşitsizlik zaviyesinden analizidir. Bundan dolayı, erkek ve kadınların her ikisi içinde sadık olan şiddetin müşterek yönü bağımsız bir şekilde ele alınmamıştır.

a) Sosyolojik Kuram

Evlilikte şiddete başvurmak konusunda cinsiyet rolünün açıklamasında, birbirleriyle ilintili üç farklı yaklaşımla karşı karşıyayız: Mikro odaklı

nedensel yaklaşım, makro odaklı nedensel yaklaşım ve yorumsal yahut teolojik yaklaşım. Bu üç yaklaşımdan her biri, evlilikteki şiddet yönü veya yönlerine illetler yahut oluşum ve devamının delillerine vurgu yapmaktadır. Şimdi hülasa olarak zikredilen bu yaklaşımları ele alacağız.

- Mikro Odaklı Nedensel Yaklaşımın Açıklaması

Erkeklerin eşlerine karşı şiddetini bu yaklaşımda araştıran uzamanlar, bir takım faktörlere vurgu yapmışlardır. Bir önceki konuda da değinildiği gibi ilk faktör, biyolojik faktördür. Burada yalnızca bu noktayı hatırlatmakta fayda vardır ki fizyologlar erkeklik –testosteron- hormonunun erkeklerde daha çok salgılanmasının erkeklerin agresif davranışlarında etkin bir faktör olduğunu belirtmişlerdir (Baron and Byrne, 1997: 186). Biyolojik etkene vurgunun yapılması, hatta bazı feminist kuramlara da sıçramıştır. Örneğin Mari Daily, erkeklerin şiddetini doğal özellikleri unvanı ile kadınların ezilmişliklerinde önemli bir etken olduğunu söylemiştir (Abbott ve Wallace, 1376: 256). Bu doğrultuda, bir grup radikal feminist erkeklerin fiziksel gücünden kaynaklı, envaı çeşit cinsel şiddete vurgu yapmıştır (Jegar, 1375: 42).

Ancak açıktır ki biyolojik faktör için bundan daha ölçülü bir düşünceye kail olunması ve erkeklerin kadınlara oranla şiddete başvuruda daha kabiliyetli ve istidat sahibi olduklarını söyleyemeyiz. Dolayısıyla, bu istidadın nasıl faaliyet bulduğunu ortaya koyacak başka parametrelere ihtiyacımız vardır.

Önemli bir yere sahip başka bir faktör ise, öğrenme faktörüdür. Sosyal öğrenme teorisi, suç ve sapmayı, öğrenme normları, değerler ve bu olguyla ilişkili davranışların bir sonucu olarak bilmektedir. Bu görüş esasına göre, çocuklar ev içindeki şiddet yöntemlerini ebeveynlerinden öğrenmekte ve gelecekte de bu yöntem ve olguyu takip etmektedirler. (Siegel, 1997: 200, 301) Çeşitli araştırmalarla onaylanan bu teori, bir hadde kadar da bu gerçeği açıklamaktadır; neden kadınlar kendi eşlerinden şiddet gördükleri halde yine de onlarla yaşamlarını sürdürmektedirler? Bu konu kısmen dayak yemiş kadınların geçmişiyle alakalıdır: Ebeveynleri tarafından kötü muamelelere tabi tutulan kadınlar, bu şekilde sosyalliği kabul ederek mağdur rolünü oynamakta ve sonuçta evlilik yaşamında

bu durumun yenilenmesi onların kaçmasına neden olmaktadır. (Curry, et al, 1997: 269)

Bireysel kontrol faktörlerinin zaafı en önemli etken yahut en azından kadınlara karşı şiddete başvurmanın en önemli etkenlerinden birisidir. Psikolojik yaklaşımlara göre sosyal kontrol teorisi, bireyin içsel ve dışsal güçler tarafından kontrolünün zaafı veya yokluğu, suç ve sapma faktörüdür. Dinî inançlar, ahlakî vicdan, başkalarına karşı bireysel yükümlülükler ve bireyin sosyal bağları, bireyin sapma ve yasaları çiğneme –ve özellikle, cinsel şiddet- karşısında içsel ve dışsal güçleri caydırıcı rolü ifa etmektedir. (Siegel, 1997: 207) Eğer bu gerçeklere, kadınların dinî inançlara ve ahlakî değerlere bağlılıkları ve aynı şekilde dostça ilişkilerin perçinleşmesinde erkeklerden daha üstün olduklarını ortaya koyan deneysel bulguları da ekleyecek olursak, şiddete eğilim konusunda kadın ve erkek arasındaki bir başka farka açıklık getirebiliriz.

Medenî ilişkilerdeki açık ve gizli ataerkillik çeşitli formatlarda, örneğin, erkeğin daha güçlü olması ve kadının ekonomik ve duygusal olarak erkeğe bağlılığı, feminist ve feminist olmayan sosyologların üzerinde durdukları evlilikte görülen bir başka faktördür. (Nazroo, 1999: 151) Mevcut kanıtlara göre, ataerkil sistemli ailelerde huşunet ve şiddet daha yaygın, eşitlikçi ailelerde ise şiddetin en düşük oranı bulunmaktadır. (Lindsey and Beach, 2000: 396)

Zikredilen faktörlerin yanı sıra, mikro düzeyde erkeğin eşine karşı şiddetinde etkili olabilecek başka faktörlerde olabilir. Haddinden çok alkol alınması, erkeğin eşine bağlılığından kaynaklı husumet, erkeğin eşinin davranışlarını haddinden fazla düşünmesi ve endişeye kapılması, öfke kıvılcımı bilhassa sözlü tartışmalardan sonra ve erkeğin geçmişte veya şimdiki zamandaki askeri hizmeti gibi etkenler olabilir. (Siege, 1997: 301)

- Makro Odaklı Nedensel Yaklaşımın Açıklaması

Makro düzeyde de kocaların karılarına karşı şiddet ve huşunetinde etkili olan birkaç etken bilinmektedir. Bu faktörlerden bazıları, bu tür şiddeti kabul eden kültür ve yasalara dönmektedir. Bazılarına göre, evlilikte şiddet konusuna dikkat etmemek veya geç dikkat edilmesinin kökeni, kültürel geçmişe ve başkalarının işlerine karışmama ve ailevî kavgaların

özel olarak algılanmasında yatmaktadır. (Kendall, 1999:436) Giddens, kültürel kabulün faktörlerinin açıklamasında şöyle demektedir:

İş yeri ve kamuya açık başka alanlarda, genel kural kimsenin bir başka kimseyi dövemeyeceği kuralıdır. Her ne kadar karşı tarafın davranışı sorunlu ve provokasyon içerikli de olsa. Aile içinde durum böyle değildir. Bir çok araştırma ortaya koymuştur ki kayda değer oranda karı ve koca bazı koşullarda birisinin bir diğerini dövme hakkı olduğuna inanmaktadır. Amerikalı her dört kadın birisi, geçerli bir nedenden dolayı kadın dövulebilir düşüncesindedir. Az bir miktardaki grup ise bunun tersinin de doğru olduğuna inanmaktadır. (Giddens, 1374: 439-440)

Feminist yazarlar bu faktöre vurgu yaparak izhar etmektedirler ki ataerkil kültürlerde, erkeğin karısına şiddetinin teyidi bazen o kadar ileri gitmektedir ki bu konu erkeklerin vazifelerinden biri olarak algılanmaktadır. Kadınların akılsız ve doğaya yakın bir mevcut olarak tanındığı bu tür kültürlerde erkekler, her ne zaman delil ve aklî istidlalle bu akılsız mahlûkları kani edemeseler şiddete başvurmak zorunda olduklarını öğrenmekte ve belki de teşvik edilmektedirler. (Seidler, 1998: 202-203)

Öte yandan, ayrımcı yasalar, ailevî kavgalara polisin müdahale etmeme temayülü, sabıkalı kocalar için mahkemelerin verdiği cezaların yetersiz olması gibi etkenler, erkeklerin eşlerine karşı şiddetinin kabul edilme boyutlarını ortaya koymaktadır. Bundan dolayı, bir erkeğin karısı olan bir kadın, o andan itibaren yasaların onun korunması için belirlediği örneğin, fiziksel hasarlar yahut korkutma ve tehdit gibi bazı haklarından mahrum kalmaktadır. Suçlu erkekler için belirlenen değersiz cezalar (ve genellikle bir uyarıdan öteye geçmemektedir), eşini dövmenin hatta en basit trafik kurallarını ihlal edenlerden bile daha önemsiz olduğu telakki edilmektedir. (Bilton, et al, 1981: 310)

Sosyologlar, kültürel ve yasal faktörlerin dışında, ekonomik faktörlerin rolüne de vurgu yapmışlardır. Yaşam gereçlerini temin etme ekonomik baskılarını yüklenen erkekler, genellikle hüsrana uğramakta ve bu konu onların eşlerine karşı şiddete başvurmasına neden olabilmektedir. (Siegel, 1997: 301) Ekonomik yoksulluk ve ailevî şiddet arasında görülen bazı bağıntılar, bazılarının erkeklerin ev içindeki huşunetini toplumun alt katmanına has bir olgu ve bilhassa işçi sınıfının özelliklerinden

bilmelerine neden olmuştur. Bu şekilde, kamuoyunun görüşü bu alanda takviye edilmektedir. Onlara göre:

Aileler, uygunsuz mesleki koşullardan kaynaklı ve özellikle az bir ücretle çalışan ve o kadar da bağımsız kazancı olmayan vasıfsız işçiler, derin hayal kırıklıklarının tahliye edilmesinde önemli bir mekân olabilir. Aileler, bu hayal kırıklıklarının kaçış yeridir. Bu konu, eşlere karşı daha agresif ve saldırgan bir ilişkiye ve işçi sınıfındaki babaların edindiği eğitimde daha sert yöntemlerin benimsenmesiyle açıklanabilir. (Cotgrove, 1972: 64-65)

Ancak yapılan yeni araştırmalara göre, şehrin kadına karşı huşuneti, üst tabakaya ait bir olgu ve muhtemelen bu doğru olmayan algının kaynağı, huşunet yöntemli sosyal tabakaların farkından ve tabakanın has değerlerindendir.

Bu araştırmaya dayanarak, aşağı tabakadaki erkekler genellikle kadının yüzünde gözle görülür derecede iz kalacak şekilde yüzüne vurarak, şiddet uygulamaktadır. Hâlbuki orta sınıf veya üst sınıf erkekler genellikle herkesin daha az görebileceği vücudun farklı yerlerine vurmaktadırlar. Buna ek olarak, orta sınıf veya yüksek sınıf kadınlar, alt tabaka kadınlarına oranla şiddete uğradıklarını polise daha az ihbarda bulunmaktadırlar. (Curry, et al, 1997: 269)

- Yorumsal Açıklama

Erkeklerin eşlerine karşı şiddete eğilim motivasyonları ve aynı şekilde, kadınların şiddete eğilimli kocalarıyla uyumluluğundaki motivasyon ve delilleri, evlilikte şiddetin üçüncü yaklaşım konusudur. Genellikle feminist analizlerde, erkeklerin şiddet uygulaması onların kadınlara hâkim olma temayülleriyle ilişkilendirilmektedir. Ailede erkeklerin şiddet içerikli saldırılarının kontrol dışı olduğu zannının aksine, feministlere göre erkeklerin kadınlara karşı şiddet uygulamasının nedeni kontrol yoksunluğundan değil, bilakis kontrolü icat etme vesilesidir. Bazı sosyal psikologlara göre de agresiflik ve şiddet, saldırgan bireyin bilinçli bir kararıyla aldığı baskıcı bir süreçten doğmaktadır; kurbana karşı zor kullanma kararı ve uygunsuz bir iş yaptığı gerekçesiyle bu şekilde mağdurun tembih ve cezalandırılmasına gidilmektedir. Hem feministlerin ve hem de sosyal

psikologların görüşüne göre de, güç kullanılması, kişinin kendi seçeneği altında ve buna ek olarak agresif kişi, ailevî yaklaşımları öyle bir şekilde yorumlamaktadır ki güya güç kullanma ihtiyacı vardır. (Klein, 1998: 8)

Kocalarının kötü davranışları ve şiddetine maruz kalan kadınlar, neden onlarla yaşamaya devam etmektedirler? Yapılan araştırmalara göre, kadınların en önemli delilleri şunlardan ibarettir:

1. Kocanın akraba ve çocuklarından intikam alma korkusu;
2. Sonunda kocasının davranışlarını düzeltme ümidinde olmak;
3. Sosyal darlık ve suçlamalardan kurtulmak;
4. Yaşamda yenildiğini itiraf etme korkusu;
5. Kendisi için bir sığınağın olmaması;
6. Çocuklarının bakımını üstlenme imkânının olmaması;
7. Boşanmış kadınların başka sosyal sorunlarla karşı karşıya kalma korkusu. (Curry, et al, 1997: 269 and Bilton, et al, 1981: 310)

b) İslam'ın Görüşü

İslam'ın cinsel şiddet mevzusuyla ilgili yaklaşımı, çoğu konuda olduğu gibi daha çok tavsiye ve öneri üzerinedir. Aynı zamanda, dinî tavsiyelerin gerektirdiklerine dikkatle kapsamlı bir çerçeveye sahip bir görüş çıkarılabilir. Bunda çeşitli mikro ve makro faktörler dikkate alınmıştır. Bu kuramsal çerçevede, biyoloji, öğrenme, alkol kullanımı, yoksulluk, cinsel iktidarsızlıklar vb. gibi faktörler erkeklerin eşlerine karşı şiddetini varsaymaktadır. Bunlara rağmen İslam, bu konuların her biri ile ilgili olarak, has bir yaklaşım benimsemiştir. Elbette burada onların açıklamasının yeri değildir, ancak İslam bazı faktörlerin erkeklerin şiddete eğilimindeki etkisine özel vurgu yapmıştır.

İslam açısından ilk ve belki de en önemli faktör, kişinin ahlakî ölçülere bağlı olmamasıdır. İslam'ın bu faktöre özel önem vermesi, genel olarak güzel ahlak ve has olarak kadınlara karşı güzel davranışlar sergilenmesi hakkındaki sayısız tavsiyelerinde yer almaktadır. Genel düzeyde, meşhur rivayette "dünya sevgisi, tüm hata ve yanlışlıkların menşei olarak zikredilmiştir." (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 11: 308) Bu, genel dinî açıklamayı kapsamakta ve

bir çok sosyal yaklaşımda kullanılabilir. Dünya sevgisi kavramının tahlilinde, tekebbür, kendini beğenmişlik, taassup, hırs, kıskançlık, cimrilik vb. gibi gösterge ve kapsamlı kavramlarla çeşitli teorilere ulaşılabilir ve onlardan açıklayıcı amaçlar ve ezcümle kocaların şiddeti hususunda yararlanılabilir. Özel olarak da kadınlara karşı güzel davranış hakkındaki sayısız tavsiyeler (Nisâ, 19 ve *Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 122) gözetilmesi ve dayak atmaktan sakınılması (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 18 ve 119 ve *Müstedreku'l-Vesâil*, c. 14: 250) kadınların kötü ahlak ve davranışlarına karşı sabır ve tahammül, onların hatalarını bağışlamak (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14:121 ve 124) ve kocanın seçme kriteri olarak gözetme ve sakınmaya davet edilmesi[9] İslam'ın zımnî olarak evlilikteki bir çok şiddet faktörünü erkeklerde istenmeyen huy ve karakter olarak tanıttığı ahlakî tavsiyelerdir.

Bununla birlikte, İslam'da ahlakî tavsiyelerin bir diğer yönü de kadınların kocalarına karşı güzel davranmaları ve onların kötü ahlaklarına tahammül etmeleri tavsiye edilmiştir. (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 14-15 ve 113-116) Çünkü kadınların kötü davranışları ve içsel kontrol yoksunluğu evlilikteki gerginliklerin oluşmasında inkar edilemez bir role sahiptir ve sonuçta erkekler de şiddete yönelmektedirler. Açıktır ki eşlerin pratik olarak ahlakî değerlere yükümlülükleri, evlilikteki bir çok çekişme ortamını ortadan kaldırmakta ve bu durum, kocanın eşine karşı şiddet uygulamasını minimum seviyeye düşürmeye vesile olmaktadır.

İslam'ın özel ihtimam gösterdiği evlilikte şiddetin ikinci faktörü, sosyal ve yönetim kontrol zaafıdır. İlerici ve eşsiz bir ilke olan "iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak" ilkesi, kapsamlı geniş düzeyiyle bireyin kontrolünü toplum ve yasalar aracılığıyla çeşitli stratejilerle çözebilir. Sosyal kontrol boyutunda, bu konuda çok sayıda ayet ve rivayetlerin bulunması İslam'ın bu konuya ne kadar çok önem verdiğini ve başkalarının sapkınlıkları karşısında genel gözetime ve herkesin bu konuda sorumlu olduğunu ortaya koymuştur. Hiç kuşkusuz, şu anda henüz doğru bir şekilde tanıtılmayan bu hayati ilkenin sahih ve tam bir şekilde kurumsallaşmasıyla, gözle görülür bir azalmaya ve hatta bir çok sosyal sapma

[9] Kaynaklarda şöyle bir rivayet yer almıştır: Adamın birisi kızının evliliği konusunda İmam Hasan'la (a.s) istişare etti. Hz. Hasan (a.s) şöyle buyurdu: *"Onu sakınan birisiyle evlendir; zira eğer kızı severse, ona değer verecektir ve eğer onu sevmezse, ona zulmetmeyecektir." Mekarimu'l-Ahlâk*: 214.

ortadan kalkacak ve örneğin cinsel şiddetin yok olmasına katkı sağlayacaktır. Örneğin eğer evlilikteki şiddet sosyal bir cezalandırılma, örneğin genel bir boykot (ihlalci kişiden herkesin ilişkisini kesmesi gibi yöntemler, kötülükten sakındırma yöntemlerindendir) [10] ile karşı karşıya kalırsa, evlilikte şiddet konusunda toplumda ciddi bir sorunun kalacağı düşünülmemektedir. Yönetimsel kontrolün boyutunda ise önümüzdeki rivayetler ve kendi konumuz hususunda, yani müşahede edilen evlilikte şiddet, istenilen İslam toplumunda hükümetin kritik rolü ve görevini ortaya koymak için şunlar yeterlidir:

İmam Muhammed Bakır'dan (a.s) rivayet edildiğine göre şöyle buyurmuştur:

> "Bir gün şiddetli sıcak altında Hz. Ali (a.s) evine gelir. Evin yanında ayakta bir kadının durduğunu görür. Kadın Hz. Ali'ye şöyle der: "Eşim bana zulmetti, beni korkuttu, beni tehdit etti ve beni döveceğine dair yemine etti." Hz. Ali (a.s) şöyle buyurdu: Hava serinleyene kadar biraz bekle, sonra seninle geleceğim." Kadın şöyle dedi: "Bu durumda onun bana öfkesi daha da artacaktır." Hz. Ali (a.s) bir müddet başını yere doğru eğdi ve 'Allah'a andolsun ki haksızlığa uğrayan kimseye, hiçbir zarara uğramadan hakkı verilmelidir' dediği halde başını kaldırdı. Sonra kadına: "evin nerededir?" diye sordu. Sonra kadınla birlikte kadının evine kadar gitti. Hz. Ali, kapının arkasından selam verdi. Sonra genç bir erkek dışarı çıktı. Hz. Ali ona şöyle buyurdu: "Ey Allah'ın kulu! Allah'tan sakın; sen bu kadını korkutmuş ve evinden dışarı kovmuşsun. (Hz. Ali'yi tanımayan genç adam) dedi ki: Seni ilgilendirmez. Allah'a yemin ederim ki sırf senin bu sözünden dolayı ona ateşe atarım.
>
> Müminlerin Emiri Ali (a.s) şöyle buyurdular: Ben sana iyiliği emrediyorum ve kötülükten sakındırıyorum. Sen de kalkmış bana kötülükle karşılık veriyor ve iyilikten yüz mü çeviriyorsun? (O sırada kılıcını tehdit göstergesi

[10] İmam Cafer Sadık (a.s) şikayet edici cümlelerle ashabına şöyle buyurmaktadır: "*Acaba kötülerin günahlarından ötürü, suçsuz ve günahsızlarınızı hesaba çekmeye hakkım yok mudur? Hâlbuki birisinin uygunsuz bir işini duyduğunuzda, 'o kişinin kötü davranışını terk etmesi için' ona karşı gelmemekte, inkâra kalkışmamakta, onunla ilişkinizi koparmamakta, onu paylamamaktasınız.*" Başka bir rivayette de İmam Cafer Sadık (aleyhi selam)'dan şöyle nakledilmiştir: "*Keşke sizler birisinin kötü bir davranışını duyduğunuzda, hepiniz onun üzerine giderek, ona 'ya bizden uzak dur ya da bu davranışından vazgeç' deseydiniz. Eğer kabul ettiyse ne âlâ, kabul etmezse ondan uzak dururdunuz.*" (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 11:415)

> olsun diye kılıfından dışarı çıkarır) o hengâmede bir grup insan oraya toplanarak Hz. Ali'ye Müminlerin emiri diye selam verirler. (Hz. Ali'yi o anda tanıyan) genç, Hz. Ali'nin ayaklarına kapanarak şöyle der: Ey Müminlerin Emiri! Benim sürçmemi mazur gör; Allah'a andolsun ki onun (eşimin) ayaklarının altının toprağı olacağım. Sonra Hz. Ali kılıcını kılıfına koyarak kadına şöyle buyurdu: "Evine gir ve eşinin sana bu şekilde davranmasına neden olacak işlerden sakın. (*Mustedreku'l-Vesâil*, c. 12: 337)

Hükümet kurumlarının evlilikte şiddetin kontrolü konusunda doğru tutumunun önemli bir etkiye sahip olduğu inkâr edilemez. İlginç olan son yıllarda Batılı ülkelerde de polisin rolünün daha çok takviye edilmesine önem verilmesi ve bununla ilgili yasal düzenlemeler yaptıkları görülmektedir. (Curry, et al, 1997: 269)

Kısacası İslam açısından stratejik oryantasyonlar, öteki görüşler gibi bir taraftan –sarih veya zımnî- o görüşün açıklaması yaklaşımına dayanmakta ve diğer taraftan, kendisine has değersel temellerden kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı İslam'ın evlilikte şiddet mevzusundaki yaklaşımındaki yorumu ve ayrıca İslam'da aile kurumunun kutsallığına ve bu kurumun korunması ve güçlendirilmesine verdiği ihtimam ve inayetle, bu dinin evlilikte şiddetin çözümü için her şeyden daha çok ahlak ekseninde ve görevini yerine getirme doğrultudaki kültürel ve yönetimsel eğitim içerikli stratejisi ile iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmaya vurgu yapmıştır.

Özet

Bu bölümde, doğal cinsel farklar hakkında İslam'ın ve uzmanların görüşlerine ve bazı farkları teyit ederek, ailede cinsel eşitsizliklerin en önemli boyutlarından bazılarına değindik. Cinsel kimlik gelişimini açıklayan veya cinsiyet rollerinin sosyalleşmesine değinen çeşitli kuramların aralarındaki küçük anlaşmazlıkları görmezden gelerek diyebiliriz ki bu konuyla ilgili biyolojik faktörlerin etkilerine ek olarak, çocuklar yetişkinleri taklit ederek ve ödül ve cezaların kaldıracı ile bu süreci kat etmekte ve münasip cinsel bir kimlik kazanarak, münasip cinsiyet rollerini kabul etmektedirler. Ancak bu konunun diğer bir yönü, onun değer yönüdür. Bazı doğal cinsel farkların İslam'da kabul edilmesi ve aynı şekilde kadın

ve erkeklerin sosyal alandaki rollerinde İslam'ın matlup modellerini dikkate aldığımızda, İslam ve feministlerin bu konudaki görüşleri arasında tezat olduğuna şahit olmaktayız.

Aile içinde cinsiyete dayalı iş bölümü hakkında da nedensel ve çeşitli fonksiyonel açıklamalar sunulmuştur. Her ne kadar değerleri kabul etmeleri açısında onlardan farklı olsa da İslamî kaynaklarda bu alanda fonksiyonalist teorisyenlerin açıklamalarıyla bir hadde kadar uyum vardır. Bundan dolayı, ataerkil ailelerde gücün eşitsiz dağılımında çeşitli biyolojik, ruhî, ekonomik ve kültürel etkenlerin olduğuna uzmanlar dikkati çekmiştir. Bu konuda da nedensel açıklama ile sunulan dinî ifadelerden istifade ile birkaç nedenin açıklanması, uzmanların açıklamaları ile uyum içindedir. Ancak farklı değerlerin hâkim olduğu sistemler ve çelişkili değerlerin yorumları, erkeğin ailedeki gücünün mefhumu, İslam'ın görüşünü örneğin feminist görüşlerle farklı kılmaktadır.

Cinsel eşitsizlik zaviyesinden ailede cinsel şiddet konulu bu bölümü, mikro odaklı nedensel yaklaşım, makro odakli nedensel yaklaşim, yorumsal açıklamalardan istifade ederek konuyu analiz ettik. Bu olgunun çıkış ve sebatında etkili olan faktörleri tanıdık. İslam açısından da bu faktörlerden bazıları kabul edilmiş ve bazılarına has bir vurgu yapılmıştır. Dinî ve ahlakı vicdan zayıflığı ve sosyal ve yönetimsel kontrol zaafı onların en önemlilerindendi.

Dördüncü Bölüm

Ailenin Sebat ve İstihkâmı

Önsöz

Çiftin birbirlerine doğal bağlılıkları ve asil arzuların tatmininde birbirlerinin tekâmülü yönünde her birinin ifa ettiği rol, onları sıkıca birbirlerine muhtaç etmiş ve her birine bir diğerinin önemli kendinden bir parçaymış gibi derinden vurgulanmıştır. Bu karşılıklı bağlılık, ihtiyaç ve onun çeşitli eserleri bireysel ve sosyal hayatın neredeyse tüm alanlarında etkili olmuş ve uygun olan her yerde bir şekilde kendisini göstermiştir. Kuşkusuz, yaratılış alemine yerleştirilmiş bu tekvinî hekimce tedbir, bu asil bağın şekillenmesi ve doğru sebatı için etkileşimli koşullar, öteki zeminelerle birlikte olması durumunda, ailenin sebat ve istihkamında en büyük rolü oynayacaktır. Allame Tabatabai (r.a), Nisâ suresinin 21. ayetinin tefsirinde evli çiftler arasındaki "sevgi" ve "rahmeti" yaratıcının hekimce tedbirine bağlamış ve şöyle yazmıştır:

Kadın ve erkekler kendine has bir üreme sistemi ile donatılmıştır. Uygulamada biri diğerini tekmil etmektedir; neslin üremesi bu ikisinin oluşumundandır. Dolayısıyla kadın ve erkek kendi zatında eksik ve birbirine muhtaçtırlar. İkisinin toplamından, neslin üremisine sebep olacak tam bir vücut oluşmaktadır. Bundan dolayı, onların her birindeki eksiklik ve ihtiyaç onları birbirine doğru çekmektedir. Böylelikle bu bağla huzur bulmuş olurlar. Zira her nakıs ve eksik kendi kemâline müştaktır ve her muhtaç, ihtiyacını bertaraf edecek birisine veya bir şeye meyillidir. Aile sevgi ve rahmetin en bariz cilvelerinden birisidir. Bir taraftan iki zevci bir birine bağlamakta ve diğer taraftan her ikisinin bilhassa kadının

küçük çocuklarına şefkat göstermesi ve koruması, sığınak olması, giydirmesi, beslemesi ve eğitimine koyulmasına neden olmaktadır ve eğer bu şefkat olmazsa, beşerin nesli kesilir ve insan türünün hiçbir zaman hayatı mümkün olmazdı. (Allame Tabatabai, c. 16: 166)

Bu teolojik açıklamayı bir kenara bırakacak olursak, deneysel bir bakış açısıyla, bütünleşmiş ve istikrarlı bir aile merkezinin oluşturulması, çeşitli bireysel ve toplumsal faktörlere bağlıdır. Bu bölümde bunların incelemesine değineceğiz.

1. Evlilik Bağının Kutsallığı

Evliliğe sevk eden faktörler: Olası alternatiflerden kaçınmak, onun getirilerini isteklice kabul etmek, evlilik bağıyla oluşabilecek muhtemel komplikasyon ve hasarlar karşısında bireysel ve toplumsal hazırlıkların icat edilmesi ve sonuç olarak, ailenin korunup sebat bulması, belirleyici bir rol ve evlilik bağından kaynaklı değerlerin yükselmesi onun kutsiyetini göstermektedir. Bunun nedeni, bir olgunun kutsallık ve hürmeti, özellikle böyle bir tutumun umumî zihinlerde galebe çalması durumunda, doğal bir şekilde onun konumunu güçlendirmekte ve karşılıklı uyuşmayan iradelerin tezyifinde şaşırtıcı etkisi vardır.

Uzmanlara göre, batıda aile kurumunun çökmesinin en önemli nedeni, genel dünyevi ve laikleşme süreci veya kutsallığın devre dışı bırakılmasıdır (seculrization). Sosyal hayatın diğer alanlarına ek olarak, aile kurumunu da şiddetli bir şekilde etkisi altına almıştır. Bu sürecin sonunda, önceden kutsal ve dinî olarak algılanan evlilik, zamanla kutsiyetini kaybetmiş ve sadece medeni bir sözleşmeye dönüşmüştür. On yedinci ve on sekizinci yüzyıl düşünürlerinden bazıları, evliliği doğa kanunlarının bir yönü olarak bilmiştir. Voltaire[1] de kendi *Kültür Ansiklopedisi*nde şöyle yazmaktadır:

Evlilik, Katolik kiliselerin kutsadığı beşer bireyleri arasındaki bir sözleşmedir; ancak sözleşme, kutsama ve kutsallık arasında açık farklar vardır. Sözleşme, medenî izleri içeren bir girişimdir, hâlbuki kutsama kilisenin kişiye bağışladığı bir bereket konumundadır. (Sgaln, 1375: 128) İslam,

[1] Francois - Marie A. Voltaire.

sayısız ayet ve hadislerin şahitliği ile evliliğin halk arasında kutsal olduğunu yaymaya çalışmıştır. Bu iddia, İslamî ayet ve hadislerin açık veya örtülü delaletinden istifade edilmektedir. Aşağıdaki örnekler, İslam'ın aileye verdiği değer ve kutsallık yaklaşımını bir hadde kadar yansıtmaktadır:

> Hz. Muhammed Mustafa (s.a.a) şöyle buyurmuştur: "Evlilik benim sünnetimdir, o halde her kim sünnetimden yüz çevirirse, benden değildir." (*Bihâru'l-Envâr*, c. 103: 220)

> Ayrıca şöyle buyurmuştur: "Allah katında hiçbir bina, evlilikle bayındır edilen bir ev kadar sevimli değildir ve Allah katında boşanmayla dağılan ev kadar hiçbir şeye buğz edilmez." (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 5)

> Hz. Yakup (a.s) çocuklarına evliliği teşvik etmek için şöyle buyurmuştur: "Senden geriye Allah'ı zikrederek ve tesbih ederek yeryüzünü ağırlaştıracak bir neslin geride kalması için uğraş." (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 5)

> İmam Cafer Sadık (a.s) da şöyle buyurmuştur: "Evli birisinin iki rekâtlı namazı, bekâr birisinin yetmiş rekâtlı namazından daha üstün ve değerlidir." (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 6)

Aynı şekilde, düğün ve nikâh akdinin farklı kesitlerinde okunması için çok sayıda duanın öğretilmesi (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 79 ve 96), çocukken dünyadan göçen çocuklar tarafından ebeveynleri için bağış talebinde bulunulması, (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 34), erkeğin evine rızık götürmesi için çaba sarf etmesinin değerli bir ibadet ve cihat sayılması, (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 12: 10-13), kadının ev işlerini yapmasıyla uhrevî sevapları alacağına işaret edilmesi ve iyi kadınlık yapmanın düşman karşısında cihat sevabının kadınlar için getirisinin olacağı (*Vesâilu'ş-Şîa*, c.14: 123 ve 163) ve meşru cinsel doyumun müstahap ve değerli olduğuna vurgu yapılması (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 76 ve 77) toplamda, mukaddes bir çatı altında evlilik, parçaları ve levazımını oluşturmak için İslam'ın özel oryantasyonunu göstermektedir.

2. Bilinçli Seçim

Ailenin kaderini büyük oranda belirleyici bir rolü olan aşamalardan en önemlilerinden birisi eş seçimi aşamasıdır. Aile uzmanları, ailevî sorun ve anlaşmazlıkların çoğunun; bilgi ulaştırma mecralarının zaafı, acele etmek, seçim aşamasında titiz bir araştırmanın yapılmaması, çevre ve vasıtaların

görüşlerine gereksiz güven, önemli zaaf noktalarının ciddiye alınmaması yahut gerekçelendirilmesi, önemsiz bazı özelliklerin abartılması, gerekli niteliklere az dikkat edilmesi ve bilinçli aldatma ve kandırmacadan kaynaklandığına inanmaktadırlar. Her toplumun bu aşamadan geçmek için kültürel koşullar, çağın gerekleri ve çevresel hassasiyetlerle orantılı olarak az çok yöntemleri vardır. Toplum bireyleri eş seçimi sürecine uygun olarak ondan yararlanmaktadır. Örneğin, batı gençliğinin çoğu, günümüzde birlikte yaşama tarzını benimsemiş ve onu evliliğe geçiş için bir deneme ve mukaddime olarak algılamaktadırlar. Varsayım şudur ki bu deneme ilişkisi gençleri evlilik yaşantısının gerçeklerine aşina etmekte ve onların gelecekteki izdivaçlarının bilinçli bir seçime ve tamamen hesaba dayalı olması için birbirlerinin tutum, davranış, huy ve karakterini yeterli bir şekilde tanımasını büyük ölçüde garanti altına almaktadır.

Ancak yapılan bazı araştırmalara göre, birlikte yaşamak evlilikte bir uyuma ve bireylerin yakın ilişkisinin duygusal ve mutluluklarına etkisinin olmadığını veya etkisinin az olduğunu ortaya koymuştur. Başka kanıtların ortaya koyduğuna göre, önceden birlikte yaşama deneyimini yaşayan çiftlerin bu deneyimi yaşamamış çiftlerden evlilik başarısını yakalamaları açısından daha az bir şansa sahip oldukları ve buna ek olarak, evlilikten daha az mutlu oldukları ve ona bağlılıklarının daha az olduğunu ortaya koymuştur. (Kendall, 1999: 428-429) Amerika ve İsveç'te yapılan bir araştırmaya göre önceden birlikte yaşamış çiftler arasındaki boşanma oranı, önceden birlikte yaşamamış çiftler arasındaki boşanma oranından % 80 daha fazladır. (Turner, 1378: 269) Muhtemelen bunun sebebi, birlikte yaşama deneme yönünün bir çok yerde başka yönlerin etkisi altında kalmış olmasından dolayıdır. Başka araştırmaların sonuçlarına göre, birlikte yaşamı bir çeşit deneme evliliği olarak kabul eden kadınların aksine, bir çok erkek onu evliliğin bir alternatifi ve cinsel doyumu sağlama yöntemi olarak algılamaktadırlar. (Lindsey and Beach, 2000: 387)

Bununla birlikte, münasip ve etkili yöntemlerin tanıtımı ve güvenirlilik yüzdesi az olan yöntemlerin uzmanlar ve toplum kültürel aracıları tarafından geçersiz kılınması ve bunların sosyalleşme kanalı yoluyla tespit edilmesi ve bireylerin onlardan doğru yararlanma yöntemiyle kılavuzluğu, doğru bir seçim yapma ve bazı olumsuz sonuçların çıkmazlarından korunmayı bir hadde kadar gerekçelendirebilir.

İslamî toplumun nesnel kanıtları ortaya koymaktadır ki eş seçimi sürecinde bazı sorunlarla karşı karşıya kalınmaktadır. Devam eden yapısal değişime paralel olarak toplumun karmaşık bir hal alması, bu tür sorunların tür ve yoğunluğunu arttırmaktadır. Boşanma talebinde bulunan bir çok insan, kararının nedenini seçim aşamasındaki hatasına bağlamaktadır. İşte bu, bu aşamanın önem ve hassasiyetini ortaya koymaktadır. Bu sorun, toplumumuzdaki geleneksel ve dinî bağlam ve kendisine has kültürel beklentilerden kaynaklı olarak daha belirgin bir şekilde kendisini göstermekte ve daha fazla hassasiyetlere yol açmaktadır. Bu toplumun tarihinde, hiçbir zaman bir grup gencin park ve caddelerde bir anlık görüşmelerden sonra karşı tarafla ömür boyu evlilik kararı aldığı görülmemiştir. Acaba, temelden yoksun bu tür yöntemlerin yayılıp revaç bulmasıyla evliliklerin sağlam ve payidar kalması beklenebilir mi?! Bu bölümde ilk önce bu hususta alışılagelmiş adımların tanıtımına özet olarak değinecek ve sonra İslam'ın görüşüne işaret edeceğiz. Toplumumuzda az çok görülen girişim ve yöntemler, aktif alt kültürler arasında görülen farklara rağmen, eş seçiminde dikkate alınmakta ve aynı zamanda sağlıklı ve doğru bir tercihi yapmaya da vesile olan yöntemler şunlardan ibarettir:

- Normal kanallardan veya rastgele ilk tanımayı sağlamak;

- Yol gösterme maksadıyla tanıdık ve akrabalarla istişare;

- Komşu, akraba, arkadaş, öğretmen ve meslektaşlar aracılığı ile araştırma (karşı tarafın dindarlık, ahlak, maneviyat, öğrenim durumu, ailevî konumu, mesleki kariyeri ve genel durum ve koşullarını öğrenme maksadıyla bu araştırma gerçekleştirilmektedir);

- Bazı yerlerde haberci ve aracı gönderme veya iki taraflı mektup ve fotoğraf gönderme;

- Erkek ve kızların birbirlerini değerlendirmek için doğrudan görüşerek konuşması ve birbirlerinin özellik ve hususiyeti hakkında doğrudan bilgi sahibi edinmeleri;

- İlk yardım, kılavuzluk ve danışmanlık sistemlerinden yararlanmak ve ayrıca evlilik sözleşmesinden önce ruhsal ve fiziksel deney ve testlerin yapılması. [2]

[2] Nişanlılık dönemindeki ilişki de kendi haddi zatında tarafların birbirlerini tanıma düzeyini arttıran bir başka etkili yoldur. Elbette şer'î kurallar ve ölçülere göre olmalıdır.

İslam hukuk sistemi bu yöntemlere ve evlilik düşünen kişilerin birbirlerini daha fazla tanımalarını sağlayacak muhtemel yollara da şartlı ve kendisine has kural ve kaidelere riayet etmek koşuluyla izin vermiş ve yerine göre teşvik etmiştir. Kur'ân ve hadislerin genel olarak ve evlilik hakkında has olarak önem verdiği istişare ve Hz. Peygamber efendimiz ve Masum İmamların da (Allah'ın selamı üzerlerine olsun) pratik yaşantısında şahit olduğumuz sayısız örnekleri bir kenara bırakacak olursak, İslam hatta karşı tarafın fizikî özelliklerinden haberdar olmak için yüz yüze görüşmeye ruhsat vermiş veya teşvik etmiştir. (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 59-61)

Öte yandan çiftlerden her birinin gerçekleri saptıran veya aldatmaya yönelik her türlü girişim ve yöntemi "tedlis" unvanı ile yasaklanmış ve karşı tarafa evliliği feshetme hakkı verilmiştir. [3]

Buna ilave olarak, kızların gerekli bilgileri elde etmedeki göreceli kısıtlı imkânlarından dolayı, İslam, kızın eş seçiminde güveninin yukarı seviyeye çıkması maksadıyla kızın kendi rıza ve isteğine ek olarak velisinin (baba veya babasının babası dedenin) de iznini de şart bilmiştir. (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 205 ve 214) Bu hukuki tedbir, -her ne kadar bazı fakih ve İslamî hukukçuların rivayetlerin içeriğindeki ihtilaflardan dolayı farz olup olmadığında münakaşa etseler de- potansiyel olarak makul bir seçim ortamını hazırlayabilir ve eş seçimi sürecindeki muhtemel yanlışları büyük ölçüde aşağı indirebilir. Bu, bilgi ve deneyimlerden yararlanma imkânını veren değerli bir yaklaşım ve genellikle toplumsal kısıtlamalardan kaynaklı olarak bu tür deneyimleri elde etme imkânı az olan kızlar için güvenilir bir sermayedir. Dolayısıyla himaye edici ve güven verici bir yönü olan bu tedbirden yararlanmanın, çok sayıdaki müçtehidin fetvasıyla

[3] Nikâhta tedlis, sahte ve hileli bir şekilde çiftlerden birinin ayıp veya kusurunun gizlenmesi veya onda olmamasına rağmen mükemmel özelliklere sahip biri olarak tanıtılmasına denir. Örneğin eğer erkek, zengin ve mevki sahibi olmadığı halde kendisini öyle tanıtırsa veya sahte belgeler sunarak kendisini lisans ve doktor olarak tanıtırsa ve bu yolla karşı tarafı evliliğe mecbur bırakırsa yahut kadın kendi gerçeklerine aykırı olarak tanınmış bir şahsın kızı veya terzilik, aşçılık ve musiki gibi hünerlerinin olduğunu söylerse veya kendisini bakire olarak tanıtırsa veya saçlarının döküldüğünü perukla kapatırsa ve bu şekilde erkeği evliliğe ikna ederse ve evlilik sonrası karşı tarafın belirtilen özelliklerden yoksun olduğu anlaşılırsa veya aldatıcı bir ameliyatla kendisinde olan bir kusuru gizlediği ortaya çıkarsa, bu tür yerlerde, kandırılmış kişi nikahını feshedebilir. (Safai ve İmami; 1378:190, aynı şekilde bu konuda fıkhî kaynakları okumak için Bkz. es-Sadr, k. 1400, c. 2: 291)

mutabakatı olduğu gibi ortak ve devamlı yaşamının temellerini atmasında da kıza yardımcı olmaktadır.

Şunu belirtmek gerekir ki bu hak, şer'î kurallar esasına göre şartlı kılınmıştır. Şöyle ki; baba veya dedenin (babanın babası) kızın genel çıkarlarını temin doğrultusunda ve doğru bir seçime yöneltme durumunda bu kural geçerlidir. Ancak baba veya dede hiçbir maslahat gözetmeden şer'î veya örfî olarak kızla uyumlu olan birisinin evliliğine mani olursa ve kız da o kişiye karşı eğilimli olursa, onların (baba ve dedenin) bu konudaki hakkı düşer ve onların iznini alma zorunluluğu kalkar. (İmam Humeyni, *Tahrîru'l-Vesîle*, c. 2: 393) Bu konuyu Şehit Mutahhari'nin (r.a) bu yasal hakkın açıklaması ile ilgili konuşmasıyla son erdiriyoruz:

Bakirelerin babaların onayı olmadan bir erkekle evlilik yapmasının gerekliliği yahut en azından iyi olma felsefesi, kızın eksik bilinmesinden kaynaklı ve sosyal gelişim açısından erkekten daha az hesaba katıldığından dolayı değildir. Eğer bu yönden olsaydı on altı yaşındaki dul bir kızın evlenmek için babanın onayına ihtiyacı olmamasına karşın on yedi yaşındaki bakire bir kızın bu görüşe göre babanın iznine ihtiyacı olması arasında ne fark olurdu. Bu konu, kadının zihinsel ve düşünsel gelişiminde eksik ve yetersizliği ile alakalı değildir. Bir şekilde kadın ve erkek psikolojisi ile ilgilidir. Bir taraftan erkeğin avlama hissiyle alakalı ve bir taraftan kadının erkeğin sadakat ve vefasına olan inancıdır. İşte burada kız, "denenmemiş erkek" hakkında erkeklerin hislerini daha iyi bilen ve –istisnalar haricinde- kızlarının hayır ve mutluluğu dışında bir şey istemeyen babalarıyla istişare etmeleri ve onların bu konudaki onaylarını almaları gerekmektedir. (Mutahhari, 1369: 61-63)

3. Opsiyonel (İsteğe Bağlı) Evlilik

Geleneksel kültürlerde göreceli olarak yaygın olan işlerden birisi, kızın ve bazen de erkeğin evliliğe zorlanmasıdır. Geleneksel toplumların kendisine has yapısı bu tür zorlama evliliklerle uyum içinde olmuş ve bazen de hatta kurallara uyma unvanı ile bu tür evlilikleri takviye etme şeklindeydi. (Behnam ve Rasekh, 1384:124-126) Bu konu, genellikle geleneksel toplumun moderniteye geçiş sürecinde evliliğin aile dayanışması yolunda

bir engel ve sorun olarak algılanmaya başladığı zaman, gündeme getirilmektedir. Böyle dönemlerde eski kuşakların geçmiş inanç ve gelenekleri koruma, yeni kuşakların ise bağımsız bir kimliğe temayülü ve bireysel ölçüleri takip etmesi gibi çatışmalara şahit olmaktayız. Sonuçta, eğer kız veya erkek kendi iç dünyasındaki istek ve düşüncelerine aykırı olarak evliliğe zorlanırsa, böyle ailelerde uyumsuzluk ve çekişmelerin çok yüksek olma ihtimali bulunmaktadır. Bilhassa bu tür evliliklerde genellikle aşk ve muhabbetten hiçbir eser yoktur.

İslam açısından kız ve erkek, evlilik konusunda irade ve seçme hakkına sahiptirler. Bu konuda çok sayıda hadis bulunmaktadır. (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 201-220) Bir çok fakih de kız ve erkeğin seçme hakkının evliliğin sıhhat ve geçerliliğinde etkili olduğuna inanmaktadır. Elbette bazı rivayetlerde bakire kız konusunda baba veya dedenin velayetinin olduğu istifade edilebilir. Ancak bu velayeti sabit olması durumunda kızın maslahatlarına riayet etme koşuluna bağlıdır. (Bkz. İmam Humeyni, *Tahrîru'l-Vesîle*, c. 2: 393) ve zorla evliliklerin bir çok olumsuz sonuçlarına binaen, günümüz dünyasında zorla evliliğin asla maslahatçı bir yönü olmayacaktır. Dolayısıyla son rivayet zorla evliliği gerekçelendiremez.

4. Makul Beklentiler

Ailenin çeşitli etaplarda sebat ve devamının, aklın ortak yaşamın çeşitli boyutlarına galebe çalmasına ihtiyacı vardır. Bundan önce eş seçiminin bilinçlice olması hakkında bazı konulara değinildi. Burada eşlerin birbirlerinden ve evlilik yaşantısından beklentilerine değinmemiz yerinde olacaktır. Hiç kuşkusuz, bu beklentiler her ne kadar daha makul ve gerçekçi olursa öngörülen veya öngörülmeyen komplikasyonlar, ailenin birlik ve uyumuna daha az zarar verecektir. Buna mukabil, zevcelerin her biri birbirlerinden ve evlilik ilişkisinden ideal ve akla uymayan beklentiler içine girerse, ailedeki ihlaller daha çok olacaktır. Gerçekte, batılı toplumlarla geleneksel toplumlardaki evlilikler arasındaki farklardan birisi işte bu noktada yatmaktadır. Batılı ülkelerdeki romantik tutumun evliliğe galebesi, oldukça yüksek ve makul olmayan beklentileri ailelere yüklemekte ve genellikle yerine getirilmemektedir. İşte bu konu,

evlilikte sarsılmaları ve istikrarsızlığı beraberinde getirmektedir. William J. Goode dediğine göre:

Evliliğe romantik aşk bakışıyla bakan batılı bir gencin yüksek beklentileri vardır ve her ne kadar güvenli de olsa, monoton ve sıkıcı bir yaşamdan hoşlanmamaktadır. Halbuki bir çok toplumda gence eşinden en iyi şekilde saygı beklentisinde olması gerektiği öğretilmektedir. (Goode, 1964: 93)

Bundan dolayı, tıpkı Amerika'daki bazı verilere göre aşka dayalı evliliklerin yüzde doksan üçünde acı bir yenilgiyle karşı karşıya kalınmakta ve Fransa örneğinde olduğu gibi, aşka dayalı evliliklerin ortalama ömrü üç buçuk ay sürmektedir. (Keynia, 169, c. 2: 808)

İslamî açıdan, aklî beklentiler gerçekçi ve ailedeki maddi ve manevî fonksiyonlar gözetilerek, uhrevî sevapları elde etmeye teşvikle çeşitli duygu ve evhamlardan sakınmaya vurgu yapılmıştır. Buna ek olarak, evlilik ilişkisinin gözle görülmeyen yarar ve faydaları, sonuçta bazı mantıksız beklentilerin karşılanması mümkün olmayan bir çok acele alınmış ve akla uygun olmayan kararlara da engel olabilir. Nisâ suresinin 19. ayeti bu doğrultuda şöyle buyurmaktadır:

> **"Onlarla (kadınlarla) iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmazsanız (hemen boşanma kararı almayın ve biliniz ki) Allah'ın hakkınızda çok hayırlı kılacağı bir şeyden de hoşlanmamış olabilirsiniz."**

Aynı şekilde bazı platonik beklentilerin azaltılması doğrultusunda, bazı hadislerde bu noktaya işaret edilmiştir ki kocanın eşinin beğenmediği huy ve ahlakını haddinden fazla değiştirme ısrarı (bunun tam tersi de geçerlidir) karı ve koca ilişkileri arasında olumsuz sonuçlara neden olabilir. (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 123-124)

5. Güzellik ve Süslenme

Zahirî güzellik ve süslenmeği ailenin güçlendirilme faktörlerinden biri olarak sayamayız, ancak cazibe ve cinsel istekle ilişkili yönü olduğundan, onun için ikincil bir rolü olduğunu söyleyebiliriz. Elbette güzelliğin niteliği hakkında ve fizikî bir gerçeklik mi yoksa kültürel bir prestij

mi olduğu hakkında tartışmalar yapılmış ve bazıları çok farklı antropolojik bulgulara dayanarak ikinci görüşü tercih etmişlerdir. Örneğin bazı toplumlarda, kadının şişman olması, bazılarında zayıf olması güzellik ölçüsü olarak algılanmakta ve bazı Afrika kabilelerinde, ön üst dişlerin çekilmesi güzelliğin şartı olarak bilinmektedir. Hâlbuki bizim bakış açımıza göre bu durum kişinin çehresinde oldukça istenmeyecek görüntüler icat etmektedir. Başka ilkel toplumlarda ise kadının yüz veya vücudundaki yara izi kadının güzel olduğuna delil olarak almaktadırlar. (Klineberg, 1368: 159-160)

Bazen ikinci görüşe istinat etmek için kanıt unvanı ile zikredilmektedirler. Bu doğrultuda bazı feministler güzelliği kültürel göreceliğinden ve zaman içerisinde değişkenlik gösterdiği ve kültürler arasında farklılıklar arz ettiğinden dolayı efsane olarak gündeme getirilmiş ve onu kapitalist sanayi ürünü ve kadının gelişmesine karşı olan politik savaşın bir sonucu olarak ele almışlardır. (Peach, 1998: 23) Tüm bunlarla birlikte, güzelliğin biyolojik yönünü mutlak olarak inkâr etmek o kadar da gerekçeli olarak görülmemektedir. Çünkü güzelliğin tanımında kültürlerin göreceli etkisinin ispat edilmesi başka faktörlerin etkisinin geçersiz olduğu sonucunu doğurmaz. Bununla birlikte, güzellik ve özellikle kadının güzelliği ve cinsel cazibeyi arttırması arasında anlamlı bir ilişki işin içindedir. Değiş tokuş kavramların hesabına göre, çiftlerden birinin fiziksel çekiciliği, bileşen kaynaklardandır ve bir taraftan kendisi için daha çok ödül beklentisini gerektirmekte ve diğer taraftan ortak kar payını arttırmakta ve onu bağlı bir ilişkiyi korumaya itmektedir. Öyle anlaşılıyor ki ailevî disfonksiyon ve sarsıntılara uğrayan çiftler, doğal olarak talak ve boşanmayı düşünmektedirler. Kâr ve zarar muhasebesi yapıldığında, güzellik faktörünü de öteki faktörlerin yanında nazarda tutmaktadırlar.

Tüm bunlara rağmen, işaret edildiği gibi, güzellik ve süslenme evlilik ilişkisini güçlendirmek için ikincil ve fer'î bir faktörden daha fazlası değildir ve onun hakkında mübalağa edilmemelidir. Rivayetlere bakıldığında İslam'ın güzellik konusundaki görüşünü bu doğrultuda değerlendirebiliriz. Güzellik, İslam açısından istenen bir şey olarak telakki edilmiştir. Ancak hiçbir zaman eş seçimi için temel kriterlerden biri olarak sayılmamıştır. Bilakis öteki kriterlerle karşılaştırıldığında genellikle diğer kriterler ön

planda tutulmuştur. Örneğin güzellik, İslam'da eş seçiminde temel kriterlerden biri olan dindarlıkla hiçbir zaman eşit sayılmamıştır. Bazı rivayetlerde kadınla sırf güzelliği için evlilik yapmanın hüsran ve pişmanlığa neden olacağı belirtilmiş ve dindarlığa riayet kriteri önerilmiştir. (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 30-31) Başka bir hadiste, ahlakî eğitim kriteri güzellik kriterinden önde tutulmuştur. Bu hadise göre, Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.a) fasit ve bozuk bir ailede yetişen güzel bir kızla evliliği yasaklamıştır. (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 29) İslam açısından çocuğa önem verilmesi ve ailenin pekişmesi için oynadığı rolden dolayı, bir takım rivayetlerde kadının doğurganlık kabiliyeti eş seçimi için temel bir kriter olarak ele alınmış ve güzellik kriterinden öncelikli ve üzerine vurgu yapılmıştır. Bu tür rivayetlerin hesabına göre, doğurgan kadın hatta çirkin bile olsa kısır kadından hatta güzel yüzlü olsa bile daha tercih edilirdir. (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 33-34)

Doğal güzellikleri bir kenara bırakacak olursak, yapay güzellik ve zarafete de rivayetlerde özel önem verilmiş, kadın ve erkeklerin bu konuya riayet etmeleri önerilmiştir. Rivayetin birinde şöyle okumaktayız:

> Adamın birisi şöyle diyor: İmam Musa b. Cafer'in (a.s) kına yaktığını gördüm (saç ve sakalını boyamıştı). Dedim ki: Fedanız olayım, kına mı sürdünüz? Buyurdu ki: "Evet, erkeğin nezafet ve süslenmesi kadınların iffetini arttıran işlerdendir. Kadınların iffetinin azalmasının nedeni kocalarının baş ve yüzlerine yetişmemesindendir." Sonra şöyle buyurdular: "Acaba eşini nezafet ve süslenme (kirli, pasaklı, pis kokulu ve süslenmeden) açısından uygunsuz bir durumda görmeyi ister misin?" Dedim ki: "Hayır" Buyurdu ki: "Öyleyse eşin için de hoşlanma (yani o da seni uygunsuz olarak görmesin) Daha sonra şöyle buyurdular: "Temizlik, güzel koku sürmek, fazla tüylerin alınması ve cinsel ilişkiye önem verilmesi, peygamberlerin ahlakî özelliklerindendir." (Bkz. *Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 183)

Elbette bu konuda da doğal cinsel farklar etkisiz değildir ve kadınların erkeklere oranla daha çok süslenmeleri tekit edilmiştir. (Bkz. *Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 14 ve 135)

6. Cinsel Tatmin

Mikro düzeyde cinsel tatmin ve memnuniyet, ailenin teşkil edilmesinde çiftin önemli amaçlarından biri, makro düzeyde ise aile kurumunun

temel fonksiyonlarından birisidir. Bunun gerçekleşmesi yönündeki her türlü bozukluk durumunda, evlilikte aksama ve ihlalin beklentisinde olmak gerekir. Ancak nispeten bedihî olan bu noktayı geçersek, üzerinde daha çok durulması gereken şey, bu konunun yani ailenin güçlendirilme ve pekiştirilmesinin, cinsel dürtü açısından kadın ve erkeklerin doğal farkları arasındaki ilişkidir. Deneysel araştırmaların neticesine baktığımızda bu ilişki daha iyi anlaşılacaktır.

Batılı ülkelerde, yirminci yüzyılın başlarına kadar, kadınların cinsel ilişkiden hiçbir zevk almadıkları anlayışı hakimdi ve yalnızca erkeklerin kontrol edilmez cinsel dürtülerinin olduğu varsayılmaktaydı. Ancak 1920 yılında cinsel ihtiyaçlar hakkında başlayan fizyolojik araştırmalar, cinsel tatminin cinsel ilişkide her iki partner için de önemli olduğunu ortaya koydu. Bu araştırmalar geçmişteki varsayımların değişme ortamını hazırladı ve zamanla evlilik, tatmin edici bir cinsel ilişkiyi her iki çift için de garantiye almalıdır düşüncesini doğurdu. (Abbott ve Wallace, 1376: 187-188)

O günden sonra, batılı erkekler eşlerinin cinsel zevklerini arttırmak için cinsel tekniklerin geliştirilmesi ve iyileştirilmesi yönünde çaba sarf etmeye başladılar. Bu da soğuk mizaçlı kadınların problemlerini düşürdü. Örneğin, 1907 yılındaki Amerika'nın New York şehrindeki kadınların dörtte üçü cinsel orgazm deneyimi yaşamamalarına rağmen, 1920 yılında kadınların üçte ikisi kocalarının cinsel isteklerinin haddinden çok olduğunu açıklamış, ancak yirminci yüzyılın ortalarında kadınların yaklaşık üçte ikisi, üç ilişkiden birinde ya daha fazlasında cinsel orgazma ulaştıklarını izhar etmiştir. Evliliklerinin üzerinden 15 yıl geçmiş kadınların % 45'i neredeyse her zaman orgazm deneyimine ulaştıklarını -ki bu bir sonraki araştırmada % 53'e ulaşmıştır- açıklamışlardır. Kadınların % 5'i eşleriyle cinsel ilişkiye daha az girmeyi isterken, öteki kadınlar cinsel ilişkilerinden razı olduklarını açıklamışlardır. (Shorter, 1977: 253)

Ancak bunun anlamı, asla erkek ve kadınların cinsel dürtüler açısından eşit oldukları anlamına gelmemektedir. Zira yapılan çeşitli araştırmalar ortaya koymuştur ki erkekler evliliğin genel değerlendirmesinde kadınlardan daha fazla cinsel ilişkiye önem vermektedirler. Bundan dolayı evlilik çekişmelerinde ve hatta boşanma konusunda, cinsel ilişkilerinin tatmin edici olmadığı erkekler tarafından gündeme getirilmiştir. (Goode, 1964: 97)

Başka bir araştırmaya göre ise erkeğin cinsel ilişki isteğinin eşi tarafından reddedilmesi, erkeğin aşırı derecede çalkantı ve kargaşasını beraberinde getirmektedir. Hâlbuki kadın açısından çalkantı ve kargaşa artık erkeğinin yanında sevgisinin kalmadığını düşündüğünde baş göstermektedir. (Baron and Byrne, 1997: 308); Dolayısıyla ailenin güçlendirilmesinde cinsel doyumun etkisi konusuna, cinsiyetin rolüne göre yeterli derecede önem verilmesi gerekmektedir.

İslamî rivayetlerde her iki noktaya da değinilmiştir. Yani kadınlar için cinsel doyumun önemi ve cinsel farkların rolü, özel bir şekilde ele alınmıştır. Birinci nokta hakkında İslam, evlilik ilişkisinde kadınların cinsel doyumuna oldukça fazla önem vermesinin yanı sıra, bu konuda hukukî bir yöne de kail olmuş ve erkeklerden bu hukuka riayet etmeleri istenmiştir. (Bkz. 2. Bölüm: Cinsel Davranışların Düzenlenmesi)

İkinci hususla ilişkili olarak ise İslam'da doğal cinsel farklar kabul edilmiş ve erkeğin cinsel doyumuna kadınlara oranla daha fazla önem verilmiştir. İslam, Müslüman kadından erkeğinin cinsel ihtiyaçlarını her durumda ciddî olarak ele almasını ve bu ihtiyacının giderilmesinde bir kusurda bulunmamasını istemektedir. Nitekim bazı rivayetlerde kadınlardan eğer namaz halinde bile olsalar, erkeğin cinsel isteğini reddetmemeleri ve namazlarını uzatmamaları istenmektedir. (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 117) Bunun dışında, kadının kocasını cinsel olarak doyurması, erkeğin kesin evlilik haklarındandır. Bu, İslam'da erkekler için belirlenmiştir.

7. Cinsel İlişkilerde Sınırlamalar

Bireylerin evliliğe sevk edilmesi ve bir sonraki aşamada ailenin teşkil edilmesinde belirleyici rolü olan sosyal şartlar ve ortamlar ailenin sebat ve istikrarında, cinsel içgüdülerin tatmin edilmesinin aile çatısı altında meşru evlilik tekelinde olmasının gerektirmektedir. Bu sınırlamaların toplumlarda icat ve uygulaması bağlamında, kültürel açıdan uygun, istenilen sosyalleşme, verimli sistemin varlığı, resmî ve gayri resmî kontrol ve ondan da önemlisi, bu doğal ihtiyacın doyum şartlarının makbul kanallardan kolaylaştırılması ve yetkisiz yollara sevk edilme motivasyon ve ortamlarının ortadan kaldırılmasının, aile konumunun istenmeyen alternatifler karşısında sağlamlaşmasında ve istikrarında temel etkileri vardır.

Bu iki kategori arasındaki sağlam ilişkinin idrak edilmesi o kadar da zor değildir. En azından çağımız dünyasını tecrübe etmiş kişiler; manevî ve toplumsal caydırıcı faktörlerin azalması ya da silinmesi sonucunda ortaya çıkan sınırsız özgürlüğün yıkıcı etkisini, dizginlenmemiş cinsel bozuklukları, cinsel isteklere ulaşma yönünden geniş imkânların oluşması ve evlilik için az masraflı ve çok çekici çeşitli alternatiflerin ortaya çıkması ve evlilik değerinin düşmesi ile aile temellerinin her geçen gün gevşediğini görmektedirler. Tıpkı batılı ülkelerde yapılan araştırma ve verilere göre:

- 1940 ve 1950 yıllarında Amerikalı lise mezunu erkeklerin % 85'i ve kadınların % 50'si evlilik öncesi cinsel ilişki deneyimi yaşadıklarını açıklamışlardır. Bu kadınların neredeyse yarısı, cinsel ilişki deneyimlerini nişanlı olmadıkları başka erkeklerle yaşamıştır. Buna ek olarak, kırk yaşındaki kadınların % 26'sı ve erkeklerin de % 50'sinin evlilik dışı cinsel partnerlerinin olduğunu ortaya çıkmıştır. (Klausner, 1972, vol. 14: 205) Bu sayı 1970 ve 1980 yıllarında artış kaydetmiştir. Örneğin 40 ile 50 yaş arası evli erkeklerin % 50 ile 75'nin ve aynı yaştaki evli kadınların % 34 ile 43'ünün evlilik dışı cinsel ilişkilerinin olduğu ortaya çıkmıştır. (Papalia and Olds, 1992: 415)

- Kanunî olarak yasak olmasına rağmen 1981 yılında Amerikalı çiftlerin % 4'ü aralarında hiçbir evlilik bağı olmadan birlikte yaşamaktaydı. Elde olan verilere göre bu sayı hızlı bir şekilde artış kaydetmektedir. (Huber and Spitze, 1988: 435)

- Amerika'daki 1995 yılındaki cinsel tecavüz vakalarının oranı 260 bin dolayındadır. (Siegel, 1997: 287)

- Londra'da araştırmaya tabi tutulan her altı kadından ikisi cinsel saldırıya uğramış ve bunlardan birisi tecavüze uğrarken öteki ise saldırıya karşı koyarak tecavüzden kurtulmayı başarmıştır. (Giddens, 1374: 202)

- Erkekler için cinsel hizmet veren çokça görülen genel evlerin yanı sıra, örneğin Almanya'nın Hamburg kentinde kadınlara özel erkek cinsel hizmet merkezleri kurulmaktadır. (Giddens, 1374: 213)

- Amerikalı erkeklerin en az % 13'ü ve kadınların en az % 5'i eşcinseller kategorisinde bulunmakta ve eşcinselliğe eğilim her geçen gün artış kaydetmektedir. (Shepard, 1999: 312)

Acaba gerçeklerin yalnızca çok küçük bir bölümünü yansıtan bu yerlerde, istikrarsız evlilikler beklentilerden uzak mıdır?! Batılı araştırmacıların kendileri itiraf etmektedirler ki toplum bireylerinin aileye cinsel ihtiyaçların doyumunda tekel olarak bakmadıkları koşullarda, bu sosyal kurumun korunmasında genel taahhütleri azaltmaktadır. (Heller, 1378: 58)

İslam'ın mukadder kanun koyucusu, cinsel tatminin meşru ve gayrı meşru yolları arasında sınırlamalar koyarak ve birinci kısmın kurumsallaşması ve ikinci kısmın ortadan kalkması için ailenin güçlendirilmesi yönünde adımlar atmıştır. "Zina" erkek ve kızlar arasında dostça ilişki, cinsel tecavüz ve fahişelik, bilinen eşcinsellik gibi uygulamalar kalıbında tanınmıştır. İslam'da bunlar için ağır cezalar öngörülmüştür. Hâlbuki İslam, cinsel ilişkilerin meşru yollarını, gerçeklik bakış açısıyla ve nispeten açık bir yaklaşımla ortaya koymuştur. Bu şekilde, ömür boyu tek eşliliğin meşru tek model olarak kabul edildiği batılı kilise geleneğinden uzaklaşılmıştır. Gelenek, günümüzdeki liberal ve hazcı akım görüşlerini onun zorlamasına karşın radikal bir tepki olarak algılayabilir.

İslam'daki geçici evlilik, İslam'ın cinsel ilişki konusundaki açık yaklaşımının cilvelerindendir. Bahsin başında bu yöntemin, ailenin güçlendirilmesi ilkesiyle çelişkili bir tür cinsel cevazın yaygınlaşmasına yol açacağı tasavvur edilebilir. Ancak Masumlardan (a.s) bu konuda nakledilen rivayetlere bakacak olursak, bu tasavvurun yanlış olduğu ortaya çıkacaktır. Bu rivayetlerden istifade edilen noktalardan birisi şudur: Bu tür evliliğin teşrî edilmesinin ilk felsefesi, eşi olmayan veya eşinden uzak olan erkekler için cinsel doyum ortamının hazırlanmasıdır. (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 440 ve 449) Ancak cinsel doyuma ulaşma sorunu olmayan eşi olan erkekler açısından, geçici evlilik için bir teşvik görülmemektedir. Meğer Hz. Peygamberin (s.a.a) sünnetini ihya etme ve bidatlerle mücadele babından olmuş olsun; bunun da gerçekte, siyasî ve kültürel bir yönü vardır. Bundan dolayı bazı rivayetlerde, bu konuda çokça ısrar gösterilmesi ve daimî eşin ihmal edilmesi kınanmıştır. (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 450) Dolayısıyla normal durumlarda geçici evliliğin, ailenin istikrarsızlık ve zayıflatılmasında gözle görülür bir etkisi olamaz.

Önemli nokta şudur: Tarihsel ve kültürler arası yapılan araştırmalarda gayrı meşru cinsel ilişkiler olgusunda şöyle bir sonuca ulaşmaktayız

ki bu olgunun, tarih ötesi ve evrensel bir özelliği vardır. Farklı toplumsal şartlarda hayatını sürdürmüştür. Bu gerçeklik, en azından doğal ihtiyaçların varlığını ve aile kurumunun tek başına onların üstesinden gelecek yeteneğinin olmadığını ortaya koymaktadır. Öyle anlaşılıyor ki yasa belirleyici İslam, geçici evliliğin teşri edilmesiyle, her şeyden çok bu ihtiyacın meşru ve yasal bir şekilde temin edilmesi için çaba sarf etmiştir. Bu ihtiyaçlar her durumda -hatta aile kurumu, toplumun en yüksek konumunda olsa bile- en azından toplum bireylerinden bazılarını aile çatısı dışındaki cinsel ilişkilere sevk etmektedir. Müminlerin Emiri Hz. Ali (a.s) -kendisinden nakledilen rivayete göre- şöyle buyurmuştur:

> "Eğer ikinci halife benden öne geçmese ve geçici evliliği yasaklamasaydı, bozguncu kişi dışında hiç kimse zina etmezdi." (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 436 ve 440)

Bu ifade, geçici evliliğin zinaya alternatif meşru bir çözüm unvanı ile İslam'daki yerine delalet ettiği gibi, gayri meşru cinsel ilişkinin hatta dinî toplumlarda bile kaçınılmaz olduğu ve geçici evlilik fonksiyonunun bu olguyu en az limite indirdiği, ama kökünü kurutamadığını ortaya koymaktadır.

8. Rüşte Ermek ve Zevcelerin Buluğu

Evlilikte uyumun temin edilmesi ve ailevî yaşamın devamını garantiye alan faktörlerden en etkililerinden birisi eşlerin buluğ ve ergenliğidir. Batılı ülkelerde aile disfonksiyonunu etkileyen faktörler hakkında yapılan araştırmalarda, küçük yaştaki evlilikler (özel olarak yirmi yaş altı) önemli faktörler arasında yer almıştır. (Sabini, 1995: 519) Öyle anlaşılmaktadır ki evlilik yaşının aşağı olması ile evlilikteki işlev bozuklukları arasında büyük oranda çiftlerin çeşitli boyutlarda rüşt ve olgunluğa ulaşmamaları yatmaktadır. Konumuzun bu bölümünde, eşlerin ergenlik ve gelişiminin çeşitli boyutlarına ve her birisinin ailenin güçlendirilmesindeki rolüne kısaca değinecek ve konunun ayrıntılarını psikolojiye havale edeceğiz.

8.1. Yaş ve Cinsel Açıdan Ergenlik

Ergenlik çağı gençlik döneminin başlangıcı unvanı ile faktitif ve etkileşimin ortaya çıkmasıyla endokrinde hormon salgılamasını (hipofiz

bezi, tiroit bezi, adrenal bezleri ve gonadlar) beraberinde getirir ve hızlı ve somut değişiklikleri yalnızca kişinin fiziksel görüntüsünde değil, aynı zamanda kişinin karakteristik ve ruhsal yapısında da beraberinde getirir. Bu aşamadan başarılı bir şekilde geçmek ve çiftlerin paralel ve tam bir şekilde ergenliğe ulaşması, diğer beklentilere ulaşmak için mukaddime olan doğal ve içgüdüsel cinsel istekleri temin etmekte ve dolayısıyla, bunun eşlerin ilişkisini güçlendirmesindeki etkisini göz ardı edemeyiz.

İslam, kendi hukuksal sisteminde çocukların evliliğini onların çıkarlarına riayet etmek ve ailenin bazı fonksiyonel hedeflerini temin etmek için, örneğin koruma, bakım ve mirasın intikali gibi yerlerde imzalamaktadır; lakin bu konuda olumlu bir görüntü çizmemiştir.

> İmam Musa b. Cafer'den (a.s) nakledilen bir rivayete göre, birisi İmama şöyle arz etmektedir: "Bizler, çocuklarımızı küçük yaşta evlendiriyoruz."
>
> Hz. İmam şöyle cevap verir: "Eğer onları küçük yaşta evlendirirseniz, birbirlerine ilgi ve sevgi duymaları oldukça uzak bir ihtimaldir." (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 72)

Açıktır ki yaş ve cinsel açıdan buluğa ermek fakat kadın ve erkek arasındaki sevgi ve samimiyetin oluşması için gerekli şarttır; onun yeterli şartı değildir. Bundan dolayı, onların diğer gelişim boyutlarına dikkat etmek gerekir.

8.2. Duygusal Gelişim

Kişinin duygusal gelişimi, psikolojik belirtiler, başkalarıyla ilişki kurma ve ilişkilerini koruma gücü, duygusal etkileşimlerle karşı karşıya gelmek ve karşılıklı duygusal algı ve empatinin geliştirilmesini gerekli kılmaktadır. Sorumluluk ve yükümlülük getiren evlilik, bireyi yeni bir tür kişisel ilişki ve yakınlaşmaya yöneltir. Bireyin duygusal gelişimi, acil ihtiyaç ve bağlılığa gereksinim duymaktadır. Bu durum, özellikle geçmiş dönemdeki ailelerle kıyaslandığında değişiklikleri tecrübe etmiş ve bir çok tutarlılık faktör ve ortamından nehyedilmiş günümüz aileleri için kaç kat daha zorunludur. Kuşku yoktur ki evliliğin başarısı çiftlerin ailenin işbirliğine dayalı etkileşiminde olumlu duyguların takas edilmesi için istidatların ve yüksek duygusal kapasitelerine bağlıdır.

Hadislerde evlilik ilişkilerinin pekişmesinde temel rolü olan güzel ahlak, empati, uyumluluk ruh hali, merhamet, şefkat ve duyarlılık gibi karakteristik olumlu özelliklere vurgu yapılmıştır. (Bkz. *Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 14-21 ve 54)

8.3. Zihinsel Gelişim

Kişiler aklî ve zihinsel gelişim süreci boyunca, eşyaların müşahede edilip aralarındaki ilişkinin idrak edilmesi, tahayyül, bilgilerin korunup saklanması, sonuç çıkarma, odaklanma ve analiz gibi zihinsel etkileşimlerle ilintili idraki yetenekleri zamanla elde etmektedirler. Her ne sebeple olursa olsun zihinsel bozukluklara müptela olmuş kişiler, bireysel ve toplumsal ilişkilerinde kendisi ve başkaları için pek çok sorunlar yaratmaktadırlar. Hiç şüphesiz toplumsal etkileşimde hassas bir yeri olan evlilik alanında da çiftlerin eşit düşünsel buluğu; karşılıklı idrak, barışçıl bir arada yaşam, görevlerin yapılması, hukuka riayet gerçekçi bir yaklaşımla konulara ve konuların çözümünde belirleyici bir rol oynamaktadır. İslamî rivayetlerde de çiftlerin aklî ve idrakî güce sahip olması, eş seçimi kriteri sırasında yer almaktadır. (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 56-57)

8.4. Sosyal Gelişim

Sosyalleşme sürecinde şekillenen bireyin toplumsal gelişimi, vazife teşhisi ve sorumluluklar, seçme gücü, tercih sisteminden yararlanmak, kendine güven, rutin eylemleri yapmak, vazifelerin yerine getirilmesinde göreceli bağımsızlık, sorumluluk yüklenmek, sosyal kural ve normlara bilinçli bağlılık ve karmaşık sosyal ilişkilerle karşı karşıya gelmek gibi kalıplarda kendisini göstermektedir. Bu aşamadaki gelişim tüm sosyal ilişkilerde ve özellikle evlilik ilişkilerinde öneme haizdir. Alt yaşlardaki evlilikler hakkında yapılan araştırmalara göre, ailevî sorun ve hasarların çoğunluğu, çiftlerin yahut ikisinden birisinin toplumsal gelişimdeki zaafı ve aile ve eş görevlerini yerine getirmede gerekli hazırlığın olmaması gibi evliliklerden kaynaklanmaktadır. (Sabini, 1995: 519)

İslamî hadislerde de çiftlerin sosyal gelişimine değinildiğini görmekteyiz. Örneğin eşin kendi ailesi için değerli olması onun doğru eğitim

aldığını ve sosyal kişiliğini bulduğunu ortaya koymaktadır. Eşin başkalarının uyarısı olmadan görevini yerine getirme adap ve kurallarını bilmesi ve kocanın eş ve çocuklarını başkalarına emanet etmeyecek sorumluluk yüklenmesi gibi özellikler, eşlerin istenilen özelliklerinden sayılmıştır. (Bkz. *Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 13, 14, 18)

9. Evlilik, Anne ve Babalık Rollerinin Eğitimi

Ailenin durumunda oldukça etkili olan faktör ve alanlar, kız ve erkeklerin konumunu nitelendirme yönünden gerekli eğitimlerin sunulması ve bir sonraki aşamada, çocuklara karşı anne ve babalık konumunu ve bu konuma uygun rollerin ifa edilmesidir. Hiç kuşkusuz ailevî ilişkilerdeki başarı, büyük oranda eşlerden birinin kadınlık ve kocalık veya anne ve babalık rolleriyle ilişkili bazı bilgi ve becerilere sahip olmasına bağlıdır. Örneğin, evlilikte olumlu ve olumsuz yönlere aşina olmak, bu ilişkilere girmedeki önemli gereçlerdendir. Evlilik kararı almış erkek ve kız şunu bilmelidir: Evlilik bir taraftan ümit verici ve bir yanda da ciddi görev ve sorumlulukları icat etmektedir. Evliliğin kaç yönlü boyutlarına teveccüh etmek, bireyin onun bir boyutuna bakmaktan sakınmasına neden olur. Böyle birisinin ortak yaşamdan kaynaklı sorunlara müdahalesi, hesaplı ve rasyonel olacaktır ve beklenilen rollerin ifasından kaçınmayacaktır. Aynı şekilde, cinsel bilgi ve beceriler, cinsel farklara aşinalık, anne ve baba olmanın gereklerini bilmek ve ailevî yaşantının çeşitli dönemlerdeki zorunluluklarının doğru idrak edilmesi, aile üyelerinin daimi uyum ve insicamında önemli roller oynamaktadır.

Evlilik eğitimi ister resmi bir şekilde (çiftler için evlilik öncesi ve sonrasında konulan eğitim kursları) ve isterse gayri resmi bir şekilde (aile, aynı yaştakiler, kitle iletişim araçları ve dinî merkezler gibi faktörlerle sosyalleşmek) olsun, karı-kocanın beklenilen rollerin ifa edilmesindeki adaptasyonu için gerekli hazırlığı sağlayabilir. Yeni dönemde kendisini gösteren ve hatta ister sanayi toplumlarında ve isterse gayri sanayi toplumlarında olsun günümüzdeki resmi eğitim yöntemlerinin aksine, inkâr edilemez bir önemi vardır; sosyalleşme faktörlerinde ve onlardan her birinin etkileşim oranında değişiklikler görülmesi farkıyla. Bu değişikliklerin en çarpıcı örneklerinden birisi, modern toplumda gençlerin yaşlılarla

ilişkisinin zayıflamasıdır. İş ve yaşam yerlerinin ayrışması, komşuluk olgusunun ortadan kalkması, televizyon ve annelerin istihdamı gibi faktörler bunun ortaya çıkmasında ve yaygınlaşmasında etkili olmuştur. (Sgaln, 1375: 224) Bununla birlikte, aile aynı şekilde sosyalleşmenin aslî faktörlerinden biri sayılmakta ve bireylerin ferdî ve toplumsal yaşantı sürecinde derin etkilere ve yazgıya sahiptir. Her durumda, kişilerin uygun sosyalleşmesi ve yaşamın başlangıç merhalesinde ailenin teşkil edilme aşamasına girişte gerekli hazırlıkların yapılması doğrultusunda, çiftlerin daha çok uyumunun icat edilmesi ve ailevî insicam alanında en köklü alanlardandır.

Öyle anlaşılıyor ki gayri resmi yöntemlerin önemine rağmen, resmi eğitim yöntemleri bir çok toplumda yaygınlaşma aşamasındadır ve kaçınılmaz bir zarurete dönüşmüştür. Kültürel ve sınıfsal heterojenlik artışı, sosyal hareketlilik oranının yükselmesi, değersel değişiklikler ve rollerin karmaşıklığı bu toplumlarda ailenin birlik ve insicamını kolayca risklere maruz bırakmakta ve ciddi hasarlara yol açabilmektedir. Bu şekilde, danışmanlık bürolarının hızla yayılması ve lise, üniversite vb. gibi yerlerde eğitim kurslarının konulması kamuoyunda da kabul görmüştür. Ailenin sebat ve istikrarının arttırılması için iyi niyette bulunmak gerekir. Bu şartla ki bu programlar şeri kriterlere aykırı olmamalı ve zarar verici şekilde dizayn edilmemelidir.

10. Çiftler Arasında Karşılıklı Sevgi ve Aşk

Çiftlerin uyumu ve ailenin istikrarında etkin bir rolü olan çok önemli psikolojik unsurlardan birisi de çiftlerin karşılıklı aşk ve ilgisidir. Beşeri toplumların bir çoğunun edebiyatında, karşılıklı aşk ve vurulma faktörü, kadın ve erkek arasındaki güçlü çekim ve bağlılıktan sayılmıştır. Aşk, ayrılıkları, uzaklıkları ve çelişkileri kendi ışığı altında yok edebilecek ve derin ve heyecanlı kalbi bağları onların yerine koyabilecek güçlü bir dürtüdür. Hiç kuşkusuz, izdivaç ve evlilik aşk ve vurulmuşluk arenasındaki en önemli insanî ilişkilerdendir. Bu konunun, bu bağın şekil bulmasında ve istikrarında belirleyici bir rolü vardır.

Bu konuda önemli olan şey, bu derunî hislerin psikolojik içeriği değil, bilakis toplum içinde bunun tanım ve konumudur. Geleneksel

toplumlarda, aşk psikolojik bir fenomendir; özellikle bekar gençler arasında gözlenmektedir. Ancak belki de hiçbir zaman evlilik ve izdivaçta temel ve esas kabul edilmeyecektir; bilakis genellikle diğer sosyal faktörler iki eşin bağında etkilidirler. Bu toplumlarda, genelde ebeveyn veya öteki yakınlar muhtemelen iki genç çiftin zamanla birbirlerine sevgi duyacakları ümidiyle evlilik hazırlıklarını yapmaktadırlar. Buna karşın, modern batı toplumlarında evlilik için yeni tutum ve gelişmelerin ortaya çıktığına şahit olunmakta ve şiirsel veya romantik aşk, eş seçiminin temeli olarak algılanmaktadır. İdealist ve fantastik yönün aşikâr bir şekilde entelektüel yöne galebe çaldığı bu tutum, batıdaki aile kurumunu görülmemiş bir ikilime düşürmüştür; zira eğer aşk, evliliğin tek temeli olursa ve aşk kendi doğal iktizası gereği yok olmaya başladığında, heyecan ve tutku bitmeye yüz tuttuğunda, istikrarsızlığı ve ardından da evliliğin dağılmasını beklemek gerekir. Bundan dolayı, batılı bazı araştırmacılar boşanma oranının yükselmesinin, kısa süreli bir olgu olmadığını, bilakis evliliğin yeni kavramının bir kefareti olduğu görüşündedirler. (Michell, 1354: 176)

Açıktır ki tüm sorunların üstesinden gelecek büyük aşk rüyası, oldukça nadir ve sebatsızdır ve araştırmalar da bunu tam anlamıyla teyit etmektedir. Hindistan'ın şehirlerinden birinde 1982 yılında yapılan bir araştırmaya göre, aşk temeli üzerine evlenip evliliklerinin üzerinden beş yıl geçmiş çiftlerin aşklarında azalma görüldüğü rapor edilmiştir. Buna karşın, evlilikleri geleneksel ve yakınların düzenlemeleri ile gerçekleşen ve özellikle evliliklerinin ilk beş yılını dolduran çiftlerde karşılıklı sevgi artışı rapor edilmiştir. (Myers, 2000: 278)

Dolayısıyla, eğer ailenin istikrarı matlup ve hayatî ise ve eğer karşılıklı aşkın, bu amacın temin edilmesinde belirleyici bir rolü varsa, evlilikte aşkın anlam ve konumun değerlendirilmesi yeniden yapılmalıdır. Hiç kuşkusuz karşılıklı aşk ve ilgi, eğer sağlam, makul ve gerçek cazibelerle pekiştirilirse ve çocukça tutkular, sahte ve iz düşümlü hayaller karakteristik kusurlardan uzak tutulursa, bu doğrultuda benzersiz bir rol oynayabilir ve olumsuz gerginlik faktörlerini büyük ölçüde azaltabilir. Araştırmacılardan birisinin ifadesine göre:

Evlilik yaşantısında, doğal ve sakin bir şekilde gelişen aşk takdir edilmelidir; hayatı, ülfet, samimiyet, ahlak karakterinin uyumluluğu,

yumuşaklık ve tatlı ve sessiz bir süreçte seyretmesi koşuluyla. Böyle bir aşkla kalıcı, sağlam, tatlı ve salim bir yaşam sürdürülebilir. Bir anda patlayan aşk, çabuk terleten ateş gibidir. (Keynia, 1370: 809)

Muhtemelen bu gerçekçi bakış açısının inayeti ile İslam dininin büyükleri genellikle evlilikte muhabbetten bahsetmiş ve hiçbir zaman ister tanıtım makamında ve isterse tavsiye makamında olsun aşk (romantik) mefhumunu çağrıştıran sözcükleri kullanmamıştır.

Kaydetmek gerekir ki aşk ve muhabbetin fiksatif ve sabitleştirici yönüne ek olarak, ispat ve ifade yönünden de evlilik ilişkilerinin pekiştirilmesinde çok önemli bir rolü vardır. Belki de muhabbeti izhar etmek muhabbetin artışında bir faktöre dönüşebilir. Erkek ve kadınlar tarafından sergilenen sevgi belirtilerinin çeşitli yöntemleri hakkındaki psikolojik bulgular, erkeklerin eşlerine sevgilerini belirtmekte daha az meyilli olduğunu ortaya koymuştur. (Kendall, 1999: 426) Ancak öyle anlaşılıyor ki bu tür farkların ortaya çıkmasında doğal faktörlerin rolü -eğer bir rolü varsa- ve buna karşın kültürel faktörlerin o kadar da bir rolünün olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı, eşler arasında sevginin izhar edilme adap ve becerilerinin eğitim ve kültürel yollardan yaygınlaşması, sağlam ailelerin oluşmasında büyük etkileri olabilir. Hz. Resulü Kibriya Efendimiz (s.a.a) bu doğrultuda değerlendirilebilecek bir hadiste şöyle buyurmuştur:

> "Erkeğin eşine söylediği: 'Seni seviyorum' sözü, hiçbir zaman eşin kalbinden çıkmaz." (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 10)

11. Denktaş Evlilik

Ailenin insicam ve düzeni için çok önemli belirleyici bir rolü olan ilkelerden birisi de "denktaş evlilik"tir. Bu ilke, psikoloji ve sosyoloji alanında aile konularında uzman kişilerin ilgisini çekmiş ve her birisi bir yolla onun önemine değinmiştir. Ortaya konulan görüşlerin toplamından şöyle bir netice alınabilir ki çiftlerin çeşitli yönlerden denkliği, özellikle kültürel (inanç ve değerlerin benzerliği) yönlerden denkliği, ortak yaşamlarının beka ve gücünü büyük oranda garanti altına alacaktır.

İnsanlar genellikle normal koşullarda, denkliğin önemini anlayamamakta ve sadece bir anlaşmazlık gördüklerinde ona karşı duyarlılık

göstermekte ve benzerliklerin önemini izan etmektedirler. Bunun nedeni, genel anlamda toplum gruplarında ortaya çıkmış bir gerçeklik gibi hesap edildiğindendir, ancak farklar her ne kadar naçiz olsa, önem ve ehemmiyet kazanmaktadır. (le Gall, 1998: 83) Spesifik anlamda, ailevî ilişkilerde onların özel öneminden dolayı, farklılıklar bazen en gözle görülür eserleri meydana getirebilir ve kolay bir şekilde şiddetli çekişme ve kavgalara dönüşebilir. Dolayısıyla evlilikteki anlaşmazlıkların önleyicisi veya giderici unvanıyla iki çiftin denkliği en önemli faktörlerden biri olarak özel bir şekilde ele alınmalıdır.

Uzmanlar çeşitli yönlerden iki çiftin denkliğine vurgu yapmışlardır; ancak anlaşıldığı kadarıyla bu çeşitli yönler arasında, evliliğin pekiştirilmesinde kültürel ve kişisel denkliğin temel bir rolü vardır. Öteki yönlerin etkisi, bu ikisinde değişkenlik yaşadığında öneme haiz olur. Bu bölümde iki çiftin temel denkliklerini inceleyecek, küçük yönlerine de değineceğiz.

11.1. Kültürde Denklik

Denklik çeşitleri arasında iki çiftin ortak yaşamının başarısında rol oynayan önemli denkliklerden birisi kültürel denkliktir; ortak dil, din, milliyet, değerler sistemi, görüş ve inançlar gibi çeşitli şekilleri kapsamaktadır. Hiç kuşkusuz, genel anlamda kültürel iştirak, insanların endişesiz biyolojik ortak yaşamının ve onların uzlaşma ve dayanışmasının en önemli gerekli koşuludur. Bunun sebebi karşılıklı sevginin oluşturulmasıyla, yanlış anlamalar ve muhtemel sorunların kolayca çözülmesinin etkisidir.

Öte yandan, kültürel paylaşım ortamının olmaması, pozitif ilişkilerin oluşturulma imkânını zorlaştırmakta ve bireyleri bağımsız ve donanımlı adalar şekline sokmaktadır. Bir çok kanıtın ortaya koyduğuna göre karı ve koca arasındaki dini, etnik, sınıfsal veya hatta coğrafi farklılıklar, evlilikteki içerik ve mahiyet konuları gibi çeşitli beklentilerin öğrenilmesine neden olmakta ve bu işin kendisi uyuşmazlığı doğurmaktadır. Onunla paralel olarak, ailenin sarsılma ortamını sağlamaktadır. Hâlbuki ikisinin kültürel benzerlikleri, tanımlar, ilgi alanları ve pek çok ortak idrak gibi

temelleri insana verir ve bu yoldan ailenin sebat ve istikrarına katkıda bulunur. (Winch, 1971: 554)

Şunu belirtmek gerekir ki kültürel denkliğin maksimum değeri, iki çift arasında müşterek genel kültürel unsurların, alt kültürlerde de müşterek olmasıyla hasıl olacaktır. Eski bir çok değer ve tutumların özellikle toplumsal cinsiyet ilişkileri alanında zamanla kendi yerini yeni değer ve tutumlara bıraktığı günümüz şart ve koşullarında şu iddia edilebilir: Evlilikteki uyumsuzlukların önemli bir oranı, erkek alt kültürü ile kadın alt kültürünün farklı temellere dayanmasıdır. Uzmanlardan birisi alt kültürlerdeki denkliğin önemi ve karşılıklı ilişkilerin rolüne değinerek şöyle yazmaktadır:

Eğer her sınıf ve tabakanın kendisi için alt kültürü (subculture) olduğunu farz edersek, onların, yani bir alt kültür üyelerinin, birbirlerini daha iyi anladıklarını ve birbirlerini çekmek için daha fazla temayülleri olduğunu müşahede ederiz. Her kültürün kendisine bağlı üyelerini birbirlerine çekmek için daha çok ortamı vardır. Her kültür kendisine bağlı üyeleri için ortak ortamlar hazırlamakta ve onların birbirlerine karşı anlaşma ve isteklerini rahatlıkla karşılayabilmektedir. Onlara, birbirlerine karşı eşit ve tek düze davranmalarını tembihlemekte ve tek düze davranışın kendisi, onların birbirlerine daha çok yakınlaşmasına neden olmakta ve aralarındaki ilişkide iki kat etkiyi telkin etmektedir. (Ferhengi, 1373: 240)

Elbette, bu nokta da göz ardı edilmemesi gereken husus, kültürel denkliğin evliliğin istikrarında büyük ölçüde etkisi her iki zevcin kültürel değer ve inançlara veya ilintili alt kültüre bağlılıkları ile ilintili olduğudur. Örneğin, evliliğin istikrarında dinî denkliğin etki oranı, karı ve kocanın din ve onun değerlerine bağlılıklarındaki fark derecesindedir. Karı ve koca arasında kendi inançlarının gereklerine tam anlamıyla bağlı olan ve onun isteklerine ısrarla riayet etmekte olan bir eşle, yalnızca bazı zahiri şeylere riayet etmeye önem ve ihtimam gösteren bir eş arasında, ortak yaşamın gerekli şartı olan denkliğin o kadar da olmadığı ortaya çıkacaktır. Bu durumda eşler, aile yaşamındaki iniş ve çıkışlarda birbirlerine yardımcı ve yoldaşlık rolünü ifa edemezler.

11.2. Kişilik Özelliklerinde Denklik

Ailenin sebat ve istikrarında önemli bir rol oynayan denkliklerden bir diğeri de kişisel özelliklerdir ve geniş bir yelpazede psikolojik özellikleri kapsamı altına almaktadır. Sosyal psikolojinin genel görüşüne göre, benzer kişisel özellikler taşıyan eşler, genellikle bir birlerini daha çok cezbetmekte ve birbirlerine karşı daha sağlam ilişkileri barındırmaktadırlar; ancak tam anlamıyla zıt ruh hali olan eşlerin, birbirlerine uyumsuzluk ve çatışma istidatları daha çoktur. Zıt vasıfların varlığı, kişilerin çekiciliklerini düşürmekte ve yerine göre aralarında nefret ve husumet doğurmaktadır. Tüm bunlara rağmen, bazı kişisel farkların ilişkilerin sağlamlaştırılmasındaki etkisini görmezlikten gelemeyiz. Bazı uzmanların da belirttiğine göre sıcak mizaçlı- soğuk mizaçlı, içine kapanık - dışa açık, düzenli-düzensiz ve kirli- temiz gibi özellikler, büyük ihtimalle eşlerin uyumsuzluklarına neden olmaktadır. Bunun aksine, gözetleyici temayül, bağımlılığa temayül, egemen olma isteği-egemenliği kabul etme isteği, erkeklik ve kadınlık ve öteki birbirlerini tamamlayıcı karşılıklı özellikler, evliliğin istikrarında önemli bir rol oynamaktadır. (Aronson, 1991: 375-376)

11.3. Öteki Denklik Çeşitleri

Aile işlerinde uzman kişiler, iki çift arasında evlilikte uyum için müessir olan başka denklikleri de belirtmişlerdir. Akademik kariyerde denklik, ailevî konumda denklik ve yaşta yakınlık ve denklikler bunlardan en önemlileridir, ancak öyle anlaşıyor ki bu tür benzerliklerin önem kazanması da kişisel veya kültürel denklik arasındaki sıkı ilişkilerin kelimenin geniş anlamında yatmaktadır. Bu yönü görmezlikten gelirsek, bu benzerliklerin kendi kendine evlilik ilişkilerinin pekiştirilmesinde o kadar da etkisinin olmadığı ortaya çıkar. Örneğin, genç bir kadın ile yaşlı bir koca arasındaki uyumsuzluk veya tersi muhtemelen bu nedenle gerçekleşmiştir; kadın, kocasını babası yerinde veya çocuğu yerinde görmektedir ve kendi beklenti ve davranışlarını ona uygun olarak telakki etmektedir. Hâlbuki koca, karısına tam bir zıt tutum ve beklentiyle davranmaktadır.

Evliliğin pekişmesi maksadıyla çeşitli denkliklerin önem kazanmasının başka bir noktası daha vardır. Kültürel ve sosyal değişimin çağımızdaki rolü, örnek olarak, eğer günümüzde eşler arasında yaşın bir birine

yakın olması önem kazanmıştır ve uzmanlarda bunu tavsiye etmektedirler, hâlbuki geçmiş kuşaklarda karı ve koca arasındaki on ve üzeri yaş farkları sıradan bir durum olarak algılanmaktaydı. Bunun nedeni, makro yapısındaki değişikliklerdir ve farklı sosyal alanlar örneğin sosyal ve ailevî roller kadın ve erkeği tesiri altına almaktadır. Geçmiş kuşaklardaki annelik ve eş rolü, kadınların aslî rolü unvanı ile öyle bir şekilde tanıtılmaktaydı ki bu, hiçbir zaman onların kocaları ile yaş ve eğitim konumundaki denkliğini icap ettirmemekteydi. Bundan dolayı, eşler arasındaki fazla yaş veya kariyer farkı kendi kendine aileleri sarsmamaktaydı, ancak sosyal paylaşım alanında yüksek bir düzeye ulaşmış, karar alma güç ve bağımsızlığını elde etmiş ve sosyal statüsünün yükseldiği günümüz koşullarında kadınların, doğal olarak çeşitli boyutlarda denktaş evliliğe ilgileri artmıştır.

11.4. İslamî Perspektif

İslam'da denktaş evlilik ilkesine, eş seçimi kriteri ve aile insicamı unvanı ile "kufuviyyet" (denklik) başlığında vurgu yapılmıştır; ancak kadın ve erkeğin denkliği (kufuviyyet) konusunda İslam'ın değersel görüşlerine has tanımlar yapılmıştır. Denktaş evliliğin (dini ve ahlakî denklik) bazı yönleri ile olumlu tutumları ve başka yönleri (etnik, ırk ve sınıf denklikleri) ile olumsuz tutumları, denktaş evlilik konusunda İslam kanunun koyucusunun kültürel tutumların değişikliği konusundaki çabasını ortaya koymaktadır.

İslam, denktaş evliliğin temel ilkesini iman ve İslam olarak bilmektedir.

"Mümin erkek mümin kadının dengi, Müslüman kadın Müslüman erkeğin dengidir." (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 44)

Konunun ispatı yönünde iman ve İslam, denkliğin oluşması için yeterli bir şart olarak telakki edilmiş ve konunun olumsuz yönünden ise imansız erkek ve kadını denk bilmemiş ve bundan dolayı, Müslüman'ın gayri Müslim'le evliliğini yasaklamıştır. (Bakara, 221 ve Mümtehine, 10) Aynı zamanda İslam, resmi iman ve iman ile iktifa etmemiş ve kişinin imanın gereklerine pratik olarak bağlılığına önem vermiştir. Örneğin, bazı rivayetlerde, erkeğin iffetli ve emanete riayet edişi onun denklikte etkin olduğunu ortaya koymuştur. (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 51-52) Kur'ân-ı Kerîm de aynı

şekilde evlilik için pis ve zinakâr insanî uygunsuz olarak tanıtmıştır. (Nûr: 3) ve başka bir rivayette de erkeğin şarap içmesi, onun evlilik için ehliyetini kaybetmesine neden olduğu belirtilmiştir. (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 53)

Yukarıdaki açıklamalarla, İslam'ın denktaş evlilik konusuna yaklaşımı ile sosyal bilimlerin yaklaşımı arasındaki fark, bir sınıra kadar belli olmaktadır. Sosyoloji ve psikoloji alanındaki aile konularındaki uzman kişiler, genel olarak iki çift arasındaki çeşitli negatif uyumsuzlukların etkisini, sosyal bir gerçeklik unvanı ile kabul etmiş ve buna göre, kişileri denkliğin en üst düzeyine tavsiye ve teşvik etmiştir. Ancak nispeten muhafazakâr bir yaklaşım olan bu görüşün karşısında, İslam dinî ve ilahî bir ekol olarak, reformcu yaklaşımı ortaya koymuş ve ailevî, etnik ve ırksal denklik gibi evliliklerin yanlış kültürel yaklaşımlarının değişikliği yönünde çaba sarf etmiştir. Bir rivayette şöyle okumaktayız:

> Birisi İmam Cevad'a (a.s) bir mektup yazarak ondan, kimseyi kendi dengi görmediğinden dolayı kızlarının evliliğinin nasıl olması gerektiğini sorar. İmam Cevad (a.s), cevabında şöyle yazar:
>
> "Kızların ve kendin gibi birisini bulamadığın hakkında yazdıkların konusundaki görüşünü aldım. Ancak -Allah sana rahmet etsin- bu konuyu, kızlarının evliliğinde şart ve ölçü kılma. Zira Hz. Resulü Ekrem (s.a.a) şöyle buyurmaktadır: 'Her ne zaman ahlak ve dinini beğendiğiniz birisi kız istemek için evinize geldiğinde ona eş veriniz. Çünkü bu gerçekleşmezse, yeryüzünü büyük bir fitne ve fesat kaplar." (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 51)

Aynı şekilde çirkin yüzlü, garip, yoksul ve zenci olan Cubeyr, Hz. Peygamber Efendimizin (s.a.a) önerisi üzerine Ziyad b. Lebid'in -Medine'nin seçkin eşraflarından birisi- kızı Delfa ile evlenmiştir; Mikdad'ın (azat edilmiş zenci) Zabae ile evliliği -Peygamber efendimizin amcasının kızı- Peygamberimizin istek ve tekidi üzerine gerçekleşmiştir. İmam Seccad'ın (a.s) azat ettiği cariyesi ile evlenmesi ve olay sonrası zamanın halifesi kınayıcı bir mektup yazmış ve İmam da cevabında buna şiddetli tepki göstermiştir. İslam'ın denktaş evlilik için alternatif yeni modeller tanıtması bu konuya verdiği önemi göstermektedir. (Bkz. *Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 44-50)

Sadrı İslam ve sonraki dönemlerdeki çok sayıdaki tarihi kanıtlar ve hatta günümüzdeki sayısız veriler, İslam'ın ailenin sebat ve istikrarının temini için denktaş evliliğin başarısını ortaya koyduğunu göstermekte

ve imanlı ve dinî değerlere tam anlamıyla bağlı eşler, hiçbir zaman yan uyumsuzluklardan ötürü ailevî çelişkiler ve çatışmalar yaşamazlar. (Bununla ilgili olarak yine bu bölümün sonundaki "iman" konusuna bakılabilir)

12. Tek Eşlilik

Ailenin sebatsızlığında etkili faktörlerden birisi, çok eşlilik olgusudur. Elbette etkisinin boyutu kültürünün kınaması ölçüsüne bağlıdır. Çok eşlilik, istenmeyen ailevî olayların hazırlayıcısı olarak bilinmiştir. Kumalar arasındaki anlaşmazlıklar ve uyumsuzlar, bir çok beşeri toplumda bilinen bir olgudur. Kadının, kocasının sevgi ve aşkını sadece kendine cezbetme eğilimi, sakinleştirici rolde münhasır olma isteği, ev hanımlığı ve aile yönetiminde iktidarlık konumunu koruma meyli ve öte yandan adaletin beklenildiği hadde kadar icrası konusunda erkeğin güç ve imkânının olmaması, aileleri tek eşliliğin sabitleştirilmesi ve kurumsallaştırılması yönüne iten nedenlerdendir. Bundan dolayı, çok eşlilik (çok karılık) her ne kadar erkeğin doğasına aykırı olmasa da ve hatta bu olguya karşı bazen olumlu temayül ve motivasyonu bulunmasına rağmen, bu isteğin tatmini konusunda her zaman çeşitli ferdî ve toplumsal engellerin varlığından ötürü özel koşullar dışında bu durum gerçekleşmemiştir. Bu da çok eşliliğin zorunlu bilinen olgulardan olmadığı ve geçmişteki ekonomik ve sosyal ihtiyaçların giderilmesi, bu olgunun düşmesinde oldukça etkili olmuştur.

Elbette bazen çok eşli aile modellerinin uygunsuz görüntüsünün anlatımında mübalağa edilmekte ve antropolojik araştırmaların ispatladığı bazı başarılı örnekler (Bkz. Klineberg, 1368, c. 1: 162) veya bazı kişilerin kişisel deneyimlerinin ortaya koyduğu gerçekler görmezlikten gelinmektedir. Çok eşlilik bazı durumlarda ailedeki bazı ciddi sorunların çözümü konusunda bir anahtar konumu oynayabilir. Bundan dolayı bazen birinci eşin kendisinin kocası için ikinci eşin evlilik işlemlerine başladığı durumlara şahit olmaktayız. Ancak her ne olursa olsun, tek eşlilik karşılıklı yaşam ve çatışmaları engellemek için daha uygun ortam ve koşulları hazırlamakta ve genel olarak ortak yaşamın eserlerinden daha çok yararlanma ortamını hazırladığı inkâr edilemez.

İslam'ın hukuk sistemi de çok eşliliği özel şartlarına riayet etmek şartıyla caiz saymıştır; ancak ruhsat verilmiş bu model evlilik pratikte o kadar

da gelişmemiştir. Bilhassa sosyal ve ekonomik koşulların değiştiği günümüzde, süreç tek eşliliğin kurumsallaşması yönüne doğru ilerlemiştir.

Her takdirde, öyle anlaşılıyor ki İslam'da çok eşlilik malî yeterlilik ve eşler arası adalete riayet etme koşuluna bağlıdır. Nitekim ahlakî kurallara riayet de gerçekleşirse, ailenin istikrarında gözle görülür bir menfi etkisi olmayacaktır. Şehit Mutahhari (r.a) bu konu hakkında şöyle yazmaktadır:

Kadın ve erkek birlikte yaşamakta ve yaşamları normal seyrinde ilerlemektedir. Bu arada erkek bir anda bir kadına ilgi duyar ve hemen çok eşlilik kafasına vurur. Gizli bir söz ve karardan sonra, birden ikinci eş askıdaki ecel gibi birinci eşin evine adımını atar ve kocasına ve yaşamına sahip olur. Gerçekte onun yaşamına saldırmıştır. Açıktır ki birinci eşin ruhsal tepkisi intikam ve kinden başka bir şey olmayacaktır. Kadın için kocası tarafından tahkir edilmekten daha rahatsız edici bir şey yoktur. Bir kadın için en büyük yenilgi, kocasının kalbini koruyamadığını ve başkasının ona sahip olduğunu hissetmesidir. Erkek keyfini sürer ve şehvetini tatmine koyulur ve ikinci eş birinci eşe tabiri caizse saldırırsa, birinci eşin sabır ve tahammül göstermesini beklemek yersiz bir beklenti olacaktır. Ancak birinci eş kocasının ruhsatı olduğunu ve ondan doymadığını bilirse, çok eşliliğe yönelmesi ona sırtını dönmek anlamına gelmeyecekttir. Jest yapan erkek ise zorbalık, keyif sürmek ve şehvet tatminine koyulmaz; birinci eşe karşı saygı ve duygularını arttırırsa ve aynı şekilde ikinci eş, birinci eşin bazı haklarının olduğuna kanaat getirirse ve haklarının saygın olduğunu ve onu aşmanın caiz olmadığını bilirse, bilhassa eğer herkes sosyal bir sorunun çözümü için adım atıldığına hüküm verirse, kesinlikle içsel rahatsızlıklar azalacaktır. (Mutahhari, 1369: 404)

13. Varlık ve Servet

Ortak aile yaşamının devamı ve şekil bulmasında etkin bir rol oynayan işlerden birisi de ailenin ekonomik temeli unvanı ile asgarî mal varlığına sahip olmaktır. Hiç kuşkusuz, eğer insanî çeşitli ihtiyaçları piramit şeklinde resmedersek, temel ihtiyaçlar piramidin tabanında yer alır. Şöyle ki; cinsel, duygusal vb. gibi sair ihtiyaçların temini, temel ihtiyaçların temininin ipoteğinde ve ondan daha geri bir derecededirler. Bundan

dolayı, bir çok aile her ne kadar çeşitli kültürel ve sosyal yönlerden istenilen bir seviyede olmasalar da ailenin istikrarının korunmasında temel ihtiyaçların tamin olunmasının onlar için belirleyici bir rolü olmuş ve ailenin şirazesinin çıkmamasına neden olmuştur. Buna karşın, asgarî imkanlardan yoksun olan aileler, ciddi tehdit altındadırlar ve birlikteliği sağlayan özellikle manevî motivasyonlara bağlılık gibi diğer faktörlere bağlanmak dışında, dağılmaları kesin gibi gözükmektedir. Kumar ve uyuşturucu bağımlılığı da ailenin dağılmasında ve boşanmada müessir olarak bilinmiştir. (Kiynia, 1373) Ailenin temel ihtiyaçlarının bozukluğu çoğunlukla bu tür istenmeyen sonuçları doğurmaktadır.

İslam açısından bazı hadislerde kocanın göreceli bir varlığa sahip olması eş seçimi kriterlerinden sayılmıştır. (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 51-52) Aynı şekilde, kadının temel ihtiyaçlarının karşılanması ve fıkhî tabiri ile kadının nafakası erkeğin görevlerinden sayılmış ve kadının erkeğe karşı bir hakkı olarak belirtilmiştir. Öyle ki bu hakkın eda edilmemesi veya eda etme gücünün olmaması, kadına boşanma hakkı vermektedir. (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 15: 223-224)

Ancak burada önemli bir soru gündeme getirilmektedir: Acaba ailenin istikrarında bir faktör olarak malî güç için bir hudut ve sınıra kail olmak gerekir mi? Şöyle ki eğer aileler o haddin ötesine geçerse ve ekonomik imkan ve refah açısından üst seviyeye ulaşırsa, bu mesele onların istikrarında olumsuz bir etki yaratır. Bu sorunun dile getirilmesinin zorunluluğu buradan kaynaklanmaktadır. Bazı araştırmacıların söylediğine göre, ekonomik gelişim ve yüksek refah da ekonomik yoksulluk gibi ailelerin sebatına zarar vermektedir. Yapılan araştırmalara göre, "Oldukça yoksul ve oldukça zengin toplumlar, en yüksek boşanma oranlarına sahiptirler ve ekonomik olarak gelişmekte olan ülkelerde ise boşanma oranı daha düşüktür." (Sabini, 1995: 519)

Öyle görünüyor ki bu sorunun yanıtında, soyut sathî bir analizle, ekonomik refah ile aile istikrarsızlıkları arasındaki ilişki hakkında şüphe ya da inkâra gidilmesi mümkündür. Ancak gelişmiş ülkelerden sayılan gelişmiş sanayi ülke toplumlarındaki gerçekler bir hadde kadar bu varsayımı doğrulamaktadır. Aile fonksiyonlarının düşmesinde ekonomik ve sosyal refahın etkisi ve sonuçta bu fonksiyonların kuruluşlara ve devlet

organlarına veya özel sektöre intikal edilmesi ve ayrıca aile üyelerinin aileye bağlılıklarının azalmasına etkisi, ailelerin kurumsal hüviyetlerini kaybetmesine ve istikrarsız bir birlikteliğe dönüşmesi o kadar da uzak bir ihtimal değildir. (Heller, 1378: 59)

Tüm bunlarla birlikte, İslamî öğretilerle uyumlu daha titiz bir bakış açısıyla, ailenin istikrarsızlığında yüksek ekonomik refahın etkisinin, ahlakî temellerin zaafı veya yok olması gibi başka faktörlere bağlı olduğunu iddia edebiliriz. Yoksa ekonomik refahın, zatı itibariyle ailenin sebatına kötü bir etkisi yoktur.

14. İş Bölümü ve Rollerin Ayrışması

Evliliğin istikrarında çok önemli bir temel faktörlerden birisi de ailevî iş paylaşımıdır; bu paylaşım geniş anlamda ekonomik, yönetim, hizmet, duygusal vb. gibi iş bölümünü kapsamaktadır. Emile Durkheim, aile organlarını ailevî iş taksimi sonucunda birbirlerine bağlayan özel dayanışmayı ailenin önemli hayatî özelliklerinden saymış ve ailenin insicam ve konsensüsünde yalnızca duygu ve inançların etkili olduğu varsayımını reddederek şöyle demiştir:

Aile yaşamının ilk oluşumundan günümüze kadarki tarihinde aileler, ayrılıkların birleşik hareketinden başka bir şey değildir; bu hareket boyunca, ilk önce bir parça ve karışık olan çeşitli roller ve görevler zamanla birbirinden ayrıldı; ayrı bir şekil aldı ve cins, yaş ve bağlılık ilişkileri, anne ve baba arasında dağıtıldı; onlardan her biri ailevî toplumların sanki özel işçisine dönüştü. Bu tür ailevî iş paylaşımları, ikincil ve küçük olgular olmasının dışında, aynı zamanda ailevî her tür kalkınmışlığa hâkim yönlere de zıttır. (Durkheim, 1369: 137)

Durkheim'in bu fonksiyonel tutumu, sonra gelen fonksiyonalizm uzmanlarının eserlerinde, özellikle Talcott Parsons tarafından genişletilerek detaylandırılmıştır. Parsons, açıklayıcı-komutcu yaklaşımında, cinsiyet iş paylaşımının, muasır çekirdek ailelerin insicam ve birliktelikllerinin korunmasındaki mihveri bu yaklaşımına vurgu yapmış; meslekî görevler, kazanç elde etmek ve aile reisliği işlerinin paylaşımını koca/babanın uhdesine ve aile bakımı ve ev hanımlığı görevlerini ise eş/annenin

uhdesine koymuştur. Onun inancına göre, evlenmiş bir kadın eve ekmek getiren bir role soyunursa, kocasıyla rekabet tehlikesini ortaya çıkarır ve bu konu ailelerin uyum ve birlikteliği için oldukça zarar vericidir. (Michell, 1354: 122)

Geçmiş ve günümüze genel bir bakışla, Parsons'un her iki açıklamasının teyidi için kanıtlar getirilebilir. Birinci konuda, cinsiyet görev dağılımının ailenin istikrarındaki rolünün tekidi hakkında, onlarda cinsiyet iş dağılımı modelinin, ailevî istikrarı en iyi şekilde temin edecek sayısız numunelerine işaret edilebilir. Kadınların istihdamının ailenin insicamına vereceği olumsuz etkiye dayanan ikinci konudaki açıklaması bir takım araştırmalarla teyit edilmektedir. Kadınların istihdamı, onların beklentilerinin artmasına ve ekonomik bağımsızlıklarının artmasına neden olmakta ve buna ilave olarak, çalışan kadınlar -özellikle tam gün çalışanlar- kocalarının manevî ve duygusal ihtiyaçlarını temin etme imkânı bulamamaktadır. Dolayısıyla ailevî ilişkilerde uyumsuzluk ve bozukluğun oluşması uzak bir beklenti değildir. Muhtemelen sırf bundan dolayı araştırmacılar, ailenin istikrarsızlık göstergesi hakkında örneğin boşanmayı düşünenlerin daha çok çalışan kadınlar arasında görüldüğünü belirtmişlerdir. (Wilkie, 1991: 150) Aynı şekilde kadınların iş pazarına girmesi ile boşanma arasındaki orantı hakkında yapılan başka bazı araştırmalarda olumlu dayanışma görülmüştür. (Sabini, 1995: 519)

Tüm bunlarla birlikte, Parsons karşıtlarının söyledikleri gibi, ailevî yaşam gerçekleri günümüzde bir çok ailede farklı haller almıştır. Bir çok geleneksel ailede, ailenin istikrar ve uzlaşısı için temel faktör kabul edilen cinsiyet iş taksimi, evlilik anlaşmazlıklarının odağı ve ailelerin sebatsızlığına neden olmuştur. Ev hanımı kadınların bir çoğu, ev işlerinin temel yükünün onların omuzlarında ağırlığa neden olduğu ve buna karşın erkeklerin bu konuda daha az sorumluluk aldıklarından dolayı şikâyette bulunmaktadırlar. Ailede güç dağılımının eşit olmaması da ailedeki sorunları kaç kat arttırmakta ve erkeklerle karar alma konusunda eşit olmama durumundan da hoşnut değillerdir. Öte yandan cinsiyete dayalı olmayan yeni modeller iş paylaşımında bir çok yerde, evlilikte hoşnut olmayı beraberinde getirmiştir. Parisli 450 aile üzerinde yapılan bir araştırmada, cinsel ayrım, ev işleri ile ilgili karar alma rolünde, karı ve koca arasındaki uyum ve kadının memnuniyeti ile çelişkisi olduğu ortaya çıkmıştır.

Bunun karşıtı olarak kadının en çok uzlaştığı, uyum ve memnun olduğu oranının en yüksek olduğu aileler, kadın ve erkek arasında karar alma imkânının eşit olduğu ailelerdir. (Michell, 1354: 127)

Başka bir araştırma ise en mutlu ailelerin eşitlikçi modeli benimseyen aileler olduğunu teyit etmektedir. Gerçi bu modeli görmezlikten gelirsek, ailelerin ataerkil model temeli ile anaerkil aile modeline karşın daha sade ve başarılı bir şekilde yaşadıkları görülmektedir. (Sabini, 1994: 514) Aynı şekilde, yapılan araştırmalarda iş sektöründe olmak isteyip de olamayan ev hanımlarının, minimum huzur ve memnuniyete sahip oldukları ve genel olarak, çalışan kadınlar, ev hanımı kadınlarına oranla daha mutlu ve daha çok özgüvene sahip oldukları ve daha az hayal kırıklığına uğramakta ve daha az ruhî baskılara maruz kalmaktadırlar. (Perlmutter and Hall, 1992: 361)

Bununla birlikte, acaba evlilikteki çelişkiler ve memnuniyetsizlikler sorununun cinsiyet iş taksiminden kaynaklandığını mı düşünmeliyiz ve böylece bu geleneksel modelin değişmesiyle, iş paylaşımının iki zevcenin çekişme ve uyumsuzluklarını bertaraf ettiğine mi kail olalım? Öyle anlaşılıyor ki topluma hâkim olan kültürlere dikkat edilmeden, konuya tam anlamıyla vakıf olunmaz. Gerçekte, kültürel tutum ve değerler, meseledeki değişkenliklerin en önemlileridir ve cinsiyet iş taksimi küçük bir değişkenden başka bir şey değildir. Baskın ve kabul edilmiş kültürlerdeki değişkenlikler, bir toplumda ailenin istikrarına veya tam tersi ailenin istikrarsızlığında rol oynayabilir. Dolayısıyla, eğer günümüzde cinsiyet iş taksimi tartışmalı bir mevzuya dönüşmüşse, bunun nedenini bu tür iş taksimi türlerinde değil, yeni toplumların değerlerinin değişmesinde aramak gerekir.

Bu noktanın temeline göre, çeşitli araştırmaların bu konu hakkındaki verileri yorumlanabilir. Eşitlik isteyen ailelerin evlilikteki uyuşma ve memnuniyetindeki yüksek oran, karı ve kocanın cinsiyet norm ve değerleri açısından mutabık kaldıkları yerlere mahsustur. Geçmiş dönemlerde ve günümüz bir çok toplumlarında da görüldüğü gibi, sırf cinsiyet iş taksimi, toplumun değerler sistemi ile uygun olduğu için ailenin güçlenmesine neden olmuştur.

Öte yandan, geleneksel iş taksimi modelinin kullanım dışı kaldığı ve genel ve kültürel desteğin onun alternatifi olmadığı durum ve

koşullarda nefisle uyumlu sorunların meydana çıkması, özellikle evlilik rollerinde sosyalleşmeyen genç çiftlerde, tam olarak öngörülmektedir. (Winch, 1971: 552)

Bu noktayla, öyle anlaşılıyor ki İslam'ın bu alandaki istediği model, başka modellerle mukayese edildiğinde ailelerin güçlendirilmesi ve sebatında en büyük etkiye sahiptir. Ancak bu, İslam'ın cinsiyet rollerindeki bireylerin sosyalleşme sürecindeki görüşünde arızalar yaşanmaması şartına bağlıdır. Ama çelişkili kültürel değerlerin aile içinde dinî değerlere nüfuzu ile evlilikteki çelişki ve uyumsuzlukların yayılması, öngörülmektedir. Dolayısıyla, eğer aile kurumunu cinsiyet iş taksimi ve ailelerde erkeklerin ev reisi olmalarından kaynaklı sebatsızlık tehlikesinden güvende tutmak istiyorsak, kültürel çalışmaların İslam'ın görüşlerini cinsiyet rolleri babında tanıtmak ve açıklamak yönünde çaba harcamak gerekir.[4]

15. Çocuk Doğumu

Bir çok araştırma ve somut tecrübeler ortaya koymuştur ki çocuğun doğumu, evliliğin en göze çarpan bağı unvanı ile ailenin istikrar ve sebatında çok seçkin bir rol oynamaktadır. Buna karşın, kısır olmak ve çocuk doğumunda başarısızlık, özellikle çiftin coşku ve tutkusu durumunda ve teşvik edici çevrelerin hassas varlığı, bir çok yerde evlilik ilişkilerinde aşk ve sevincinin zayıflamasına ve karşılıklı ilişkinin gevşemesine neden olur. Kuşkusuz, ailenin istikrarında çocuğun etkisi büyük ölçüde çocuk isteme eğilimine bağlıdır. Muhtemelen çocuk isteme isteği, ölümsüzlük arzusunda yatmaktadır. Kişinin ölümsüzlük arzusu bu fani ve geçici dünyada doyuma ulaşmadığından, bu doyuma ulaşamama durumu insanları, geride kalıcı bir hatıra bırakma eğilimine iterek ölümsüzlüğü kişisel olmayan bir yolla elde etmeye sevk etmektedir. Kişilerin çocuklar yoluyla neslinin kalıcılığı, kişisel olmayan ölümsüzlüğün en göze çarpan örneğidir. Bundan dolayı, ebeveynler kendi varlıklarının devamını çocukları yoluyla aramakta ve onların yaşamlarını kendi hayatlarının devamı olarak görmektedirler.

Bununla birlikte, çocuk doğumunda başarısızlık, zevcelere bir tür doğal tatminsizliği yüklemekte ve aileyi çeşitli çekicilikleri olmasına rağmen

[4] Sosyalleşmede cinsiyetin rolleri, cinsiyet iş taksimi ve ailede güç dağılımı hakkında İslam'ın görüşü üçüncü bölümde bir hadde kadar incelendi.

sebatsızlığa itmektedir. Buna karşın, çocuk doğumuyla eşlerin içsel memnuniyeti, özellikle doğan çocuk onların ürünü olması hasebiyle büyük bir hediyedir. Will Durant, çocuğun anne ve babanın içsel memnuniyetini oluşturmadaki rolü hakkında şöyle yazmaktadır:

Söylenmesi gerekir ki evlilik, çocuk sahibi olmak için ortaya çıkmıştır. Evlilik, yalnızca kadın ve erkeği birbirine bağlamak için değildir, bilakis başka amaçları da vardır. Bir çeşit yaşantıyı anne, baba ve çocuk arasında sadakat ve koruma bağını oluşturarak temin etmektedir. Evlilik, çocuk sahibi olunmadan önce karşılıklı fiziksel asayişi sağlamak için bir sözleşmedir, ancak çocuk sahibi olunduktan sonra gerçek anlamını kazanmaktadır. Çocuk, kendi derecesini yukarı çıkarır ve taze ve esinti için bitkisel çaya dökülen su gibidir. Erkek bu halde ona baktığında aşkı tazelenir. Bu kadın artık önceki kadın değildir; bu kadın yeni kaynak ve yetenekleri elde etmiştir. Bu, erkeğin kadının onun için asla ona yaraşır bir karşılık veremeyeceği bir hediyedir. Acı ve zahmetler ondan sonra tatlılık ve neşeye dönüşmekte ve bal peşinde koşan arıların çalışması gibidir. O güne kadar dört duvar ve yataktan başka bir şey olmayan ev, artık gülücük ve neşeyle dolmuştur. Erkek ilk defa kendisini tam ve eksiksiz hissetmektedir. (Durant,1371: 177-178)

Psikolojik yönlerin yanı sıra, çocuk isteme eğiliminde sosyal faktörlerin de rolünü dikkate almak gerekir. Otto Klineberg'in dediğine göre:

Çocuk isteme eğilimi hiç kuşkusuz hem erkeklerde ve hem de kadınlarda vardır ve muhtemelen bu eğilimin nedeni de kültürlerin çocuklar için kail olduğu değerden kaynaklanmaktadır. Bu değerin, ekonomik yönünün olması -bu durum Çin'de olağandır- ve aynı şekilde dinî yönünün olması mümkündür. Çocuk istemek, kişinin başka bir şekilde, yani kendi gerçek varlığının başka birisinin vücudunda idame bulması ile ölümsüz olma isteğinden veya erkekler çocuk sahibi olmayı kendi erkekliklerinin somut delili olarak gördüklerindendir. (Klineberg, c. 1, 1368: 113) Tüm bunlara rağmen, bir çok sorun, örneğin günümüz dünyasında çocukların eğitim sorunu üzerinde fazlaca durmak, çocuk isteme eğilimini gölgede bırakmıştır. Şimdi şu soruyu dile getirmek gerekir; acaba çocuk doğumu önünde bekleyen sorunlarla birlikte ailenin istikrarını arttırmakta mıdır yoksa onun azalması yönünde mi rol oynamaktadır? Araştırmacılar pek çok araştırma sonunda şu sonuca varmışlardır; çocuklar her zaman

ailelerde aynı etkiyi bırakmamaktadır, bilakis erkek ve kadın arasındaki geçmiş ilişkiler, toplumsal kültürel bağlamlar gibi nedenler ailenin istikrarı için olumlu veya olumsuz etkiler bırakabilir.

Karı ve koca arasındaki geçmiş ilişkiler göz önüne alındığında, çocuklar ailenin sebatı için farklı etkiler bırakmaktadır. Çocuk dünyaya gelmeden önce aralarında yakın ve samimi bir ilişki olan çiftler, genellikle anne ve baba olmayı güzel karşılamakta ve çocuk sahibi olmadaki sorun ve kısıtlamalara karşı daha rahat yüz yüze gelmektedirler. Aynı zamanda yeni oluşan anne ve babalık rolünden daha fazla hoşnutturlar. Buna karşın, evliliklerinden mutlu olmayan çiftler, çocuk geldikten sonra, hoşnutsuzlarını daha çok belli ettirirler. Tıpkı bazı araştırmaların ortaya koyduğuna göre, evlilik ilişkilerinden razı olmayan erkeklerin, kendi çocuklarından ve bazen de hatta eşlerinden uzak durmaları mümkündür. (Perlmutter and Hall, 1992: 336-337)

Kültürel bağlam açısından da iki toplum arasında farklara kail olmak gerekir; geleneksel toplumlarda ya inançsal ya dinî yahut ekonomik delillerden ötürü, çocuklar için daha çok değer ve role kaildirler; çocuk gelişiyle birlikte anne ve babasına mutluluk ve öz saygıyı beraberinde getirir ve bu yolla, ailenin daha çok istikrar bulmasını sağlar. Öte yandan, ebeveynlerin üremede başarısızlıkları pek çok sorunu, özellikle kadınlar için beraberinde getirmektedir. Bir çok yerde kadının kısırlığı, kocası, akrabaları ve başkalarının gözünde konumunun sarsılmasına ve hatta kendisini boşamasına veya yeni bir eşin gelinmesine neden olduğu görülmüştür.

Bireyci tutum ve görüşün galebe çaldığı toplumlarda, çocuk sahibi olma eğilimi daha az görülmektedir. Zira çocuklar doğal olarak aileye çeşitli ekonomik ve psikolojik kısıtlama ve baskıları yüklemekte ve mesleki, eğitim vb. gibi faaliyetlerini yerine getirme yönünden bireysel özgürlüklerini büyük oranda ellerinden almaktadır. Bu da sanayi toplumlarında çocuksuz ailelerin yaygınlaşmasında önemli bir faktördür; doğal olarak çocuklar, evlilik memnuniyetinin düşmesine neden olmuştur. Örneğin, Amerika'da 1998 yılında, birlikte yaşayan çiftlerin % 53'ünden % 25'i çocuk sahibi ve % 28'i çocuğu olmayan çiftlerden oluşmaktaydı (Amerika İstatistik Kurumu, internet). Bazı araştırmalara göre, evlilikle mutlu olan erkek ve kadınların, ilk çocuğun gelmesiyle birlikte denklemleri

bozulmakta ve sonuçta çiftlerin sevinç ve mutluluğu azalmaktadır; öyle ki çocuk büyüyene kadar geri gelmemektedir. (Almquist, et al, 1978: 342) Elbette unutmamak gerekir ki böyle bir durumda çocuğun evliliğe etkisi iki kat olmaktadır. Zira çocuğun gelmesi evlilik memnuniyetinin düşmesine ve sonuçta çekişme ve uyumsuzluklara neden olduğu gibi evliliğin istikrar derecesini de arttırmaktadır. Şöyle ki çiftin boşanma ihtimalleri düşmüştür. (Landis, 1963: 207)

Son yıllarda sosyologların dikkatini çekmiş olan aşk ve ebeveynlik çatışma konusu, böyle özel kültürel bağlamda kendi anlamını bulmaktadır. Konunun mihveri bu sorunun yanıtı üzerinedir: Acaba çocukların eğitimi için karı ve koca arasındaki aşka dayalı ilişki temellerine zarar vermeyecek bir önlem alınabilir mi? Bu sorunun yanıtında, muhafazakâr anlayışı benimseyenler, evliliğin çocukların doğru eğitimleri için uygun temellere dayalı bir şekle dönüştürülmesini önermektedirler. Onlar, genellikle çocukların eğitimindeki sorunların eşlerin taahhütsüzlüklerinden kaynaklandığını söylemekte ve bundan dolayı kişilerin bağlılık ve taahhütlerinin artışı için evlilik konusuna daha ciddi bakmak gerektiğine ve boşama imkânı ve girişimlerinin fırsatlarının kısıtlanması gerektiğine inanmaktadırlar. Ancak rakip görüş taraftarları 'çocukların kesinlikle karı ve kocanın olduğu bir aile çatısı altında yetişmesi gerektiği' konusunda tereddüt etmekte ve şöyle yazmaktadırlar: biyolojik anne ve baba neden her zaman sosyal anne ve baba olsunlar? Onlar, birbirlerine ihtiyaç duymayacak evlilik ve aileyi iki ayrı kurum olarak görmektedirler ve evliliğin doğru bir aşk mihverinde şekil bulabileceğine inanmaktadırlar. Bu durumda, çocuklar ebeveynlerin arzusuna göre biyolojik anne ve babasının bakımı altında kalabilir veya sosyal anne ve babasının bakımı altında kalır. Böylece, evlilik ilişkilerinden memnun olmayan karı ve kocalar, mutsuz bir çift olma durumu dışında bir de mutsuz bir anne ve babaya dönüşmek zorunda kalmayacaklardır. (Bilton, et al, 1981: 314-315)

İslam açısından çocukların ergenlik çağına kadar gelişimlerinin farklı aşamalarında ebeveynlerine sorunlar yüklediği belirtilmiş ve örneğin Kur'ân'da annelerin gebelik ve doğum sırasındaki fiziksel ve ruhsal zorluklarına işaret edilmiştir. (İhkak, 15) Yine bazı rivayetlerde çocukların yoksul ailelere ekonomik baskılarına (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 15: 99) ve ayrıca çocukların eğitimlerinin zorluğuna (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 15: 100 ve 198) değinilmiştir. Bununla

birlikte, dinî bazı tavsiyelerde, İslam'ın bazı yollardan çocukların aileleri için hayal kırıklığı ve memnuniyetsizlik yerine, onların memnuniyetliklerini arttırıcı bir role ve sonuçta aile bağının pekişmesi yönünde bir faktöre dönüşmesi için bazı tedbirler sunduğuna tanık olmaktayız. Çocukların doğum ve eğitimlerinin çokça teşvik edilmesi ve bu argümana çokça değer verilmesinin ilk adımı bu amacın oluşması yönündendi. İslam, çocukların ebeveynlerine faydaları –örneğin çocuklar anne ve babalarının yakınlık ve onların yalnızlıktan kurtulma nedenidirler ve çocuklar anne ve babalarının yar ve yardımcıları ve ölümlerinden sonraki hatıraları olacaklardır (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 15: 96, 99 ve 106)- ve değerlerini hatırlatmanın yanı sıra çocukların uhrevi ve manevî değerlerine de vurgu yapmıştır. Örneğin, çocuk doğumunun uhrevî sevabı, çocukların eğitimlerinin zorluklarına sabretme sevabı ve çocukların yapacağı iyi davranışların anne ve babaları için nazarda tutulacağı sevaplarına değinen hadislere işaret edilebilir. (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 15: 95, 97, 98, 100 ve 211)

Açıktır ki ahiret ve çocuk argümanına odaklı İslam'ın kapsayıcı tutumu, aşk ve ebeveynlik çatışması gibi sorunların içlerinden çıktığı radikal bireycilik anlayışlarına bir yer bırakmamaktadır. İslam'ın özel bir önem verdiği bir başka önlemi ise, anne ve babaya ihsan ve iyilik ilkesidir. Sosyal psikolojide mübadele ekolü kavramlarına dayalı bu konunun açıklaması şudur ki aile ilişkilerinin istikrarı, her bir kişinin ilişkileri ile elde edeceği sevap ve mükâfatların döngüsüne bağlıdır, yani sevap ve mükâfatın artması, kişilerin ilişkilere bağlılık ve sadakatini arttıracak ve sevapların düşmesi onun bağlılık ve sadakatinin düşmesini beraberinde getirecektir. Bundan dolayı, İslam, zorunlu veya teşvik yoluyla çocukların ebeveynlerine itaat etmelerini ve onlara iyilik etmenin, hissedilir bir mükâfatı ebeveynlerine kazandıracağını ve bu şekilde, çocukların doğum ve eğitim motivasyonu onlarda takviye etmeye çalışmıştır. Bu da aile ilişkilerinin istikrarı için kaçınılmaz bir etki bırakacaktır. (Bkz. Bakara, 83; Nisâ, 36; En'âm, 151; İsrâ, 23-24; Ankebût, 8; Lokmân, 14-15 ve Ahkâf, 15)

İslam'da tavsiye edilen bir diğer nokta ise, çocuk doğumundan kaynaklı kısıtlamalara rağmen anne ve babaların karşılıklı cinsel ve duygusal ihtiyaçlarını unutmamaları ve bu ihtiyaçların karşılanması için imkân ölçüsünde uğraşmaları istenmiştir. Bakara suresinin 233. ayetinde, süt emen çocuk sahibi annelere çocuk bahanesi ile zarar vermek ve ayrıca süt emen

çocuk sahibi babalara çocuk bahanesi ile zarar vermek yasaklanmıştır. Bazı rivayetlere göre, bu ayet nazil olmadan önce, süt emen çocuğu olan bir kadın, bir daha hamile kalır ve kendi süt emen çocuğuna zarar verir korkusuyla, kocasının cinsel isteklerine olumlu yanıt vermemekte ve erkeklerde bazen aynı sebepten ötürü eşlerinin cinsel istek talebini reddetmekteydiler. Bundan dolayı, Allah erkeğin kadına ve kadının da erkeğe zarar vermesini yasaklamıştır. (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 15: 180)

Sonuç olarak, İslam'ın akrabalık ilişkileri ve haklarına önem veren tekidi, çocuk eğitimi konusunda sorunların giderilmesi yönünde ortaya koyduğu önlemlerden sayılmaktadır. Her ne kadar, kentsel yaşamın şart ve koşulları geniş ailelerin şekillenme imkânını neredeyse yok ettiyse de yakın akrabalar, özellikle büyük babalar ve büyük anneler gibi birinci derecedeki yakınlar, en azından yardım ve destekleri ile çocukların bakım ve eğitiminin bir bölümünü anne ve babalarının omuzlarından kaldırabilirler.

16. Aile Destek

Bir çok dış faktör, aileye verdiği destekle onun sebat ve istikrarı yönünde rol oynamaktadır. Bunları aşağıdaki iki kategoride ele alabiliriz: 1. Akraba ve tanıdıklar; 2. Devlet.

Yakınların ister maddi ve isterse manevî yönlerden rolü, geleneksel toplumlarda daha çok göze çarpmaktadır. Yeni toplumların aksine bu toplumlarda, geniş aile modelinin galebe çalmasından dolayı, yakınlar genellikle küçük aile gruplarına yardım etmek için ulaşabilmektedirler ve bu, ailevî çekişmelerin zararlarının bireylere daha az ulaşmasına neden olmaktadır. (Kirkpatrick, 1972, Vol. 5: 313) Yakınların yanı sıra, yakın arkadaşlar ve tanıdıklar da destekleri ile eşleri birbirine bağlayabilirler. Öyle anlaşılıyor ki bu grubun etkisi yeni toplumların şart ve koşullarıyla da uyumludur. (Goode, 1964: 96) Aynı zamanda, sikkenin diğer tarafını da unutmamak gerekir ki arkadaş ve yakınların ailenin istikrarına negatif etkisi de vardır. Örneğin evliliğe karşı çıkmak çiftlerden birinin rahatsızlığına neden olursa, yakın ve akrabalardan kaynaklı anlaşmazlıklar, özellikle gelenekselliken moderniteye geçiş etabında olan toplumlarda, evlilik anlaşmazlıkları oranı yüksek bir orana sahiptir. (Behnam ve Rasikh: 1348:181)

Gelin ve kaynana arasında veya damat ve kayın peder arasında görülen meşhur anlaşmazlıklar bu anlaşmazlıkların eksenini oluşturmaktadır. Genel olarak, öyle anlaşılıyor ki aile kurumu yeni bir durumla adaptasyon halindedir. Yeni genç çiftlere yakın akrabaların doğrudan müdahalesinde azalma görülmekte, çiftlerin bağımsızlığı öncekinden daha fazla resmi olarak tanınmaktadır. Buna rağmen, yakınların maddi ve manevî destekleri her ne kadar yüzeysel düzeyde olsa da sürmektedir. Bağımsızlık yanlısı psikoloji ile sosyalleşen bu kuşağın yeni çiftleri de çok uzak olmayan bir gelecekte anne ve babalık rolünü genç çiftlere karşı oynayacaklardır, bu adaptasyon sürecinin daha kolay gerçekleşmesi ümit edilmektedir.

Devlet ve öteki devlet kurumlarının aile desteği, çeşitli ve yaygın boyutlara sahip bir konu ve çağımızda üzerinde özel olarak durulmaktadır. Ekonomik, eğitim ve yasal destek, devletin ailelere yaptığı desteğin en önemlilerini oluşturmaktadır. Ekonomik boyut açısından, öyle anlaşılıyor ki en önemli konu ekonominin genel organizasyonu, özellikle ailenin istikrarına doğrudan istenmeyen etkiler bırakan gençlerin işsizlik sorununun çözümüne yöneliktir. Uygun ve güvenilir bir işin olmaması, evlilik yaşındaki bir çok genç için aile teşkil etmedeki en temel engel ve evli kişilerin bir çoğunun da yaşantısını tehdit etmektedir. Bu doğrultuda, evliliğin kolaylaştırılma konusu, özellikle ekonomik durgunlukta, has bir öneme sahiptir.

Devletlerin eğitim ve kültürel destekleri de aile kurumunun korunması ve güçlendirilmesinde mihveri bir rol oynamaktadır. İran'da eğitim imkânlarından yararlanma ve kültürleştirme alanında, lise ve üniversite kitapları, danışmanlık merkezleri, toplu iletişim araçları ve özellikle televizyon üst kurulunun çalışmaları gözle görülür bir gelişme kaydetmiş ve ailevî kavgaların ve örneğin boşanmalarda görülen artışı dikkate aldığımızda bu desteğin artarak devam etmesi ümit edilmektedir. Her ne kadar bu programlardan bazılarının İslam'ın değerleri ile uygunsuzluğu ve bazen de ailenin istikrarında negatif bir etkiye sahip olacağı unutulmamalıdır.

Yasal ve güvenlik desteği de çeşitli yönlere sahiptir ve doğrudan veya dolaylı olarak ailenin güçlendirilmesinde etkilidir. Evlilik sorunlarının bir bölümü, yasama eksikliklerinden kaynaklanmış olabilir. Örneğin,

aile mahkemelerinin batıda boşanma talebini kabul etmedeki haddinden fazla toleranslı olması, boşanmaların artışında etkili faktörlerden olmuştur. (Sabini, 1995:519) Elbette İran gibi medeni yasaları olan ülkeler, büyük oranda İslamî fıkha sahiptirler. Öyle anlaşılıyor ki yasal eksikliklerin, ailevî kargaşalarda önemli bir payı vardır. Aynı zamanda bunun anlamı genel ve kısmı yasalar dahil, aile yasalarının yeniden gözden geçirilmesinin zorunlu olmadığı anlamında değildir.

Aile kavgalarına ve şikayetlere bakan hukuk sistemi ve polis teşkilatının çalışmaları da devletin aile destek çalışmalarının bir diğer yönünü yansıtmaktadır. Cinsel baskı olgusu ile uygun bir hukuksal mücadelenin olmaması, bazı ailelerde kadın ve kızların kendilerini güvensiz hissetmelerine neden olmuş ve bazı durumlarda, kadınların kendilerini yakmaları ve intiharı ve kızların evden kaçması gibi istenmeyen sonuçlara neden olmuştur.

Bu doğrultuda üzerinde durulması gereken üçüncü yön ise, toplum düzeyinde sağlıksız cinsel ilişkilerin kontrolü ve ilgili yasaların titizce uygulanmasıdır... Hiç kuşkusuz, had ve cezaların doğru icra edilmesi, kendi payında ailelerin sebatına darbe vuran bir çok cinsel kötü davranışların ortamını ortadan kaldırmaktadır.

Tam olarak açıktır ki İslam'ın aileye verdiği yüksek değer, her çeşit önlemin teyit edilmesini gerektirmektedir. Bundan dolayı, önceden de yeri geldiğinde açıklandığı gibi, akraba ve yakınların maddi ve duygusal destekleri, ilahî hududun icrası, baskıya uğrayan kadınların korunması ve hatta ihtiyaç sahibi çiftlerin Müslümanların beytülmalından temin edilmesi ayet ve hadislerce çokça vurgulanmıştır; örneğin bir rivayette şöyle okumaktayız:

> Kendisini tatmin etmeye (mastürbasyon) koyulan bir adamı, Müminlerin Emiri Hz. Ali'nin yanına getirdiler. Ellerine kızarana kadar (kırbaçla) vurdu. Sonra evlenmesi için beytülmaldan ona bir miktar para verdi. (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 26)

Son olarak, şu hatırlatılmalıdır ki ailenin istikrar ve sebatı için devletlerin aktif destekleri, pasif destek ve ailelerin dağılmasını yoğunlaştıran mevcut durumla karıştırılmamalıdır. Bazı refah düzeyi gelişmiş batılı ülkelerin aileleri desteği kendisine has bir yön ve çizgide seyretmekte ve

krize uğramış batılı ailelerin her geçen gün daha da artmasına ve daha gayri işlevsel olmasına neden olmaktadır. (Heller, 1378: 59)

17. Boşanma Kısıtlamaları

Uzmanlara göre ailenin sebat ve insicamında rolü olan faktörlerden birisi de, kamusal kültürün boşanma konusundaki hassasiyetidir. Sosyologlar, geleneksel toplumların bir çoğunda görülen aile sebatındaki faktörlerden birinin boşanmanın yasal ve kültürel olarak kısıtlanması, özellikle kamuoyunda boşanmanın kötü karşılanması ve ondan kaynaklı ayıplamalar, boşanma oranlarının düşmesine neden olduğunu ve boşanma sonrası kişinin toplumsal dışlanımı, psikolojik, sosyal ve ekonomik baskılardan ve yasal zorluklarından kaynaklandığını ileri sürmüşlerdir. Bunların her biri kendi yerinde kamuoyunda aile konumunun istikrar ve sebatını sağlamakta ve büyük ölçüde yıkılmasına mani olmaktadır. Buna karşın, boşanmanın çirkinliği ve ondan kaynaklı utanç hissi azalırsa, talak ihtimali artacaktır. İşte bu durum çağdaş sanayi toplumlarında açıkça görülmektedir. (Goode, 1964: 94)

Bazı ilkel toplumlarda da benzer durumlar müşahede edilmiştir. Murdock'un dediğine göre araştırma yaptığı toplumların birinde, kamuoyu ailenin sebatına neden olacak gerekçeleri hazırlayacağı yerde, ona olumsuz etkide bulunmuştur. Örnek olarak, eğer bir erkek uzun bir süre bir kadınla birlikte yaşarsa, alaya alınmaktadır. Sonuçta, bu toplumda talak oranı oldukça yukarı bir düzeydedir. (Murdock, 1950:198) Bununla birlikte, boşanma kısıtlamalarının çeşitli bakış açılarından değer ve stratejik pozisyonlarını görmezden gelirsek, ailenin istikrarında etkili olabilir. Ancak aile istikrarının, evlilik ilişkilerinden razı olunma oranının yüksek olduğunu tek başına ortaya koymadığından, boşamanın zorlaştırılmasından yana olan geleneksel görüş, modern görüş yanlılarınca itirazlarla karşı karşıya kalmıştır. (Giddens, 1378: 101-102)

İslam açısından boşamanın kısıtlamaları hususunda şu noktaya işaret etmekle yetineceğiz. Dinin keyfi boşanmalara olumsuz bakış açısı bu tür boşanmaların çirkinliğinin toplum genelinde yayılması gibi kültürel stratejilerin yerine getirilmesini gerekli kılmaktadır. Buna rağmen, boşanmanın çirkinliği genel olarak dinî yazıtlardan istifade edilemediğinden,

bazı yerlerde evlilik ilişkisinin koparılması makul bir gerekçe ve bazen de zaruret olarak bilinmiştir. Nitekim Peygamber Efendimizin (s.a.a) kendisi ve Masum İmamlar (a.s) da bazı rivayetler esasına göre eşlerinin boşanma girişiminde bulunmuşlardır. (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 15: 57, 268, 269 ve 335, aynı şekilde Bkz. İbn Mace, *Sünen*, c. 1: 650) Bundan dolayı, öyle anlaşılıyor ki gereksiz hassasiyetlerin bu konuda azaltılması İslam öğretileri ile daha uyumludur.

Boşama için yasal kısıtlamaların oluşturulması yalnızca bir yerde açıkça ortaya çıkmaktadır. O da boşama hakkının yasal olarak kocaya mahsus kılınmasıdır. Bu durumu bir kenara bırakacak olursak, İslam talak için gözle görülür bir yasal kısıtlamaya gitmemiştir. Her ne kadar talakın düşmesi maksadıyla, talak motivasyonunu zayıflatmak için önlemler almış ve eşlerin yeniden düşünme ortamlarını sağlamış olsa da. [5]

18. Erkekler ve Kadınlar Arasında Sınırlı Sosyal İlişkiler

Evlilik ilgi alanlarının korunması ve güçlendirilmesinde ve sonuçta aile temellerinin sağlamlaşması ve sebatında mihveri bir rol oynayan koşul ve alanlardan birisi, kız ve erkek ilişkilerinin genel sosyal etkileşim alanında kısıtlanmasıdır. Kız ve erkeklerin çeşitli sosyal aktivite alanlarındaki karmasına, bireylerin iç ve dış denetiminin zayıflığı eklenir ve iki cinsin birbirlerinin dünyasına girmesinde doğal olan çekici ve güçlü tahrikleri de düşünecek olursak bağımsız ilişki imkânı bulduklarında, şehvanî ve yetkisiz arzularına ulaşmak için oldukça münasip bir ortam yakalanmış olacak ve sonuçta, ilk aşamada aile teşkil etme motivasyonu zaafa uğrayacak ve sonraki aşamada ise onu koruma motivasyonun zaafıyla karşılaşacaktır. Mübadele mantığına göre, kişiler rahat bir şekilde ve az bir masrafla, düşüncelerindeki amaçlarına peş peşe ulaşma imkanı bulurlarsa ve tatmin edici ve istenilen mükafatları elde ederlerse, kesinlikle, bu durumun devamı için güçlü bir motivasyon ve az bir etkileşim değerine sahip alternatif yöntemlerin atılmasına yöneleceklerdir. Böyle bir durumun devamı, özellikle iki cins ilişkilerindeki cazibeyle, makro düzeyde aile konumunun sarsılması ve mikro düzeyde ise gerginlik, anlaşmazlık, kötü ilişkiler, hıyanet, boşanma ve sık sık yeni birlikteliklerin yaşanma

[5] Boşanma konusunun ayrıntılarını bir sonraki bahse bırakıyoruz.

ortamı sağlanacaktır. Altmış altı ülkede yapılan karşılaştırılmalı bir çalışmada, kadınlar toplumda her ne kadar çok erkeklerle ilişkili olursa, boşanma ortamı bir o kadar artmaktadır. (Sabini, 1995: 519)

İslam'ın eğitim ve hukukî sistemi, salim bir toplum icat etme ve bireysel ve toplumsal mutluluğun temini amacıyla, bu hususta özel önlemler almıştır. İyi bir ahlak ve eğitim modeli, yasal hudutların açık tayini, kişilerin sosyalleşmesi yönünde gerekli ön hazırlıkların belirlenen modelle uyumluluğunun sağlanması, insanî ilişkilerde sınırların belirlenmesi, kişilerin (mahrem ve namahrem) ölçüsüne göre sınıflandırılması, (resmî ve gayri resmî olarak) herkesin yaptıklarının denetlenip kontrol edilmesi, kamuoyunda gerekli hassasiyetlerin icat edilmesi ve kitlesel bir vicdanla kötülüklerle mücadele ve genel olarak, salim ve şehvani olmayan bir toplum atmosferinin oluşması için her yönden ortamın hazırlanması, İslam'ın istenilen bir sistemin oluşturulmasında dikkate aldığı en önemli önlemlerdir.

Analitik bir bakış açısıyla İslam'ın erkek ve kadın ilişkileri konusundaki yaklaşımı, öyle anlaşılıyor ki İslam bahsedilen önlemlerde iki amacı gütmüştür. Birinci amaç, gayri meşru cinsel ilişki ortamının toplum düzeyinde düşürülmesi, ikinci amaç ise, daha çok zarafete sahip olan -ve manevî anlayış ve eğilim kalıbı dışında ona, doğru bir kapıdan girilmez- cinsel konunun doğal duyarlılığının toplum düzeyinde en düşük seviyesine indirilmesidir. Şöyle ki sosyal alana girecek erkek ve kadın bu konuda minimum zihinsel meşguliyete sahip olmalıdır. Kuşkusuz, bu tür zihinsel meşguliyetlerin bertaraf edilmesi ve dinî ifadesi ile nefsani vesveseler, Allah'ı anmanın şartı ve maneviyat yönüne eğilimdir. Bunun İslam eğitim sisteminde oldukça önemli bir yeri vardır. Buna ek olarak, sağlıklı bir sosyal sistemin oluşturulmasında önemli bir rol oynayan ruh sağlığının önemli öğelerindendir. Açıktır ki bu iki faktör, yani Allah'ı anma ve kişinin ruh sağlığı da aile ilişkilerinin güçlendirilmesinde kendi payında temel etkiye sahiptir.

Dini kaynaklarda önem verilen İslam'ın belirtilen amaçlarının temini yönündeki önlemlerin amaca ulaşması için kadınlar ve erkekler arasında "rasyonel kısıtlamalar" [6] meydana gelecektir. Bu süreç:

[6] Rasyonel kısıtlamalar, rasyonel kavramlarını hümanist kriterlerin giriş kapısı ve gayri ilahî bilenlerin yanında biraz ilginç olabilir, öyle anlaşılıyor ki özellikle batıdaki cinsel özgürlük ve başı boşluk yanlıları, akıl ve düşüncenin öncüleri olarak ünlenmişlerdir.

- Kadınların namahrem erkekler karşısında şer'î hicaba riayet etmeleri. Tıpkı bir çok fakihe göre, hicap şu şekilde olmalıdır: yüz ve bileklere kadar eller dışında bedeninin tamamının örtülmesi; elbette bu farz örtünmenin minimum düzeyidir ve yaygın bir emir unvanı ile tam bir örtünmeye riayet etmek gerekir ve has koşullarda, farz unvanı ile de gündeme gelmektedir. (Nûr, 31 ve *Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 146)

- Kadınların namahremler karşısında takı ve süslerini gizlemeleri (Nûr, 31);

- Kadınların namahrem erkekler için makyaj yapmasının yasaklığı (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 155);

- Kadınlara yol yürürken hicap ve iffetlerini koruma tavsiyesi (Kasas, 25);

- Kadınlara konuşurlarken ağır başlılık ve metanetlerini korumaları ve baştan çıkarıcı ve çekici konuşmalardan sakınmalarının tavsiye edilmesi (Ahzâb, 32);

- Kadınlara erkeklerle konuştuklarında gerekli yerler dışında kısa ve öz konuşmalarının tavsiye edilmesi (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 143);

- Namahremlerle baş başa kalmanın yasaklığı (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 133 ve c. 13: 280);

- Namahrem bir erkeğin hane reisinin izni olmadan kadının evine girmesinin nehyedilmesi (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 157)

- Namahrem birisine şehvetli bir şekilde bakışın yasaklığı (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 138-141);

- Namahreme örtülü de olsa bakmanın keraheti (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 145);

- Namahrem erkek ve kadınla karşılaşıldığında gözün aşağı kaydırılmasının tavsiye edilmesi (Nûr, 30 ve 31)

- Erkeklerin namahrem kadınlara ve özellikle genç kadınlara selam verme girişiminde bulunmasının keraheti ve erkeğin namahrem kadını

Örneğin Herbert Marcuse gibi ünlü düşünür, Freud'un psikanalitik görüşlerini eleştirerek liberal toplumun kısıtlamalarına döndürmeye çalışmıştır. Bunlar, ekonomik ve politik baskılara daha çok dikkat edecekleri yerde, bireyin içgüdüsel ihtiyaçlarına yönelik psikolojik baskı olduğunu düşündükleri şeylere önem vermiş ve sosyal değişimin amaçlarını şehvet özgürlüğü veya Marcuse'a göre, insanın içgüdüsel ihtiyaçlarının özgürce tatmini olarak bilmişlerdir. (Mintz and Kellogg, 1991: 110)

yemek yemeğe davet edilmesinin keraheti (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 173-174) (Bu tür tavsiyeler bunu göstermektedir ki İslam fiziki ilişkilere ek olarak, namahrem erkek ve kadınlar arasında görsel ve sözel, ilişkisel ve duygusal etkileşimi de uygunsuz bilmekte ve erkek ve kadınların birbirine karşı duygusal ihtiyaçlarının tatmin edilmesini aile kurumuyla sınırlandırmak istemektedir.):

- Kadın ve erkeklerin halka açık yerlerde karışımının keraheti (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 174);

- Namahremle fiziki temasın nehyedilmesi (isterse erkek ve kız çocuk olsun); aynı şekilde el vermek (tokalaşmak), kucağına almak ve öpmek (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 170);

- Kadınların bazı işlerde veya namahrem erkeklerle çokluca ilişkiyi gerektiren sosyal mevkilerde bulunmasının yasaklanması veya mekruh sayılması (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 162)

- Kadınların evden çıkışının kocalarının iznine bağlanması (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 112 ve 125);

Erkeklere iffetlerini korumaları yönünde münasip bir kıskançlık sarf etmelerinin önerilmesi (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 107-109); Aynı zamanda, yersiz kıskançlık şiddetle kınanmıştır. (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 175)

Şunu belirtmek gerekir ki İslam'ın bu hususdaki tekit içerikli tavsiyelerinden, kadınların evde oturmalarının gerekliliği, sosyal ilişkileri kısıtlama yönünden ağır baskılara uğramaları ve kadınların sosyal aktivitelere girişlerine engel olunma gibi sonuçlar almamak gerekir. Açıktır ki dinî kanıtlara göre, sosyal ilişkilerin sağlanması ve çeşitli mesleki faaliyet alanlarına aktif katılım, hudutların korunmasıyla, kirlenme ve sapmalardan salim kalınması ve genel olarak kitlesel yarar ve çıkarların teminini beraberinde getirdiğinde, caiz olmasının yanı sıra bazen de farz ve zorunlu olacaktadır; Buna rağmen, bu tür uyarılar müminleri genel anlamda, mutluluklarını garanti altına alacak tarzda uyanıklık ve saplantı derecesinde olursa koruyacak ve şeytani tahriklerin aktif hale getirilmesinde olağanüstü bir yeteneğe sahip olan doğal cazibe ve duyarlılıklardan haberdar edecektir.

19. Denetleme ve Kontrol

İman ve ahlak gibi iç kontrol faktörü dışında, fiilî ve potansiyel dış faktörler de bulunmaktadır. Nezaret ve kontrol ailevî bozuklukları önlemede önemli bir rol oynayabilir. Birinci adımda, aile üyelerinin birbirlerine karşı kontrolü gündemedir. Elbette karı ve koca iki bağımsız öğe unvanı ile evlilik sözleşmesi kıymakta ve bu bağa şekil vermektedirler, doğal olarak güçlü bir denetleme kontrolünü birbirlerine karşı uygulamalarını beklememek gerekir, meğer bu rol, yasal veya kültürel bir desteğe sahip olursa o başka. Örneğin, kadınların kocaları aracılığı ile cinsel kontrolü, ailenin istikrarında bir faktör unvanıyla geçmiş ve günümüzdeki bir çok toplumda güçlü kültürel bir desteğe sahiptir. Aynı şekilde bazı ülkelerde birkaç karılığın kanunî olarak yasak olması, bu tür kontrolün kadınlar tarafından kocalarına uygulanma ortamını sağlamıştır.

Ailenin, yakınlar ve tanıdıklar aracılığı ile kontrolü ikinci derecededir. Bu tür kontrol ve denetim bazen doğrudan bir yöntemle ve bazen de dolaylıdır. Aynı şekilde, geleneksel geniş ailelerdeki iki zevcin destek ve malî yardım kontrolü, evlilikteki çatışmaların çözümünde yüksek bir verimliliğe sahip ve ailelerin dağılmasına engel olmuştur. Ancak yeni toplumlardaki çekirdek ailelerin göreceli bağımsızlığı, akrabaların etkisinin azalmasını beraberinde getirmiştir. Toplumun aileleri kontrol ve denetimi de bu doğrultuda gündeme getirilebilir. Örneklerini hale kırsal toplumlarda bir hadde kadar gördüğümüz geleneksel toplumlardaki sosyal denetim, toplumun normatif sistemi için güçlü bir desteği sağlamakta ve sonuçta, kabul edilmiş değerlerin ihlalini zorlaştırmaktadır. Yasal kurumlar da ailenin korunması ve istikrarında her zaman önemli bir rol oynamıştır. Hiç kuşkusuz, boşamanın yasal kısıtlamaları, çok eşliliğin, cinsel şiddetin yasak oluşu, ailevî kavgalarda yasal müdahale ve vb. gibi etkenler aile hayatının devam ve sebatında temel etki bırakmıştır.[7] Ailenin

[7] Ancak İslamî bakış açısında göre, akıl Allah'ın ilk yaratığıdır ve insanı Allah'a kulluk ve itaat dışında bir şeye kılavuzluk etmemektedir ve insanı yaratıcıya muhalefet etme yönüne sürükleyen her düşünce, aklî bir düşünce değil, bilakis şeytani vesveselerdir. Bundan dolayı, erkek ve kadın ilişkilerindeki kısıtlamalar, ilahî emir ve düsturlar amacı ile ve insanın bireysel ve toplumsal mutluluğunu temin doğrultusunda gerçekleşmektedir. Bunun kendisi tam anlamıyla rasyoneldir ve ancak bölümlenmeye başladığında ve davranış şekillerinde, batıl ve uyumsuz gelenek ve görenekler dini kriterlerle çatışmaya başladığında yalnızca o zaman makul olmayacaktır.

kontrolündeki kaç boyutlu denetim ve kontrole binaen, öyle anlaşılıyor ki İslam'da ailenin kontrol sistemi oldukça yüksek bir zenginlik, dinamizm ve verimliliğe sahiptir. Bir önceki konuda yeri geldiğinde bu sistemin farklı bileşenlerine değindik. Karşılıklı duygusal ve cinsel doyuma ciddi bir ihtimam gösterilmesinin gerekliliği, erkeklerde koruma ve destek şemsiyesi unvanıyla önemli bir kontrol faktörü olan namus ve kıskançlık ruhiyenin teşviki, toplumun tamamına ve özellikle nüfuz sahibi kişilere emri bil maruf ve nahyi anil münkerin farz oluşu, ailenin istikrarı yönünde ilgili şer'î yasalar mecmuasının oryantasyonu, ilahî hudutların icrasında yetkililerin toleranslı olmasının hürmeti, örneğin zina ve eşcinsel ilişkilerin haddi. Aynı şekilde yakınların müdahalesinin gerekliliği ve evliliklerde görülen şiddetli geçimsizlikler hakkında karar almak için kadının akrabalarından birinin hakem olarak belirlenmesi ve aile içi şiddet durumlarında devlet kurumlarının kati müdahalesinin gerekliliği gibi etkenler, İslam'ın kontrol sistemindeki en önemli bileşenlerini oluşturmaktadır. (Bkz. İkinci bölüm: "Sosyal Kontrol", üçüncü bölüm: "Ailede Cinsel Şiddet")

20. Ahlak

Ailenin güçlendirilmesinde ahlak unsurunun rolü konusu, öyle anlaşılıyor ki aile uzmanlarının konunun hakkını vermedikleri bir konudur. Aile bozukluk nedenleri sayıldığında genellikle, ahlakî zaaf ya görmezlikten gelinmiş ya da en fazla bir faktör ve onlardan biri ayarında gündeme getirilmiştir. Hatta bazı dâhili uzmanların bazı açıklamalarından da eşlerin uyumsuzluğu, kültürel, eğitim ve yaş yahut ekonomik sorunlar, ailenin bozulmasında temel faktör unvanıyla tekit edilmiş ve ahlakî bozukluklardan daha çok önem verilmiştir.

Feminist analistiler de kendi has bakış açılarıyla ahlak faktörünü, erkeklerin güç ve iktidarını savunduğu, onların çıkarlarını koruduğu ve kadınlara cinsel baskıyı sürdürdüğü gerekçesiyle, negatif bir değerlendirmeye tabi tutmaktadırlar. (Ahmedi Horasani, 1378: 48) Feministler bu görüşü gündeme getirerek örtülü olarak ahlakın ailenin sebatında rolü olabileceğini kabul etmektedirler. Ancak ahlakî kendi hali zatında değerli bir yaklaşım görmediklerinden ve cinsel ideallerin eşitlenmesinin sağlanması varsayımı ile değerli olduğu ihtimali ile onaylamaktadırlar ve sonuç olarak, ahlak hakkında o kadar olumlu bir yaklaşıma sahip değildirler.

Tüm bunlarla rağmen, elde olan verilere göre, hatta eşlerin çeşitli yönlerden uyum içinde olduğu koşullarda bile ahlakî zaaf yalnız başına ailenin dağılmasına neden olabilir. Diğer taraftan, çeşitli yönlerden uyum içinde olmayan çiftlerin, ailenin insicam ve devamına ahlakî ölçülere bağlı olmalarının neden olduğu örnekleriyle karşılaşmaktayız. Dolayısıyla, gerçekçi bir bakış açısı, ahlakî öğelerin başka faktörlerle mukayese ettiğimizde ailenin bütünlüğünün korunmasında daha çok bir payının olduğuna kail olmamızı gerektirmektedir.

Feministçi ahlak eleştirisi ile ilgili olarak da öyle anlaşılıyor ki bu tür pozisyon almalar, kapsamlı olmayan tecziye bakış açılı ahlak ilkelerinden kaynaklanmaktadır. Açıktır ki kocalarının zulümleri karşısında ağızlarını kapatarak bu şekilde cinsel baskıların devamına neden olmalarını sağlayan yalnızca kadınlara yönelik ahlakî tavsiyeler, teyit edilemez. Ancak herkesi eşit bir şekilde insanî değer ve erdemlere çağıran ve onun gerçekleşmesiyle hiçbir cinsel veya gayri cinci baskının geride kalmayacağı böyle bir kapsamlı ahlak olumlu olarak değerlendirilmemeli midir?

Açıktır ki eşler sadakat, vefa, güven, saygı, şefkat, merhamet, alçakgönüllülük, sabır ve tahammül, af, yumuşaklık, iyilik severlik ve insaf gibi özelliklere sahip olurlar ve kendini beğenmişlik, öz odaklılık, üstünlük taslamak, başkalarını aşağılamak ve hakaret etmek, kıskançlık, haset, cimrilik, aç gözlülük, kincilik ve iki yüzlülükten uzak dururlarsa, bir çok gerginlikler, kötü davranışlar, şiddet ve yıkıcı anlaşmazlıklar aile hayatından çıkacaktır. Zira ahlakî ilkelere bağlılık kişilerin içsel kontrol faktörlerinin en güçlüsü olarak gayri insanî girişimlerin önündeki bir engeldir. Bundan dolayı İslam, eş seçimi konusundaki çeşitli kriterler arasında, kişinin ahlakî eğitimine benzersiz bir vurguda bulunmuştur.

Hadiste nakledildiğine göre bir kişi İmam Rıza'ya (a.s) bir mektup yazarak şöyle dedi:

> Akrabalarımdan ahlakî bir oranda iyi olmayan birisi, kızımla evlenmek istiyor. İmam Rıza (a.s) cevabında şöyle buyurdular: "Eğer kötü ahlaklı ise, kızını ona verme." (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 54)

Başka bir rivayette Hz. Peygamber Efendimizden (s.a.a) şöyle nakledilmiştir:

> Ahlak ve dinin beğendiğiniz bir kişi kız istemeye yanınıza geldiğinde, evliliklerini onaylayınız. (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 51)

Başka bir hadiste ise kadının güzel ahlaklı olması seçim kriteri unvanı ile tekit edilmiştir. (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 14) Bunların dışında, bir çok rivayette ailenin istikrarında ahlakî özelliklerin etkisine has ve ayrıntılı olarak tekit edilmiştir. Örnek olarak; emanete riayet, iffet, hayâ, vefa, cömertlik, bağış, şefkat, merhamet, yumuşaklık ve alttan almak olumlu özelliklere ve cimrilik, haset, çok beklentili olmak, nankörlük, inatçılık, kötü niyetlilik ve dik başlılık gibi olumsuz özelliklere işaret edilebilir. (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 14, 15, 18, 20, 31 ve 51)

21. İman

Eğer ailenin güçlendirilmesinde ahlak unsuruna önceki faktörlere oranla daha çok pay verilmesi gerektiğine kail olduysak, iman ve dindarlık faktörü hatta ahlaktan daha yüce bir konuma sahiptir. Zira din, ahlakın ana destekçisidir ve gerçekte, ahlak din olmadan felsefî veya edebî yazıtlardan başka bir şey olmayacaktır. Bundan dolayı, batıda dindarlığın batışı ile aile kurumunun zaafı arasındaki bağıntı, bu teoriyi aydınlatmakta ve deneysel açıdan da çeşitli araştırmacıların onayını almaktadır. Örnek olarak, yapılan araştırmalar ortaya koymuştur ki "Sosyal bir karakterin bir nişanesi olan kilise ile irtibatlı olmanın evlilik yaşantısıyla yakından bir ilişkisi ve dine önem vermemenin evlilik ihlallerinde temel bir etkisi vardır. (King, 1355: 168; Ayrıca Bkz. Sarokhani, 1370: 64)

Genel olarak, dinsel iman iki önemli yoldan ailenin sebat ve istikrarında etkiye sahiptir: Birincisi, bireyin ahlakî temeller açısından güçlenmesiyle -bir önceki mevzuda konunun önemine değinmiştik- onda içsel bir kontrol faktörü doğmakta ve bu da kişinin zalimce girişimlerine mani olmaktadır. İmam Hasan Mücteba'dan (a.s) nakledilen bir rivayette bu noktaya şöyle işaret edilmiştir:

> Kızlarınızı dindar ve sakınan erkeklerle evlendiriniz, zira böyle bir kişi eğer kızınızı severse ona ikramda bulunur ve eğer onu beğenmezse ona zulüm ve baskıyı reva görmez. (et-Tabersî, k. 1408: 214)

İkinci yol ise, dinsel imanın bireylerin yaşamına bağışladığı anlam ve memnuniyet hissinin icat edilme etkisidir. Hiç kuşkusuz, aile ihtilaflarının

en temel faktörleri, genç çiftlerin ortak yaşamlarında haddinden çok beklenti ve idealistçe yaklaşımlara girmelerinden kaynaklanmaktadır. Beklentilerin karşılanmaması memnuniyetsizlik duygusunu doğurmakta ve sonuçta, mevcut durumun matlup duruma dönüştürülmesi yönünde mantıksız ve düşüncesizce çabalara girilmektedir. Buna ilave olarak, kültürel, ekonomik vb. gibi düzensizliklerin varlığı evlilik ilişkisini, kırıcı ve kalıcı olmayan ilişkilere dönüştürmektedir. Böyle durumlarda maddi arzulara ulaşmada minimum başarısızlık, yalnızca dünyevî mutluluğu düşünen mümin olmayan kişileri, hayal kırıklığına ve yetersizlik duygusuna itmektedir. Hâlbuki dinî iman ve ilahî vaatlere inanç, memnuniyet duygusu ve geleceğe ümit yönünden en önemli faktör olmakta ve sonuçta, uygunsuzluk ve zorluklara karşı başa çıkacak bir yaşamdır.

Semavî dinlerin ahlakî konulara riayeti tekit etmesi, ilkesel olarak dindar ve mütedeyyin kişilerden evlilik sorunları karşısında başkalarından daha çok tolerans, tahammül ve hoşgörü göstermeleri beklenmektedir. Dindar kişiler, makul maddi ihtiyaçların temini yönünde ve istenilen ortak bir yaşamın oluşturulmasında bir şeyden kaçınmadıkları gibi, yoksulluk, ailevî çatışmalar vb. gibi sorunlarla karşılaştıklarında ümitsizliğe kapılmamakta ve tam tersi açık ilahî vaatlere gönül vererek, iman ve Allah'ı zikretme tatlılığı ile yaşamın acılarını tatlılığa dönüştürmektedirler. Ahlakın en üstün ve en erdemlilerinden biri unvanı ile üzerinde dinî olarak vurgular yapılan "sabır", günümüz modernite dünyasında rengini yitirmiş ve bu laik kültürde eğitim görmüş kişiler, dünyevi kişisel mutluluk ve refahı her şeyden öncelikli bilmektedirler. Bu sebeplerden ötürü, İslamî rivayetler eş seçimi kriterlerini tanıttığında dindarlık ve sakınma faktörüne özel bir önem vermiştir. (Önceki kaynak; Ayrıca Bkz. *Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 21 ve 51)

21.1. Ailenin İstikrar Kuramları

Buraya kadarki bahsimizde ailenin istikrar ve sebatında veya ihlalinde etkili olan faktörler dizinine değindik. Bu konularda, etkisi olan faktörlerin her birine ayrı ayrı değinerek, rollerini değerlendirip etkinliklerinin nasıl olduğunu inceledik. Önümüzdeki bahsimizde ise, her hangi bir faktöre odaklanmadan, makro ve mikro odaklı kuramlar, işlevselci ve sosyal mübadele kalıpları altında ele alınarak incelenecektir.

a) İşlevselcilik

İşlevselcilik anlayışında, kurumlar ve hareket metotları, etkileri oranında sosyal sistem genelinde analiz edilmekte ve nitelik ve kalıcılıkları sistemin geneline veya başka organlara sağladıkları yarara göre beyan edilmektedir. Öte yandan, ikinci bölümde "Aile İşlevlerinde Değişikliklerin Nedeni" başlığı adı altında değinildiği gibi, sosyal bir kurumdaki fonksiyonel değişikliğe iki grup faktör neden olmaktadır: Değerlerin değişmesi ve kurumların oluşması veya alternatif yöntemler. Bundan dolayı, ailenin sebat ve devamı, bireysel ve toplumsal fonksiyonların ipoteğinde; veya ailenin fonksiyonel değişimi, ailenin önceki fonksiyonlara sahip olmaması ve alternatif fonksiyonların yokluğunun şekillenmesinden ortaya çıktığını belirtmektedir. Böylece, fonksiyonel bir bakış açısıyla genişletilmiş düzeyde aile kueumunun son bulması ve devam edememesi durumuyla karşı karşıya kalmaktayız.

Aile kurumu şu anda bir çok batılı ülkede bu durumla karşı karşıya kalmıştır. Zira uzmanların genelinin itiraf ettiğine göre, önceki fonksiyonların önemli bir miktarı ya tamamen veya birazı alternatif kurumlara devredilmiştir. Hâlbuki sosyal sistem yeni fonksiyonları ailelere yükleme rolünü oynamadan bu gerçekleşmiştir. Cinsel davranışı düzenleme, üreme, bakım ve koruma, sosyalleşme, dinî eğitim ve ekonomik üretim fonksiyonları bazen veya tamamen başka kurumlar aracılığı ile yahut kurumsallaşmamış yöntemlerle ifa edilmekte ve bu, ailenin sosyal kontrol rolünü büyük ölçüde düşürmüştür. Tüm bunlara rağmen, insanların önemli bir miktarı aynı şekilde geleneksel değerlere bağlı olduğundan ve ayrıca özellikle duygusal ve birlikteliğin temini gibi bazı ailevî fonksiyonlar, hatta öncekinden daha çok önem kazanmış ve aile kurumu kendi hayatına devam etmiştir.

İfade edilen açıklama aynı şekilde ailenin geleneksel toplumlarda göreceli sebatını makul kılmaktadır. Bu toplumlarda, çok sayıdaki fonksiyon tekelci bir şekilde aile kurumu aracılığı ile ifa edilmekte ve bu durum, toplumun aile bütünlüğünün korunmasında emsalsiz bir rol oynamaktadır. Destek ve koruma, sosyalleşme, dinî eğitim, sapma kontrolü ve ekonomik fonksiyonlar, genel olarak aile aracılığı ile ifa edilmekte ve sosyal sistem, cinsel davranışların düzenlenmesi ve üreme gibi fonksiyonları tekelci bir şekilde ona atamıştır.

Bu analiz ve İslam'ın bakış açısıyla, ailenin güçlendirilmesi için ne gibi stratejiler belirlenebilir? Öyle anlaşılıyor ki kentsel yaşam ve modern sanayi toplumun iktiza ettiği sosyalleşme ve ekonomik fonksiyonların aile dışı (televizyon, okul, iş yeri... vb. gibi) faktörlere dönüşmesi gibi bazı kurumsal değişiklikler, zorunlu ve kaçınılmaz gerçeklerdir ve geleneksel toplum yapısına dönüş idesi, bu mevcut durumda rüyadan başka bir şey değildir.

Genellikle yeni sosyal değerlerin oluşmasıyla gelişen diğer bazı değişiklikler, endüstriyel modern toplumun kaçınılmaz bir yönü olarak telakki edilemez ve sonuçta, stratejiler, politikalar ve programlar, ailenin güçlendirilmesinde bu yönde odaklanmalıdır. Aile, cinsel içgüdülerin tatmininde ana merkez ve üremede kalıcı olmalı ve aile destek politikaları, koruma, eğitim, talim ve çocukların kontrolü gibi şeylerde anne ve babaya rol bırakacak şekilde tanzim edilmelidir. İslam'da da önemli bir yeri olan duygusal ihtiyaçların tatmini ve hayal kırıklıklarının deşarj edilmesi konusu özel olarak ele alınmalıdır. Aynı zamanda, evlilikteki aşk ve sevgi babında idealist ve gerçekçi olmayan görüşlerden de kaçınmak gerekir. Ayrıca dinî değerlerin teşviki ile kuşaklar (ebeveynlerin çocuklarına bakması ve tersi) arası bakım fonksiyonunun güçlendirilmesi ve akraba bakımı yönüne doğru hareket edilmeli ve kadınların, ailelerin istikrarı karşısında ekonomik bağımsızlığa dönüşmelerinden sakındırmak gerekir. Kuşku yoktur ki bu stratejiler aile kurumunun beka ve istikrarını büyük ölçüde garanti altına alacaktır.

b) Değişim ve Mübadele

Mübadele ve değişim (exchange theory) kuramını ilk kez sosyal bilimlerde George Homans kullanmıştır. Sosyal ilişkiler özellikle yakın ilişkiler ticarî değiş tokuş gibi kâr, zarar, maliyet, kazanç, ödül vb. gibi kavramlar esasına göre açıklanmaktadır. Mal alış verişinde her iki tarafta az bir maliyetle daha çok kazanç peşindedir. Kişisel ilişkilerde örneğin karı ve koca ilişkilerinde de durum aynıdır. Kişi başkaları ile ilişkilerinde kazancının maliyetten çok olduğunu gördüğünde, mutluluk hissine kapılmakta ve huzur bulmaktadır. Ancak eğer kârı maliyetten az olursa, alış veriş zarar verici olacak ve mutsuz olmasına ve belki de ilişkilerin bozulmasına neden olacaktır. Yakın ilişkilerde de kişiler çeşitli ödülleri birbirlerine alıp

vermektedirler: muhabbet, duygusal destek, cinsel doyum, varlıklılık, sosyal konum, fiziki çekicilik vb. gibi. (Bedar ve başkaları, 1380: 203)

Bu kuramda dikkate alınan diğer köklü kavramlar ise şunlardan ibarettir: uygun alternatif değer ve geçerli ilişkilerde kişinin yatırım miktarı. Mübadele ekolü uzmanları bu kavramlardan istifade ederek 'sorunlu evlilik ilişkileri neden her zaman çözüme kavuşmamakta ve sürecin uzaması söz konusu olmaktadır' açıklamasında bulunmaktadırlar. Onlara göre eğer bir eşin elde ettiği ödül kendi maliyetinden çok daha az olursa, bu eşin bir derecede mutlu olması mümkündür. Ancak buna göre alternatif ilişkiler değeri de düşük olduğundan (örneğin yeniden evlenmek için uygun bir fırsatı bulunmamaktadır) veya geçerli ilişkilerinde oldukça fazla yatırım yaptığından (örneğin birkaç çocuk yetiştirmiştir) evlilik ilişkilerine devam etmektedir. (Forsyth, 1995: 435)

Adillik kuramını (Equity theory) mübadele teorisinin daha gelişmiş bir üst modeli olarak ele almak mümkündür. Adillik kuramının temel konusu, insanlar adalet veya adaletsizlik babında nasıl başkalarının davranışları karşısında karar almakta ve ona karşı reaksiyon göstermektedirler? Birinci bakışta, kişiler kazancını maksimum değere çıkarmaya çalışmaktadırlar. Ancak daha titiz bir bakışla genellikle sosyal ilişkilerin korunmasında adalet sisteminin gelişimiyle grupların kendi organları için insaf ve adaleti ve başkalarına riayeti özendirmeyi teşvik peşinde koştuklarını görmekteyiz. Adaletsiz bir şekilde tehdit edildiklerini gören kişiler, kısıtlandıkları duygusuna kapılmakta, adalet ve insafın yeniden oluşturulması için çalışmaktadırlar. (Azcamp, 1370: 581)

Adillik kuramının temel varsayımlarından birisi, kişiler adaleti eşitlik kalıbında düşünmektedirler. Eğer kişi karşı tarafla mukayese edildiğinde, daha çok katılım ve daha az yarar elde ederse, sömürüldüğü duygusuna kapılacak ve sonuçta, öfkelenecektir. Karşı taraf da başkasının sömürü faktörü olduğundan bazen günah duygusuna kapılacaktır. Elbette, her zaman böyle değildir; zira her ne kadar adaletin tanımında eşitlik ve beraberlik konusunda uyuma sahip olsalar da belki de eşit olma veya olmama ilişkilerinde birbirleriyle uyum içinde olmayabilirler. Bu durum, farklı beklentileri doğuran kişilerin geçmiş kültürel farklılıklarından kaynaklanmış olabilir ve sonuçta onların eşitlik veya eşitsizlik ilişkilerini doğrudan etkisi altına alabilir. Bundan dolayı, karı ve kocalar balayı ve

boş yuva (çocukların evliliği ile ebeveynlerin yalnız kalması) döneminde evlilikteki memnuniyetin en yüksek derecesine ulaştıklarını hissetmektedirler. Zira tüm zamanlardan daha çok eşitlik hissine kapılmaktadırlar. Ancak gebelik ve çocuk yetiştirme dönemlerinde kadınlar genellikle daha az kazanç elde ettiklerini erkekler ise daha çok kazanç elde ettiklerini düşünmekte ve evlilik memnuniyet oranı genellikle düşmektedir. (Myers, 2000: 239, 281)

Bazı uzmanlar bu dizinlere ek olarak, bireyin memnuniyet oranını ve onun ilişkilerine bağlılık ölçüsünü belirleyen geçmiş beklenti ve deneyimlerinin de dikkate alınmasını vurgulamaktadırlar. Onların inancına göre, kişinin yaşantısının çeşitli düzeylerinde onun mutluluk ve uyumsuzluk eğilimlerinin gerçekleşmesinde gerekçe kabul etmez farklılıkların varlığı potansiyel bir faktör olarak sayılmıştır. Karı ve koca evlilik aşamasından önce, tatmin edici ve oldukça istenilen bir aile yaşantısı -en azından kendi bakış açısına göre ve kişinin beklentilerine uygun- deneyimine sahiptiyseler ve karı ve koca eşlik konumundan kaynaklı mevcut durumla örneğin geçmişte anne, baba ve çevre yanında ve onların çocukları konumuna sahiptiyse eğer gözle görülür bir farkın olduğunu hissederse, ümitsizlik, memnuniyetsizlik, taahhütleri yerine getirmede omuz silkmeler ve bazen gerginlikler, keşmekeşler ve bazen de boşanma eğilimleriyle kendisini göstermektedir. Buna karşın, evlilik yaşantısının çeşitli düzeyleri ile bireysel veya ailevî yaşantısının evlilik öncesi çeşitli merhaleleri arasında, farkın olduğunu hissederse ve ondan daha önemlisi, eğer evlilik yaşantısından kaynaklı eserin bekarlık dönemindekinden çok daha üstün ve iyi olduğunu hissederse, yeni durumu ve gereçlerini kabullenme motivasyon ve ilgisi daha da artacaktır. J. W. Thibaut, H. H. Kelley'e göre:

Kişinin evlilik ilişkisindeki memnuniyetini değerlendirmek için onun geçmişteki beklenti ve deneyimlerini de nazarda tutmak gerekir ki buna karşılaştırılma düzeyi denir. Karşılaştırma düzeyi, bir çeşit ölçüdür ve kişi ona göre kazançlar ve maliyetler ilişkisi hakkında yargıda bulunmaktadır. Yüksek beklentiler içinde olan bir kişi geçmişte de oldukça memnuniyet verici ilişkilere sahipse, böyle birinin karşılaştırılma düzeyi oldukça yüksek bir oranda olacaktır; bu kişi razı olmak için gerekli ilişkiye sahip olmalıdır ve kazanç düzeyinin, maliyet düzeyinden daha yüksek olması gerekmektedir. Aynı şekilde kişinin ilişkisi, çok yüksek beklentili

olmazsa ve hiçbir zaman şiddetli bir aşkla karşılaşmamışsa, oldukça düşük bir karşılaştırma düzeyine sahip olacaktır; kendi ilişkisinde hatta eğer maliyet kazanç düzeyinde de olsa, ailenin sebat ve istikrarına katkıda bulunmuş olacaktır. (Bedar ve Başkaları, 1380: 205)

Öyle anlaşılıyor ki dinî ve İslamî değerlerin güçlendirilmesi, kazanç, zarar, ödül ve maliyet tanım ve mısdaklarına etkisi yoluyla ailenin sebat ve istikrarında yardımda bulunacak en etkili bir araç olacaktır. İslamî değerleri içselleştiren insanlar, mübadele sürecinde çıkarları, karşı taraftan elde ettiği dış ödüllere -duygusal destek, cinsel doyum, fiziksel zenginlik ve çekicilik gibi- dayanacaklarına, daha çok içsel ve uhrevi ödüllere dayanarak kazanç ve zararları karşılaştırmakta ve evlilik ilişkisinin devamı veya feshi konusunda karar almaktadırlar. Bu şekilde, ailevî ihlallerin oluşmasında etkili olan bir çok denklemler ve sonuçlar, değişmekte, ailenin sebat ve istikrarı muhtemelen gözle görülür bir şekilde artmaktadır.

Özet

Önceki konumuz boyunca, ailenin sebat ve istikrarında veya ailenin dağılmasında etkili olan çeşitli yön ve faktörlere değinerek inceledik. Elbette bu kategoriye farklı küçük faktörleri de ekleyebiliriz. Ancak konunun uzamaması açısından onlara değinilmemiş ve aşağıda adı geçen faktörlerin yanında bu faktörlere de liste halinde değiniyoruz. Ailenin devamında etkili olan faktörler şunlardan ibarettir:

- Evlilik bağının kutsallığı;
- Cinsel ilişkilerde kısıtlama;
- Cinsel ihtiyaçların doyumunun aile çatısı altında olması;
- Eş, anne ve babalık rollerinin ifası için uygun sosyalleşme ve gerekli hazırlıkların kazanılması;
- Eş seçiminde yeterli dikkat ve incelemenin yapılması;
- Eşlerin belirleyici özelliklerde denge ve tutarlılığı;
- Evlilikten makul beklentiler;
- Tarafların evlilik bağına tam bir hoşnutluğu ve evliliğin dayatılmaması;

- Çeşitli yönlerden eşlerin buluğ ve gelişimi;

- Evlilik konusunda birinci derecedeki bazı yakınların ön hoşnutluğunu kazanmak;

- Eş seçiminde biçimsel ve bazen de aldatıcı özelliklere asalet verilmesinden kaçınmak;

- (Etkili kişisel özelliklere bakılmaksızın) güzellik, zenginlik ve sosyal konuma itina etmek;

- Birlikte yaşam ve eşlerin adabı muaşeretini temin eden ahlakî özellik ve sıfatlara sahip olunması;

- İstenmeyen ahlakî özelliklerden ve hoşlanılmayan nefret içerikli hastalıklardan uzak olunması;

- Eşlerin sorumluluk ve görevlerinin belli olması;

- Eşlerin karşılıklı hak ve vazifelerini bilmesi;

- Bu hak ve vazifelere riayet etmek için yeterli ihtimamı göstermek;

- Rol ve işlerin ayrışması ve taksim edilmesi;

- Karşılıklı aşk ve ilgi;

- Çocuk doğumu;

- Aile kurmak için gerekli malî güce sahip olunması;

- Yakınlar ve akrabalarla karşılıklı dostça ilişkilerin kurulması;

- Bireysel veya toplumsal zorunluluklar dışında tek eşlilik yapılması ve çok eşlilikten kaçınmak;

- Boşanmanın kısıtlanması;

- Denetim ve kontrol;

- Kadın ve erkek ilişkilerinde kısıtlama;

- İman ve dindarlık;

Ayrıca aşağıdaki faktörler ailenin sebatında negatif etkiler bırakabilmektedir:

- Küçük yaşta evlilik;

- Geç yaşta evlilik;

- Zalimce baskı eylemleri ve şiddet girişimlerinde bulunmak;

- Soğuk mizaçlı olunması veya cinsel yetersizlik;

- Eşler arasında adalete riayet edilmemesi (çok eşlilik durumlarında)

- Çok istemesine rağmen kadının kocası tarafından toplumsal faaliyetlerinin yasaklanması;

- Erkeğin konumuna uygun olmayan mesleği veya kadının onun işine karşı hassasiyetinin olması;

- Ortak yaşamda başkalarının yersiz müdahalesi;

- Meslekî kariyerini kaybetmek, işsizlik, iflas ederek yoksulluğa müptela olmak, özellikle bir dönem ekonomik refah sonrası olursa;

- Dışsal meşguliyet ve işlerin yoğunluğu ve ailevî görev ve sorumluluklara dikkat edilmemesi;

- Uyuşturucu, alkol, kumar bağımlılığı gibi beklenmedik bazı sosyal zararlara müptela olmak;

- Erkeğin mahkumiyeti (uzun süreli hapis cezası), evden kaçmak;

- Bazı psikolojik bozukluklar (depresyon, izolasyon, saplantı, sadizm, kaprislilik, kuşkuculuk...);

- Kadının bazı fiziksel bozuklukları (kısırlık, engelli doğumlar, nefret doğurucu yanıklar...)

- Batıl inançlara itikat;

- Kötü arkadaşlarla oturup kalkmak;

- Kadının örtünmeye riayet etmemesi (hiç örtünmemesi veya kötü örtünmesi) ve erkeğin hassasiyetlerine ayak uydurmaması.

Beşinci Bölüm

Talak ve Boşanma

1. Boşanmanın Tanımı

Batı hukuk sistemi teriminde "boşanma" evlilik ilişkisinin resmi ve yasal olarak bittiğini ve her iki tarafta hayatta kaldıkları sürece bunun gerçekleşmesinden sonra yeniden evlenebileceklerine delalet etmektedir. (Kramby ve diğerleri; 1367: 125) Bu terim, evlilik sorunları, evlilik çözünmesi, ayrılık veya bölünme ve boşanma sözcükleri ile yakından ilişkilidir. Boşanma, genellikle evlilik ilişkilerinde bir sürelik sorun veya düzensizlikten (disorganization) sonra gerçekleşmektedir. Gerçi her zaman böyle olmamaktadır; örneğin evlilik ilişkisinden yüksek derecede zevk alma beklentisinde olan çiftler, tam bir hoşnutlukla ve ilişkilerinde bir sorun yaşanmadan evlilikten kaçmak için boşanmaları mümkündür.

"Evlilik çözünmeleri" (dissolution) boşanmanın yalnızca bir sebebini teşkil eden geniş bir kavramdır. Eşlerden birinin ölümü, boşanma ve evliliğin feshi, evlilik çözünmelerinin başka bir şekildir. "Ayrılık" (separtion) erkek ve kadının fiziksel olarak birbirlerinden ayrılığı anlamına gelmekte ve genellikle resmi ve yasal yönü yoktur, ancak bazı batılı ülkelerde talak öncesi yasal bir ayrılık şeklinde sıklıkla göze çapmaktadır. Bu yöntemle kendi aralarında anlaşan çiftler farklı konutlarda yaşamaya başlamaktadır. "Boşanma" (desertion) da evliliğin sosyal yönden çözünmesidir ve iki eşten birinin uzun süreliğine eşini terk etmesi veya ondan uzaklaşması şeklinde gerçekleşmektedir. (Curry, et al, 1997: 267)

Açıktır ki çeşitli hukuk sistemlerinin, farklı özel yasama, metot, değişiklik ve müdahalelerle talak konusunda beklentileri olabilir. Örneğin,

İslam hukuk sisteminde "iddet" adı altında bir süreç yasamada öngörülmüştür. İddet, belirli bir zaman dilimine işaret etmekte ve o zaman diliminde boşanmış kadın veya eşi ölen kadının, başka bir erkekle yeniden evlenme hakkı olmadığı gibi iddet bekleyen kadınla başka bir erkeğin evlenmesi de yasaktır. İddet mevzusu temelinde İslam fıkhında belirtilen talak çeşitlerinden birisi, "rici talak" denilen talaktır. Bu tür talaklarda, koca karısının iddeti bitmediği sürece yeniden evlenmeden ona dönebilir ve bu şekilde, talakın izlerini silebilir. Ayrıca bu süre zarfında koca, eşinin nafaka ve konut temini gibi çeşitli görevleri yerine getirmek zorundadır.

2. Boşanmanın Yasal Statüsü

2.1. Geçmiş ve Günümüz Sistemlerinde Boşanma

Tarihi açıdan, boşanmanın evlilik kadar eski olduğu söylenmiştir; yani beşer evlilik bağını kurduktan sonra bu bağı koparmak için talak adında bir yöntem belirlemiştir, ancak bu yöntem, çeşitli kültür ve medeniyetlerde ve yüzyıllar boyunca, çeşitli formatlarda tahakkuk bulmuştur. Örneğin birkaç bin yıl önce Babil medeniyetine ait Hammurabi kanunları, boşanma hakkını tamamen erkeğe vermiş ve yalnızca eğer erkek herhangi bir hataya düşerse o zaman kadın boşanma talebinde bulunabilirdi; lakin eğer kadın tarafından bir yanlışlık yapılır ve o halde boşanma talebinde bulunurduysa kötü davranışı ve boşanma talebinde bulunma cüretinden dolayı, ölüme mahkûm edilirdi. Yine antik Yunan'da erkek, istediği her zamanda ve her delille hiçbir resmiyet olmadan kadını boşayabilirdi.

Hıristiyanlık öncesi antik Roma medeniyetinde erkek, eşini boşamak isteyen kişi, eğer onunla tapınakta evlenmişse, onu tapınakta boşardı; eğer onu satın almışsa, onu satarak bunu gerçekleştirmiş olurdu. Elbette tapınakta evlenmek konusunda, bir anda kadını boşamak mümkün değildi. Ancak eğer kadının zina yaptığı veya zehir veya benzeri şeylerle kocasını öldürmek için canına kastettiği anlaşılırsa o zaman boşayabilirdi. Ama M.Ö. 411 yılında özel bir yasa çıkarılarak, boşanma mutlak olarak erkek için serbest bırakıldı. O tarihten sonra boşanma hatta imparatorlar arasında bile şiddetle artış kaydetti. Ancak Hz. Mesih'in (a.s)

zuhurundan önce boşama için bazı şartlar öngörülmüştür. Örneğin, boşanmanın gerçekleşmesi için yedi şahidin hazır bulunması ve aynı şekilde kadının kocasından boşanma talebinde bulunma hakkı yoktu; bu durumun kadının bir çeşit ahmaklığına delalet ettiğini düşünmekte ve cezalandırılmayı hak ettiklerine inanmaktaydılar.

Antik Mısır'da da boşanma için hiçbir şartın gerekmediği kabul edilmiştir. Erkek istediği zaman karısını boşayabilirdi.

Budist inanışında da erkek istediği zaman eşini boşayabilirdi. İster razı olsun ve isterse razı olmasın ve kadının bir şey alıp satması veya evin içi duman olacak şekilde ateş yakması, erkeğin karısını boşaması için yeterli bir sebepti.

Brahmin Hinduları arasında boşanma yasaktı ve yalnızca fiziksel ayrılık dedikleri şeyi yapmaya hakları vardı. Cahiliyet dönemi Arapları arasında boşanma tamamen yaygındı ve erkek istediği zaman, boşanma için uygun olan herhangi bir sözcükle eşini boşayabilirdi. Boşanma sayısı için de bir kısıtlama bulunmamaktaydı. Dolayısıyla erkek, eşine ceza vermek istediğinde onu boşayabilir ve iddeti dolmadan önce ona dönebilir ve yeniden boşayabilir ve sonra tekrar ona dönebilirdi ve bu durumu hiçbir kısıtlama olmadan devam ettirebilirdi.

Yahudilikte, erkek eşini beğenmediğinde onu boşama hakkına sahiptir ve evlilik bağı erkeğin istemesiyle kopabilir ve bunun için bir delil ve ispata da gerek yoktur. Özel bir şart ve resmiyete de ihtiyaç duymamaktadır. Ancak insanlara eşlerinin fiziksel veya ahlakî eksiklikleri gibi geçerli nedenler olduğunda eşlerini boşamaları önerilmektedir.

Katolik Hıristiyanlıkta da erkek ve kadının her ikisi için de boşanma hakkının olmadığına inanılmaktadır. Onlara göre evlilik bağını yalnızca kadının zina suçunu işlemesi bitirebilir. (Bkz. Abdülhamid Muhammed; 1990: 207- 213) Çağımız yaygın hukuk sistemlerinde de boşama için farklı modeller takip edilmektedir. İtalya ve İspanya gibi ülkelerde boşanma Katolik kilisenin etkisi altındadır ve bir kaç yıl öncesine kadar yasal bir atatüye de sahip değildi. Yeni yasalarda da boşama birkaç durumla sınırlandırılmıştır. Örneğin 1970 yılında boşanma yasasını kabul eden İtalya'da, yalnızca birkaç özel durumda (örneğin çiftlerden birinin kesin mahkumiyeti, evlilik çatısı dışında gerçekleşmeyen cinsel ilişki ve beş yıl süreyle ortak

yaşam ilişkisinin kesilmesi) mahkemelere boşanma hükmünü icra etme izni verilmiştir. (Muhakkik Damad; 1367: 485) Bu sistem son on yıllara kadar Amerika'da uygulanmaktaydı. Ortak yaşamı sürdürmenin mümkün olmadığının doğrulanması durumunda veya evliliğin pratik olarak bittiğinin ispat edilmesi ve iki tarafın anlaşması durumunda talakın kabul edilmesi muasır bazı toplumlarda ve özellikle Avrupa ülkelerinde kabul edilmektedir. İslam ülkelerinin çoğunda da İslam şeriat kanunları gereği boşama hakkı erkeğe verilmiştir. (Winch, 1971:574-575, Ayrıca Bkz. Muhakkik Damad, 1367: 481-502)

2.2. İslam Hukuk Sisteminde Boşanma

a) Boşanmaya Değer Verilmesi

İslam, evliliğe kutsal bir bağ unvanıyla ve bireysel ve toplumsal zorunlu fonksiyonlara sahip bir argüman olarak çokça vurgu yapmıştır; buna karşın boşanmayı kendi zatında istenmeyen ve menfur bilmekte ve ailelerin boşama eyleminden kaçınması yönünde tüm çabasını sarf etmektedir. Ancak daha önemli durumların icap etmesi halinde boşamanın yasak oluşuna hüküm vermemiştir. Başka bir ifadeyle, bir grup İslamî rivayetler boşanmayı çok nefret edilen ve menfur olarak tanıtmıştır. Örneğin, rivayetlerde şöyle tabirler zikredilmiştir:

> "Allah katında hiçbir şey boşanma yoluyla ailenin dağılması kadar nahoş ve istenilmeyen bir şey değildir." ve "Allah'ın helal kıldığı şeyler arasında hiçbir şey talak kadar nefret edilir bir şey değildir ve Allah hava ve hevesinden dolayı kadınlara talak veren erkeklere düşmandır." (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 15: 267)

Öte yandan, başka bir takım rivayetlerle karşılaşıyoruz ki boşamayı bazı özel koşullarda caiz ve bazen de gerekli bilmektedir. Örneğin, dinsizlik veya dindarlık zaafı durumlarında talak has bir şekilde caiz kılınmıştır. Zikredilen bir rivayette kızını kocasından ayırmak isteyen bir adama İmam Musa b. Cafer (a.s) şöyle buyurmuştur:

> "Eğer dinî nedenlerden ötürü damadına soğudunsa ve kızını onun elinden kurtarmak istiyorsan, o şekilde yap, bunun dışında, boşanma için hiçbir girişimde bulunma." (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 15: 42-43)

Buna ek olarak, bazı durumlarda Masum İmamların (a.s) eşlerini dinî sapkınlıklarından dolayı boşadıkları nakledilmiştir. (*Vesâilu'ş-Şîa*, c.

14: 425) Ayrıca kocanın nafaka temininde bulunmadığı veya gücünün olmadığı durumlarda "yargısal boşanma" (yargıç tarafından kocanın eşini boşanmaya zorlanması veya yargıcın kendisinin boşaması) öngörülmüştür. (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 15: 223) Aynı şekilde kocanın kaybolması durumunda dört yıl sonunda yargısal boşanma öngörülmüştür. (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 15: 389-390) Fuhuş suçu işlenmesi durumunda da İslam talaka itiraz etmemiştir. (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 14: 333)

Zikredilen bu rivayetlerin toplamından şu sonuç çıkarılabilir: İslam boşanmayı kendi zatında kötü saymış ve insanları ondan vazgeçirme yönünde çaba sarf etmiştir. Buna rağmen, ailenin istenilen fonksiyonları şiddetli geçimsizliklerle karşı karşıya kalır ve ortak yaşamın devamı boşanmadan daha çok kötü sonuçlar doğuracak olursa, İslam cevaz, tecihan ve bazen de talakın gerekliliğine dair hükmünü vermektedir. Dolayısıyla İslam'ın en önemli vurgusu keyfi ve rastgele talaklara hastır. Hz. İmam Muhammed Bakır'dan (a.s) nakledilen aşağıdaki rivayet bu konuyu bir hadde kadar teyit etmektedir:

> Allah Resulü (s.a.a) bir adamın yanından geçiyordu. Ona eşine ne oldu? Diye sordu. Adam dedi ki: Ey Allah'ın Resulü! Ona talak verdim. Resulullah şöyle sordu: Ondan hoş olmayan bir şey sadır olmamasına rağmen mi? Adam dedi ki: Evet. Bu olaydan sonra adam başka bir kadınla evlendi. Bir gün Allah Resulü (s.a.a) onun yanından geçerken ona şöyle sordu: Evlendin mi? Adam: Evet, dedi. Bir süre sonra Allah Resulü ona şöyle sordu: Eşine ne oldu? Adam: Onu boşadım, dedi. Resulullah şöyle sordu: Ondan hoş olmayan bir şey sadır olmamasına rağmen mi? Adam dedi ki: Evet. O anda Resulullah şöyle buyurdu: Allah, heveslerinden dolayı farklı evlilikler yapan erkek ve kadınlara düşmanlık güder yahut lanet eder." (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 15: 267)

Bunların yanı sıra, İslam'ın eşlerin birbirlerine karşı hoşgörü ve affı konusunda ve ekonomik yetmezliklere tahammül ve öteki evlilik sorunları hakkındaki tavsiyeleri bunu ortaya koymaktadır. İslam tahammül edilebilir sorunlarda bile boşanmayı hoş görmemiş ve imkan ölçüsünde mukaddes aile temellerinin dağılmasını önlemek için telaş göstermiştir. Ancak önemli nokta şudur: İslam bu amacın gerçekleşmesi için genel olarak ahlakî ve eğitimsel stratejilere vurgu yapmış ve kanunî yasaklara daha az yönelmiştir. Bunun delili bir hadde kadar açıktır; boşama için ağır yasal kısıtlamaların oluşturulması evlilik ilişkisinin güçlendirilmesine

o kadar da bir yardımda bulunmamaktadır. Zira evliliğin çekişmelere duçar olduğu varsayımında, boşamanın yasal olarak yasaklanması genellikle gayri resmi ayrılık, soğukluktan kaynaklanan duygusal talak gibi istenmeyen alternatif çözümler, sınırı aşan ailevî ilişkileri ve şiddeti eşler için körükleyecektir. Buna ek olarak, boşamanın yasal olarak yasaklanması kişilerin evlilik motivasyonunu da düşürebilir ve bunun kendisi sosyal düzende İslam'ın takip ettiği amacının tam tersidir.

Tüm bunlarla birlikte, İslam boşama akdinin icrası için kendisine has bazı kural ve prosedürler belirlemiştir. Bu da kişilerin boşanma motivasyonlarını kırmak için etkilidir. Örneğin kadın boşanma anında aylık adet döneminde olmamalıdır ve adet dönemi bittikten sonra cinsel ilişkiye girmemesi durumunda talak akdi geçerli olacaktır. Buna ek olarak, iki adil şahidin boşama anında hazır bulunması da zorunludur. (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 15: 277-284) Bu kuralların olması normal olarak talakın gecikmesine neden olacak ve eşlerin kızgınlık ve geçici heyecanlarının yatışmasıyla olayın akıbetini yeniden düşünmeleri için uygun bir fırsat verecektir.

b) Boşanma Hakkının Erkeğe Mahsus Olması

İslam, neden has birkaç durum dışında boşanma hakkını erkeğe vermiştir? Bu konunun gerekçelendirilmesi için evlilik ve kısımlarının İslam hukuk sistemindeki yerine bakmamız gerekmektedir. İslam genel olarak, daimî ve geçici evliliğin iki modelini bir takım cevherî farklarla özellikler, amaçlar ve koşullarla teşri etmiştir. Geçici evliliğin temel amacı, cinsel ihtiyaçların meşru bir şekilde tatmininin sağlanması içindir; üreme, çocukların yetiştirilmesi ve bakımı gibi diğer fonksiyonların ifası ve ekonomik fonksiyonlar geçici evliliğin amaçları için öngörülmemiştir. Amacı geçici ihtiyaçların karşılanmasına dönük olan bu tür evlilikler, en az sorumluluk ve yükümlülüklere sahiptir. Yalnızca genellikle süresi kısa sözleşmelere ihtiyaç duyar ve ağır yasal sınırlamaların konulması ve kişilerin irade ve özgürlüğünün ellerinden alınmasıyla hiçbir bağdaşım ve uyumu yoktur. Bundan dolayı, geçici evliliği sona erdirmek için talak gerekli olmadığı gibi sahih de değildir. Bilakis çiftlerin kararlaştırılmış sürelerinin bitmesiyle veya geriye kalan sürenin erkek tarafından kadına bağışlanması suretiyle gerçekleşmektedir.

Buna karşın, daimî evlilik modeli daha önemli amaçlar için teşri edilmiştir. Sorumluluk ve yükümlülük getirici özelliği ile süresi uzun ve istikrarlı bir sözleşmeye ihtiyaç duyan bir modeldir. Öte yandan, uzun ve yakın bir ilişkide sorunların ortaya çıkma ihtimali, görmezlikten gelinebilecek bir gerçektir. Bu düşünceler temelinde, İslam kanun koyucusu kocaya talak hakkı vererek, hem evliliğin sebatını bir hadde kadar tazmin etmekte ve hem de çiftlerin yasal ayrılıklarını istenmeyen koşullarda sağlayarak önlemler almıştır.

İslam'ın bu önemli özelliği başka hukuk sistemlerinde görülen ifrat ve tefrit karşısındaki itidalidir. Burada bilhassa boşamanın Katolik toplumlardaki yasaklığı ve anlaşmalı talakı kabul eden bir çok batı ülkelere değinmek gerekir. Birinci sistemin sorunu, özellikle talakın yasak olmasının yanı sıra, yeniden evliliğin de yasaklığı, açıklamaya ihtiyaç duymamaktadır. Özet olarak bu sistem, kişilerin evlilik motivasyonunu büyük ölçüde azaltmakta; toplumda fesat ve fuhşun yaygınlaşmasına neden olmakta ve her ne kadar talak sözcüğünden resmi olarak istifade edilmezse de başarısız evlilikleri pratik olarak ayrılık ve boşanma yönüne sevk etmektedir. İkinci sistem hakkında da aile temelinin gevşemesi ve boşanma oranının emsalsiz artışına değinmemiz yeterli olacaktır.

Bu kısa ön açıklamanın ardından yeniden konumuzdaki temel sorumuza dönecek olursak, eğer boşanma hakkının çiftlerden birine özgü olması varsayılıyorsa, neden o kişi kadın değil de erkek olmalıdır? Öyle anlaşılıyor ki bu konunun yasal gerekçesi için birkaç noktaya vurgu yapmamız gerekmektedir. Birinci nokta, karı ve kocanın her birine has ekonomik ve bakım rollerinin İslam perspektifindeki arzu edilen aile düzeniyle ilişkilidir. Erkeklerin ekonomik sorumlukları ve kadınların bu görevden muaf tutulmasını göz önünde bulunduracak olursak, İslam boşanma konusunda karar almayı erkeğe bırakmıştır. Çünkü aile hayatının devamının imkânı büyük ölçüde erkeğin aile maişetini temin etmesine bağlıdır. Hâlbuki, kadının destek, bakım ve ekonomik işlevlerini yerine getirememesinden aciz olması yalnızca bazı bozukluklara neden olmakta ve aile hayatının temelini tehlikeye atmamaktadır; dolayısıyla eğer bu tür aile işlevleri, yani maddi hizmet ulaştırmayı onun farklı şekillerinde ölçü karar kılacak olursak, boşama hakkının erkeğe verilmesi en üstün seçenek olacaktır.

Diğer bir nokta ise, daha ağır malî masraflar -özellikle, eski ve yeni evlilik mehri- boşama ve yeni evlilik gerçekleşirse genellikle erkeğe yüklenmekte ve kadın bundan muaf tutulmaktadır. Bu sebeple, İslam arzu edilen bir sistem temeli unvanıyla boşama ihtimalinin düşmesini kabul ettiğinde, talakın erkeğe ihtisas verilmesinin daha çok uyumu vardır.

Üçüncü nokta, erkek ve kadın arasındaki cinsel ihtiyaçlar arasındaki farka dönmektedir. Erkeğin cinsel ihtiyaç isteği kadının erkeğe duyduğu cinsel ihtiyaçtan daha fazla olduğundan, erkek kadından daha geç boşanma düşüncesine kapılmaktadır; buna binaen boşama hakkından istifade etme ihtimali daha azadır. Ancak kadının talak hakkına sahip olması, muhtemelen göreceli de olsa talak oranını arttırmaktadır.

Üzerinde durulması gereken bir diğer nokta ise, erkek ve kadının duygusal ihtiyaçlarının farklılığıyla ilgilidir. Üstat şehit Mutahhari bu konunun açıklamasında şöyle demektedir:

Doğa, eşlerin ilgi alanlarını kadının erkeğin cevap vericisi şeklinde karar kılmıştır. Kadının asil ve kalıcı ilgi ve sevgisi, bir erkeğin ona karşı ilgi ve saygısı aksülameline göre şekil bulmaktadır. Bundan dolayı, kadının erkeğe ilgi duyması ve bağlanması, erkeğin kadına duyduğu ilginin sonucudur. Doğa, iki tarafın sevgi anahtarını erkeğin ihtiyarına vermiştir. Erkek eğer kadını severse ve ona karşı vefalı olursa, kadın da onu sever ve ona karşı vefalı olur. Doğa, evliliğin doğal feshinin anahtarını erkeğin eline vermiştir; yani erkek, kadına ilgisiz ve vefasız olduğunu göstererek, kadını da soğuk ve ilgisiz kılmaktadır. Kadının aksine eğer ilgisizlik ondan başlarsa, bunun erkeğin ilgisine bir etkisi yoktur, bilakis bazen onu daha çok keskinleştirmeketdir. Bundan dolayı, erkeğin ilgisizliği iki tarafın ilgisizliğine sebep olur, ancak kadının ilgisizliği iki tarafın ilgisizliğine neden olmaz. Erkeğin soğukluk ve suskunluğu, evliliğin ölümü ve aile hayatının sonudur; ancak kadının erkeğe soğukluk ve suskunluğu onu iyileşme ve şifa bulma ümidi olan yarım canlı bir hastaya dönüştürür. (Mutahhari, 1369: 316-317)

Bunun yanı sıra, kadınların çoğu erkeklere oranla ani duygu ve heyecanlara daha çok kendilerini kaptırmaktadırlar. Bu da muhtemelen İslam kanunun koyucusu tarafından düşünülerek boşama hakkının erkeğe verilmesine neden olmuştur.

Şunu belirtmek gerekir ki İran İslam Cumhuriyetinin medeni kanunlarına da yansıdığı gibi, bir çok Şîa fakihine göre, kadın akdin zımnî şartı yoluyla, talak hakkını elde edebilir; nikâh akdi zımnında veya başka bir akidde mutlak olarak veya şart koşarak kocası tarafından talak akdinin icrasında vekili olabilir. (Safai ve İmami, 1369: 287-289) Dolayısıyla, erkeğin talaktaki ihtisas hakkı gündeme geldiğinde, bu fakat nikâhın ilk kaidesi gereğine göredir ve İslam'ın kadının talak alma ihtiyarı hakkında hiçbir önlem almadığı gibi doğru olmayan tasavvurlara kapılmamak gerekmektedir.

3. Boşanma Görüngüsünün Tavsifi

Talak, ister resmî ve yasal şekilde ve isterse gayri resmî şekilde, boşanma ve ayrılık gibi tüm toplumlarda bilinen bir görüngüdür. Ancak batılı ülkelerin bir çoğunda son on yıllarda görülen değer ve hukuksal değişikliklerin sonucunda, boşama benzeri görülmemiş bir büyüme ile karşı karşıya kalmıştır. Bu mesele bazen "cinsel devrim" göstergelerinden biri unvanı ile batıda gündeme gelmektedir. Elbette bunun anlamı yüksek boşama oranının batılı çağdaş toplumlara ihtisasının olduğu değildir; çünkü bir çok ilkel toplumlarda ve ayrıca önceki dönemlerdeki ünlü (örneğin Japonya 1887-1919; Cezayir 1887-1940 yılları arası ve Mısır 1935-1954 yıllarında) bazı toplumlarda da yüksek boşanma oranları rapor edilmiştir. (Goode, 1964: 92-93)

Güvenilir istatistiklerin ortaya koyduğuna göre, Amerika Birleşik Devletleri dünya ülkeleri arasındaki en yüksek boşanma oranına sahiptir. Bu ülkede 1997 yılında neredeyse 2/1 milyon boşanma gerçekleşmiştir. Bu oran 1960 yılına oranla boşanmanın iki katına çıktığını göstermektedir. (26 Allan and Crow, 2001:26) Amerika'da bir yıl boyunca gerçekleşen boşanma oranı aynı yıl gerçekleşen evliliklere nispetle % 50'i oranındadır. Yani her yıl iki evliliğe karşı bir boşanma gerçekleşmektedir. Ülkenin tamamı hakkındaki boşanma oranı hakkında ise her 1000 kişiden 4/1'i boşanma girişiminde bulunmaktadır. (Ward and Stone, 1998: 296)

Ayrıca her 1000 evli kadından 21'i her yıl bu ülkede boşanmaktadır. (Lindsey and Beach, 2000: 384) Ayrıca Amerika'da her yıl 2 milyon çocuk ebeveynlerin boşanma deneyimini yaşamaktadır. (Grusec and Lytton, 1988: 411)

İngiltere ve Galler'de 1996'da gerçekleşen boşanma sayısı 157107'dir (tüm ülkede yapılan toplam evliliklerin 13/9 binde biri) Hâlbuki 1964'de 34868 boşanma (ülkede evlilik yapmış 2/9 binde biri) ve 1931'de yalnızca 3668 boşanma (evlilik yapmış çiftlerin 0/4 binde biri) gerçekleşmiştir. (Allan and Crown, 2001: 25) 1997 yılında Britanya'nın bu iki bölümünde 16 yaşından büyük çocukları kapsayan boşanma sayısı 80670 ve 16 yaşından küçük çocukları kapsayan boşanma sayısı ise 150309 bindir. (Ibid:121) Ayrıca Kanada'daki boşanma oranı 1951 yılında her yüz bin kişiden 38 iken, 1991 yılında her yüz bin kişiden 270'e ulaşmıştır. (İbid, 26) İsveç, Danimarka, Macaristan, Finlandiya, Batı Almanya ve Fransa gibi bazı Avrupa ülkelerinde her yıl 1000 evliliğe karşın 300'den fazla boşanma gerçekleşmektedir. Gerçi İspanya, İtalya, Yunanistan ve Hollanda gibi bazı ülkelerde boşanma oranı henüz aşağı bir seviyededir ve her 1000 evliliğe karşın 135 boşanma gerçekleşmektedir. (Grusec and Lytton, 1988:411-412) Batılı ülkeleri geçersek, ülkemizde de son yıllarda boşanma oranının arttığına şahit olmaktayız. Bu artış, özellikle büyük şehirlerde oldukça belirgindir.

4. Boşanma Oranının Artış Nedenleri

Bir önceki bölümde, ailenin istikrar ve sebatında etkili olan faktörlerin büyük bir bölümünü inceledik. Ayrıca bahsimizde zımnî olarak ailenin istikrarsızlık ve dağılmasında etkili olan etkili faktörlere de değindik. Yine boşanmanın daha çok ailevî ihtilaflardan kaynaklandığını ortaya koyduk, dolayısıyla boşanmada etkili olan faktörlerin konuşulması, bir önceki konuların tekrarından başka bir şey olmayacaktır. Bundan dolayı, şimdiki bahsimizi son yıllarda boşanmada etkili olan temel faktörlerin incelenmesine ayırmayı uygun gördük. Sosyologlar bu hususta birkaç temel faktöre vurgu yapmıştır. Aşağıda başlıklar altında bunlara değinilecektir.

4.1. Evliliğe Karşı Tutumların Değişmesi

Çağdaş batı toplumlarındaki yeni evlilik kavramı, boşanma oranının artmasındaki en önemli faktörlerden sayılmaktadır. Bazı sosyologların ifadesiyle evlilik ve aile, yeni batı perspektifinde bir "kurum", "arkadaşlık" ve "eşlik"e dönüşmüştür. (Kuper and Kuper, 1985: 208) Batılı genç çifte göre, evlilik tam bir özgür seçimle gerçekleşmekte ve romantik bir

aşkla pekişmektedir. Evlilikten böyle bir kavramın alınması, kendiliğinden boşanma ve evliliğin dağılma kavramını da içine almaktadır. Zira aşk duygularının payidar olmaması ve geçiciliğinden dolayı, aşk ilişkilerine hızla kendini kaptıran kişiler aynı hızla bu ilişkiden kopabilirler. Genç çiftler, aşkın ilk heyecanının sönmesiyle ilişkinin sürmesinin bir anlamının kalmadığını düşündükleri gibi bu ilişkiden ayrılmak için geçerli bir nedeni de elde etmektedirler. Yapılan bir araştırmaya göre, romantik duyguların canlı kalması Amerikalı kadınların % 78'ine göre güzel bir evlilik için önemli olarak düşünülmektedir. Hâlbuki Japonyalı kadınların % 29'u böyle bir düşünceye sahip değillerdir. (Myers, 2000: 284) Bu hususlardan dolayı, bazı araştırmacılara göre boşanma oranın yüksek olmasının kısa süreli bir görüngü değil, evliliğin yeni kavramının bir kefareti olduğunu belirtmişlerdir. (Michell, 1354: 176)

4.2. Aile Yapısındaki Değişimler

Geniş aile sisteminden çekirdek aile sistemine geçişin de boşanma oranının artışında önemli bir rolü olmuştur. Birinci modelde, boşanma uygunsuz bir durum ve bazen de yasaktır; zira evlilik akrabalık ilişkisinde bir birim olarak, politik birlik ve ekonomik çıkarları yansıtmakta ve boşanma, bir çok karmaşık ilişkilerin ve sosyal değerlerin bozulmasını beraberinde getirmektedir. Ancak çekirdek aile sisteminde, boşanma yalnızca iki kişinin ilişkilerine son vermekte ve akrabalık bağına doğrudan bir etkisi olmamaktadır. Sonuç olarak, evliliğin çözünmesi daha az kısıtlamalarla karşı karşıya kalmaktadır ve özellikle akrabalar boşanma talebinde bulunan kişiye o kadar da bir baskı yapmamaktadırlar. Bunu da geçersek, çekirdek aile başka yönlerden de daha çok hasar görmeye münasiptir. Çekirdek ailenin bağımsızlık ve izolasyonu kriz zamanı kendisi dışında az bir destek kaynağına neden olmakta ve bu durum duygusal ve malî baskılara neden olabilir. (Curry, et al, 1997: 267)

4.3. Cinsiyet Rollerinin Değişmesi

Kadın ve erkeğin ailevî ve toplumsal rollerinin değişmesi ve sonuçta geleneksel aile modelleriyle ilintili normların değişmesi (ev geçindiren erkek, ev hanımı kadın) boşanma oranlarının artışında etkili bir faktör olarak sayılmıştır. Cinsiyet eşitlik durumu genel bir değer unvanı ile kabul

edilir ve yaygınlaşırsa, ev iş paylaşımında adaletsizlik duygusu, kadınların evlilik yaşantısındaki kişisel memnuniyetini azaltır ve bu durum onların erkeklerden daha çok boşanmayı düşünmelerine neden olur. (Huber and Spitze, 1988: 432) Nitekim günümüz kadınlarının kendi anne ve büyük annelerine oranla daha çok boşanma talebinde bulunma ihtimalleri vardır. Her ne zaman kadınlar, ortak kararlar alma ve erkeklerin ev işlerine katılım talebinde bulunurlarsa ve kocalar bunun aksine, geleneksel ve ataerkil evlilik yaşam tarzını tercih ederlerse, evlilik memnuniyetsizliği artacak ve böyle çiftler arasında boşanma ihtimali artış kaydedecektir. (Lindsey and Beach, 2000: 384)

4.4. Kadınların Ekonomik Bağımsızlığı

Önceki dönemlerde kadınları evlilik ilişkisinde sabit tutan en önemli delillerden birisi, malî güvenliğin sağlanması idi, ancak kadınların son yıllarda eşi görülmemiş bir şekilde iş sektörüne atılmaları, ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarını sağladı ve bu mesele evlilik gidişatından rahatsız olan kadınların boşanma perspektifini değiştirdi ve onlara ümit verdi. Dolayısıyla, çalışan kadınların boşanma talebinde bulunma oranının, çalışmayan kadınlara oranla çok daha fazla olduğu araştırmalarda ortaya çıkmıştır. (Sgaln, 1375: 128) Öte yandan, kadınların ekonomik bağımsızlıkları bazen erkeklerin de boşanma için motivasyonlarını arttırmaktadır. Zira çalışan karısını boşayan bir erkek, rahat bir şekilde çocukların bakımıyla ilintili harcamalardan kaçabilmektedir. (Curry, et al, 1997: 268)

Aynı zamanda, bu tür değişikliklerin iki tür nedensel etkisi görmezlikten gelinemez. Boşanma oranını arttıran faktörlerden biri olan kadınların iş sektörüne atılmaları, onun sonucunun da bir parçası olabilir. Bazı araştırmacılar kadınların istihdam artışını onların boşanma ihtimali karşısındaki reaksiyonları olduğunu söyleyecek kadar ileri gitmişlerdir. K. Davis, evli kadınlar boşanmaların artışını gördükten ve bu durumun kendilerini de beklediğini gözlemledikten sonra, kendi geleceklerini temin etmek için iş hayatına atıldılar. (Huber and Spitze, 1988: 429)

4.5. Ekonomik Refah

Ekonomik refah insanlara zihinlerini yaşantılarının ilerisinde bir pozisyona matuf kılma imkanı vermekte ve örneğin kişisel mutluluk seçim

hakkını evlilik çerçevesi dışında nazarlarında tutmalarını sağlamaktadır. Yapılan bazı karşılaştırmalı araştırmalara göre, en fakir ve en zengin topluluklar en yüksek boşanma oranlarına sahiptirler ve ekonomik açıdan normal düzeyde olan toplumların boşanma oranı en düşük haddedir. (Sabini, 1995: 519) Varsayım, yani yüksek ekonomik refahın boşanma artışına etkisinin olduğuna Amerika toplumunda bazı sosyologlar tarafından vurgu yapılmıştır. Onlar, mevcut istatistiklere dayanarak Amerika'daki en düşük boşanma oranının geçtiğimiz 60 yıl boyunca ekonomik durgunluğun olduğu dönemlere rastladığını, hâlbuki 1981 yılında boşanma artış oranının en yüksek seviyeye çıktığını (ekonomik kalkınmışlık ve genel refahın en üst düzeyde olduğu dönem) ortaya koymuşlardır. (Ward and Stone, 1998: 296)

4.6. Cinsel İlişkilerin Özgürlüğü

Cinsel doyum fonksiyonu aile kurumu tekelinde olduğu sürece bu her zaman sosyal kurumun sebat ve istikrarındaki en temel dayanak olmuş ve bu tekelin kırılmasıyla doğal olarak bireylerin ailenin korunmasındaki bağlılıklarının düşmesini ve sonuçta boşanma artış oranını beklemek gerekir. Bazı sosyologlara göre sadece üremeye dönük geçmiş dönemdeki cinsel faaliyetlere bakış açısı, yeni bir tutuma dönüşmüş ve onu bir çeşit rekreasyon olarak algılamaya başlamışlardır. Bu cinsel başı boşluğun evlilik çerçevesi dışındaki artışına neden olmuş ve sonuçta boşanmaların artışına sebep olmuştur. (Ibid: 297)

4.7. Boşanma Yasalarının Değişmesi

Boşanma batılı ülkelerde geçmiş dönemlerde çeşitli yasal kısıtlamalara sahipti. Bu kısıtlamalardan birisi boşanmanın yüksek maliyeti idi. Bu da boşanmaları zenginler ve kazancı yüksek olanlarla sınırlamıştı. Örneğin İngiltere'de Victoria döneminde boşanma maliyetleri ortalama olarak 700 ile 800 pound idi ve bu miktara sahip olamayan insanların çoğu, fahişelere veya hizmetçilere yönelmiş, eşinden ayrılmalara veya onlara karşı kötü davranışlara ve şiddet gibi çeşitli yollara başvurmak zorunda kalmışlardır. Şu anda, boşanma maliyetlerinin düşmesi ile yüksek kazançlı ve düşük kazançlı herkesin boşanmaya yönelmelerini kolaylaştırmıştır. (Bilton, et al, 1981: 300)

Boşanma yasalarının ortaya çıkardığı bir diğer kısıtlama ise boşanma neneleri ile ilgilidir. Örneğin Amerika mahkemeleri 1970 yıllarında boşama hükmünün sudur edilmesinde kusurun ispatı sisteminden yararlanmaktaydı. Bu sisteme göre, boşanma nedeni, örneğin zina veya alkol kullanımı eş tarafından ispatlanmalıydı ve bunun ispatlanması ise suçlu ile suçsuzun teşhisini icap ettirmekteydi. Suçlu tanınan kişi, çok nadir olmak üzere çocuğun velayetini üstlenebilmekteydi ve malî olarak da mahkeme tarafından bazı kısıtlamalarla karşı karşıyaydı. Ancak günümüzde kusur olmadan boşanma (nofault divorce) bir çok Amerikan eyaletinde kabul görmekte ve eşlerin uyumsuzluğu tek başına evliliğin yasal olarak feshini sağlayabilmektedir. (Ward and Stone, 1998: 296)

Açıktır ki bahsi geçen faktör, bir çok batı toplumunda eş değer şeklinde gerçekleşmemiştir. Bundan dolayı, boşanma gelişim oranı bu toplumlarda aynı değildir. Başka toplumlarda, farklılıklar daha açıktır. Örneğin İran gibi toplumlarda, her ne kadar adı geçen faktörler yönünde değişken göstergeler müşahede edilse de bu değişkenlerin kapsayıcı olmamasından dolayı, boşanma büyüme oranı batı toplumlarından uzaktır. Kişilerin evliliğe bakış açılarının değişmesi insanlardan az birine mahsustur. Aynı şekilde boşanmanın yasal sürecindeki farklar batı sürecinden bariz bir şekilde farklılıklar arz etmektedir ve kadınların istihdamı, cinsiyet rollerinin değişmesi, aile yapısının değişmesi, ekonomik refah ve aile çatısı altında gerçekleşmeyen cinsel ilişkilerin kapsayıcı ve herkesi içine alacak bir şekilde olmamasına neden olmamıştır. Geçmişte öyle anlaşılıyor ki yalnızca bu faktörlere vurgu yapan sosyologlar, bazı batılı toplumları nazara almışlardır. Bundan dolayı öteki toplumlardaki -yoksulluk ve uyuşturucu bağımlılığı gibi- faktörler görmezlikten gelinemez. [1]

Şunu belirtmek gerekir ki boşanmanın artışındaki nedenlerin açıklamasında demografik değişiklerin ihtimalini de uzak tutmamak gerekir. İran gibi bazı toplumlarda nüfusun hızlı bir şekilde artış kaydetmesinin ardından, nüfus artış hızı önlenmekte ve sonuçta, daha çok genç yaşlarda nüfus yoğunluğu gerçekleşmektedir. Boşanma oranı doğal olarak, artış kaydetmektedir; zira genel olarak boşanmaların yüzdelik oranı genç yaşlara mahsustur, ancak açıktır ki bu artış geçici bir sürece sahiptir

[1] İslam'ın adı geçen tüm faktörler hakkındaki görüşü için dördüncü bölüme başvurunuz.

ve yoğunlaşmış kuşağın genç kuşağa geçişiyle ve onların orta yaşa dönüşmesiyle, boşanma oranı –başka nedenlerde olmazsa- düşmekte ve önceki koşullara dönmektedir. Bazıları boşanma artışını hatta Amerika toplumunda bile bu noktaya bağlamaya çalışmıştır. Onlara göre, boşanma büyüme oranları, özellikle 1970 yıllarında doğmuş kuşağın doğum artışının evlilik yaşına geçişiyle açıklanmaktadır. Oldukça yüksek bir yoğunlukta ve yüksek nüfusa sahip olan bu kuşak, Amerika'da 1960 ile 1980 yıllarındaki en yüksek boşanma oranlarını beraberinde getirmiştir. (Shepard, 1999: 304-305)

Tüm bunlara rağmen, Amerika toplumunda demografik yapı faktörünün derin etkisi inkar edilmez. Zira bu ülkedeki boşanma oranı geçtiğimiz yirmi yıl boyunca neredeyse sabit ve azalma olmadan devam etmiş ve bunun anlamı bu hususta başka faktörlerin olduğudur.

5. Velayet Modelleri

5.1. Bireysel Velayet

Boşanma ile çocukların velayet hakkı yani, beslenme, sağlık, tedavi ve eğitimlerinin karşılanması bir çok toplumda babalara verilmiştir. İngiltere ve Amerika gibi ülkelerde on sekiz ve on dokuzuncu yüzyıllarda, mahkemeler genel olarak çocuk velayet hakkını babalara vermekteydi; zira çocuklar babanın doğal bir varlığı olarak kabul edilmekte ve çalışmaları da baba için zorunlu olarak algılanmaktaydı. Ancak ondokuzuncu yüzyılın bitimiyle, bu ülke halklarının gün geçtikçe annelerin çocukların sevgi ve eğitimleri için daha çok hazırlıklı ve becerilerinin olduğu anlaşılmaya başlayınca ve öte yandan toplumun tarım durumundan sanayi durumuna geçmesi ve çocukların çalışmalarına ihtiyaç duyulmaması ile velayet hakkı annelere verilmeye başlanmıştır. Son zamanlarda bazı babalar tarafından velayet hakkını elde etmek için ciddi çalışmalar yapılmış ve mahkemeler de biyolojik hakların anneler için çocuk sahibi olma becerilerini tekeline almadığı ve annelerin lehine savunmalar cinsel ayrımcılıktır gerekçesiyle, olumlu yanıt vermiştir. (Grusec and Lytton 1988: 425)

Elbette erkeklerin velayet talebinde bulunmalarının nedeni farklılıklar arz etmektedir. Amerika'da yapılan araştırmaların ortaya koyduğuna göre, bazı erkekler pasif olarak bir önceki eşinin velayetten imtina

etmesinden dolayı, velayet alma girişiminde bulunmaktadırlar. Velayet başvurusunda bulunan diğer babalar ilk önce ya kendilerini önceki eşlerine oranla daha çok layık bilmekte veya öç alma duygusu ile velayet davası ile önceki eşini tehdit etmededirler; bazıları da ekonomik çıkarlar nedeni ile velayet hakkından yararlanmaktadırlar. (Robinson, 1990: 100)

Bu araştırmanın sonucu ayrıca ortaya koymuştur ki babanın velayet modelindeki başarısı, babanın motivasyonuna dönmektedir. Bu da babaları velayet talebinde bulmaya yönlendirmektedir. Duygusal ve çocuğun refah ve huzurunu düşündüğünden dolayı velayet talebinde bulunan babalar, gerçekten de başarıl olmuşlardır. Böyle babaların yanında yaşayan çocuklar, annelerinin yanında hissettikleri ölçüde rahatlık hissetmektedirler. (Taybr, 1372: 124) Bundan dolayı, Anthony Giddens gibi bazı uzmanlar, erkeklerin yetersizliği konusunda ve çocukların ihtiyaçlarına yeteri derecede ilgi göstermedikleri gibi bazı iddiaları reddederek, erkeklere çocukların velayeti konusunda daha çok hak verilmesini talep etmektedir. (Giddens, 1378: 108-109)

Her ne olursa olsun, belirtilen her iki modelde de yani anne velayeti ve baba velayetinin anlamı anne veya babadan birinin önceki evliliğinden geriye kalan çocuğun sorumluluğunu üstlenmesi gereğidir, ancak bu varsayım hakkında, son zamanlarda kuşku oluşmuş ve çocuğun yaşamındaki tüm aşamalarda anne ve babanın karar almasını öngören ortak velayet modeli artış kaydetme eğilimine girmiştir. Buna rağmen, bireysel velayet, özellikle anne velayeti batılı ülkelerde galip velayet modelidir. 1986 yılında İngiltere'deki istatistiklere göre, boşanma sonrasındaki velayetlerin % 87'isi bireysel velayettir. Bunun da % 77'si annelerin % 9'uda babaların velayetidir. % 13 velayet ise, ortak olarak gerçekleşmiştir. (Robinson, 1990: 10) Ayrıca söylendiğine göre Amerika'daki velayetlerin % 90'nı annelere verilmektedir. (Ward and Stone, 1998: 297)

5.2. Ortak Velayet

Her ne kadar "ortak velayet"in tanımında farklılıklar göze çarpsa da bu sözcük genellikle dinî eğitim, ameliyat ve çocuğun okul seçimi gibi önemli konularda anne ve babanın ortak karar alma anlamında kullanılmaktadır. Ortak fiziksel velayet de anne ve babanın görevlerini ortaklaşa yapmasıdır; bununla anne ve baba birbirlerinden ayrı yaşadıkları sükûnet

yerlerinden çocuklarının günlük bakımını ve onunla ilgili kararları ortaklaşa almaktadırlar. (Robinson, 1990: 258) Ayrıca bu modelde ebeveynlerin çocukları ile görüşme ve birlikte vakit geçirmeleri de eşit olarak nöbetleşerek (günlük, haftalık, aylık veya yıllık) gerçekleşmektedir. Bazen de anne ve babanın her ikisi de kanunî olarak ortak velayet hakkına sahip olmalarına rağmen içlerinden birisine -genellikle anneye- fiziksel velayet hakkı verilmekte ve ötekisinin çocuğuyla görüşmesi için düzenli bir program tedarik edilmektedir. (Taybr, 1372: 117) Ortak velayet modeline son zamanlarda ilgi gösterildiğinden, henüz avantajları ve muhtemel eksiklikleri hakkında güvenilir bir araştırma elimizde bulunmamaktadır. Ortak velayeti benimseyenlerin temel delilleri şunlardan ibarettir:

1. Böyle bir uygulamada anne/baba çocukların yakın ilişkileri anne ve babanın olduğu ailelerdeki gibi sürmesini sağlamaktadır; zira elde olan kanıtlara göre, çocuklar aynı zaman diliminde, birkaç yönlü yakın ilişkiler kurabilmektedir.

2. Ebeveynler anne ve babalık haklarından mahrum olma duygusuna kapılacakları yerde, çocuklarıyla ilgili konularda aktif bir katılım duygusuna kapılmaktadırlar.

3. Ortak velayet, ebeveynlere iş birliği yapma olanağı, ortaklığı ve çocukların anne ve babalarının akrabaları ile ilişki kurma ihtiyacını arttırmaktadır.

4. Bu yolla, çocuk kaçırma gibi girişimlere yönelme ihtimali zayıflamaktadır.

5. Bu yolla, ebeveynlerden birisi boşanmamış ailelerde olduğu gibi çocuklarını korumak adına bir diğerinin yanlış davranışlarına karşı kalkan görevi yapabilir.

6. Bu yolla, aynı şekilde genellikle diğer yöntemlerde görülen çocuklarla görüşmedeki hoşnutsuzluklara yol açan düzenlemeler azalmaktadır. Örneğin, bu modelde velayetin anneye verildiği yöntemle karşılaştırıldığında babanın çocuğundan ayrılma anındaki çektiği zorluk oldukça azdır.

Tüm bunlara rağmen, ortak velayet modeline karşı da bazı deliller ileri sürülmüştür. Örneğin:

1. Evlilik dönemlerinde anlaşmaya varamayan karı ve kocanın, boşanma sonrasında birbirleriyle uyumlu bir ortaklığa girişmeleri uzak bir

ihtimaldir; karı ve kocalık fonksiyonlarını anne ve babalık fonksiyonlarından ayırmaları durumu hariç.

2. İşinden dolayı ebeveynlerden birinin başka bir yere yerleşmesi, ebeveynlerden birinin eşinden veya çocuğundan kötü bir şekilde yararlanması gibi kendisine has sorunlar doğurabilir.

3. Anne ve baba tarafından ortak alınması gereken önemli kararların titiz bir şekilde belirlenmesi ve ebeveynlerden biri tarafından tek başına alınabilecek önemli olmayan kararların onlardan ayrıştırılması, her zaman kolay olmayabilir ve sonuçta anne ve baba arasında bu konuda kavga ve çekişmeler yaşanabilir.

4. Deneye dayalı bazı araştırmalara göre, ortak velayet modeli ile yetişmiş çocukların, bireysel velayet altında yetişen çocuklara göre aile ve sosyal adaptasyonları daha iyi olmamıştır.

Her ne olursa olsun ortak velayet modelinin başarılı olması -öngörülmüş- (en az çekişme ile ebeveynlerin çocuklarının çıkarları için iş birliği yapması gibi) bazı koşulların gerçekleşmesine bağlıdır. Bu koşulların temini ile bu velayet modeli, çocukların velayetinde kazanan ve kaybeden görüşleri içeren yaygın modellere oranla muhtemelen daha uygun bir alternatif olacaktır. (Robinson, 1990: 259-260; Grusec and Lytton, 1988: 426-427)

5.3. İslamî Perspektif

İslam'ın velayet hakkındaki hukuki görüşü, bir çok fer'î dinî konuda olduğu gibi, İslam'ın arzu edilen sosyal düzeninden yansımakta ve bu sistemin gerçekleştirilmesi amacı doğrultusundadır. İslam, çocukların velayeti konusunda, kendi ideal sosyal sisteminin öngörülerine riayet ederek (örneğin kadın ve erkeğin sosyal rollerinin farklılığı ve babanın ailenin reisi olduğu gibi), ebeveynlerin ve çocukların çıkarlarının en güzel bir şekilde gerçekleşmesi için çalışmıştır.

Boşama sonrasında çocuklar, çocukların süt emme dönemi olan iki yıl sonuna kadar babanın velayeti altında olmasına rağmen, yasal ve fiziksel olarak annenin velayeti altındadır; bunun nedeni bu yaştaki çocukların annelerin refakatine şiddetle ihtiyaç duymalarından ötürüdür. İki yılın sona ermesiyle, Şîa fakihlerinin bir çoğunun görüşüne göre, çocuğun velayeti anneden babaya geçer; ancak kız çocukları evlenmemeleri

şartıyla yedi yaşına kadar, annenin velayeti altında kalır ve yedi yaşın sonunda, baba çocuğun velayetini üstlenir. İran İslam Cumhuriyeti yasalarında da bu fıkhî görüş yasama temellerinde yer almıştır. Her ne kadar bu konuda nakledilen İslamî hadislerin anlamı o kadar açık olmasa da bu nedenden ötürü, bazı fakihler kız ve erkek çocukları arasında fark konulmasına kuşkuyla yaklaşmışlardır.[2] (Bkz. *Vesâilu'ş-Şîa*, c. 15: 191-192 ve en-Necefi, *Cevâhiru'l-Kelâm*, c. 31: 284-290)

Bu hukuksal hususları bir kenara bırakacak olursak, İslam'ın velayet konusundaki ahlakî yaklaşımı, öteki konularda olduğu gibi özel bir yansıma ve anlayışa sahiptir. İslam'da boşanmış karı ve koca arasında çocukları ile ilgili konularda istişare ve danışmaya vurgu yapılmış (Talak, 6), genel bir kural olarak eşlerin boşanma öncesi ve sonrası bir diğerine zarar veya hasar vermesi kınanmış (Bakara, 233) ve bireylerin özellikle eşlerin bağış ve şefkat gibi ahlakî değer ve erdemlere riayet etmeleri teşvik edilmiştir (Bakara, 237). Bu tür tavsiyelere kişilerin pratik olarak uyması ile talak sonrası yaşanabilecek gerginlikler azaltacağı gibi ayrılmış çiftlerin velayet ve görüşme gibi konulardaki çeşitli sorunların çözümü için uygun bir ortam sağlayabilir.

6. Eşler İçin Boşanma Sonuçları

6.1. Bekârlık Hayatı veya Tek Ebeveynli Bakım

Boşanmış çiftlerin bir bölümü evlilikten kaçınmakta ve bireysel yaşamı (belki de mahkeme kararıyla) veya kendi çocuklarının yanında yaşamayı tercih etmektedirler. Yeniden evlenen kişilerin bir çoğu da bir zaman diliminden sonra bu girişimde bulunmaktadırlar. Amerika'da karı ve kocaların boşanmasıyla yeniden evlenme arasındaki ortalama süre üç yıldır. (Grusec and Lytton, 1988: 427) Karı ve kocaların evlilik ilişkisini sona

[2] Örnek olarak, Ayetullah Muhsin Hekim (r.a) erkek ve kız çocukların velayetinin yedi yaşına kadar annede olduğuna inanmaktadır. Şehit Ayetullah Seyyid Muhammed Bakır es-Sadr (r.a) gibi bazıları da kız ve erkek çocukların velayetinin yalnızca iki yıl annede olduğuna inanmaktadır. Annenin eğilimi durumunda ister erkek ve isterse kız olsun yedi yıldan önce çocukların anneden ayrılmamaları iyidir. (Bkz. Sadr, h. k. 1400, c. 2: 302) Dikkat çekicidir ki İslamî Şura Meclisi, velayet konusundaki yasa reformunu son dönemlerde onaylayarak İran İslam Cumhuriyeti Düzenin Yararını Teşhis Konseyine göndermiş ve çocukların -ister kız olsun ve isterse erkek- velayet hakkını yedi yaşına kadar anneye vermiştir.

erdirdikten sonra ne gibi ve ne oranda sorun ve problemlerle karşılaşacakları, çeşitli faktörlere bağlıdır. Örneğin çocuğun olması veya olmaması, her iki çiftin boşanma konusunda anlaşma veya anlaşmaması, mal varlıklarının paylaşılma sorununun çözülüp çözülmemesi ve ayrıca cinsiyet, sünnet, akrabalık ilişkileri, sosyal sınıf, hukuksal kriterler ve kültürel normlar, ancak öyle anlaşılıyor ki cinsiyet ve çocukların varlığı araştırmalarda en çok üzerinde durulan iki faktör olarak ön plana çıkmıştır. Bunun nedeni ise, tek ebeveynli ailelerin oranlarının batı toplumundaki artışıdır; özellikle kadınların kontrolü altında olan ailelerde bu oran sosyal konularda uzmanların dikkatini çekmektedir. 18 yaşından küçük çocukları olan tek ebeveynli ailelerin oranı 1980 yılı sonlarında Amerika'da % 21, İngiltere'de % 17 ve İsveç'te % 15 civarında idi. (Miller, 1999: 249) 1993 yılında, tek ebeveynli ailelerin Amerika'daki oranı 10/9 milyon civarındaydı. Bu karı ve kocalı aile modelinden sonraki en yüksek orandır. (Curry, et al, 1997: 259)

Tek ebeveynli aileler, boşanma dışında eşin ölmesi veya gayri meşru çocuğun dünyaya gelmesi gibi başka nedenlerden de olabilir; ancak boşanma bu alanda öteki faktörlerden çok daha fazladır. Her takdirde, bekârlık hayatı veya tek ebeveynli ailelik durumu, boşanmış çiftler için çeşitli problemeler oluşturmaktadır. Burada bunlardan önemlilerine değineceğiz.

a) Finansal Sorunlar

Her ne kadar boşanmanın doğrudan veya dolaylı masrafları bir hadde kadar erkekleri sorunlarla karşı karşıya bıraksa da elde olan kanıtlara göre boşanmış kadınlar, özellikle küçük yaşta çocuğu olan anneler, ağır finansal sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu durum, büyük ölçüde erkek ve kadınlar arasındaki konvansiyonel iş bölümü sisteminden kaynaklanmaktadır. Kocaların ev geçindirme rolü göz önünde bulundurulduğunda, kocanın olmaması temel para kaynağının kesilmesi anlamana gelmekte ve sonuçta, eşinden ayrılan kadın, yeniden evlenmek veya yaygın olmayan başka yöntemlerle başka bir erkeği kocasının yerine koyamadığında kaçınılmaz olarak ya baba evine dönecek veya iş sektörüne atılarak kendisi ve çocuklarının finansal sorunlarını temin etmeye koyulacaktır.

Öte yandan, iş sektöründeki cinsiyet eşitsizliğini de gözden kaçırmamak gerekmektedir. Kadınlar erkeklere kıyasla, yaptıkları işlerden daha az kazanç elde etmekte ve buna ek olarak, anneler yalnızca, özellikle eğer küçük yaşta anne olmuşlarsa, okulu terk ettiklerinden dolayı eğitim eksikliği ile karşı karşıyadırlar, bu da onların mesleki kariyerlerinde olumsuz etki bırakmaktadır. Aynı şekilde annelik görevleri ve çocukların bakımıyla ilgilenme konularındaki kültürel normlar gibi nedenler, boşanmış kadınların mesleki kariyer imkanını düşürmektedir. (Allan and Crow, 2001: 137-138)

Eski kocanın malî yardımlarına gelince, bu durum doğru uygulandığı takdirde, eski eş ve çocuklarının sorunlarının azalmasında etkili olacaktır. Ancak genellikle olaylar beklendiği gibi gerçekleşmemekte ve erkeklerin çoğu kanunî görev ve sorumluluklarından kaçmaktadır. Sonuçta, bu durum ve koşullar, boşanmış erkek ve kadınların yaşam koşullarındaki farkı aşikar kılmaktadır. Örneğin, Amerika'da boşanmış kadınlar ve çocukların yüzde 73'ü standartların altında yaşayarak acı çekmektedirler, hâlbuki eski kocaların boşanma sonrasındaki ilk yılında, yaşam standartlarını yüzde 42 arttırdıkları gözlenmektedir. Yine yapılan araştırmalarda boşanmış kadınların % 25'i boşandıktan sonraki ilk beş yılında bir süre yoksul hayat yaşadıkları ortaya çıkmıştır. (Ward and Stone, 1998: 298) Açıklanan eşitsizlikler boşanmış annelerin yanı sıra dul anneler ve hiçbir zaman evlenmeyen anneler için de az çok geçerlidir. Bu durum günümüzde "yoksulluğun kadınlaşması" (feminization of povetry) olarak adlandırılmaktadır. Amerika'da yalnız yaşayan anneler ailelerin beşte birini teşkil etmekte ve aynı şekilde küçük çocuk sahibi olan ve yoksulluk sınırı altında yaşayan ailelerin yarısını oluşturmaktadırlar. (Shepard, 1999: 308)

b) Duygusal Sorunlar

Genel olarak, boşanmış bir kişi çeşitli şekillerde buna reaksiyon gösterebilir. Her iki tarafın veya hiçbir tarafın boşanmaya eğilimi olmaması yahut kadının boşanmaya eğilimi olması veya kocanın tek başına boşanmaya eğilim göstermesi. Burada dört farklı durumla karşı karşıyayız. Öte yandan, bir taraf karşı tarafın boşanma isteğinin sorumluluğunu üstlenebilir veya kendisini bu konuda sorumlu görmeyebilir. Sonuçta bu iki durumun

önceki dört durumla çarpılmasıyla sekiz durum tasavvur edilmektedir. Bunların her birisi de özel duygusal hisleri barındırmaktadır.

Bu duygusal reaksiyonların dışında, eşler talak sonrası öfke, hayal kırıklığı, aldatılma ve ömrün boşa geçmesinden dolayı üzüntü gibi başka duygularda kapılabilirler. Bu olumsuz hisler genellikle kısa süreli değildir ve yapılan bazı araştırmalara göre, iki yıl sürmektedir; genellikle boşanmış erkek ve kadınlar yeniden kendi güvenlerini kazanıp rahatlıkla kendileriyle barışık olmaya başlayıncaya kadar sürmektedir. Bazı anne ve babalar içsel çekişmelerden kurtulmak için daha çok zamana ihtiyaç duymaktadırlar. (Taybr, 1372: 34)

Genel olarak, boşanmaların çiftler için hoş olmayan duygusal sonuçlardan ari olduğu çok az görülebilmektedir. Kültürel- sosyal faktörlerin bu tatsız duyguların şiddetlenmesindeki rolü de göz ardı edilmemelidir. Boşanmanın sosyal veya dinî kınanmışlığı bazı toplumlarda boşanmış kadın ve erkekleri şiddetli bir inzivaya itebilecek ve onları akut ruhsal hastalıklara sürükleyebilecek kadar çok olabilir.

Amerika gibi toplumlarda da boşanma her ne kadar geçmiş dönemlerdeki kadar çirkin karşılanmasa da tek ebeveynli aileler aynı şekilde istikrarsız, birbirinden kopuk ve sapmış olarak algılanmaktadır. Zira ilk olarak toplum, tek ebeveynli aileliğe geçici bir durum gözüyle bakmakta ve tek ebeveynli ailelerin ahlakî bir mesele olduğunu düşünmektedir. Örneğin yaygın görüşe göre, gayri meşru çocuklar bu aile türünün kaynağı olarak görülmekte ya da kadın evlilik ilişkisini korumada başarısız ve yetersiz kaldığından bu durum yaşanmıştır. (Ward and Stone, 1998: 301) Açıktır ki burada da kadın ve erkek arasında hissedilir bir derecede farklar bulunmakta ve boşanmış kadınlara kültürel normların ilave bir baskısı, kadınlara boşanma deneyimini daha da zor kılmaktadır.

Tüm bunlara rağmen, bireyci kültürlerde, tek ebeveynli ailelik deneyimi bir çokları ve özellikle boşanmış kadınlar için başka bir yönden memnuniyet vericidir. Şöyle ki kişi, tek başına hayatının kontrolünü eline aldığını, kazancını elinde bulundurduğunu ve hiç kimsenin bu yaşantıda hakkı olmadığını düşünmektedir. Bireyci toplumlardaki bu tür bağımsızlık duygusu kültürel öneme sahiptir. Bundan dolayı, bir hadde kadar kişi için duygusal memnuniyeti beraberinde getirmektedir. (Allan and Crow, 2001: 142)

c) Cinsel Sorunlar

Boşanma, evliliğin en temel fonksiyonlarından biri olan meşru cinsel ihtiyaçların tatmin imkânını elden almaktadır. Düzenli cinsel ilişkinin durması, özellikle erkekler için sorunlara neden olmakta ve belki de bundan dolayı boşanma sonrasında erkekler genellikle kadınlardan daha erken yeniden bir evlilik girişiminde bulunmaktadırlar. (Lindsey and Beach, 2000: 386) Öte yandan, evlilik ilişkisinden çıkmak, kadınlar için özel cinsel sorunları beraberinde getirmektedir. Boşanmış kadının güvenlik kat sayısı, koca korumasını kaybettiğinden dolayı, azalmakta ve böyle kadınların taciz veya cinsel tecavüze uğrama ihtimalleri, kocası olan kadınlara göre daha yüksektir. Batı toplumlarında hatta eski eş tarafından cinsel tecavüze uğrama olayları bilinen bir durumdur ve ortak velayet modeli, bu tür tecavüzlerin artışına neden olabilmektedir.

d) Çocukların Eğitim ve Kontrol Sorunları

Çocukların sorumluluklarını üstlenen anne veya babalar, eğer ev dışında bir işle meşgul olurlarsa (bu mesele kadınlar için daha çok olmakla birlikte erkeklerde neredeyse herkes için geçerlidir) eğitim ve kontrol rolünü ifa etmek için az bir zamanları kalacaktır. Sonuçta çocuklarının terk edilmiş ve unutulmuş çocuklara dönüşmemesi için, kaçınılmaz olarak ya önceki ortağının bu alandaki tüm sorumluluklarını üstlenecek -bu durum iş kariyerinde olumsuz etkilere neden olabilmektedir- ya da başka bir kişiyi –genellikle yakın akrabalardan bir kadını- eski eşinin alternatifi yapacaktır. Bu durumda da çocuklar, alternatif kişinin otorite meşruiyetini sorguladıklarından ona karşı itaatsizlikler baş gösterebilir bu da çocukların eğitim süreci ve davranışlarını izleme aşamasını sorunlarla karşı karşıya bırakabilir. (Winch, 1971: 612)

Hiç kuşkusuz, kültür ve etnik farklılıklara bağlı olarak değişkenlik gösteren akrabalık yapısının, bu sorunların azalıp çoğalmasında önemli bir etkisi vardır. Çekirdek aile modeli ve onun değerlerine vurgu yapan kültürlerde, daha küçük aile üyelerine yardım için akrabalık gruplarının o kadar da ektisi yoktur. Ancak karı ve kocaların yanında akrabaların etkin ve aktif bir birlikteliğinin hakim olduğu kültürlerde, onların yardımı, aile çözünmelerinde boşanmış bireylere daha az zarar gelmesine neden

olabilir. Örneğin, Amerikalı Protestanlar arasında geniş ailelerin sorumluluk hissi göreceli olarak daha azdır ve onlar kız ve erkek çocuklarının boşanmışlıklarını kabullenmekte daha az bir sorumluluğa sahiptirler. Aynı şekilde boşanmış kadınlar da anne ve baba evine geri dönmeğe daha az eğilime ve hazırlığa sahiptirler. Zira bu kültürde, böyle girişimler başarısızlık ve hayal kırıklığının göstergesi olarak algılanmaktadır. Ama bazı kültür veya topluluklarda, örneğin Yahudi alt kültüründe, evlilik gençler ve ebeveynler arasında o kadar da bir uzaklık icat etmemekte, bilakis genç çiftler daha çok kadının anne ve babasının sükûnet yerine yakın bir yerde yaşamaya eğilim göstermekte ve bu nedenden ötürü, onlar arasındaki etkileşim ve değişim hizmetleri Protestanlara göre daha çoktur. (Ibid: 608-609)

e) İslamî Perspektif

İslam'ın boşanmayı en nefret edilen helal olarak ele alması, boşanmanın olumsuz sonuçlarının en azından bir hadde kadar kaçınılmaz olduğunu ortaya koyduğundandır. Zira insanın bireysel ve toplumsal ihtiyaçlarını temin etme unvanı ile ortaya çıkan İslam dini, eğer boşanma sorunlarının tüm açılardan çözümünde bir yol olmuş olsaydı onu tanıtır ve bu durumda da İslam'ın boşanmaya itiraz etmesinin makul bir gerekçesi kalmazdı. Çünkü ilahî hükümler, gerçek maslahat ve zararlara tabidir. Boşanmanın hiçbir zarar ve olumsuz bir sonuçla gerçekleşebilmesi varsayımı durumunda, o zaman din için kerahet unsuru olamaz; dolayısıyla İslam perspektifinde "olumsuz hiçbir sonucu olmayan boşanma" adında gerçek bir mısdak bulunmamakta ve dinde boşanmanın meşru sayılması, onun onaylandığı anlamında değil, bilakis onun caiz olmaması durumunda ondan kaynaklı daha büyük zararlardan kaçınmak içindir. Tüm bunlara rağmen, İslam'ın boşanma ve sonuçları hakkındaki hukuki kurallar kümesi ve ahlakî önerileri, boşanmanın tatsız ve olumsuz izlerini azaltma yönündeki anlamlı ihtimamını ortaya koymaktadır.

İslam perspektifinde dikkate alınan temel noktalardan birisi, boşanmanın olumsuz sonuçlarını azaltmada önemli bir rol oynayabilecek boşanmış kişilerin yeniden evlilikleridir. İslam'ın arzu edilen sosyal sisteminde "yeniden evliliğin" neredeyse ilk evlilik kadar değer ve öneme sahip olduğu söylenebilir. Zira evlilik hakkında söylenen tüm tavsiye ve

vurgular, yeniden evliliğe de şamildir. Hadislerde geçen bekârlık hayatının kınanması ve eleştirisi de boşanma sonrasındaki bekarlık ve tek ebeveynlik için de geçerlidir. Buna ilave olarak, hadislerde erkekler boşanmış kadınlarla evlenmeye teşvik edilmiş ve bu kategorideki kadınların erkeksiz bir şekilde terk edilmeleri sakındırılmıştır. (Bkz. *Vesâilu'ş-Şîa*, c. 15: 321 ve 324)

Üçüncü bölümde ele aldığımız İslam'da kadın ve erkek arasındaki uygun iş paylaşımı modelini göz önünde bulundurduğumuzda, boşanmadan kaynaklı finansal sorunların azaltılması ve ayrıca çocukların yetiştirilmesi ve bakımından kaynaklı sorunların giderilmesinde yeniden evliliğin rolü inkar edilmez olacaktır. Aynı şekilde yeni bir evlilik ilişkisiyle dağılmış evlilikten kaynaklı bir çok ruhî yaralarda iyileşecektir. Hiç kuşkusuz, boşanmadan kaynaklı cinsel sorunların (ister cinsel doyumun sona ermesinden dolayı olsun ve isterse eşi olmayan kadınlar için cinsel güvensizlikten olsun) bertaraf edilmesinde hiçbir alternatif yeniden evlilik kadar iyi bir seçenek değildir.

Bu konuda ele alınması gereken bir diğer nokta ise, İslam açısından akrabalık ilişkilerinin konum ve önemidir. Kesinlikle, akrabaların boşanmış kişinin yanında etkin bir şekilde yer alması ve mali, duygusal ve kişinin ve bazen de çocuklarının korunması yönündeki adımları, boşanmanın olumsuz etkilerini azaltmada önemli bir rol oynamaktadır. Bu yerlerin dışında, İslam boşanmış kadınların finansal ihtiyaçlarının teminine özel bir önem vermiştir. Batılı ülkelerde, boşanmış kişilerin, bilhassa kadınların daimi korunmaları yönünde ve bazen yeniden evlenmemesi için bedel olsun düşüncesi ile yaygın bir şekilde uygulanan programların aksine, İslam'ın yeniden evlenme yoluyla dağılmış ailelerin onarılmasına vurgu yapması ve boşanmış kişilerin dul kalmalarına karşı olumsuz bakış açısı, İslam'ın boşanma teminindeki tedbirinin, kısa süreli olmasına neden olmuş ve boşanma sonrasındaki malî kriz aşamasındaki ihtiyaçlara odaklanmıştır. İslam'ın boşanmış kadınların finansal sorunlarını azaltmak için öngördüğü temel çözüm mihverleri şu şekildedir:

1. Kocanın, kadının yasal ve şeri nafakasını iddet dönemi süresince vermesinin gerekliliği (Bkz. *Vesâilu'ş-Şîa*, c. 15: 436);

2. Kocanın, hamile kadının yasal ve şeri nafakasını doğumuna kadar vermesinin gerekliliği (Talak, 6; Ayrıca Bkz. *Vesâilu'ş-Şîa*, c. 15: 231);

3. Kocanın, iddet dönemi süresince kadının mesken teminini yasal ve şeri olarak üstlenmesinin gerekliliği (Talak, 1; Ayrıca Bkz. *Vesâilu'ş-Şîa*, c. 15: 432-435);

4. Talakın müt'asının (hediye cinsinden bir şeyler) müstahap ve bazen de farz olması, şöyle ki kocanın finansal gücü doğrultusunda boşamış olduğu eşini bir miktar para veya nakit türünden bir şeylerle ödüllendirmesi. Kur'ân-ı Kerîm talak hediyesinin kadının erkek üzerindeki bir çeşit hakkı olarak bilmekte ve onu talakın tüm çeşitlerinde, ister nikâhtan önce ve isterse sonrası için olsun kararlaştırmıştır. (Bakara, 236 ve 241; Ayrıca Bkz. *Vesâilu'ş-Şîa*, c. 15: 56-61)

5. Boşanmış kadına eğer önceden almamışsa evlilik mehrinin verilmesi. Açıktır ki kadın eğer yeniden evlilik girişiminde bulunursa, ikinci evlilik mehri de onun için yeni bir tasarruf kaynağı olacaktır, her ne kadar kadının geleceğini garantiye alma düşüncesiyle mehir miktarının yükseltilmesi İslam'ın öğretileri ile o kadar da uyumu olmasa da. (Bkz. *Vesâilu'ş-Şîa*, c. 15: 9-11)

6. Boşanmış kadından çocukların yetiştirilme sorumluluğunun kaldırılması ve babanın şeri ve yasal sorumlu ve veli unvanıyla tanıtılması.

Bu mihverlere ilave olarak, son zamanlarda İran İslam Cumhuriyetinin hukuk sisteminde de dikkate alınan meşru başka yöntemlere de değinilebilir; örneğin, akdin zımnında şart koşmak (örneğin kadının, akid sırasında eğer erkek onu boşarsa ona bir miktar para veya malî vereceğini şart koşması), veya kadının yaptığı ev işlerinden ücret alması, nitekim eğer bedava yapma niyeti ile yapmamışsa.

6.2. Yeniden Evlilik

Son yıllarda batılı toplumlarda yeniden evlilik boşanma oranına paralel olarak gelişme sürecine girmiştir. "Deneysel evlilik" düşünce yaygınlığının, bu toplumlardaki anlamı, ilk evliliklerin bir çok kişi yanında deneysel bir aşamasının olduğu ve bireyin tecrübe kazanması ve yeteri derecedeki hazırlığı ile boşanmanın yeniden evlenmek için bir sıçrama tahtası olarak algılanmasıdır. Kanada'da yalnız yaşayan anne ve babaların % 75'i yeniden evlenmekte, Amerika'da boşanmış çiftlerin % 80'ni yeniden evlenme girişiminde bulunmaktadır. Bu evliliklerden % 60'ından

çoğu 18 yaşın altında çocukların varlığıyla gerçekleşmiştir. (Grusec and Lytton, 1988: 427)

1980 yılında Amerika'da karı ve kocalardan teşkil olmuş ailelerin beşte biri, önceden boşanmış en az bir eşten teşkil olmuştur. Bu meyanda erkeklerden % 35'i, kadınlardan % 30'u önceden boşanmış ve % 35'i ise önceden boşanmış erkek ve kadınlardan teşkil olmuştur. (Huber and Spitze, 1988: 427) Yirminci yüzyılın sonlarında Amerika'da yapılan tüm evliliklerin % 46'ısını yeniden evlilikler oluşturmakta ve elde olan verilere göre, 10 milyonun üzerindeki Amerikalı çocuk üvey ailelerde yaşamaktadırlar. (Ward and Stone, 1998: 304)

Cinsel farklılıklarda bu alanda önemli bir yere haizdir. Mevcut karinelere göre, erkekler kadınlara oranla daha çok ve daha çabuk yeniden evliliğe girişmektedir. Öyle anlaşılıyor ki kadınlar ve erkekler arasındaki cinsel farklılıkların olmasının yanı sıra bu alanda etkin başka faktörler de bulunmaktadır. Çocukların velayet hakkının daha çok annelere verildiği batılı ülkelerde, babalar ekonomik avantajla, yeniden evlilik için daha az sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Buna ilave olarak, erkekler yaş avantajına da sahiptir. Yaşlı koca-genç kadın modelinin zıddına oranla daha çok makbuliyeti vardır. Erkeklerin faydasına olan on yaş farkı, yeniden evliliklerde tam anlamıyla yaygındır. (Lindsey and Beach, 2000: 387)

Yeniden evlilik, özellikle üvey aile (step family)[3] teşkil etmede, kadın ve erkek için sorun ve problemleri beraberinde getirmektedir. Bu sorunlar genellikle onların çocuklarla ilgili davranışlarıyla ilgilidir. Bu sorunların önemlilerinden bazıları şunlardan ibarettir:

a) Çocuklarla Duygusal Bağ Kurma Sorunu

Üvey anne veya babalar üvey çocuklarıyla duygusal ilişki kurma konusunda sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Zira dünyaya geldikleri günden itibaren ebeveynleriyle çocukları arasında duygusal ilişkilerin başladığı ve zamanla gelişerek güçlendiği doğal ailelerin aksine, üvey ailelerde, varsayım şudur; üvey anne / baba ve çocuklar arasında duygusal ilişkiler yeniden evlilikten itibaren başlamaktadır. Hâlbuki böyle hızlı

[3] Terminolojide bu tür aileler, karışık aileler (blended family) veya yeniden yapılandırılmış aileler (reconstituted family) olarak da geçmektedir.

ilişkiler eğer çocuklar oldukça küçük yaşta olmaz ve özellikle eğer gerçek anne ve babalarıyla ilişkileri devam ederse, çok az mümkün olabilmektedir. (Lytton and Grusec, 1988: 428)

b) Rol Belirsizliği Sorunu

Üvey anne / babalar belirgin sosyal normların olmamasından dolayı, genellikle rol belirsizliği sorunu ile karşı karşıya kalmaktadırlar ve sonuçta, onlar için bir çeşit davranışsal çelişkiler ortaya çıkmaktadır. Onlar bir ilişki düzeyinde, çocukların gerçek anne ve babalarına benzemek için baskılara maruz kalmakta ve başka bir düzeyde ise üvey çocuklarla bir hadde kadar uzaklıklarını korumaları söylenmektedir. (Allan and Crow, 2001: 162)

c) Eski Eşle İlişki Sorunları

Belirgin kültürel norm ve kuralların olmamasından dolayı, karı ve koca arasındaki karşılıklı ilişkiler bazen tehditle karşı karşıya kalmaktadır. Örneğin, kadın uzun bir süre önceki eşiyle vakit geçirirse veya kesintisiz telefon görüşmeleri yaparsa veya bazen bir akşam yemeği yerse bu gibi durumlarda yeni kocanın nasıl uygun bir reaksiyon göstermesi gerektiği belli değildir. Açıktır ki bir çok koca, bu konuları ihmal etmemekte ve sonuçta, karı ve koca arasında ve bazen de eski ve yeni koca arasında gerginliklerin yaşanması söz konusu olmaktadır. (Lytton and Grusec, 1988: 428)

d) Birlik ve Bütünlük Sorunu

Ailenin birlik ve bütünlük konusu, üvey ailelerin karşılaştıkları bir başka sorundur. Çoklukla eşlerin kendisi birlikteliğin ortak tanımını yapmaya eğilim göstermekte, ancak çocukların varlığı birlik ve bütünlük konusunu sorunlarla yüz yüze getirmektedir. Kolayca değiştirilebilecek ev dekorasyonunun aksine, değiştirilemeyecek geçmiş hatıralar fotoğraf albümü, film ve benzeri şeyler aracılığı ile canlanabilmektedir. Bu da aile üye ve bireylerinin duygularına kötü etki bırakabilmektedir. (Crow and Allan, 2001: 159)

Üvey ailelerin birlik ve bütünlüğü sağlaması en azından iki yıl ve bazen de daha çok sürmektedir. Bazı durumlarda ise bu durum hiçbir

zaman gerçekleşmemektedir. Meğer üvey çocuklar aileyi terk edip anne ve babayı yalnız bıraktıklarında gerçekleşebilmektedir. Elbette üvey aile teşkil edildiği zaman çocukların cins ve yaşı ve ayrıca üvey ailenin türü sürenin uzayıp kısılmasında etkindir. (Robinson, 1990: 115)

e) Düzenin Sağlanması Sorunu

Üvey aileler için bir diğer sorun ise, düzenin sağlanması ve çocukların davranışlarının kontrol konusudur. Aile üyeleri arasında ilişkilerin düzenlenmesi ve onların davranışlarını izlemek, ebeveynler ve çocuklar arasında sıcak ve samimi ilişkilerin olması durumunda söz konusu olabilir. Oysa üvey aileler, doğal ailelere nispetle bu düzeyden genellikle daha aşağı bir düzeyde yer almaktadırlar. Buna ilave olarak, çocuklar üvey anne / babanın otoritesini kabul etmemektedir; onlardan bir şey istediklerinde rahatsız olmaları ve hatta düzen ve istikrarın sağlanması için (üvey anne ve babaların) gösterdiği çabalara karşı direnmeleri mümkündür. Öte yandan doğal anne ve babalar iki şekilde köklü bir karmaşa ile karşı karşıyadır: ilk olarak, çocukların davranışlarını izlemek ve düzenin sağlanması için yeni ortağının (eşinin) ona yardım etmesi ve ikincisi, ortağına karşı çocuklarına savunma şemsiyesini açması. Çocukların bu son duyguyu anlamaları durumunda onlar hatta bazen anne ve baba arasında uzaklık ve sınırların oluşması yönünde ve bu konudan kendi çıkarları için yararlanma eğilimine girmektedirler. (Grusec and Lytton, 1988: 428)

f) Finansal Sorun

Üvey babalar çoğunlukla iki ailenin geçimini temin etmek zorunda kalmakta ve böyle durumlar dahi sorun ve kargaşaları beraberinde getirebilmektedir. Genellikle doğal ve üvey çocukları için harcanan paranın göreceli miktarı, anne ve babanın çocuklara olan sevgi ve tutkusunu ölçme aygıtı olarak algılanmakta ve bu tür algılamalar hem baba, hem anne ve hem de çocuklarda görülmektedir. (Ibid)

Ailede cinsiyet iş paylaşımı konusunu göz önünde alırsak, muhtemelen üvey babalar üvey annelere oranla daha az sorunlarla karşı karşıyadır. Zira üvey çocukların yaşamında daha kısıtlı bir rol oynamaktadırlar. Bir çok üvey baba kendisini sadece annenin duygusal hamisi ve

ailenin finansal emniyetini temin edici olarak tanıtmakta ve bu şekilde, ikincil bir rolü üstlenmektedirler. Kontrol görevini üstlenen üvey babalar ise, genellikle günlük bakım ve izleme paydasından bir miktar uzaklaşmakta, ancak üvey anneler genellikle üvey çocuklarla daha sıkı ilişki ve çatışma durumundadırlar. Bu da üvey annelerin daha çok sorunlarla karşı karşıya kalınabilecekleri izlenimini doğurmaktadır. (Allan and Crow, 2001: 166-167)

g) İslamî Perspektif

Gerçek şudur ki açıklanan konuların önemli bir bölümünün kaçınılmaz bir yönü vardır ve yalnızca etkilerinin azaltılması için çözüm üretmek gerekir. İslam'ın sabır ve hoşgörü, fedakarlık ve şefkat, bağış ve kendinden bilmek gibi genel önerileri anne ve babalar için kılavuz olmakta ve yaşamın bu stresli aşamasından geçmek için üvey aileleri teşvik etmektedir ve ayrıca doğru eğitim yöntemlerinden yararlanarak çocukların uyum düzeylerini arttırmak için de etkilidir.

Bu konulardan bazıları, has bazı kültürlerin geçmişine dayanmakta ve dinî öğretilerle uyumu bulunmamaktadır; bilhassa, eski eşle ilişki konusunda belli dinî normlar bulunmakta ve suiistimal imkânını en düşük düzeye indirmektedir. Karı ve koca talaktan ve iddet bittikten sonra (ric'i talak) evlilik öncesi durumlarına dönmekte ve şeriatın namahremler için belirlediği iki muhalif cins arsındaki kısıtlamaların tamamına uymakla mükelleftirler.

7. Boşanmanın Çocuklar İçin Sonuçları

7.1. Tek Ebeveynli Aileler

Batılı ülkelerin bir çoğunda benzersiz bir şekilde artış kaydeden boşanma oranları, talak çocukları istatistiğini oldukça yukarı çıkarmıştır. Talak çocuklarının önemli bir bölümü tek ebeveynli ailelerde ve yalnızca ebeveynlerden birinin yanında yaşamaktadırlar. 1998 yılında Amerika'da 18 yaş altındaki çocukların neredeyse % 27'si yalnızca bir ebeveynli ailelerin gözetimi altında yaşamaktaydı. Bu durum, beyaz tenli çocuklarda % 23 civarındaydı, yani 18 yaş altındaki 56.124.000 toplam beyaz tenli

çocuktan 12.772.000'si tek ebeveynli ailelerde yaşamaktaydı. Bunlardan 10.210.000'ni annenin velayeti altında ve 2.562.000'i ise babanın velayeti altında yaşamaktaydı. Oysa 1960 yılında 18 yaş altı çocuklardan yalnızca 3.932.000 beyaz tenli çocuk, yani % 7 beyaz tenli çocuk, tek ebeveynli ailelerde yaşamaktaydı. (Amerika İstatistik Bürosu, internet) Açıktır ki boşama dışında, eşin ölümü veya gayri meşru çocuk da tek ebeveynli ailelerin oluşmasına neden olabilir; ancak hiç kuşkusuz, boşanma bu alanda temel bir paya sahiptir. Bu bölümde, ilk olarak kısaca tek ebeveynli ailelerdeki talak çocuklarının sorun ve problemlerini ele alacak ve sonra çocukların bu konuda farklı deneyimler elde etmesine neden olan faktörlere değineceğiz.

a) Tek Ebeveynli Ailelerde Talak Çocuklarının Sorunları

- Duygusal Sorunlar

Boşanmanın gerçekleşmesi ile çocuklar için çeşitli duygusal sorunların intizarında olmak gerekir. Bununla ilgili olarak psikologların özel önem verdiği hayatî bir konu, talak çocuklarında suçluluk duygusunun oluşmasıdır. Bu durum bazen yıllarca sürebilmektedir. Onların bir çoğunun dimağında anne ve babalarının ayrılmalarına kendilerinin neden olduğu betimlenmektedir. Bazı durumlarda ise, anne ve babaların kendileri de bu düşünceyi çocuklarında takviye etmektedirler. Örnek olarak, çocuğa söylenen şu söz: "sen bizim ayrılmamıza neden oldun" veya "biz ayrıldık, çünkü bizim ayrılığımızın her yönden senin yararına olduğunu düşündük". Çocukta günah ve suçluluk psikolojisinin gelişmesi, onda ciddi ruhsal sorunlara neden olabilir. (Taybr, 1372: 80-84) Ayrıca çocuğun anne veya babası arasında bir seçim yaparak birini seçmek zorunda kalması durumunda yaşayacağı çelişki ve iç çatışma duyguları gibi başka duygusal sorunlara (Taybr, 1372: 167) Ayrıca yanında kaldığı anne veya babasını da kaybetme ve tek başına kalabileceği endişesine kapılması da olasıdır. (Taybr, 1372: 45)

- Çevre Değişimi İle Adaptasyon Uyumu

Boşanmış çiftlerin bir çoğu, meslek veya akrabalara yakın olma maksadı veya yeniden bir başlangıç ve geçmişteki acı hatıralardan uzaklaşma niyeti ile yeni bir ev bulmakta ve ona taşınmaktadırlar. Sükunet yerinin

değiştirilmesi çocuk için arkadaşların ve okul çevresinin değiştirilmesi gibi sonuçlar doğurabilir ve bu değişiklik yeni çevreye adaptasyon uyumu sorunu doğurmakta ve bu da çocuk için başarısızlık duygusu gibi psikolojik etkilere neden olabilir. (Allan and Crow, 2001:132)

- Finansal Sorunlar

Bir önceki bahsimizde değinildiği gibi boşanma, velayetin annelerde olduğu aileler için temel finansal sorunları beraberinde getirmektedir. Doğal olarak, anne velayeti altında bireysel olarak yaşayan talak çocukları da çeşitli malî ve geçim sorunları ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Uzmanlara göre, bu konu oldukça önemli bir konudur. Onlara göre talakın çocuklar için meydana getirdiği negatif sonuçlar, örneğin tek ebeveynli ailelerde yetişmiş çocukların resmi suç işleme oranı doğal anne ve babalarının yanında yaşayan ailelerden iki kat daha fazladır. Ayrıca gayri meşru çocukların dünyaya gelme ihtimali veya boşanma onlar arasında daha çok ve üniversiteye yol bulma ihtimalleri daha azdır. Engelli yoksulluk ve ondan kaynaklı kısıtlı gelir, düşük kaliteli ev ve ebeveynlerin ailelerdeki kontrollerinin olmaması gibi nedenler yalnızca babanın olmamasından kaynaklanmamaktadır. (Ward Stone, 1998: 301)

- Sosyalleşme Sürecinde Bozulma

Ailenin temel fonksiyonlarından biri olan çocukların sosyalleşmesi, anne ve baba tarafından bütün halindeki ailelerde ortaklaşa yapılmakta ve bu durum tek ebeveynli ailelerde sorunlarla karşı karşıyadır, özellikle çocuğun böyle ailelerde cinsiyet rollerine atıfla doğru bir şekilde sosyalleşmeme ihtimali bulunmaktadır. İki cinse has aktiviteleri güzel bir şekilde öğrenemeyen çocuk, erkeksi cins rolünü kadınsı cins rolünden ayrıştırma sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır. (Winch, 1971: 611) Öyle anlaşılıyor ki babalar annelere kıyasla bu alanda, özellikle erkek çocuklara karşı daha belirgin bir rol oynamaktadırlar. Babaların erkek çocuklarının iyi davranışlarını teşvik etme ve kötü davranışlarını da görmezlikten gelme ihtimalleri vardır. Babayla ilişki varsayımında, çocuğun onunla adaptasyon olasılığı daha çoktur ve kendini kontrol etmek ve öteki uygun davranışları ondan öğrenebilir. (Berk, 1994:580) Bununla birlikte, batılı toplumlarda boşanma, bir çok durumda çocukla baba arasındaki ilişkiyi tam anlamıyla koparmakta veya önemli bir oranda kısıtlamaktadır. Tahminlere

göre Amerika'daki çocukların neredeyse yarısının boşanma sonrası babaları ile gerçek bir irtibatları bulunmamakta, bilhassa eğer baba yeni bir yaşam ortaklığı seçmişse. (Allan and Crow, 2001: 132)

- Eğitim ve Öğretim Sorunları

Yapılan bir takım araştırmalar ortaya koymuştur ki okul çağındaki talak çocukları, salim ailelerin çocuklarına oranla eğitim hayatında daha fazla düşüş kaydetmektedirler. Onlardan bazıları öğretmenleri ile anlaşmazlık yaşamakta ve onların okuldan kaçma ihtimalleri başkalarından daha çoktur. Elbette bu konuda da bazı uzmanlar, aile yapısının ve ebeveynlerden birisinin olmamasının bu tür sorunların temel nedeni olmadığını, bilakis anne veya babanın çocukla olan zayıf ilişkisi, ilişki kuramama, ekonomik kaynakların olmaması ve aile anlaşmazlıkları gibi nedenlerin bu hususta temel etkilerinin olduğuna inanmaktadırlar. Yani gerçekte, bu tür sorunlar boşanma ve tek ebeveynli olmaktan değil, ailede ayrılık veya boşanma öncesinde hâkim olan uygunsuz koşulların bir yansımasıdır. (Shepard, 1998: 308)

- Suçluluk ve Diğer Davranışsal Anormallikler

Yirminci yüzyılın sonlarına doğru yapılan bazı araştırmalar, boşanma ve çocuk suçlular arasındaki ilişkiyi açıkça ortaya koymuştur. Bu araştırmaya göre, dağılmış ailelerdeki suç oranı salim ailelerdekinden daha çoktur ve bu oran boşanma ve ayrılıklarla ilintili çocuklarda ebeveynlerden birinin ölümüyle ilintili çocuklardan daha çoktur. (Goode, 1964: 101) Ayrıca, talak çocuklarının boşanma girişiminde bulunmaları veya gayri meşru çocuk dünyaya getirme veya alkol ve uyuşturucu bağımlısı olma ihtimalleri ebeveynleri boşanma deneyimini yaşamayan kişilerden daha çoktur. Buna rağmen, zikredilen görüş ayrılığı 'acaba boşanmanın kendisi mi bu sonuçları doğurmaktadır, yoksa ailede boşama öncesi hâkim olan uygunsuz başka koşullar mı bunları doğurmaktadır?' burada da bu konu gündemdedir. (Shepard, 1999: 308)

b) Boşanmadan Kaynaklı Çocukların Deneyimini Etkileyen Değişkenler

Talak çocukları, açıklanan sorun ve problemleri aynı ölçüde yaşamamaktadırlar, çünkü değişkenlikler mecmuasının onların boşanmaya

nasıl reaksiyon göstereceklerinde etkisi vardır. Burada önemli değişkenlere değineceğiz:

- Çocuğun Yaşı

Boşanma travmaları, has bir yaş dönemine mahsus değildir; ancak çocuğun boşanmaya veya ebeveynlerin ayrılığına gösterdiği reaksiyon farklı yaş gruplarında farklılıklar göstermektedir. Okul öncesi yıllarda, tuvalete gitme eğitimi veya kreşe gitme gibi öğrendiği son öğreti ve becerilerde talaka, geriye dönme yoluyla tepki göstermesi yüksek bir ihtimaldir. Korku, üzüntü ve düzensiz uykular artış kaydetmekte ve genellikle çocuk ebeveyni tarafından terk edileceğini ve aç kalacağı konusunda endişelenmektedir. Bazı çocuklar daha agresif olmakta, bazıları ise öfkesini içine atmaktadır. Bazı çocuklar ise kendilerini evliliğin yıkılmasında sorumlu bilmekte ve bu durum onların psikolojilerinde gözle görülür negatif etkiler bırakmaktadır. (Grusec and Lytton, 1988: 422)

Çoğunlukla, küçük yaşta olan çocuklar bilişsel gelişmemişlik nedeniyle daha çok boşanma travmaları ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Ancak bu bilişsel gelişmemişliğin kendisi bazı yönlerden zamanla onlar için avantalara neden olabilir. Bu kategorideki çocuklar ebeveynlerinin boşanmasından on yıl sonra, kendileri gençlik çağına adım attıklarında geçmişte yaşanan acı deneyimler daha az zihinlerinde kalmaktadır. (Santrock and Yussen, 1989: 342)

Beş ila sekiz yaş grubundaki çocuklar, üzüntü ve öfkelerini açıkça göstermekte ve anında ağlayarak çığlık atmaktadırlar. Onlar küçük yaştaki çocukların aksine kendi hayal dünyalarında anne ve babalarının barıştıklarını ve eski günlerine geri döndüklerinin düşünü kuramamakta ve bu sebeple, daha ağır depresyonlara girmektedirler. 9 ila 12 yaş grupları arasındaki çocuklar, özellikle boşanmaya sebep olduğunu düşündükleri (anne veya baba) kişilere karşı çok daha şiddetli tepki göstererek öfkelerini ortaya koymaktadırlar. Onlardan bazıları ebeveynlerinden birine karşı güçlü ve genellikle uzun süreli cephe almaktadır. Çoğunlukla bu cephe alma anne ile birlikte babaya karşı kendini göstermektedir. Yalnızlık hissine kapılmak, üzüntü ve keder, anksiyete, acizlik ve güçsüzlük duyguları onlarda çoklukla görülmektedir. Yeni yetişen gençlerde de çeşitli anksiyeteler özellikle kendi gelecekleri ve evliliklerine karşı göstermektedirler.

Onlardan bazıları anne ve babalarına karşı sadakatlerinden dolayı çelişkilere düşmekte ve bazıları da hem anne ve hem de babalarını terk ederek kendi yollarını seçebilmektedirler. (Grusec and Lytton, 1988: 422)

Bunlarla birlikte, tüm bu bulguların bir umumiyeti yoktur ve bütün yaşlarda ve özellikle daha büyük yaşlardaki bazı çocukların göreceli bir şekilde boşanmaya karşı daha uyumlu bir tablo sergiledikleri görülmektedir. Örneğin, boşama gençlerinden bir çoğunun hatta aile dağıldıktan sonra anne ve babaya karşı daha sorumlu davrandıkları ve olgunluklarını üst düzeyde gösterdikleri görülmektedir. Bundan dolayı, araştırmaların da ortaya koyduğu gibi şöyle bir sonuç alınabilir; genel olarak büyük yaştaki çocuklar küçük yaştaki çocuklara oranla boşanmanın sonuçlarına daha çok adapta olmakta, daha çok sorumluluk göstermekte ve daha az psikolojik travmalara yakalanmaktadırlar. (Ibid: 423)

- Çocuk Cinsiyeti

Yapılan araştırmalar genellikle tüm yaştaki erkek çocuklarının boşanmadan kaynaklı travmaları kız çocuklarından daha çoktur tezini teyit etmiştir. Bu noktayı dikkate almak gerekir ki araştırmalar genel olarak anne velayetinde olan çocuklar arsında yapılmıştır. Bulgular ortaya koymuştur ki kız çocukları talaktan yaklaşık iki yıl sonra, yetişkinler ve aynı yaştaki çocuklarla güzel ilişkiler kurabilmekte; empati, psikolojik hassasiyet ve kendilerinden daha fazla bağımsızlık ortaya koyabilmektedirler. Oyun oynamaktan daha çok zevk almakta, daha çok arkadaşa sahiptirler ve arkadaşlarını koruma eğilimleri onlarda daha çoktur. Ancak erkek çocukları aynı zaman diliminde, daha çok psikolojik baskıları yüklenmekte ve babalarına çok daha şiddetli iştiyak duymaktadırlar. Ayrıca hayallerinde anne ve babalarının barışma düşlerini daha çok kurmaktadırlar. (Ibid: 418)

Erkek çocukları ayrıca daha çok agresif davranışlar sergilemektedir. Bu davranışlar ilk aşamada annelere yöneliktir ve daha sonraki aşamalarda yavaş yavaş kardeşlerine de sıçramaktadır. Bu da formasyon ve dövme şekilde ortaya çıkmaktadır. Boşanma sonrası gelişme düzeyi, hem erkeklerde hem de kızlarda düşüş kaydetmektedir. Ancak eğitim sorunları erkeklerde kızlardan daha çok müşahede edilmektedir. (Berk, 1994:580)

Kız ve erkek çocukların ebeveynlerinin boşanmalarına karşı gösterdikleri reaksiyonların farklılığı şundan kaynaklanmış olabilir: Anneler boşanma sonrası, erkek çocuklara karşı daha az disiplinli ve kural koymaktadırlar. Bunun nedeni ise ebeveynlerin karşı cinse değil de kendi hemcinslerine karşı daha fazla kontrol göstermelerinden kaynaklanmaktadır. Sonuçta, anneler kız çocuklarına erkek çocuklarından daha fazla sert davranmakta ve babalar erkek çocuklarına kız çocuklarından daha sert ve ciddi davranmaktadırlar. Dolayısıyla, boşanma sonrası babanın yokluğu, erkek çocukların rol modelini ve kendi davranışlarını düzenleyen en önemli yardımcılarını kaybettiği anlamına gelmektedir. Ama kız çocukları bu açıdan bir eksiklik çekmemekte ve anneler neredeyse önceki gibi onlara karşı kontrol ve disiplin uygulamaktadırlar. Bunun yanı sıra, erkekler kızlara oranla, daha az sevgi ve ilgiyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Oysaki onların ebeveyn, öğretmen ve bakıcılar gibi öteki yetişkinlerin sevgine kız çocuklarınkinden daha az ihtiyaçları yoktur. Bunun menşei ise muhtemelen bazı kültürel normlardan kaynaklanmaktadır. Erkek çocukların okşanması gibi duygusal ihtiyaçların yerine getirilmesi reddedilmekte ve bunun çocuğun "şımarık" olmasına neden olacağı söylenmektedir. Buna ilave olarak, erkek çocuklarına kız çocuklarına oranla anne ve babaları tarafından daha çok kızılmakta, eleştiriye tabi tutulmakta ve azarlanmaktadırlar. Bu gerçekler de erkek çocukların kendilerine güvenini sarsmakta ve agresif davranışlarının artışında etkili olmaktadır. (Taybr, 1372: 106-108)

- Çocuğun Velisinin Cinsiyeti

Çocukların ebeveynlerin boşanmasına tepki göstermesine neden olan önemli faktörlerden birisi de boşanma sonrası çocuğun velayetini üstlenen kişinin cinsiyetidir. Yapılan çeşitli araştırmalar, anne ve babaları arasında kendi hemcinslerinin velayetine geçen çocukların, kendi hemcinsi olmayan anne ve babalarının velayetine geçen çocuklara oranla mutluluk, bağımsızlık, benlik saygısı ve büyüme oryantasyonları açısından daha iyi bir durumda olduklarını ortaya koymuştur. (Santrock and Yussen, 1989: 342) Bu araştırmaya göre, aile konusunda uzman kişiler, imkân ölçüsünde erkek çocukların velayetinin babalara, kız çocukların velayetinin ise annelere verilmesini önermektedirler.

- Çocuğun Velisinin Ruhsal Sağlığı

Çocuğun velayetini üstlenen anne veya baba, eğer boşanma sonuçlarına daha iyi adapte olmuşsa, çocuğunu keşmekeşlerden daha iyi bir şekilde uzak tutabilir ve otoriteci bir velayet tarzıyla, çocuğun ruhsal sağlığına yönelik baskıları azaltabilir. (Berk, 1994: 578)

- Ebeveynler Arasında Çekişme

Ebeveynler arasındaki çekişmeler ister boşanma öncesi ve isterse boşanma sonrası olsun, çocuğun uyumunda önemli bir rol oynamaktadır. Genel olarak, ebeveynlerin çocukların programlarını düzenlemedeki uyumu ve görüşme programları hususundaki bağdaşımları çok olursa, çocuğun reaksiyonu daha olumlu olacaktır. Ayrıca anne ve babaların boşanma sonrasındaki olumlu ilişkilerinin sürmesi, özellikle babanın finansal görevini yapması, çocukların uyumunu büyük ölçüde arttırmaktadır. (Gursec and Lytton, 1988: 423-424)

- Çocukla İlişkilerin Niteliği

Çocukların anne ve babalarıyla ilişkilerinin ölçü ve niteliği de onların boşanmaya verdikleri reaksiyonda önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin, boşanma sonrası ilk yıl, annelerin bir çoğu hayal kırıklığına uğramakta ve içlerine kapanmaktadırlar ve sonuçta, çocuklarına daha az ilgi göstermekte, daha az himaye etmekte ve çocukların davranışlarını düzenleyip kontrol etmede uygun programlar hazırlamamaktadırlar. Bunun yanı sıra, eğer anneler çocukların velayetini üstlendiklerinden ötürü ev dışında bazı işlere yönelmeleri kaçınılmaz olursa, belki de velayetlerini üstlenmeyen babalarına karşı güzel ilişkileri olmayan çocukların anneleriyle de ilişkileri bozulmaya yüz tutabilir. Bu da onların davranış bozukluklarının muhtemelen artışına neden olacaktır. (Ibid: 424)

- Çocukların Ebeveynlerin Boşanmasından Haberdar Olmaları

Vurgu yapılması gereken bir diğer değişken ise, çocukların ebeveynlerinin boşanması ve nedenleri hakkındaki bilgi ölçüdür. Çocukların üzerinde yapılan bir araştırmaya göre çocukların dörtte üçünden çoğu ebeveyn boşanmalarının açıklamasında yeteri bilgi edinemediklerinden çokça korku ve inzivaya kapıldıklarını ortaya koymuştur. En az bilgilendirilmeye

tabi tutulan ve evlilik geçimsizlikleri kendileri için yeterince malum olmayan çocuklar, hatta ebeveynlerinin boşanmalarının üzerinden beş yıl geçmiş olsa dahi sorunlarla karşı karşıya kalabilmektedirler. (Ibid)

- Sosyal ve Devlet Desteği

Boşanma çocuklarının yakınlar, komşular, öğretmenler ve arkadaşlarına karşı olumlu ilişkilerinin nedeni çocukların bu ilişkilerden aldığı finansal, duygusal vb. gibi desteklerden kaynaklanmaktadır. Bu da boşanmanın olumsuz etkilerinin azalmasında inkâr edilmez bir faktördür. (Berk, 1994: 578) Ayrıca, devletin boşanmış çocuklara vereceği destek, hiç kuşkusuz, onların durumlarının iyileşmesinde etkili olacaktır. Anne ve babaların ilişkilerini korumak için gerekli hukuki ve sosyal ortamların hazırlanması, ebeveynler arasındaki çekişmelerin azalması yönündeki çalışmalar, maddi destekler ve talak çocukları için danışma merkezlerinin kurulmasıyla çocukların psikolojik ihtiyaçlarına itina göstermek gibi destekler devlet tarafından sağlanabilir ve bunlar yetkililerin üzerinde durulması gereken zorunluluklardır. (Richards, 1999: 269-270)

c) İslamî Perspektif

Tek ebeveynliliğin talak çocukları için beraberinde getirdiği konular hakkında İslam'ın perspektifi hakkında birkaç noktayı hatırlatmak gerekir: ilk olarak, önceden de değinildiği gibi, ilke olarak tek ebeveynli model İslam açısından önerilecek bir model değildir ve bu modelin batıda yayılmasının nedeni gerçekte, o toplumların kültürel ve ekonomik yapısıyla uyumlu ve bireyci değerlerinden kaynaklandığı gibi, dinî açıdan olumlu bir değerlendirmeye de haiz değildir. Evliliğin İslam'daki yüce yeri zorunluluk dışında kesinlikle boşanmanın yaşanmamasını iktiza etmekte, eğer boşanma gerçekleşmişse de boşanma sonrasında, önceki eşe geri dönüş veya başka birisiyle yeniden evlilik yapma formatıyla dağılmış ailelerin yeniden yapılandırılmasına koyulmaktadır. Yeniden evlilik ve üvey bir aile kurulmasının çocuklar için kendisine has bazı sorunları beraberinde getireceği açıktır. Ancak finansal ve duygusal sorunların azalması, ebeveynin kendi cinsinden olması ve ruhsal sağlık artışı gibi müspet yönler, onların çocukların ihtiyaçlarına yönelik beceri ve güçlerini,

sorunların çözülmesi, destek, bakım, kontrol ve izleme gibi davranışlarını olumlu yönde attırır.

İkinci nokta ise, İslam hukukî olarak, talak çocuklarının finansal ve ekonomik ihtiyaçlarının teminini uygun bir şekilde garanti altına almıştır. Önceden bahsedildiği gibi İslam'ın çocukların velayetindeki modeli, ebeveynlerin sorumluluklarını, özellikle babaların çocukların velayetindeki yerini güzel bir şekilde belirlemiştir. Sonuçta, yasal suiistimallerin olasılığı ve özellikle batılı ülkelerde görülen babaların babalık görevlerinden kaçınmaları büyük ölçüde ortadan kaldırılmıştır. Bunun yanı sıra, çocuklar genel olarak, baba veya dedelerinin ve bazen de annelerinin nafakası farz olan kişiler kategorisine girmekte ve boşanmanın gerçekleşmesinin bu genel kurala hiçbir ektisi olmamaktadır. Dolayısıyla, öyle anlaşılıyor ki bir İslam düzeninde boşanma, kendi kendisine ve başka bir faktörün etkileşimi olmadan özellikle çocuklar için ekonomik sorunlara neden olmamaktadır.

Unutulmaması gereken üçüncü nokta ise bazı uzmanlar tarafından vurgulanan çocuğun cinsiyeti ile velayeti üstlenen ebeveynin cinsiyet uyumu konusu İslamî modeldeki velayet konusunda riayet edilmiştir. Şîa fakihlerin meşhur görüşüne göre, kız çocuğunun velayet hakkı yedi yaşına kadar anneye aittir. Bunun nedeni annenin kız çocuğunun kişisel gelişimindeki önemli rolü ve ihtiyaçlarının temini konunda oynadığı rolünden dolayıdır. Ancak bir çok fakih erkek çocukların, iki yaşına kadar annenin velayetinde olmasına hüküm vermiş ve ondan sonra babaya verilmesini öngörmüşlerdir. Elbette bazı fakihler, velayet konusunda erkek ve kızlar arasındaki farkı inkâr etmiştir. Bu son fetva, cinsiyet faktörünün çocukların boşanmaya o kadar da reaksiyon göstermedikleri görüşünü savunan bazı psikologların görüşüyle uyum içinde olacaktır. Her takdirde, annenin devam hakkının şartı, yeniden evlenmesine bağlıdır. Bunun nedeni de muhtemelen annelerin önceki evliliklerinden olmuş çocukları karşısındaki annelik rollerinin ifası için annelik becerilerinin evlilik sonrası gözle görülür bir şekilde düşmesinden dolayıdır.

Bu hususta ki dördüncü nokta ise yakınların destek rolü, daha sonra büyük toplulukların desteği ve nihayetinde devletle ilişki kurmaktır. Hiç kuşkusuz, akrabalık ilişkilerindeki arzu edilen model ve sempati, iman

sahibi kişilerin birbirleriyle ilişkisi gibi normlara vurgu yapılmasının boşanma sonrası görülen çeşitli sorunların azaltılmasında inkar edilemez bir rolü vardır. Özellikle çocuklar için bu böyledir. İslam devletinin insanlar karşısında ve onların küçük ve büyük sorunlarının giderilmesindeki önemli rolü ve kapsamlı görevlerin üstlenilmesindeki rol gibi, boşanma çocuklarını da kendi temel destekleri ile yararlandırabilir. Ancak beşinci ve muhtemelen en önemli nokta, velayet modeli bahsinde de değinildiği gibi, İslam'ın ahlakî yaklaşımıdır.

Genel olarak, sosyal bilimler literatüründe, ahlak öğesi ister kuramsallaştırma makamında olsun ve isterse kılavuzluk yapma makamında olsun, kendine yakışan bir yer elde edememiştir. Ancak bu öğenin önemi o haddedir ki sosyologlar bazen kaçınılmaz olarak her ne kadar dolaylı da olsa onun özel rolüne vurgu yapmışlardır. Genel olarak, bahsimizde psikologlar, sosyologlar ve aile danışmanlarının boşama çocukları ve eşlerin sorunlarının azaltılması yönünde ortaya koydukları çeşitli tavsiye ve önerilerden sonra zikredilen bu sorunların çözümünde boşanmış çiftlerin anlaşma, empati ve işbirliği yapmaları dışında güvenilir bir yol ve çözüm bulamadıkları gerçeği ile karşı karşıya kalmaktadırlar. İfade edilmesine ihtiyaç duyulmadan açıktır ki yalnızca çiftlerin ahlakî standartlara üst düzeyde bağlılıkları durumunda böyle beklentiler onlardan beklenmektedir.

İslam da ahlak mihverli bir din unvanı ile toplumların ahlakî vicdanlarını yetiştirme ve uyandırmaya verdiği büyük ihtimam ortaya koymaktadır. Kur'ân'da zikredilen birkaç ayette şefkatle boşanma veya güzelce bir şekilde boşanmaya vurgu yapılması bu iddianın kanıtlarından birisidir. Ahlakî ölçülere umumî bağlılık, boşanma ihtimalini büyük ölçüde azalttığı gibi aynı zamanda boşanma girişimi -gerekli olduğu durumlarda- nefret edilir ve husumet yaratıcı bir hal almak yerine, barışçıl ve bir hadde kadar gerginliklerden uzak bir şekilde gerçekleşmesine yol açar.[4] Yalnızca bu durumda minimum olumsuzluklara şahit olabiliriz.

[4] Nakledilen bir rivayette şöyle geçmiştir: İmam Hasan Mücteba (aleyhi's-selam) eşlerinden birisini boşadığında ona yirmi bin dinarı (çok büyük bir miktardır) talak müt'ası (dini müstaplardan birisidir) unvanı ile verdi. O kadın (şaşkın bir şekilde) İmam Hasan (a.s) ve verdiği paraya baktı. Bunun üzerine İmam Hasan (a.s) şöyle buyurdu: "*Ayrılık halindeki aşın az bir müt'adır.*" (*Vesâilu'ş-Şîa*, c. 15: 57)

7.2. Üvey Aileler

Boşanma oranlarının artışı talak çocuklarının artışına neden olduğu gibi, yeniden evlilik oranlarının artışı da üvey çocukların artışına neden olacaktır. Amerika'daki boşanmış çiftlerin % 80'i yeniden evlilik girişiminde bulunmaktadırlar. Bu yeniden evliliklerin % 60'ı 18 yaş altı çocukları kapsamı altına almaktadır. (Grusec and Lytton, 1988: 427) Tahminlere göre 10 milyonun üzerindeki Amerikalı çocuk, üvey ailelerde yaşamaktadır. (Ward and Stone, 1988: 304)

Üvey ailelerin kendisine has özellik ve hususları vardır. Bu tür ailelerin ilginç özelliklerinden birisi, üyelerinin kendi aralarında ve akrabalarıyla iletişim ağının karmaşıklığıdır. Üvey ailede yaşayan bir çocuğun, eğer doğal anne ve babasının her ikisi de yeniden evlilik yapmışsa, sekiz tane (dördü gerçek dördü üvey) büyük anne ve babasının olması mümkündür. Üvey ailelerdeki ilişkilerin karmaşıklığını, üyeler arasındaki muhtemel ilişkilerin sayısının hesaplanması, üyelerin muhtemel bileşen sayısı ve elde edilen sayının normal ailelerin muhtemel ilişki ve bileşenlerinin mukayesesi ile elde etmek mümkündür. Baba, anne, iki kardeş ve dört büyük anne ve dört büyük babadan oluşan bir çekirdek ailede, iki kişilik 28 ilişki ve farklı 247 bileşen tasavvur edilebilir. Ancak ebeveynlerden birisinin üç çocuklu bir eşle yeniden evliliği, iki kişilik muhtemel ilişki sayısını 136'ya ve muhtemel bileşen sayısını ise 131054'a çıkaracaktır. (Robinson, 1990: 132)

Üvey ailelerin karşılaşabileceği has konulardan birisi de klişe tasavvurlar ve bu tür ailelere yönelik yaygın negatif tutumlardır. Öykü veya efsanelerde üvey anne kötü çehreli ve taş kalpli; üvey baba ise merhameti olmayan tecavüzcü bir şekilde betimlenmektedir. Bu tutumlar bir yere kadar kültüreldir ve üvey ailelerin kötü tanıtılmasına neden olmaktadır. Öte yandan, üvey aile üyelerinin belli olmayan rolleri ve doğal aile ideallerinin yaygınlık bulmasından dolayı toplum doğal ailelerden beklediğini üvey ailelerden de beklemesine neden olmuştur. Bu klişe ve kültürel belirsizlikler, üvey ailelerin toplumla gerekli adaptasyonu sağlamamasına da mani olmuştur. (Ibid: 112-113)

Sonuç olarak, bu konu ve muhtemel başka nedenler, ebeveynlerin yeniden evlilikleri ile üvey aile kurulmasından sonra çocuklar, boşanmadan

kaynaklı sorunlara ek olarak, başka sorun ve problemlerle de karşı karşıya kalmaktadırlar. Doğal olarak bu bahsimizde de çocukların yaş, cins ve yeniden evlilik öncesi durumları yeniden evliliğe reaksiyonlarında etki bırakmaktadır. Bu bölümde, ilk olarak en önemli sorunlara ve sonra etkin olan en önemli değişkenlere değineceğiz.

a) Talak Çocuklarının Üvey Ailelerdeki Sorunları

- Sadakat Çatışmalarının Tırmanması

Bundan önce açıklandığı gibi talak, çocuklarda boşanmış anne ve babaya karşı sadakat çatışmalarının oluşmasına neden olmaktadır. Çocuğun velayetini üstlenen anne veya babanın yeniden evliliği, özellikle yeni eş, eski eşin çocuklarıyla ilişki kurmasına mani olursa, bu çatışmalar artış kaydeder. (Ibid: 152) Çocuklar yeni eşin, anne veya babalarının yerine geçmeye çalıştığını ve eğer onu kabul ederlerse, gerçekte kendi öz anne veya babalarına ihanet edeceklerini düşünmekte ve sonuçta, kendi sadakat ve duygusal bağlarını öz anne / babalarına karşı göstermek için genellikle üvey anne veya babalarını reddetmekte ve onun ailelerine ait olduğu duygusuna kapılmaması için davranışlar sergilerler. (Taybr, 1372: 215)

- Geride Kalan Anne Veya Babasıyla İlişkilerinin Gevşeme Endişesi

Ebeveynlerin boşanma ve birbirleriyle ayrılmaları, çocuğun ebeveynlerinden birisini kaybettiği düşüncesine kapılmasına neden olmaktadır. Yeniden evlilik konuşulmaya başlandığında, çocukta eğer üvey anne veya babayı kabul ederse geride kalan gerçek anne veya babasını da kaybedeceği hissi doğmaktadır. Genellikle tek ebeveynli ailelerde çocuklar ve baba / anne arasında has bir samimiyet bulunmaktadır. Yeniden evlilik, bu sağlam halkaya başka birisini daha bağlamakta ve çocuklar artık evde bir yerlerinin kalmadığı düşüncesine kapılmaktadırlar; zira bu yeni kişi anne veya babasının sevgi ve ilgisini kendisine çekecektir. Sonuçta, çocuklar ve üvey anne / baba arasında rekabet ve bazen şiddetli çatışmalar yaşanmaktadır. Bu durum özellikle yeni yaşantıya başlandığı zamanlar görülmektedir. (Taybr, 1372: 216)

- Cinsel Suiistimaller

Her ne kadar üvey ailelerde çocukların cinsel istismarı hakkında net istatistikler bulunmasa da ve özellikle bu sorunun yalnızca üvey ailelere mahsus olmadığı ve genellikle yapılan araştırmalardaki istatistikler, genel ve ayrıştırma yapılmadan yansıtıldığı göz önünde bulundurulacak olursa da bu tür sorunların çocuklar için üvey ailelerde önemli bir oranda yapıldığı tahmin edilmektedir. Öyle anlaşılıyor ki küçük yaşta üvey ailelerde yaşamaya başlayan ve orada ergenlik çağına giren çocukların, bu tür sorunlarla karşılaşma ihtimalleri daha azdır, ancak yeni yetişen genç çocukların oluşturduğu üvey aileler, özellikle üvey kızın, üvey babanın yanında veya üvey kız kardeşin üvey erkek kardeşin yanında yaşadığı yerlerde bu yönden büyük tehditlerle karşı karşıyadırlar. Amerika'da yapılan bir araştırma sonucuna göre, ailede üvey babanın olması, üvey kıza karşı cinsel tacizde bulunma olasılığını altı veya yedi kat arttırmaktadır. (Robinson, 1990: 140, 149)

- Öteki Sorunlar

Üvey çocuklar başka sorunlarla da karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu sorunların tek ebeveynli ailelerdeki talak çocuklarının sorunlarıyla bir hadde kadar benzerlikleri bulunmaktadır. Örneğin, uyuşturucu ve alkol bağımlılığı, erken yaşta evden ayrılmak, okuldan kaçmak, gayri meşru çocuk dünyaya getirmek, gelecekte boşanma ve ayrıca eğitim ve mesleki kariyer edinmede başarısızlık ihtimali. (Shepard, 1999: 308)

b) Etkili Değişkenler

- Çocukların Yaşları

Ampirik kanıtlara göre, üvey çocuklarda yaş faktörünün etkisi, inkâr edilmez bir gerçektir ve genellikle yeni yetişen gençler -ister kız olsun isterse erkek- küçük çocuklara oranla, üvey aile koşullarına uyumları daha zor olmaktadır. Buna ilave olarak, suçluluk veya mağduriyetle ilgili sorunlar da çoğunlukla ergenlik çağında ve ondan sonraki dönemlerde görülmektedir. Buna karşın, çocuk her ne kadar küçük olursa, üvey aileye uyumu daha çok olmaktadır ve üvey anne veya üvey babayı kabul etme ihtimali daha yüksektir. Ayrıca suçluluk ve mağduriyet durumları oldukça

azdır. Gençlerin üvey ailelerin kurulmasına olumsuz reaksiyonları, tek ebeveynli ailelerdeki rollerinin baba veya annenin yeniden evliliği ile sona ermesi veya zayıflama düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca özgürce yaptıkları davranışlar nispeten kısıtlanacaktır. (Robinson, 1990: 134, 176)

- Çocukların Cinsiyeti

Üvey baba ve erkek çocukların olduğu ailelerde uyum genellikle daha iyi olmaktadır. Yani bir taraftan üvey babası onlarla sıcak ilişkiler kuracak ve boşanmadan kaynaklı baskılardan onları kurtaracak bu durumu kabullenmeleri kolay olacak ve öte yandan oluşan ekonomik güvenden dolayı ve ev sorumluluğunda ortaklığı olan birisinin gelmesi ve ayrıca yalnızlıktan kurtulmak, anne ve erkek çocukların sürtüşmesini azaltacaktır.

Yapılan bazı araştırmalara göre, yeniden evlilikten iki yıldan az bir sürede, bu tür ailelerde yaşayan erkek çocuklar, gerçek ebeveynlerinin yanında yaşayanlarla neredeyse benzer durumlara sahiptirler; ancak kız çocukların uyumu daha azdır. Zira üvey babalar çok sayıdaki tek ebeveynli ailelerde görülen kız çocukları ile anneleri arasındaki sıkı ve yakın ilişkileri bozmaktadır. Üvey annenin olduğu ailelerde, çocuklar tipik olarak babalarının yeniden evlenmelerine olumsuz reaksiyon göstermektedirler; ancak kız çocukları genel olarak üvey anneleri ile uyuşumda daha çok zorluk çekmektedirler. Bunun nedeni, kız çocuğu babasıyla ilişkisinin tehdit edildiğini düşünmekte ve buna ek olarak, gerçek annelerin kendi çocukları ile boşanma sonrasında yeniden irtibat kurma ihtimali bulunmaktadır ve dolayısıyla gerçek ve üvey annesine bağlılık konusunda çelişkiler yaşaması olasıdır. (Berk, 1994: 582-583)

- Tek Ebeveynli Ailelerde Çocukların Önceki Durumu

Tek ebeveynli ailelerde çocukların önceki durum ve konumu, onun anne veya babasının yeniden evliliğine göstereceği tepkinin niteliğinde önemli bir rol oynamaktadır ve hatta bazı uzmanlar, yukarıda bahsedilen çocukların yaş ve cinslerinden kaynaklı farklılıkları bu faktöre bağlamışlardır. L. Oldershaw'ın bu hususta teorisi, tek ebeveynli ailelerde daha çok zarar gören çocuklar, üvey ailelere daha iyi reaksiyon göstermekte ve tek ebeveynli ailelerde daha iyi bir durumu olan çocuklar, anne veya babalarının yeniden evliliklerine o kadar da olumlu reaksiyon göstermemektedirler.

Bu teoriye göre, batılı toplumlarda genellikle erkek çocukları ebeveynlerinin boşanmasından sonra, rol (babalık) modellerini kaybetmekte ve bundan dolayı onun alternatifi, yani üvey babaya daha iyi reaksiyon göstermektedirler. Ancak kız çocukların olumsuz reaksiyonlarının nedeni, kız çocukları tek ebeveynli ailelerde genellikle annelerle iyi ilişkilere sahiptirler ve bundan dolayı, üvey babanın gelişini bu ilişki için tehdit olarak algılamaktadırlar. Dolayısıyla, yaşın değişmesinin etkisiyle, şöyle ifade edilmektedir ki genellikle gençlerin tek ebeveynli ailelere uyumu daha çoktur. Küçük yaştaki çocuklara oranla annelerin bağımsızlık ve kendine güven isteklerine olumlu yanıt vermektedirler. Sonuçta, annelerin yeniden evliliği onların bağımsızlıklarını bir hadde kadar ortadan kaldırmaktadır. (Grusec and Lytton, 1988: 429)

c) İslamî Perspektif

Bir önceki bölümde İslam'ın arzu edilen sosyal sisteminde, boşanmış çiftlerin yeniden evlilikleri tek ebeveynli modele tercih edildiği ve öte yandan boşanmadan kaynaklı olumsuzlukların bir bölümünün kaçınılmaz olduğuna değinilmiştir. Buradan İslam'ın yasa koyucusunun genel değerlendirmesinde, boşanmış çiftlerin yeniden evliliklerinin onlar ve çocukları için tek ebeveynli aile modelinden daha az olumsuz sonuçlar doğurduğuna yönelik sonuç alabiliriz.

Tek ebeveynli ailelerdeki boşanmanın çocuklar için olumsuz sonuçlarının üvey ailelerin teşkil edilmesi varsayımı ile mukayesesi de bu sonucu teyit etmektedir. Tek ebeveynli ailelerin açmazlarından biri olan finansal sorunlar, yeniden evlilik sonrası büyük ölçüde bertaraf olmaktadır. Aynı şekilde üvey ailelerde babanın alternatifinin varlığı sosyalleşme sürecindeki bozukluk sorunlarını büyük ölçüde azalttığı gibi. Elbette batılı ülkelerde yaygın olan çocukların velayet hakkının annelerde olduğu yerlerde bu böyledir. Ancak çocukların velayet hakkını sonunda babaya veren İslam modelinde, bu sorunların meydana çıkma olasılığı önemli ölçüde azalmaktadır.

Duygusal sorunlar açısından da üvey ailelerdeki çocuklar genelde, tek ebeveynli ailelerdeki çocuklara oranla daha iyi bir durumdadırlar. Küçük yaştaki çocuklar çok kısa bir sürede üvey anne ve babayla ünsiyet kurarak

kaynaşmakta ve gerçek anne ve babadan ayrılık üzüntüsünü unutmaktadır. Büyük yaştaki çocuklar da gerçi doğal olarak boşanmanın olumsuz etkilerinden tam olarak kurtulamamaktadırlar. Ancak onlardan bir çoğu yeniden evliliğin üzerinden iki yıl süre geçtikten sonra üvey aile koşullarına daha uygun bir uyum sağlamaktadırlar.

Bunun anlamı üvey çocukların, özellikle genel olarak kızların sorunlarını görmezlikten gelmek değildir. İslam bu sorunların azaltılması için ahlakî, eğitimsel yöntemlerden yararlanarak, yakınların desteğini ve cinsel ilişkilerdeki kısıtlamaları önermiştir. Hiç kuşkusuz, değerler ve İslamî stratejilerin tüm yönlerden pratik olarak gerçekleşmesi, bahsedilen sorunların bir çoğunun gözle görülür bir biçimde azalmasına neden olacaktır.

Özet

Boşanmanın tanımı, geçmiş ve günümüzdeki boşanmaların hukukî yeri, çağımızdaki boşanma istatistiklerinin verilmesi, benzeri görülmemiş artışının nedenlerinin açıklanması, boşanma sonrası çocukların velayet modelleri, bekârlık (dulluk) veya tek ebeveynli ailelerin ayrıştırılmasıyla boşanmanın çocuklar ve eşler için sonuçları, yeniden evlilik yerleri ve üvey ailelerin teşkil edilmesi gibi konular, bu bölümde incelediğimiz mihverleri oluşturmaktadır.

İslamî dinî metinlerden kapsamlı bir çerçevede, boşanmanın yaşanmaması ve etkilerinin azaltılmasına yönelik önlemlerin alınması için en önemli çözümler ortaya konulabilir. Öyle anlaşılıyor ki bu İslamî çerçeve her şeyden daha çok ahlakî mihvere dayalıdır ve bir sonraki aşamada, boşanmanın etkilerini azaltmak için hukukî ve sosyal desteğin garantisi bu çerçevede ele alınmıştır. Boşanmanın olumsuz sonuçlarının bir hadde kadar doğal ve kaçınılmaz bir yönü vardır. Ancak bu İslamî çerçeve, eğer bütüncül bir bakış açısıyla ele alınacak olursa, yani bireysel ve toplumsal çıkarlar toplamı ele alınacak olursa, alternatif hukuk sistemleri ile kıyaslandığında, en başarılı ve en zararsız çözüm önerilerini ortaya koyacaktır.

Çıkarımlar

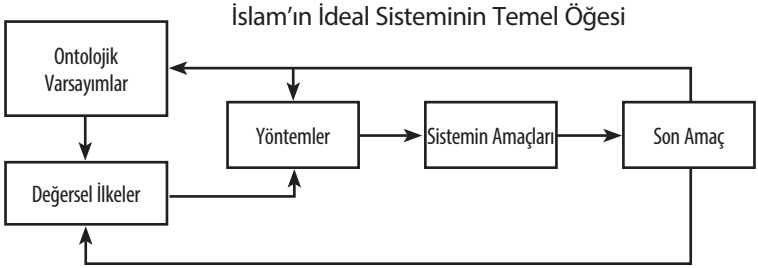
İdeal Aile, Mevcut Aile

Sosyoloji, ampirik yöntemlerden istifade ederek sosyal kurumlar ve eylemlerin tanım ve açıklamasını inceleyen bir bilim dalıdır. Bu bilimsel dalın uygulamalı sonuçları uzmanlar tarafından ortaya konulan sosyal koşulları iyileştirmek maksadıyla siyaset ve stratejilerde kendini göstermektedir. Öte yandan, İslam, bireysel ve toplumsal mutluluğun temini için yaşamın çeşitli boyutlarında kapsamlı programları içermektedir. Bu programlar yalnızca ahirete özgü olmadığından ve dünyevî bir çok konuda onlara etkisinden dolayı insanın uhrevî mutluluğu için bazı kuralları ortaya koymaktadır. Kaçınılmaz olarak bu kapsamlı dinî programlar ile ampirik bilimlerden yararlanılarak elde edilmiş programlar ve genel olarak sosyoloji arasında sayısız geçiş noktaları ortaya çıkmaktadır. Bu şekilde, bilimsel perspektif ile İslamî perspektif veya bilimsel ve dinî söyleşinin mukayesesi için uygun bir ortam ortaya çıkmaktadır. Bu diyalog ve söyleşi ilahiyatın alanına değil, ampirik bilimler alanına girmektedir.

Bunun yanı sıra, gerçeklerin bir göstergesi olan çok sayıdaki dinî metinlerden elde edilen önermelerin ayıklanması imkanını ve potansiyel olarak test edilebilir hipotezleri bizim ihtiyarımıza sunmakta ve bilim ve İslamî perspektif arasında mukayese için başka bir ortamı hazırlamaktadır. Bu teorik temele dayalı olarak, bu kitapta aile kurumu ve aile ilişkileri arasındaki çeşitli yönleri aile sosyolojisi bakış açısı ve İslamî bakış açısını karşılaştırmalı olarak inceledik.

Bu son bölümde ise açıklanan İslamî konuları özet olarak ve tutarlı bir çerçeve formatında sunmayı düşünüyoruz. İslam'ın değersel sisteminde, insanın saadet ve mutluluğu yaratılış gayesi unvanı ile kulluk ve Allah'a yakınlaşmada kendini göstermektedir. Bundan dolayı, Allah'a kulluk ve ubudiyet, İslam'ın ideal sisteminin son amacıdır. Bu amaç, İslam'ın ideal alt sistemlerinde de (aile, ekonomi, politika...) kendini göstermektedir. Buna ilave olarak, bu son amacın gerçekleştirilmesine yönelik bu alt sistemlerin de her birinin kendine has amaçları bulunmaktadır. Son amaç, bir taraftan bir takım değerler temelinde ve bir taraftan da İslam'ın bu amaçlara ulaşmak için kararlaştırdığı yöntemlerde kendini göstermektedir. Ayrıca, ontolojik bazı varsayımlar da İslam'ın ideal sisteminde dikkate alınmış ve kendisi de değersel ilkelerde ve yöntemlerde etkilidir. Dolayısıyla, İslam'ın ortaya koymuş olduğu ideal sistemler hakkındaki tüm küçük ve büyük noktaları kendinde barındıran aşağıdaki tabloya uygun genel bir modele ulaşmaktayız.

İslam'ın İdeal Sisteminin Temel Öğesi

Bu modele riayet ile İslam'ın ideal aile sistemi hususunda, bir takım ikincil amaçlar yekûnu ile karşı karşıya kalmaktayız ki bunlar insanların Allah'a doğru ubudiyete ermeleri doğrultusunda öngörülmüştür. Bunların en önemlileri şunlardan ibarettir: Eşlerin cinsel, duygusal ve ekonomik ihtiyaçlarının temini yoluyla derunî huzurları, üreme, çocukların bakım ve doğru eğitimi, meşruiyet ve sosyal sapkınlıklardan korunmak. Ayrıca, kadın ve erkek arasındaki doğal farklar, İslam'ın aile sisteminin varsayılan ilkelerindendir ki önceki bölümlerde defalarca önem ve etkisinin niteliği vurgulanmıştır.

İslam'ın aile sistemi ayrıca bazı değersel ilke temellerine dayalıdır ki cinsiyet farklılıkları bunların en önemlilerinden biri olarak sayılmıştır.

İslam, doğal cinsel farklılıklara dayalı olarak ailenin aslî ve fer'î amaçlarını da göz önünde bulundurarak, farklılıkları kadın ve erkek arasındaki roller ve görevler açısından ele almıştır. Bu farklar; hane ve toplumsal iş paylaşımı, kocanın aile reisliği, kızın evliliğinde baba ve dedenin özel rolü ve ayrıca talak sonrası velayet gibi çeşitli yerlerde göze çarpmaktadır. Kolektiviteye dayalı tutum, İslam açsından kabul edilmiş değersel ilkelerin bir diğer yönünü ortaya koymaktadır. Bu, bireyci modellerin reddedilmesi, bekârlık hayatı veya çocuksuz aileler gibi, bu ilkeyi kabul ettiğinin izlerini taşımaktadır.

Aile sistemi yöntemleri konusunda ise, İslam'da farz ve müstahap bazı geniş tavsiyelerle karşı karşıyayız. Bunlar ailenin istikrarını sağlayan yöntemleri tanımaya veya ailelerin parçalanma zararlarının azaltılmasına yöneliktir. Bu yöntemlerdeki en bariz öğe, "iman" ve "ahlak"ın güçlendirilmesidir. İman ve ahlak, aile yaşantısının çeşitli aşamalarında, ilk olarak eş seçimi ölçüsünde, daha sonra karı ve koca arasında salim ilişkilerin garantiye alınma faktörü olmasında, bir sonraki aşamada çocukların eğitimi için ilkelere dayanmasında ve son aşamada ise, muhtemel zararların en az düzeye indirilme yönündeki faktörlere dönmektedir.

Bunları bir kenara koyacak olursak, aile karşıtı modellere, özgür cinsel ilişkilere, kadın ve erkeklerin birlikte yaşamasına ve eşcinsel eğilimlere muhalefet etmek ve ayrıca evliliğe kutsiyet kazandırılması, evlilik bilgilerinin arttırılması, gerçekçi görüşlerin teşvik edilerek romantik eğilimlerden kaçınmak, evlilik yaşının makul seviyeye indirilmesi, cinsel ve duygusal ihtiyaçların doğru bir şekilde tatmin edilmesi, eşlerin karşılıklı sevgilerinin güçlendirilmesi, sınırların korunması ile akrabalık ilişkilerinin pekiştirilmesi, ailelerin sosyal ve devlet bazında desteklenmesi ve denetlenmesi ve kitabın çeşitli bölümlerinde değindiğimiz öteki yöntemlere vurgu yapılarak, İslam'ın arzu edilen ideal aile yapısı ortaya çıkabilir. Ancak İslam'ın değersel sisteminin son amacı, yani kolektif[1] bir

[1] Bu konunun bir diğer tasviri ise, Allah'a ubudiyetin İslam'ın değersel sisteminin bireysel amacı unvanı ile gündeme getirilmesidir; şöyle ki bu amaç her birey için başkalarından bağımsız olarak dikkate alınmalıdır. Bu tasvire göre, İslam'ın sosyal sistem (toplumun mutluluğu) amacının gerçekleşmesi, bireyin mutluluk ön şartı ve Allah'ın kulluğuna ulaşması değildir ve her birey her koşul altında bu bireysel amaca ulaşmaya güç yetirebilir.

amaç unvanı ile Allah'a kulluk ve ilahî yakınlık, aile sistemiyle birlikte İslam'ın öteki sistemlerinin de (ekonomi, politika...) birbiriyle uyumlu bir şekilde amaçlarına ulaşmasıyla tam anlamıyla gerçekleşebilir.

Tüm bunlarla birlikte, bu ideal sistem ve mevcut aile durumu arasında hatta İran gibi İslamî toplumlarda bile gözle görülür derecede uzaklıklar bulunmaktadır. Bazı yerlerde ise, İslam'ın yönlendirmelerine aykırı hareketler bile görülmektedir. Ailenin değersel ilkeleri açısından, günümüzdeki cinsel farklılıklar konusu, problemlerle karşı karşıyadır. Bir grup, kadın hakları yanlılığını, hukukî, roller ve sorumluluklar alanındaki cinsiyet farklılıklarını reddetme kalıbında tanıtmakta ve bu esasa göre, bu farklılıkların ortadan kaldırılması yönünde çaba sarf etmektedirler. Öyle anlaşılıyor ki batı toplulukları bu düşüncenin gerçekleştirilmesinde, öteki toplumlar için öğretici bazı deneyimler elde etmiştir. Bu deneyimler bir hadde kadar bu yolun sonunu, özellikle aile kurumu için onun olumsuz sonuçlarını ortaya koymak açısından şimdiden belirleyici olabilir.

Yöntemler açısından da çeşitli sorunlarla karşı karşıyadır. Öyle anlaşılıyor ki bireylerin ideal inanç ve ahlakî düzeye ulaşmasının önünde uzun bir yol bulunmakta ve toplumun dinî ve ahlakî gelişimi yönünden gösterilen çabalar, bu alandaki mevcut ihtiyaçların yanıtı için alsa yeterli değildir. Ayrıca kadınlar ve erkekler arasındaki ilişkilerin kısıtlanmasının giderilmesi yönündeki çalışmalar ve cinsel ilişki özgürlüğünün yaygınlaştırılması gibi gelişmeler, aile kurumu için ciddi tehditlerdir. Bu alanda hiçbir makul ve düşünülmüş bir çözüm önerisi görülmemektedir. Evlilik bilgilerinin arttırılması, gerçekçi bakış açısının teşvik edilmesi, ailelerin cinsel ve duygusal ihtiyaçlarının tatmini konusunda aile fonksiyonlarının takviye edilmesi, sosyal ve devlet tarafından kontrol faktörlerinin güçlendirilmesi ve ailenin desteklenme politikaları gibi başka yöntemlerde de iniş ve çıkışlar görülmektedir. Eksikliklerin giderilmesi ve bu yöntemlerin geliştirilmesi yönünde yetkililer tarafından daha önemli yatırımların yapılması ümit edilmektedir.

﴿ و آخر دعوانا ان الحمد لله رب العالمين ﴾[2]

[2] Duamızın sonu, âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdetmektir.

Kaynakça

Abdülhamid Muhammed, Mahmud (1990) Hukuku'l Mir'at Beyne'l İslam ve Diyanatu'l Uhra; Kahire: Mektebetu'l Medbuli.

Abrecrombie, Nicholas; Hill, Stephen; Turner, Bryan S.; (1367) Ferheng-i Camie Şenasi, The Dictionary of Sociology, Hasan Puyan, Tahran, İntişarat-i Çaphaş.

Adams, Bert N. (2004) "Families and Family study in International Perspective", Journal of Marriage and Family, 66, December, PP.1076-1088.

Ahmedi Horasani, Noşin (1378) "Ahlak-i Sünneti der mukabil-i Tekessürgirayi ve Nizam-i Vajegan-i Zenane" der Cins-i Dovvum; Tahran: Neşr-i Tovsie.

Albrecht, S. L. and Chadwick, B. A. and Jacobson, C.K. (1998) Social Psychology, Englewood Cliffs and New Jersey: Prentice-Hall, inc.

Allan, Graham and Crow, Graham (2001) Families, Households and Society, New York: Palgrave.

Almquist, Elizabeth M., et al. (1978) Sociology. Women, Men and Society, St. Paul: West Publishing Company.

Alvin, Toffler (1370) III. Baskı, Şehindoht Harzemi; Tahran: Neşr-i Nu.

Aronson, Elliot (1991) The Social Animal, New York: Freeman and Company.

Barnes, Harry Elmer (1939) Society in Transition, New York: Prentice-HalI, Inc.

Baron, R. A. and Byrne, D. (1997) Social Psychology, Boston: Allyn and Bacon.

Behnam, Cemşid; Rasih, Şapur (1348), Mukaddime ber Camieşinasi-yi İran; Tahran: İntişarat-i Harazmi.

Berk, Laura E. (1994) Child Development, Boston and London: Allyn and Bacon.

Bernard, Can (1384), der Amedi be Mütalaat-i Hanevade, Hüseyin Kaziyan, Tahran: Neşr-i Ney.

Bilton, Tony, et al. (1981) Introductory Sociology, London and Basingstoke: MacMillan Press LTD.

Burr, Vivien (1998) Gender and Social Psychology, London and New York: Routledge.

Carlson, Neil R. (1993) Pyschology: The Science of Behavior, Boston: Allyn.

Carolinov. G. (1385) Feminism der Amerika ta Sale 2003, Masume Muhammedi, Kum: Defter-i Neşr-i Mearif.

Charles, Nickie and Kerr, Marion, (1999) "Women's Work" in Graham Allan (ed.) The Sociology of the Family, Oxford: Blackwell Publishers.

Charmian Wood (1366) Didgahhayi Nuvin-i Camieşenasi; Mustafa Ezkiya; Tahran: İntişarat-i Keyhan.

Chodorow, Nancy (1997) "The Pyschodynamics of the Family, in Linda Nicholson (ed.) The Second Wave, New York and London: Routledge.

Cotgrove, Stephen (1972) The Science of Society: An Introduction to Sociology, London: George Allen & Unwin LTD.

Cunningham and Antill (1995) Laura Reed's article titled "Cohabitation: Good or Bad?" from Internet

Curry T. and Jiobu, R. and Schwirian, K. (1997) Sociology for the Twenty-First Century, Upper Saddle River and New Jersey: Prentice Hall.

De Beauvoir, Simone (1989) The Second Sex, New York: Vintage Books.

DeFleur, M. L.; D'Antonio, W. V.; DeFleur, L. B. (1973) Sociology; Human Society, Glenview: Scott.

Despres, R. and Griffin, L. (2005) The Truth about Family Life, New York: Facts On File, Inc.

Dizel, Look; Lamaresh (1380) Revanşenasi-yi İctimai; Hamza Genci; Tahran: Neşr-i Savalan.

Durant, Will (1371) Lezzat-i Felsefe; Abbas Zerriyab; Tahran: İntişarat ve Amuzaş-i İnkılâb-i İslami.

Durkheim, Emil (1369) Derbara-yi Taksim-i Kar-i İctima-yi; Bakır Perham; Babil: Kitabsarayi Babil.

Durkheim, Emile (1975) Suicide (Trans. by John A. Spaulding and George Simpson), London: Routledge & Kegan Paul LTD.

Dusek, Jerome B. (1987) Adolescent Development and Behavior, Englewood Cliffs and New Jersey: Prentice-Hall, Inc.

Eferfar, Ali (1378); "Suretu'l Mirat fi'l Kitabati'l Arabiyyeti'l Mua'sire" Feminism; S.160-201; Tahran: İntişşarat-i Beynelmileli el-Huda.

el-Hamiri, Abdülmelik ibn-i Hişam (1985) es-Siretu'n-Nebeviyye (4 Cilt), Beyrut: Daru'l Ehya et-Turasu'l A'rabi.

el-Hoi, Ayetullah es-Seyyid Ebul Kasım (H.K. 1395) Minhacu's-Salihin (2Cilt); Kum: el-Matbuati'l İlmiyye.

Emani, Mehdi (1377) Mebani-yi Cemiyet Şenasi; Tahran: Sazman-i Mütalaa ve Tedvin-i Kutub-i Ulum-i İnsani-yi Danişgahha.

Emir Hüsrevi, Erjeng (1380) "Murur-i Mukaddemati Amarhayi Talak Deh SaleAhir-i Kişver" der Cemiyet; Sayı35-36; S.27-70.

es-Suyuti, Celaleddin Abdurrahman (H.K. 1404) ed-Durru'l Mensur; Kum: Menşurat-i Mektebetu Ayetullah el-Uzma Mar'aşi Necefi.

eş-Şehidu's-Sani; er-Revzatu'l Behiyye fi Şerhi'l Lüm'e-yi Dımeşkiyye; Lübnan: Daru'l A'lemu'l İslami.

Fercad, Muhammed Hüseyin (1372) Asibşenasi-yi İctimayi Setizehayi Hanevade ve Talak; Tahran: Neşr-i Mensuri.

Ferhad Mahir; Revanşenasi-yi İctimai-yi Karbordi; Meşhed: Astan-i Kuds-i Rezevi.

Ferhengi, Ali Ekber (1373) İrtibat-i İnsan; Tahran: Tahran Times.

Forsyth, Donelson R. (1995) Our Social World, Pacific Grove: Book/Cole Publishing Company.

Fox, Bonnie J. (ed.) (1993) Family Patterns, Gender Relations, Oxford, Oxford University Press.

French, Marlin (1373) Ceng Aleyhi Zenan; Tahran: İntişarat-i İlmi.

Gardiner, Judith Kegan (1998) "Feminism and the Future of Fathering" in Tom Digby (ed.) Men Doing Feminism, New York and London: Routledge.

Genci, Hamza (1370) Revanşenasi-yi Tefavutha-yi Ferdi; Tahran: İntişarat-i Biset.

Giddens, Anthony (1374) Camieşenasi; Menucher Saburi; Tahran: Neşr-i Ney.

Goode, William J. (1960) "The Sociology of the Family" in Robert K. Merton et al., Sociology Today, New York: BASIC BOOKS INC.

Gordon, Michael (1373) "Zendegi-yi San'ati ve Hanevade" Camieşenasi-yi Modern; Hasan Puyan; Tahran: İntişarat-i Çabhaş.

Grusec, J. E. and Lytton, H. (1988) Social Development: History, Theory and Research, New York: Springer - Verlag.

Halbwachs, Maurice (1978) The Causes of Suicide (Trans. by Harold Goldblatt)

Heller, Agnes (1378) "Zenan, Camie-yi Medeni ve Dvlet" Seher Seccadi; der Cins-i Dovvum, Ahmedi Horasani; Tahran: Neşr-i Tovsie.

Hicazi, Benefşe (1370) Zen be Zan-ni Tarih: Cayigah-i Zen der İran-i Bastan; Tahran: Neşr-i Şehr-i Aşub.

Hürr Amuli, Muhammed ibn-i Hasan; Vesailu'ş-Şia (20 Cilt): Tahran: el-Mektebetu'l İslamiyye.

İbn-i Mace (H.K.1395) Sünen (2 Cilt); Muhammed Fuad Abdülbaki Araştırması, Lübnan, Daru'l Ehya et-Turasu'l A'rabi.

İmam Humeyni, Ruhullah; Tahriru'l Vesile; Kum: Müessese-yi Matbuati İsmailiyan.

July Nibruq (1374) "Nazariye-yi Feministi-yi Muasır" Muhsin Sulasi; Tahran: İntişarat-i İlmi.

Keyneya, Mehdi (1369) Mebani-yi Cormşenasi; Tahran: İntişarat-i Daneşgah-i Tahran.

King, Samuel (1355) Camieşenasi; Müşfik Hamedani; Tahran: Kitabhayi Simurg.

Kleinberg, Atto (1368) Revanşenasi-yi İctimai; Ali Muhammed Kardan; Tahran: Neşr-i Endişe.

Kutub, Seyyid Muhammed (H.K. 1408) fi Zilal-i Kur'an; Lübnan ve Mısır: Daru'ş-Şuruk.

London, Henley: Routledge & Kegan Press.

Martin, Schlaan (1375) Camieşenasi Tarihi Hanevade; Hamid İlyasi; Tahran: Neşr-i Merkez.

Meclisi, Muhammed Bakır (H.K. 1403) Biharu'l Envar; Beyrut: Daru'l Ehya et-Turasu'l A'rabi.

Meryem Horasani ve Vahit Ahmedi; der Amedi ber Camie Şenasi-yi Nigerişha-yi Feministi; Tahran: Dunya-yi Mader.

Muhakkik Damad, Seyyid Mustafa (1367) Hukuk-i Hanevade; Tahran: Neşr-i Ulum-i İslami.

Muhsini, Menucher (1379) Berresi-yi Agahiha, Ferheng der İran, Tahran: İntişarat-i Ney.

Mutahhari, Murtaza (1368) Mes'ele-yi Hicab; Tahran: İntişarat-i Sadra.

Mutahhari, Murtaza (1369) Nizam-i Hukuk-i Zen der İslam; Tahran ve Kum: İntişarat-i Sadra.

Mutii, Nahid (1376) "Feminism der İran" Zenan Sayı33, Yıl 6 S.20-25.

Müessese-yi Tanzim ve Neşr-i Asar-i İmam Humeyni (1375) Cayigah-i Zen der Endişe-yi İmam Humeyni; Tahran.

Necefi, Muhammed Hasan (1365) Cevahiru'l Kelam fi Şerh-i Şerayi İslam; Tahran: Daru'l Kutub-i İslamiyye.

Nuri, Mirza Hüseyin (H.K. 1408) Müstedreku'l Vesail; Lübnan: Müessese-yi Alu'l-Beyt li İhya-yi Turas.

Persa, Rolan (1368) "Veladet ve Barveri" der Cemiyet ve Camieşenasi; S.65-71: Habibullah Zencani'nin Tercümesi; Tahran: Merkez-i Neşr-i Daneşgahi.

Robertson, J. (1374) Deramedi ber Camie; Hüseyin Behrevan; Meşhed: Müessese-yi Çab ve İntişarat-i Astan-i Kuds-i Rezevi.

Ronald (1373) Tahavvul-i Ferhengi der Camie-yi Pişrefte-yi San'ati; Meryem Vetr; Tahran: İntişarat-i Kevir.

Rosenbaum, Heidi (1367) Hanevade be Menzile-yi Sahtari der Mukabil-i Camie; Muhammed Sadık Mehdevi; Tahran: Merkez-i Neşr-i Daneşgahi.

S. Emiri (1375) "Çehar Telakki ez Feminism (2 Cilt); Zenan, V. Yıl; Sayı28.

Sadik Ur'i, Gulam Rıza (1374) Camieşenasi-yi Mesail-i İctimai Cevanan; Meşhed: Cihad-i Daneşgahi Meşhed.

Sadr, Muhammed Bakır (H.K. 1400) Minhacu's-Salihin; C.2; Lübnan: Daru't-Te'arif li'l Matbuaat.

Safayi, Seyyid Hasan; İmami, Esadullah (1369) Hukuk-i Hanevadegi; C.1; Tahran: İntişarat-i Daneşgah-i Tahran.

Saruhani, Bakır (1370) Dairatu'l Mearif-i Ulum-i İctimai; Tahran: Sazman-i İntişarat-i Keyhan.

Saruhani, Bakır (1370) Mukaddime-yi ber Camieşinasi-yi Hanevade; Tahran: Suruş.

Saruhani, Bakır (1376) Talak; Tahran: İntşarat-i Daneşgah-i Tahran.

Sears, D.O.; Peplau, A.; Freedman, J.L.; Taylor, S.E. (1998) Social Psychology, Englewood Cliffs: Prentice-Hall Inc.

Seidler, V.J (1998) "Masculinity, Violence and Emotional Life" in Gillian Bendelow and Simon, J. Williams (eds.) Emotions in Social Life, London and New York: Routledge.

Shaffer, David R. (1993) Developmental Psychology, Pacific Grove: Brooks/ Cole Publishing Company.

Shepard, Jon M. (1999) Sociology, New York and Boston: Wadsworth.

Sherwin, Susan (1998) "Abortion through a Feminist Ethics Lens" in Peach, Lucinda Joy (ed.) Ibid.

Shorter, Edward (1977) The Making of the Modern Family, New York: Basic

Sidny Allen (1379) Nazariyehayi Şahsiyyet; Yahya Seyyid Mehdevi; Tahran: Müessese-yi Neşr Virayeş.

Siegel, Larry J. (1997) Criminology, Belmont: Wadsworth Publihing Company.

Sigmund, Freud (1362) Totem ve Tabu; İrecpour Bakır; Tahran: İntişarat-i Asia.

Spanier, Graham B. (1991) "Cohabitation: Recent Changes in the U.S. " in John N. Edwards and David H. Demo (eds.) Marriage and Family in Transition, Boston and London: Allyn and Bacon.

Sterba, James P. (1998) "Is Feminism Good for Men and Are Men Good for a Feminism?" in Tom Digby (ed.) Men Doing Feminism, New York and Routledge.

Stokes, Randll (1984) Introduction to Sociology, Dubuque and Iowa: Wcb Publishers.

Sudute, Emir Rıza (1373) Pa be Pa-yi Aftab: Tahran: Neşr-i Pencere.

Şeriati, Ali (1376) Tüm Eserleri; C.21 (Zen); "Bi Ca" İntişarat-i Çabhaş.

Tabatabai, Seyyid Muhammed Hüseyin; el-Mizan fi Tefsiri'l Kur'an, Kum: Cami-yi Müderrisin Havza-yi İlmiyye-yi Kum.

Tayber (1372) Beççehayi Talak; Turendaht-i Temeddun, Tahran: İntişarat-i Hatun.

Taylor, S. E. "Peplau L.A.; Sears, D.O. (2000) Social Psychology, New Jersey: Prentice Hall Inc.

Tebersi, Hasan ibn-i Fazıl (H.K. 1408) Mekarimu'l Ahlak; Lübnan: Daru'l Havra.

Theodorson and Theodorson (1969) A Modern Dictionary of Sociology, New York: Thomas Y. Crowell Company.

Tong, Rosemarie (1997) Feminist Thought, London: Routledge.

Torend, G. (1378) Mefahim ve Karbordha-yi Camieşenasi; Muhammed Fuladi ve Muhamme Aziz Bahtiyari; Kum: İntişarat-i İmam Humeyni.

Uttak, Abbas Mahmud; el-Mirat fi'l Kur'an; Kahire: Nihzetu Mısır.

Vogler, Carolyn and Pahl, Jan (1999) "Money, Power and Inequality in Marriage" in G. Allan (ed.) The Sociology of the Family, Oxford: Blackwell Publishers.

Ward, D. A. and Stone, L. H. (1998) Sociology for the 21st Century, Dubuque and Iowa, Kendall / Hunt Publishing Company.

Wilkie, Jane Riblett (1991) "Marriage, Family Life and Women's Employment" in Edwards and Demo (eds.) Op.cit.

Winch, Robert F. (1971) The Modern Family, New York: Holt, Rinehart and Winston, Inc.

Zanden, James W. Vander (1993) Sociology: The Core, New York: McGraw-Hill, Inc.

HÜSEYİN BUSTAN

İslam VE Aile Sosyolojisi

Sosyoloji, ampirik yöntemlerden istifade ederek sosyal kurumlar- ve eylemlerin tanım ve açıklamasını inceleyen bir bilim dalıdır. Bu bilimsel dalın uygulamalı sonuçları uzmanlar tarafından ortaya konulan sosyal koşulları iyileştirmek maksadıyla siyaset ve stratejilerde kendini göstermektedir. Öte yandan, İslam, bireysel ve toplumsal mutluluğun temini için yaşamın çeşitli boyutlarında kapsamlı programları içermektedir. Bu programlar yalnızca ahirete özgü olmadığından ve dünyevî bir çok konuda onlara etkisinden dolayı insanın uhrevî mutluluğu için bazı kuralları ortaya koymaktadır. Kaçınılmaz olarak bu kapsamlı dinî programlar ile ampirik bilimlerden yararlanılarak elde edilmiş programlar ve genel olarak sosyoloji arasında sayısız geçiş noktaları ortaya çıkmaktadır. Bu şekilde, bilimsel perspektif ile İslamî perspektif veya bilimsel ve dinî söyleşinin mukayesesi için uygun bir ortam ortaya çıkmaktadır. Bu diyalog ve söyleşi ilahiyatın alanına değil, ampirik bilimler alanına girmektedir.

9 786059 982139

جامعة المصطفى (ص) العالمية
نمایندگی ترکیه
Turkey Representation
Office of al-Mustafa
International University